M. TULLII CICERONIS OPERA

AD OPTIMAS EDITIONES COLLATA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

VOLUMEN QUARTUM

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CIↃIↃCCLXXXI

4252

92468
II

ACCUSATIONIS IN C. VERREM LIBER QUARTUS DE SIGNIS. ORATIO NONA.

ARGUMENTUM.

Furta hic in ſignis & reliquis ornamentis Siciliae cum publicis & ſacris, tum privatis & profanis, ut, picturis in tabula & textili (h. e. veſtibus ſtragulis), vaſis aureis, argenteis, Corinthiis, Deliacis, gemmis &c. demonſtrat, falſamque eſſe Hortenſii defenſionem, qui ea emta eſſe a Verre, non ablata dicat. Nam neque per leges licere magiſtratibus in provinciis mercari quidquam, neque talia eſſe pretia, ut non ablata videantur. Inſcribitur *de ſignis*, quod furta in his commiſſa ad religionem pertinent, adeoque praecipua ſunt.

VENIO nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe 1
appellat, ſtudium; ut amici eius, morbum et in- 2
ſaniam; ut Siculi, latrocinium. ego, quo nomine appellem, neſcio. rem vobis proponam: vos eam ſuo, non nominis pondere penditote. Genus ipſum prius cognoſcite, iudices: deinde fortaſſe non magnopere quaeretis, quo nomine appellandum pu-

tetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuisse, ullam gemmam, aut margaritam, quidquam ex auro, aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam neque in tabula, neque textili fuisse, quin conquisi-
2 erit, inspexerit; quod placitum sit, abstulerit. Magnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam: non enim verbi, neque criminis augendi causa complector omnia. cum dico, nihil istum eiusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui. etiam planius: nihil in aedibus cuiusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil istum, quod ad oculos animumque acciderit, neque privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquisse.
3 Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quae tibi una in amore atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipsis laudatoribus tuis? facilius enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur; cum apud tuos Mamertinos invenia-
2 re improbissima ratione esse praedatus. C. Heius est Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus. Huius domus est vel optima Messanae, notissima quidem certe, et nostris hominibus apertissima, maximeque hospitalis. Ea domus

ante adventum iſtius ſic ornata fuit, ut urbi quoque eſſet ornamento. nam ipſa Meſſana, quae ſitu, moenibus, portuque ornata ſit, ab his rebus, quibus iſte delectatur, ſane vacua atque nuda eſt. Erat a- 4
pud Heium ſacrarium magna cum dignitate in aedibus, a maioribus traditum, perantiquum: in quo ſigna pulcherrima quatuor, ſummo artificio, ſumma nobilitate: quae non modo iſtum hominem, ingenioſum atque intelligentem, verum etiam quemvis noſtrum, quos iſte idiotas appellat, delectare poſſent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis: (nimirum didici etiam, dum in iſtum inquiro, artificum nomina:) idem, opinor, artifex eiuſdemmodi Cupidinem fecit illum, qui eſt Theſpiis, propter quem Theſpiae viſuntur. nam alia viſendi cauſa nulla eſt. Itaque ille L. Mummius, cum Theſpiadas, quae ad aedem Felicitatis ſunt, ceteraque profana ex illo oppido ſigna tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat conſecratus, non attigit. Ve- 3
rum, ut ad illud ſacrarium redeam, ſignum erat hoc, 5
quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules, egregie factus ex aere. is dicebatur eſſe Myronis, ut opinor: et certe. Item ante hosce deos erant arulae, quae cuivis ſacrarii religionem ſignificare poſſent. erant aenea praeterea duo ſigna, non maxima, verum eximia venuſtate, virginali habitu atque veſtitu, quae manibus ſublatis ſacra quaedam, more Athenienſium virginum, repoſita in capitibus ſuſtinebant. Canephoroe ipſa vocabantur. ſed earum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant. Meſſanam ut quisque

noſtrum venerat, haec viſere ſolebat: omnibus haec ad viſendum patebant quotidie: domus erat
6 non domino magis ornamento, quam civitati. C. Claudius, cuius aedilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, uſus eſt hoc Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum: et, cum eſſet hoſpes Heiorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis uſus eſt ad commodandum, ſic ipſe diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles eiusmodi, iudices: et quid dico nuper? immo vero modo, ac plane paulo ante vidimus, qui forum, ac baſilicas non ſpoliis provinciarum, ſed ornamentis amicorum, commodis hoſpitum, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen ſigna atque ornamenta ſua cuique reddebant: non ablata ex urbibus ſociorum, quatridui cauſa, per ſimulationem aedilitatis, do-
7 mum deinde, atque ad ſuas villas auferebant. Haec omnia, quae dixi, ſigna, iudices, ab Heio de ſacrario Verres abſtulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, praeter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam, ut opinor.
4 eam iſte habere domi ſuae noluit. Proh deum hominumque fidem! quid hoc eſt? quae eſt haec cauſa? quae iſta impudentia eſt? quae dico ſigna, antequam abs te ſublata ſunt, Meſſanam cum imperio nemo venit, quin viderit. Tot praetores, tot conſules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cuiusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religioſis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo ſi-

bi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres quod ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere praeterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur: Heio se a maioribus relictum esse sciebat ad hereditatem sacrorum. non quaerebat meretricis heredem. Sed quid ego tam vehementer invehor? 8 verbo iam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! praeclaram defensionem! mercatorem cum imperio ac securibus in provinciam misimus: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret, nihil cuiquam relinqueret. haec enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, *emisse*. Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac una defensione usurus es: quaero, cuiusmodi tu iudicia Romae putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in praetura atque imperio, tot res, tam pretiosas, omnes denique res, quae alicuius pretii fuerint, tota ex provincia coemisse. Videte maiorum diligentiam, qui 9 nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur; verumtamen ea, quae parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus, tam amen-

tem fore putaverunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut veſtem; praebebatur enim legibus. mancipium putaverunt; quo et omnes utimur, et non praebetur a populo. Sanxerunt, *Ne quis emeret mancipium, niſi in demortui locum.* Si qui Romae eſſet demortuus? immo, ſi quis ibidem. non enim te inſtruere domum tuam voluerunt in provincia; ſed illum uſum provinciae ſupplere. Quae fuit cauſa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emtionibus removerent? haec, iudices, quod putabant ereptionem eſſe, non emtionem, cum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. in provinciis intelligebant, ſi is, qui eſſet cum imperio ac poteſtate, quod apud quemque eſſet, emere vellet, idque ei liceret: fore, uti, quod quiſque vellet, ſive eſſet venale, ſive non eſſet, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli iſto modo agere cum Verre. noli eius facta ad antiquae religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro poteſtate, nihil ab invito, nihil per iniuriam. Sic agam. ſi quid venale habuit Heius, ſi id, quanti aeſtimabat, tanti vendidit: deſino quaerere, cur emeris. Quid igitur nobis faciendum eſt? num argumentis utendum in re eiuſmodi? quaerendum eſt, credo, Heius iſte num aes alienum habuerit, num auctionem fecerit: ſi fecit, num tanta difficultas eum rei nummariae tenuerit, tanta egeſtas, tanta vis oppreſſerit, ut ſacrarium ſuum ſpoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem feciſſe nullam: vendidiſſe, praeter

fructus ſuos, nihil unquam : non modo in aere alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe, ac ſemper fuiſſe. ſi haec contra, ac dico, eſſent omnia : tamen illum haec, quae tot annos in familia ſacrarioque maiorum fuiſſent, venditurum non fuiſſe. Quid, ſi magnitudine pecuniae perſuaſum eſt ei? veriſimile non eſt, ut ille homo tam locuples, tam honeſtus, religioni ſuae monumentisque maiorum pecuniam anteponeret. Sunt iſta : verumtamen ab- 12
ducuntur homines nonnunquam etiam ab inſtitutis ſuis magnitudine pecuniae. Videamus, quanta iſta pecunia fuerit, quae potuerit Heium, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita iuſſiſti, opinor, ipſum in tabulas referre : *Haec omnia ſigna Praxitelis, Myronis, Polycleti, H-S VI mill. et IↃ Verri vendita ſunt.* Recita ex tabulis. TABULAE HEII. Iuvat me, haec praeclara nomina artificum, quae iſti ad coelum ferunt, Verris aeſtimatione ſic concidiſſe. Cupidinem Praxitelis H-S CIↃ IↃC. profecto hinc natum eſt, *Malo emere, quam rogare.* Dicet aliquis, Quid? tu iſta permagno aeſti- 7
mas? Ego vero ad meam rationem uſumque non 13
aeſtimo. verumtamen a vobis ita arbitror ſpectari oportere, quanti haec eorum iudicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, aeſtimentur : quanti venire ſoleant : quanti haec ipſa, ſi palam libereque venirent, venire poſſent : denique ipſe Verres quanti aeſtimet. nunquam enim, ſi denariis quadringentis Cupidinem illum putaſſet, commiſiſſet, ut propter eum in ſermonem hominum atque in tantam

14 vituperationem veniret. Quis vestrum igitur nescit, quanti haec aestimentur? In auctione signum aeneum non magnum H-S cxx millibus venire non vidimus? Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne possum? etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Heium neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniae adductum esse, ut haec signa venderet: teque ista simulatione emtionis, vi, metu, imperio, fascibus, ab homine eo, quem una cum ceteris sociis non solum potestati tuae, sed etiam fidei populus Romanus com-
15 miserat, eripuisse atque abstuliisse. Quid mihi tam optandum, iudices, potest esse in hoc crimine, quam ut haec eadem dicat ipse Heius? nihil profecto. sed ne difficilia optemus. Heius est Mamertinus: Mamertina civitas istum publice communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Eius autem legationis, quae ad istum laudandum missa est, princeps est Heius. etenim est primus civitatis. ne forte, dum publicis mandatis serviat, de privatis iniuriis reticeat.
16 Haec cum scirem et cogitarem, commisi tamen me, iudices, Heio. produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Heius respondere, si esset improbus, si sui dissimilis? signa illa domi suae esse, non apud Verrem? qui poterat quidquam eiusmodi dicere? ut homo turpissimus esset, impudentissimeque menti-

retur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suae nobilissimus, qui vos de religione sua ac dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit, se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ulla conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci unquam potuisse, ut venderet illa, quae in sacrario fuissent a maioribus suis relicta et tradita. Quid se- 8
des, Verres? quid exspectas? quid te a Centuri- 17
pina civitate, a Catinensi, ab Halesina, ab Tyndaritana, Ennensi, Agyrinensi, ceterisque Siciliae civitatibus circumveniri atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adiutrix scelerum, libidinum testis, praedarum ac furtorum receptrix. adest enim vir amplissimus eius civitatis, legatus, huiusce iudicii causa domo missus, princeps laudationis tuae: qui te publice laudat. ita enim mandatum atque imperatum est. tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: aedificatam publicis operis, publice coactis, eique aedificandae publice Mamertinum senatorem praefuisse. Idem ad vos privatim, iudices, confugit: utitur hac lege, qua iudicium est communis et privatae rei sociorum. tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere desiderat: sacra se maiorum suorum repetere abs te dicit: deos penates a te patrios reposcit. Ecqui pudor est? ecqua 18
religio, Verres? ecqui metus? habitasti apud He-

ium Meſſanae: res illum divinas apud eos deos in ſuo ſacrario prope quotidie facere vidiſti. non movetur pecunia: denique quae ornamenti cauſa fuerunt, non requirit. Habe Canephoros: deorum ſimulacra reſtitue. Quae quia dixit, quia tempore dato modeſte apud vos ſocius amicuſque populi Romani queſtus eſt: quia religioni ſuae non modo in diis patriis repetundis, ſed etiam in ipſo iureiurando ac teſtimonio, proximus fuit: hominem miſſum ab iſto ſcitote eſſe Meſſanam de legatis unum, illum ipſum, qui navi iſtius aedificandae publice praefuit, qui a ſenatu peteret, ut Heius ignominia afficeretur. Homo amentiſſime, quid putaſti? te impetraturum? quanti is a civibus ſuis fieret, quanti auctoritas eius haberetur, ignorabas? Verum fac te impetraviſſe: fac aliquid gravius in Heium ſtatuiſſe Mamertinos: quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, ſi in eum, quem conſtet verum pro teſtimonio dixiſſe, poenam conſtituerint? tametſi quae eſt iſta laudatio, cum laudator interrogatus laedat neceſſe eſt? Quid? iſti laudatores tui, nonne teſtes mei ſunt? Heius eſt laudator: laeſit graviſſime. producam ceteros: reticebunt, quae poterunt, libenter: dicent, quae neceſſe erit, ingratis. Negent iſti onerariam navem maximam aedificatam eſſe Meſſanae? negent, ſi poſſint. negent ei navi faciundae ſenatorem Mamertinum publice praefuiſſe? utinam negent! Sunt etiam cetera, quae malo integra reſervare, ut quam minimum ſit illis temporis ad meditandum confirmandumque periurium. Haec tibi laudatio proce-

dat in numerum. hi te homines auctoritate sua sublevent: qui te neque debent adiuvare, si possint: neque possunt, si velint: quibus tu privatim iniurias plurimas contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque feciſti. At publice commodasti. Non sine magno quidem reipublicae provinciaeque Siciliae detrimento. Tritici modium LX millia emta populo Romano dare debebant, et solebant. abs te solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quod per te imperii ius una in civitate imminutum est: Siculi, quod hoc non de summa frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos et Halesinos, immunes populos: et hoc plus impositum, quam ferre possent. Navem imperare ex foedere 21
debuisti. remisisti in triennium. militem nullum unquam popoſcisti per tot annos. feciſti item, uti praedones solent: qui cum communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam praeda quos augeant, et eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo saepe adeundum sit navibus, nonnunquam etiam necessario. Phaselis illa, quam 10
cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque praedonum: Lycii illam, Graeci homines, incolebant. sed quod erat eiusmodi loco, atque ita proiecta in altum, ut et exeuntes e Cilicia praedones saepe ad eam necessario devenirent: et, cum ex hisce se locis reciperent, eodem deferrentur; adsciverunt illud sibi oppidum piratae, primo commercio, deinde etiam societate. Mamertina civitas, 22

improba antea non erat : etiam erat inimica improborum : quae C. Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit. at cuius hominis? clarissimi potentissimique ; qui tamen cum consul fuisset, condemnatus est. [Ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Paulli, et M. Catonis, et P. Africani sororis filius.] quo damnato, tum, cum severa iudicia fiebant; H-S XVIII millibus lis aestimata est. Huic Mamertini irati non fuerunt; qui maiorem sumtum, quam, quanti Catonis lis aestimata est, in Timarchidis prandium saepe fecerunt.
23 Verum haec civitas isti praedoni ac piratae Siciliensi Phaselis fuit. huc omnia undique deportabantur; apud istos relinquebantur : quod celari opus erat, habebant sepositum ac reconditum : per istos, quae volebat, in navem clam imponenda, occulte exportanda curabat : navim denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam aedificandamque curavit. pro hisce rebus, vacatio data est ab isto sumptus, laboris, militiae, rerum denique omnium. per triennium soli non modo in Sicilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab
24 omni sumptu, molestia, munere. Hinc illa Verrea nata sunt : hinc in convivium Sex. Cominium protrahi iussit, in quem scyphum de manu iacere conatus est : quem obtorta gula de convivio in vincula atque in tenebras abripi iussit. hinc illa crux, in quam civem Romanum iste, multis inspectantibus, sustulit : quam non ausus est usquam defige-

re, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua
ac latrocinia communicasset. Laudatum etiam vos 11
quemquam venire audetis? qua auctoritate? utrum,
quam apud senatorium ordinem, an quam apud
populum Romanum habere debetis? Ecquae civitas 25
est, non modo in provinciis nostris, verum in ultimis
nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam
tam immanis ac barbara: rex denique ecquis est, qui
senatorem populi Romani tecto ac domo non invitet?
qui honos non homini solum habetur, sed primum
populo Romano, cuius beneficio nos in hunc ordi-
nem venimus: deinde ordinis auctoritati, quae nisi
gravis erit apud socios, atque exteras nationes, ubi
erit imperii nomen et dignitas? Mamertini me pub-
lice non invitarunt. me cum dico, leve est: se-
natorem populi Romani si non invitaverunt, ho-
norem debitum detraxerunt, non homini, sed or-
dini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima
et amplissima Cn. Pompeii Basilisci: quo, etiamsi
esset invitatus a vobis, tamen devertisset. erat etiam
Parcenniorum, qui nunc item Pompeii sunt, do-
mus honestissima: quo L. frater meus summa il-
lorum voluntate devertit. Senator populi Romani,
quod in vobis fuit, in vestro oppido iacuit et per-
noctavit in publico. nulla hoc civitas unquam alia
commisit. Amicum enim nostrum in iudicium vo-
cabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, in-
terpretabere imminuendo honore senatorio? Ve- 26
rum haec tum queremur, si quid de vobis per
eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc so-
lis contemtus est. In populi Romani quidem con-

ſpectum, quo ore vos commiſiſtis? nec prius illam crucem, quae etiam nunc civis Romani ſanguine redundat, quae fixa eſt ad portum urbemque veſtram, revelliſtis, neque in profundum abieciſtis, locumque illum omnem expiaſtis, quam Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum ſolo foederato atque pacato monumentum iſtius crudelitatis conſtitutum eſt. veſtrane urbs electa eſt, ad quam cum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis veſtris, civibus Romanis, oſtendere ſoletis: quo minus ſibi arrogent, minuſque vos deſpiciant, cum videant
12 ius civitatis illo ſupplicio eſſe mactatum. Verum
27 haec emiſſe te dicis. Quid? illa Attalica, tota Sicilia nominata, ab eodem Heio peripetaſmata emere oblitus es? licuit eodem modo, ut ſigna. Quid enim actum eſt? an literis peperciſti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de ſacrario eſſet ablatum. At quomodo abſtulit? non poſſum dicere planius, quam ipſe apud vos dixit Heius. cum quaeſiſſem, numquid aliud de bonis eius perveniſſet ad Verrem, reſpondit iſtum ad ſe miſiſſe, ut ſibi mitteret Agrigentum peripetaſmata. Quaeſivi, an miſiſſet. reſpondit id, quod neceſſe erat, ſcilicet dicto audientem fuiſſe praetori: miſiſſe. Rogavi, perveniſſentne Agrigentum: dixit perveniſſe. Quaeſivi, an domum revertiſſent. negavit adhuc revertiſſe. Riſus populi atque admurmuratio omnium

facta est. Hic tibi in mentem non venit, iubere, ut 28
haec quoque referret, H-S VI millibus IↃ se tibi
vendidisse? metuisti, ne aes alienum tibi cresce-
ret, si H-S VI millibus IↃ tibi constarent ea, quae
tu facile posses vendere H-S CC millibus? fuit tan-
ti, mihi crede. haberes quod defenderes: nemo
quaereret, quanti illa res esset: si modo te posses
docere emisse: facile cui velles, tuam causam et
factum probares. nunc de peripetasmatis quemad-
modum te expedias, non habes. Quid? a Philar- 29
cho Centuripino, homine locuplete, ac nobili,
phaleras pulcherrime factas, quae regis Hieronis
fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti, an emisti?
In Sicilia quidem cum essem, sic a Centuripinis,
sic a ceteris audiebam, (non enim parum res erat
clara) tam te has phaleras a Philarcho Centuripino
abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Ari-
sto Panormitano, quam tertias a Cratippo Tyn-
daritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei,
posteaquam reus factus es, redditurum te promisis-
ses. quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei
reddidisses, te minus habiturum, rem nihilominus
testatam futuram: non reddidisti. dixit Philarchus
pro testimonio, se, quod nosset tuum istum mor-
bum, [ut amici tui appellant, studiose] cupisse te
celare de phaleris: cum abs te appellatus esset, ne-
gasse habere sese: apud alium quoque eas habuisse
depositas, ne qua invenirentur: tuam tantam fuisse
sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi
erant depositae: tum se deprehensum negare non
potuisse: ita ab se invito ablatas phaleras gratis.

13 Iam, ut haec omnia reperire ac perſcrutari ſoli-
30 tus ſit, iudices, eſt operae pretium, cognoſcere. Cibyratae ſunt fratres quidam, Tlepolemus et Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera ſolitum eſſe, alterum eſſe pictorem. hoſce opinor Cibyrae, cum in ſuſpicionem veniſſent ſuis civibus fanum expilaſſe Apollinis, veritos poenam iudicii ac legis, domo profugiſſe. quod Verrem artificii ſui cupidum cognoverant tum, cum iſte, id quod ex teſtibus didiciſtis, Cibyram cum inanibus ſyngraphis venerat, domo perfugientes ad eum ſe exſules, cum iſte eſſet in Aſia, contulerunt. habuit ſecum eos ab illo tempore; et in legationis praedis atque furtis mul-
31 tum illorum opera conſilioque uſus eſt. Hi ſunt illi, quibus in tabulis retulit ſeſe Q. Tadius dediſſe iuſſu iſtius Graecis pictoribus. Eos iam bene cognitos et re probatos ſecum in Siciliam duxit. Quo poſteaquam venerunt, mirandum in modum, (canes venaticos diceres,) ita odorabantur omnia et perveſtigabant, ut, ubi quidque eſſet, aliqua ratione invenirent: aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per ſervos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. quidquid illis placuerat, perdendum erat. nihil aliud optabant quorum poſcebatur argentum, niſi ut Hieroni et Tlepolemo diſ-
14 pliceret. Vere mehercules hoc, iudices, dicam. Me-
32 mini, Pamphilum Lilybaetanum, hoſpitem meum, et amicum, nobilem hominem, mihi narrare: cum iſte ab ſeſe hydriam Boethi manu factam, praeclaro opere et grandi pondere, per poteſtatem abſtuliſſet, ſe ſane triſtem et conturbatum domum revertiſſe,

quod vas eiusmodi, quod sibi a patre et a maioribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitum adventum, a se esset ablatum. Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: iubet me scyphos sigillatos ad praetorem statim afferre. permotus sum, inquit: binos habebam: iubeo promi utrosque, ne quid plus mali nascereretur, et mecum ad praetoris domum ferri. Eo cum veni, praetor quiescebat: fratres illi Cibyratae inambulabant. qui, me ubi viderunt, ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? ostendo tristis. laudant. incipio queri, me nihil habiturum, quod alicuius esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?* ne multa, sestertios CC me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum C. Vocat interea praetor: scyphos poscit. tum illos coepisse praetori dicere, putasse se, id quod audissent, alicuius pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse: non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri. ita Pamphilus scyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, 33
tametsi hoc nescio quid nugatorium sciebam esse, ista intelligere: tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere, quem scirem nulla in re quidquam simile hominis habere. Tum 15
primum intellexi, ad eam rem istos fratres Cibyratas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est huius praeclarae existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam)

posteaquam est comperendinatus, cum iam pro damnato mortuoque esset, ludis Circensibus, mane apud L. Sisennam, virum primarium, cum essent triclinia strata, argentumque expositum in aedibus, cum pro dignitate L. Sisennae, domus esset plena hominum honestissimorum, accesserit ad argentum, contemplari unumquodque otiose et considerare coeperit. Mirari stultitiam alii, quod in ipso iudicio, eius ipsius cupiditatis, cuius insimularetur, suspicionem augeret: alii amentiam, cui comperendinato, cum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. pueri autem Sisennae, credo, qui audivissent, quae in istum testimonia essent dicta, oculos de isto nusquam deiicere, neque ab argento
34 digitum discedere. Est boni iudicis, parvis ex rebus coniecturam facere uniuscuiusque et cupiditatis et incontinentiae. Qui reus lege, et reus comperendinatus, re et opinione hominum paene damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennae argentum tractaret et consideraret; hunc in provincia praetorem quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abstinere potuisse?

16 Verum, uti Lilybaeum, unde digressa est, ora-
35 tio revertatur, Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, Popilius cognomine. ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat, licet, se emisse. etenim hic propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, literae factae. iussit Timarchidem aestimare argentum. Quo modo? quo qui unquam tenuissime in donatione hi-

ſtrionum aeſtimavit. Tametſi iamdudum erro, qui tam multa de tuis emtionibus verba faciam, et quaeram, utrum emeris, et quomodo, et quanti emeris: quod verbo tranſigere poſſum. Ede mihi ſcriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris. Quid fit? quam- 36
quam non debebam ego abs te has literas poſcere: me enim tabulas tuas habere et proferre oportebat: verum negas te horum annorum aliquot confeciſſe: compone hoc, quod poſtulo, de argento: de reliquo videro. *Nec ſcriptum habeo, nec poſſum edere.* Quid futurum igitur eſt? Quid exiſtimas hoſce iudices facere poſſe? domus plena ſignorum pulcherrimorum iam etiam ante praeturam: multa ad villas tuas poſita, apud amicos multa depoſita, multa aliis data atque donata: tabulae nullum indicant emtum: omne argentum ablatum ex Sicilia eſt: nihil cuiquam, quod ſuum dici vellet, relictum. fingitur improba defenſio, praetorem omne id argentum coemiſſe: tamen idipſum tabulis demonſtrari non poteſt. ſi quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, ſcriptum non eſt. horum autem temporum, cum te plurimas res emiſſe dicas, tabulas omnino nullas proferas: nonne te et prolatis, et non prolatis tabulis condemnari neceſſe eſt? Tu a M. Coelio, equite Romano, lectiſſimo 17
adoleſcente, quae voluiſti, vaſa argentea Lilybaei 37
abſtuliſti: tu C. Cacurii, promtiſſimi hominis, et experientis, et inprimis gratioſi, ſupellectilem omnem auferre non dubitaſti: tu maximam et pulcherrimam menſam citream a Q. Lutatio Diodoro,

qui Q. Catuli beneficio a L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus, Lilybaei abstulisti. Non tibi obiicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti ac depeculatus es. Taceo. non enim putat ille sibi iniuriam factam; propterea quod homini iam perdito, et collum in laqueum inferenti, subvenisti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti; et abs te nihil rectius factum esse dico. A Lysone vero Lilybaetano, primo homine, apud quem deversatus es, Apollinis signum ablatum certe non oportuit. At dices te emisse. scio: H-S CIↃ. ita opinor. scio, inquam. proferam literas: et tamen id factum non oportuit. A pupillo Heio, cui Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybaei utrum emta esse dicis, an confiteris erepta?

38 Sed quid ego istius in eiusmodi rebus mediocres iniurias colligo: quae tantummodo in furtis istius, et damnis eorum, a quibus auferebat, versatae esse videantur? Accipite, si vultis, iudices, rem eiusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem iam,

18 non cupiditatem eius perspicere possitis. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. is Lilybaei multos iam annos habitat, homo et domi nobilis, et apud eos, quo se contulit, propter virtutem splendidus et gratiosus. de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quaedam, quae Thericlea nominan-

tur, Mentoris manu, ſummo artificio, facta. quod iſte ubi audivit, ſic cupiditate inflammatus eſt non ſolum inſpiciundi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad ſe vocaret, ac poſceret. Ille, qui illa non invitus haberet, reſpondet ſe Lilybaei non habere: Melitae apud quendam propinquum ſuum reliquiſſe. Tum iſte continuo mittit homines certos 39
Melitam: ſcribit ad quosdam Melitenſes, ut ea vaſa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum ſuum propinquum det literas. nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui ſua ſervare vellet, propinquo ſuo ſcribit, ut eis, qui a Verre veniſſent, reſponderet, illud argentum ſe paucis illis diebus miſiſſe Lilybaeum. Ipſe interea recedit. abeſſe ab domo pauliſper maluit, quam praeſens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iſte, uſque eo eſt commotus, ut ſine ulla dubitatione inſanire omnibus ac furere videretur. quia non potuerat argentum eripere, ipſe a Diodoro erepta ſibi vaſa optime facta dicebat: minitari abſenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cum vidiſſet monile, ut opinor, ex auro et gemmis, pulchritudine eius incenſa, ſalutem viri proderet. Similis iſtius cupiditas: hoc etiam acrior atque inſanior, quod illa cupiebat id, quod viderat: huius libidines non ſolum oculis, ſed etiam auribus excitabantur. Conquiri Diodorum tota pro- 39
vincia iubet. ille ex Sicilia iam caſtra moverat, 40
et vaſa collegerat. Homo, ut aliquo modo illum

in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: si haec ratio potius, quam amentia nominanda est. apponit de suis canibus quendam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi erroris suspicione remotissimum. deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat iubere nomen deferri: et tum primum opinor istum
41 absentis nomen recepisse. Res clara Sicilia tota, propter caelati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: neque solum reos fieri praesentes, sed etiam absentes. Diodorus Romae sordidatus circum patronos atque hospites cursare: rem omnibus narrare. literae mittuntur isti a patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret, de Diodoro quo progrederetur: rem claram esse et invidiosam: insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad iudicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciae: non, ut in Sthenio, iam refertus pecunia. itaque furor eius paululum, non pudore, sed metu ac timore repressus est. condemnare Diodorum non
42 audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea praetore isto prope triennium provincia domoque caruit. ceteri non solum Siculi, sed etiam cives Romani hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progrederetur, nihil esse, quod quisquam putaret, se, quod isti paulo magis placeret, con-

ſervare, aut domi retinere poſſe. Poſtea vero, 20
quam intellexerunt, iſti virum fortem, quem ſumme provincia exſpectabat, Q. Arrium, non ſuccedere: ſtatuerunt ſe nihil tam clauſum, neque tam reconditum poſſe habere, quod non iſtius cupiditati apertiſſimum promtiſſimumque eſſet.

Tum iſte ab equite Romano ſplendido et gratioſo, Cn. Calidio, cuius filium ſciebat ſenatorem populi Romani et iudicem eſſe, equuleos argenteos nobiles, qui Q. Maximi fuerant, aufert. Im- 43
prudens huc incidi, iudices. emit enim, non abſtulit. nollem dixiſſe. iactabit ſe, et in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam ſolvi. Credo, etiam tabulae proferentur. eſt tanti. cedo tabulas. dilue ſane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adſpicere poſſim. Verumtamen quid erat, quod Calidius Romae quereretur, ſe, cum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te ſolo ita eſſe contemtum, ita deſpectum, ut etiam una cum ceteris Siculis deſpoliaretur, ſi emeras? quid erat, quod confirmabat, ſe abs te argentum eſſe repetiturum, ſi tibi ſua voluntate vendiderat? tu porro poſſes facere, ut Cn. Calidio non redderes? praeſertim cum is L. Siſenna, defenſore tuo, tam familiariter uteretur; et cum ceteris familiaribus Siſennae reddidiſſes? De- 44
nique non opinor negaturum eſſe te, homini honeſto, ſed non gratioſiori, quam Cn. Calidius eſt, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidiſſe. qui quidem ceterorum cauſam apud te difficiliorem fecit. Nam cum te compluribus confirmaſſes redditurum, poſteaquam Cor-

dius pro teſtimonio dixit, te ſibi reddidiſſe, finem reddendi feciſti: quod intellexiſti, te, praeda de manibus amiſſa, teſtimonium tamen effugere non poſſe. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes alios praetores licuit argentum habere bene factum: licuit poſſe domeſticis copiis, cum magiſtratum, aut aliquem ſuperiorem invitaſſet, ornare et apparare convivium. multi domi Cn. Calidii cum imperio ac poteſtate fuerunt: nemo inventus eſt tam amens, qui illud argentum tam praeclarum ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui poſceret: ne-
45 mo tam impudens, qui poſtularet, ut venderet. Superbum eſt enim, iudices, et non ferendum, dicere praetorem in provincia homini honeſto, locupleti, ſplendido, *Vende mihi vaſa caelata.* hoc eſt enim dicere: Non es dignus tu, qui habeas, quae tam bene facta ſint: meae dignitatis iſta ſunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui (ut non conferam vitam atque exiſtimationem tuam cum illius: neque enim eſt conferenda: hoc ipſum conferam, quo tu te ſuperiorem fingis) quod H-S Lxxx millia diviſoribus, ut praetor renuntiarere, dediſti; trecenta accuſatori, ne tibi odioſus eſſet. ea re contemnis equeſtrem ordinem, ac deſpicis? ea re indignum tibi viſum eſt, quidquam, quod tibi
21 placeret, Calidium potius habere, quam te? Iactat
46 ſe iamdudum de Calidio: narrat omnibus, ſe emiſſe. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete honeſtoque, equite Romano turibulum emiſti? qui pro teſtimonio dixit, te, cum inſpiciendum popoſciſſes, vulſo emblemate remiſiſſe:

ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam : artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papirio fuit hac abstinentia : tenuit hoc institutum in turibulis omnibus, quaecunque in Sicilia fuerunt. incredibile est autem, quam multa, et quam praeclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula. nam domus erat ante istum praetorem nulla paulo locupletior, qua in domo haec non essent, etiamsi praeterea nihil esset argenti; patella grandis cum sigillis, ac simulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur; turibulum. haec autem omnia antiquo opere et summo artificio facta : ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos peraeque pro portione cetera : sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quae religio retinuisset. Dixi, 47
iudices, multa fuisse fere apud Siculos omnes : ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, cum Romam revertisset, expleret? qui simul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cibyratici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas et maius opus inventum, laeti adferebant. si minus eiusmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellae, paterae, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamenta-

tiones fieri ſolitas eſſe in hiſce rebus? quae forſitan vobis parvae eſſe videantur: ſed magnum et acerbum dolorem commovent, mulierculis praeſertim, cum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti conſuerunt, quae a ſuis acceperunt, quae in familia ſemper fuerunt.

22 Hic nolite exſpectare, dum ego hoc crimen agam
48 oſtiatim, ab Aeſchylo Tyndaritano iſtum pateram abſtuliſſe, a Thraſone item Tyndaritano patellam, a Nymphodoro Agrigentino turibulum. cum teſtes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: non modo oppidum nullum; domus nulla paulo locupletior expers huius iniuriae reperietur. qui cum in convivium veniſſet, ſi quidquam caelati adſpexerat, manum abſtinere, iudices, non poterat. Cn. Pompeius eſt Philo, qui fuit Tyndaritanus. is coenam iſti dabat apud villam in Tyndaritano. fecit, quod Siculi non audebant. ille, civis Romanus quod erat, impunius id ſe facturum putavit. appoſuit patellam, in qua ſigilla erant egregia. iſte continuo ut vidit, non dubitavit illud inſigne penatium hoſpitaliumque deorum ex hoſpitali menſa tollere: ſed tamen, quod antea de iſtius abſtinentia dixeram, ſigillis avulſis reliquum argentum ſine ulla
49 avaritia reddidit. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hoſpiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt, non idem fecit? coenabat apud eum. argentum ille ceterum, purum appoſuerat, ne purus ipſe relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum

emblematis. Hic, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem, convivis inspectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque opus est, nec fieri ullo modo potest. tantummodo uniuscuiusque de varia improbitate generis indicia apud vos, et exempla profero. neque enim ita se gessit in his rebus, tanquam rationem aliquando esset redditurus: sed prorsus ita, quasi aut reus nunquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo minore periculo in iudicium esset venturus: qui haec, quae dico, iam non occulte, non per amicos atque interpretes, sed palam de loco superiore, ageret pro imperio et potestate. Catinam cum venisset, oppidum locuples, 23
honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proa- 50
gorum, hoc est, summum magistratum, vocari iubet. ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinae, conquirendum curaret, et ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem iuratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliae multo maxima et locupletissima, omne argentum conquireret, et ad se comportari iuberet? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt. Illa vero optima, quod, 51
cum ad Haluntium venisset praetor laboriosus et diligens, ipse in oppidum accedere noluit, quod erat difficili adscensu atque arduo; Archagathum Halun-

tinum, hominem non ſolum domi ſuae, ſed tota Sicilia in primis nobilem, vocari iuſſit: ei negotium dedit, ut, quidquid Haluntii eſſet argenti caelati, aut, ſi quid etiam Corinthiorum, id omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur. Adſcendit in oppidum Archagathus. Homo nobilis, qui a ſuis et amari et diligi vellet, ferebat graviter, illam ſibi ab iſto provinciam datam: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat, quid ſibi imperatum eſſet: iubet omnes proferre, quae haberent. metus erat ſummus. ipſe enim tyrannus non diſcedebat longius: Archagathum et argentum in lectica cubans ad mare
52 infra oppidum exſpectabat. Quem concurſum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent equum Troianum introductum, urbem captam eſſe dicerent. efferri ſine thecis vaſa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli clauſtra. Quid enim putatis? ſcuta ſi quando conquiruntur a privatis in bello ac tumultu: tamen homines inviti dant, etſi ad ſalutem communem dari ſentiunt: ne quem putetis ſine maximo dolore argentum caelatum domo, quod alter eriperet, protuliſſe. omnia deferuntur. Cibyratae fratres vocantur: pauca improbant: quae probarant, iis cruſtae aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excuſſis deliciis, cum
24 argento puro domum reverterunt. Quod unquam,
53 iudices, huiuſmodi everriculum in illa provincia fuit? avertere aliquid de publico quam obſcuriſſime per magiſtratum ſolebant: etiam aliquid de privato nonnunquam occulte auferebant: et illi ta-

men condemnabantur. et, si quaeritis, ut ipse de me detraham; illos ego accusatores puto fuisse, qui huiusmodi hominum furta odore aut aliquo leviter presso vestigio persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto voluntatum totius corporis vestigiis invenimus? permagnum est, in eum dicere aliquid, qui praeteriens, lectica pauliſper deposita non per praestigias, sed palam per potestatem, uno imperio, ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut posset se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis causa, daret. invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit. voluit Romae petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. *Recita* ARCHAGATHI ET LENTULI TESTIMONIUM. Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam 54
vim emblematum sine causa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges et iudicia, quanti testes Siculos negotiatoresque fecerit. posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset: instituit officinam Syracusis in regia maximam. palam artifices omnes, caelatores, ac vascularios convocari iubet: et ipse suos complures habebat. eo conducit magnam hominum multitudinem. menses octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa, ex patellis et turibulis quae vellerat, ita

ſcite in aureis poculis illigabat, ita apte in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres: ipſe tamen praetor, qui ſua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina maiorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat et pallio.
25 Haec ego, iudices, non auderem proferre, ni ve-
55 rerer, ne forte plura de iſto ab aliis in ſermone, quam a me in iudicio audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vaſis aureis, qui de iſtius pallio, tunica pulla, non audierit? quem voles de conventu Syracuſanorum virum bonum nominato: producam. nemo erit, quin hoc ſe aut vi-
56 diſſe, aut audiſſe dicat. O tempora, o mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt veſtrum, iudices, aliquammulti, qui L. Piſonem cognoverunt, huius L. Piſonis, qui praetor fuit, patrem. is cum eſſet in Hiſpania praetor, qua in provincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus eſt, et comminutus. cum vellet ſibi annulum facere, aurificem iuſſit vocari in foro, ad ſellam, Cordubae, et ei palam appendit aurum. hominem in foro ſellam iubet ponere, et facere annulum, omnibus praeſentibus. Nimium fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem. hactenus reprehendat, ſi quis volet: nihil amplius. verum fuit ei concedendum. filius enim L. Piſonis erat, eius, qui primus de pecuniis repetundis legem
57 tulit. Ridiculum eſt, nunc de Verre me dicere, cum de Piſone Frugi dixerim. verumtamen, quantum interſit, videte. iſte cum aliquot abacorum faceret vaſa aurea, non laboravit, quid non modo in Si-

cilia, verum etiam Romae in iudicio audiret. ille in auri ſemuncia totam Hiſpaniam ſcire voluit, unde praetori annulus fieret. nimirum, ut hic nomen ſuum comprobavit, ſic ille cognomen.

Nullo modo poſſum omnia iſtius facta aut me- 26
moria conſequi, aut oratione complecti. genera ipſa cupio breviter attingere: ut hic modo me commonuit Piſonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? nunquam dubitavit, quotiescunque alicuius aut gemma aut annulo delectatus eſt. Incredibilem rem dicam, ſed tam claram, ut ipſum negaturum non arbitrer. Cum Valen- 58
tio eius interpreti epiſtola Agrigento allata eſſet, caſu ſignum iſte animadvertit in cretula. placuit ei: exquiſivit, unde eſſet epiſtola: reſpondit, Agrigento. iſte literas, ad quos ſolebat, miſit, ut is annulus ad ſe primo quoque tempore afferretur. ita literis iſtius, patrifamilias L. Titio cuidam, civi Romano, annulus de digito detractus eſt. Illa vero eius cupiditas incredibilis eſt. nam ut in ſingula conclavia, quae iſte non modo Romae, ſed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime ſtratos cum ceteris ornamentis convivii quaereret, nimium multa comparare videretur. nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iſte non textrinum inſtituerit. Mulier 59
eſt Segeſtana, perdives et nobilis, Lamia nomine: per triennium iſti, plena domo telarum, ſtragulam veſtem confecit: nihil niſi conchylio tinctum. Attalus, homo pecunioſus, Neti; Lyſo, Lilybaei; Critolaus, Ennae; Syracuſis Aeſchrio, Cleomenes,

Theomnastus; Elori Archonides, Megistus. Vox me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas, credo. iam enim non libet omnia criminari. quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in huiuscemodi re-
60 bus usum. Iam vero lectos aeratos, et candelabra aenea, num cui, praeter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat, credo. Sed tantum vos certiores, iudices, facio, quid iste in provincia praetor egerit, ne cui forte nimium negligens fuisse videatur, neque se satis, cum potestatem habuerit, instruxisse et ornasse.

27 Venio nunc, non iam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ad eiusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur: in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi nationesque,
61 quae in eorum regno ac ditione sunt. Nam reges Syriae, regis Antiochi filios pueros, scitis Romae nuper fuisse: qui venerant non propter Syriae regnum; nam id sine controversia obtinebant, ut a patre et a maioribus acceperant: sed regnum Aegypti ad se et ad Selenen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi posteaquam temporibus reipublicae exclusi, per senatum agere quae voluerant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium profecti sunt. eorum alter, qui Antiochus vocatur,

iter per Siciliam facere voluit. itaque, isto praetore, venit Syracusas. Hic Verres hereditatem sibi 62
venisse arbitratus est, quod in eius regnum ac manus venerat is, quem iste et audierat multa secum praeclara habere, et suspicabatur. Mittit homini munera satis large: haec ad usum domesticum: vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. deinde ipsum regem ad coenam vocavit. exornat ample magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea. namque haec aurea nondum fecerat. omnibus curat rebus instructum et paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut et istum copiose ornatum, et se honorifice acceptum arbitraretur. vocat ad coenam deinde ipse praetorem: exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae, ut mos est regius, et maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo: de qua, credo, satis idoneum, satis gravem testem, Q. *Minucium* dicere audistis. Iste unumquodque vas 63
in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, praetori populi Romani satis iucundum et gratum illud esse convivium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit) nisi, quemadmodum regem ex provincia spoliatum expilatumque dimitteret. mittit rogatum vasa ea, quae pulcherrima apud illum viderat: ait se suis caelatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspicione libentissime dedit. Mittit etiam

trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius
28 considerare. ea quoque ei mittitur. Nunc reliquum,
64 iudices, attendite, de quo et vos audistis, et populus Romanus non nunc primum audiet; et in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cum attulissent, ut in Capitolio ponerent: quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo ostendere ac proferre voluerunt: ut et magnificentius videretur, cum suo tempore in cella Iovis Optimi Maximi poneretur, et clarius, cum pulchritudo eius recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. statuerunt id secum in Syriam reportare: ut, cum audissent, simulacrum Iovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo. nam rex id celatum voluerat: non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit a rege, et eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque
65 se aliis videndi potestatem esse facturum. Antiochus, qui animo et puerili esset et regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in praetorium involutum quam occultissime deferrent. quo posteaquam attulerunt, involucrisque reiectis constituerunt: iste clamare coepit, dignam rem esse regno Syriae, dignam regio munere, dignam Capi-

tolio. Etenim erat eo ſplendore, qui ex clariſſimis et pulcherrimis gemmis eſſe debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi poſſet, non ad hominum apparatum, ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum. Quod cum ſatis iam perſpexiſſe videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iſte ait, ſe velle illud etiam atque etiam conſiderare: nequaquam ſe eſſe ſatiatum. iubet illos diſcedere, et candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur. Rex primo nihil metuere, nihil ſuſpicari. 29
dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit 66
rex ad iſtum, ſi ſibi videatur, ut reddat. Iubet iſte poſterius ad ſe reverti. mirum illi videri. mittit iterum. non redditur. Ipſe hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, inſignemque impudentiam cognoſcite. Quod ſciret, quodque ex ipſo rege audiſſet in Capitolio eſſe ponendum, quod Iovi Optimo Maximo, quod populo Romano ſervari videret, id ſibi ut donaret, rogare et vehementer petere coepit. Cum ille ſe et religione Iovis Capitolini, et hominum exiſtimatione impediri diceret, quod multae nationes teſtes eſſent illius operis ac muneris: iſte homini minari acerrime coepit. Ubi videt, eum nihilo magis minis, quam precibus permoveri: repente hominem de provincia iubet ante noctem decedere. ait, ſe comperiſſe, ex eius regno piratas in Siciliam eſſe venturos. Rex maximo conventu Sy- 67
racuſis, in foro, ne quis forte me in crimine obſcuro verſari, atque affingere aliquid ſuſpicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracuſis flens,

ac deos hominesque conteſtans, clamare coepit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium miſſurus eſſet, quod in templo clariſſimo populo Romano monumentum ſuae ſocietatis amicitiaeque eſſe voluiſſet; id ſibi C. Verrem abſtuliſſe: de ceteris operibus ex auro et gemmis, quae ſua penes illum eſſent, ſe non laborare: hoc ſibi eripi, miſerum eſſe et indignum. id etſi antea iam mente et cogitatione ſua, fratrisque ſui, conſecratum eſſet: tamen tum ſe, in illo conventu civium Romanorum, dare, donare, dicare, conſecrare Iovi Optimo Maximo, teſtemque ipſum Iovem ſuae voluntatis ac religionis adhibere. Quae vox? quae latera? quae vires huius unius criminis querimoniam poſſint ſuſtinere? Rex Antiochus, qui Romae ante oculos omnium noſtrum biennium fere comitatu regio atque ornatu fuiſſet; is cum amicus et ſocius populi Romani eſſet, amiciſſimo patre, avo, maioribus, antiquiſſimis et clariſſimis regibus, opulentiſſimo et maximo regno, praeceps e provincia populi Romani exturbatus eſt. Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum huius tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putaſti, cum audierint, a praetore populi Romani in provincia violatum regem, ſpoliatum hoſpitem, eiectum ſocium populi Romani atque amicum? Nomen veſtrum, populique Romani, odio atque acerbitati ſcitote nationibus exteris, iudices, futurum, ſi iſtius haec tanta iniuria impunita diſceſſerit. ſic omnes arbitrabuntur, praeſertim cum haec omnino fama de noſtrorum

hominum avaritia et cupiditate percrebuerit, non iſtius ſolius hoc eſſe facinus, ſed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multae liberae civitates, multi privati opulenti ac potentes habent profecto in animo Capitolium ſic ornare, ut templi dignitas, imperiique noſtri nomen deſiderat. qui ſi intellexerint, interverſo regali hoc dono, graviter vos tuliſſe: grata fore vobis populoque Romano ſua ſtudia ac dona arbitrabuntur. ſin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in iniuria tam acerba, neglexiſſe audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur. Hoc loco, Q. Catule, te appello. lo- 31
quor enim de tuo clariſſimo pulcherrimoque mo- 69
numento: non iudicis ſolum ſeveritatem in hoc crimine, ſed prope inimici atque accuſatoris vim ſuſcipere debes. tuus eſt enim honos in illo templo, ſenatus populique beneficio: tui nominis aeterna memoria ſimul cum templo illo conſecratur: tibi haec cura ſuſcipienda, tibi haec opera ſumenda eſt, ut Capitolium, quomodo magnificentius eſt reſtitutum, ſic copioſius ornatum ſit, quam fuit: ut illa flamma divinitus exſtitiſſe videatur, non, quae deleret Iovis Optimi Maximi templum, ſed quae praeclarius magnificentiusque depoſceret. Audiſti, 70
Q. Minucium Rufum dicere, domi ſuae deverſatum eſſe Antiochum regem Syracuſis: ſe illud ſcire ad iſtum eſſe delatum: ſe ſcire non redditum. audiſti, et audies omni e conventu Syracuſano, qui ita dicant, ſeſe audientibus, illud Iovi

Optimo Maximo dicatum esse ab rege Antiocho et consecratum. Si iudex non esses, et haec ad te delata res esset: te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo iudex huius criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multo acrior, quam ego sum, ac-
32 tor accusatorque esse deberes. Vobis autem, iu-
71 dices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suae candelabrum Iovis Optimi Maximi, e gemmis auroque perfectum? cuius fulgore collucere atque illustrari Iovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in eiusmodi conviviis constituetur, quae domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo, simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri unquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, ubi ne precari quidem Iovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam dii immortales sua repetunt in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetundas est constitutum. Miramur, Athenis Minervam, Deli Apollinem, Iunonem Sami, Pergae Dianam, multos praeterea ab isto deos tota Asia Graeciaque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C.
72 Verres ab regibus ornari non est passus. Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in

Sicilia neque ſacri, neque religioſi eſſe duxit: ita ſeſe in ea provincia per triennium geſſit, ut ab iſto non ſolum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, iudi- 33
ces, quod ab Aenea fugiente a Troia, atque in haec loca veniente, conditum eſſe demonſtrant. Itaque Segeſtani non ſolum perpetua ſocietate atque amicitia, verum etiam cognatione ſe cum populo Romano coniunctos eſſe arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Poenis ſuo nomine, ac ſua ſponte bellaret, a Carthaginienſibus vi captum atque deletum eſt: omniaque, quae ornamento urbi eſſe poſſent, Carthaginem ſunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segeſtanos ex aere ſimulacrum Dianae, cum ſumma atque antiquiſſima praeditum religione, tum ſingulari opere artificioque perfectum. Hoc tranſlatum Carthaginem, locum tantum hominesque mutarat: religionem quidem priſtinam conſervabat. nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctiſſime colerent, videbatur. Aliquot ſeculis poſt, P. 73
Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem et diligentiam, ut et domeſticis praeclariſſimae virtutis exemplis gaudeatis, et eo moiore odio dignam iſtius incredibilem audaciam iudicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutiſſime ſaepiſſimeque Siciliam vexatam a Carthaginienſibus cognorat, iubet omnia conquiri: pollicetur, ſibi magnae curae fore, ut omnia civitatibus, quae cuiusque fuiſſent, re-

ſtituerentur. Tum illa, quae quondam fuerant Himera ſublata, de quibus antea dixi, Thermitanis ſunt reddita: tum alia Gelenſibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudeliſſimus omnium tyrannorum Phalaris habuiſſe dicitur, quo vivos, ſupplicii cauſa, demittere homines, et ſubiicere flammam ſolebat. quem taurum Scipio cum redderet Agrigentinis, dixiſſe dicitur: aequum eſſe illos cogitare, utrum eſſet Siculis utilius, ſuisne ſervire, an populo Romano obtemperare; cum idem monumentum et domeſticae crudelitatis et
34 noſtrae manſuetudinis haberent. Illo tempore Se-
74 geſtanis maxima cum cura haec ipſa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segeſtam: in ſuis antiquis ſedibus ſumma cum gratulatione civium et laetitia reponitur. Haec erat poſita Segeſtae, ſane excelſa in baſi: in qua grandibus literis P. AFRICANI nomen erat inciſum, eumque CARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perſcriptum. colebatur a civibus: ab omnibus advenis viſebatur: cum quaeſtor eſſem, nihil mihi ab illis eſt demonſtratum prius. Erat admodum amplum et excelſum ſignum cum ſtola: verumtamen inerat in illa magnitudine aetas, atque habitus virginalis. ſagittae pendebant ab humero: ſiniſtra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem praeferebat.
75 Hanc cum iſte ſacrorum omnium hoſtis, religionumque praedo vidiſſet: quaſi illa ipſa face percuſſus eſſet, ita flagrare cupiditate atque amentia coepit. imperat magiſtratibus, ut eam demoliantur, et ſibi dent: nihil ſibi gratius oſtendit futu-

rum. illi vero dicere, id ſibi nefas eſſe, ſeque cum ſumma religione, tum ſummo metu legum et iudiciorum teneri. iſte tum petere ab illis, tum minari, tum ſpem, tum metum oſtendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud eſſe dicebant: nihil ſe in eo poteſtatis habere, quod imperator clariſſimus, urbe hoſtium capta, monumentum victoriae populi Romani eſſe voluiſſet. Cum 76
iſte nihilo remiſſius, atque etiam multo vehementius inſtaret quotidie; res agitur in ſenatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo iſtius adventu, pernegatur. Poſtea, quidquid erat oneris in nautis remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segeſtanis, praeter ceteros, imponebat aliquanto amplius, quam ferre poſſent. praeterea magiſtratus eorum evocabat: optimum quemque et nobiliſſimum ad ſe arceſſebat, circum omnia provinciae fora rapiebat: ſingillatim unicuique calamitati fore ſe denuntiabat: univerſam ſe funditus illam everſurum eſſe civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segeſtani, praetoris imperio parendum eſſe decreverunt. magno cum luctu et gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis et lamentatione virorum mulierumque omnium, ſimulacrum Dianae tollendum locatur. Videte quanta religione fuerit apud Segeſta- 35
nos. repertum eſſe, iudices, ſcitote, neminem, neque 77
liberum, neque ſervum, neque civem, neque peregrinum, qui illud ſignum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybaeo ſcitote adductos eſſe operarios. hi denique illud, ignari totius negotii ac religionis,

mercede accepta, ſuſtulerunt. quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum eſſe arbitramini? quem fletum maiorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cum illa eadem Diana Segeſtam, Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu ſuo nuntiaſſet. Quam diſſimilis hic dies illi tempori videbatur! tum imperator populi Romani, vir clariſſimus, deos patrios reportabat Segeſtanis, ex urbe hoſtium recuperatos: nunc ex urbe ſociorum praetor eiusdem populi turpiſſimus atque impuriſſimus, eosdem illos deos nefario ſcelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia eſt clarius, quam omnes Segeſtanas matronas et virgines conveniſſe, cum Diana exportaretur ex oppido? unxiſſe unguentis? compleſſe coronis et floribus? ture odoribusque incenſis usque
78 ad agri fines proſecutas eſſe? Hanc tu tantam religionem ſi tum in imperio propter cupiditatem atque audaciam non pertimeſcebas: ne nunc quidem, in tanto tuo liberorumque tuorum periculo perhorreſcis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut vero deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace atque in otio religionem nullam attulit? quae cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incenſasque vidiſſet, bis ex duorum bellorum flamma ferroque ſervata eſt: quae Carthaginienſium victoria, loco mutato, religionem tamen non amiſit: P. Africani virtute religionem ſimul cum loco recuperavit. Quo quidem ſcelere ſuſcepto, cum inanis eſſet baſis, et in ea P. Africani nomen in-

ciſum: res indigna atque intoleranda videbatur omnibus, non ſolum religiones eſſe violatas, verum etiam P. Africani, viri fortiſſimi, rerum geſtarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriae, C. Verrem ſuſtuliſſe. Quod cum iſti renuntiaretur 79
de baſi ac literis, exiſtimavit homines in oblivionem totius negotii eſſe venturos, ſi etiam baſim, tanquam indicem ſui ſceleris, ſuſtuliſſet. itaque tollendam iſtius imperio locaverunt: quae vobis locatio ex publicis Segeſtanorum literis priore actione recitata eſt. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, 36
lectiſſimum ornatiſſimumque adoleſcentem appello: abs te officium tuum, debitum generi et nomini, requiro et flagito. Cur pro iſto, qui laudem honoremque familiae veſtrae depeculatus eſt, pugnas? cur eum defenſum eſſe vis? cur ego tuas partes ſuſcipio? cur tuum onus ſuſtineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa ſuſtulit, defendit: cum mos a maioribus traditus ſit, ut monumenta maiorum ita ſuorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno ſinat: tu iſti aderis, qui non obſtruxit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, ſed funditus ſuſtulit ac delevit? Quisnam igitur, per deos im- 80
mortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta atque indicia virtutis, ſi tu ea relinques ac deſeres? neque ſolum ſpoliata illa patiere, ſed etiam eorum ſpoliatorem vexatoremque defendes? adſunt Segeſtani, clientes tui, ſocii populi Romani atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Carthagine deleta, ſimulacrum Dia-

nae maioribus ſuis reſtituiſſe: idque apud Segeſtanos, eius imperatoris nomine poſitum ac dedicatum fuiſſe: hoc Verrem demoliendum et aſportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum tollendumque curaſſe: orant te, atque obſecrant, ut ſibi religionem, generi tuo laudem gloriamque reſtituas, ut, quod ex urbe hoſtium per P. Africanum recuperarint, id per te ex praedonis domo
37 conſervare poſſint. Quid aut tu his reſpondere honeſte potes, aut illi facere, niſi ut te ac fidem tuam implorent? adſunt, et implorant. potes domeſticae laudis amplitudinem, Scipio, tueri: potes: omnia in te ſunt, quae aut fortuna hominibus, aut natura largitur. non praecerpo fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non eſt pudoris mei, P. Scipione, florentiſſimo adoleſcente, vivo et incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Sci-
38 pionis, defenſoremque profiteri. Quam ob rem ſi ſuſcipis domeſticae laudis patrocinium, me non ſolum ſilere de veſtris monumentis oportebit, ſed etiam laetari, P. Africani eiusmodi eſſe fortunas mortui, ut eius honos ab iis, qui ex eadem familia ſint, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin iſtius amicitia te impediet: ſi hoc, quod abs te poſtulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere; ſuccedam ego vicarius tuo muneri: ſuſcipiam partes, quas alienas eſſe arbitrabar. Nae iſta praeclara nobilitas deſinat queri, populum Romanum hominibus novis atque induſtriis libenter honores mandare, ſemperque mandaſſe. Non eſt querendum, in ea civitate, quae

propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute ac nomine. talis ille vir fuit: ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiae, sed universae civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod eius civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit; praecipue quod in his artibus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, aequitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quae cognatio studiorum et artium, propemodum non minus est coniuncta, quam ista, qua vos delectamini, generis et nominis. Repeto abs te, Verres, monu- 38
mentum P. Africani: causam Siculorum, quam sus- 82
cepi, relinquo: iudicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum iniuriae negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen invicti imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Carthagine captum reponatur. Haec abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is, qui laudem gloriamque P. Africani tuendam conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio iudici non probem; qui cum res maximas gesserit, monumentaque rerum suarum cum maxime constituat, atque in his elaboret: profecto volet haec non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus et bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cuius ampliſſimum in orbe terrarum, clariſſimum-

que monumentum eſt, quam plurimos eſſe cuſtodes monumentorum, et putare omnes bonos alienae gloriae defenſionem ad officium ſuum pertinere. Et quidem ceteris iſtius furtis atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic vero tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius, nihil minus ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum ſuam, plenam ſtupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatiſſimi ſanctiſſimique viri monumentum, Dianae ſimulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua ſemper meretricum lenonumque flagitia verſantur?

39 At hoc ſolum *Africani monumentum* violaſti? quid? a Tyndaritanis non eiusdem *Scipionis* beneficio, poſitum ſimulacrum Mercurii, pulcherrime factum, ſuſtuliſti? At quemadmodum, dii immortales! quam audacter! quam libidinoſe! quam impudenter! audiſtis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honeſtiſſimos ac principes civitatis, Mercurium, qui ſacris anniverſariis apud eos, ac ſumma religione coleretur, quem P. Africanus, Carthagine capta, Tyndaritanis non ſolum ſuae victoriae, ſed etiam illorum fidei ſocietatiſque monumentum atque indicium dediſſet, huius vi, ſcelere, imperioque eſſe ſublatum: qui, ut primum in illud oppidum venit, ſtatim, tanquam ita fieri non ſolum oporteret, ſed etiam neceſſe eſſet, tanquam hoc ſenatus mandaſſet, populuſque Romanus iuſſiſſet; ita continuo, ſignum ut demolirentur, et Meſſanam deportarent, imperavit. Quod cum illis,

qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non eſt ab iſto, primo illo adventu, perſeveratum. diſcedens mandat proagoro Sopatro, cuius verba audiſtis, ut demoliatur. cum recuſaret, vehementer minatur. ita tum ex illo oppido proficiſcitur. Proagorus refert rem ad ſenatum: vehementer undique reclamatur. ne multa: iterum iſte aliquanto poſt ad illos venit; quaerit continuo de ſigno. reſpondetur ei, ſenatum non permittere: poenam capitis conſtitutam, ſi iniuſſu ſenatus quiſquam attigiſſet: ſimul religio commemoratur. Tum iſte, Quam mihi religionem narras? quam poenam? quem ſenatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, niſi ſignum traditur. Sopater iterum flens ad Senatum defert, iſtius cupiditatem minaſque demonſtrat. Senatus Sopatro reſponſum nullum dat, ſed commotus perturbatuſque diſcedit. Ille praetoris arceſſitus nuntio, rem demonſtrat: negat ullo modo fieri poſſe. Atque haec (nihil enim praetermittendum de iſtius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de ſella, ac de loco ſuperiore. Erat hiems ſumma; tempeſtas, ut ipſum Sopatrum dicere audiſtis, perfrigida; imber maximus: cum iſte imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipſe ſedebat, praecipitem in forum deiiciant, nudumque conſtituant. Vix erat hoc plane etiam imperatum, cum illum ſpoliatum, ſtipatumque lictoribus videres. omnes ideo putabant, ut miſer atque innocens virgis caederetur. fefellit haec homines opinio. virgis iſte caederet ſine cauſa ſocium populi Romani atque amicum? non eſt uſque

eo improbus : non omnia sunt in eo uno vitia : nunquam fuit crudelis. leniter hominem clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuae, sicuti fere ceteris in oppidis Siciliae: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit : cuius officia in illam civitatem totamque provinciam recentissima erant et maxima. in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu
87 praeditum, divaricari ac deligari iubet. Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vinctus nudus in aere, in imbri, in frigore. neque tamen finis huic iniuriae crudelitatique fiebat, donec populus, atque universa multitudo, atrocitate rei, misericordiaque commota, senatum clamore coegit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. clamabant fore, ut ipsi sese dii immortales ulciscerentur : hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit : pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, cum iam paene obriguisset, vix vivus aufertur. Non possum disposite istum accusare, si cupiam : opus est non solum ingenio, verum
41 etiam artificio quodam singulari. Unum hoc cri-
88 men videtur esse, et a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano. plura sunt : sed ea quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio. est pecuniarum captarum, quod signum a sociis pecuniae magnae sustulit : est peculatus, quod publicum populi Romani signum, de praeda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre : est maiestatis, quod imperii nostri gloriae,

rerumque geſtarum monumenta evertere atque aſportare auſus eſt: eſt ſceleris, quod religiones maximas violavit: eſt crudelitatis, quod in hominem innocentem, in ſocium noſtrum atque amicum, novum ac ſingulare ſupplicii genus excogitavit. Il- 89
lud vero quid ſit, iam non queo dicere: quo nomine appellem, neſcio: quod in C. Marcelli ſtatua. Quid eſt hoc? patronusne quod erat? quid tum? quo id ſpectat? utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium atque hoſpitum valere debebat? an ut hoc oſtenderes, contra vim tuam in patronis praeſidii nihil eſſe? quis hoc non intelligeret, in improbi praeſentis imperio maiorem eſſe vim, quam in bonorum abſentium patrocinio? an vero ex hoc illa tua ſingularis ſignificatur inſolentia, ſuperbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putaſti. itaque nunc Siculorum Marcelli non ſunt patroni: Verres in eorum locum ſubſtitutus eſt. Quam in te 90
tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illuſtrem, tam ſplendidae provinciae, transducere ad te, auferre a certiſſimis antiquiſſimisque patronis? Tu iſta ſtultitia, nequitia, inertia, non modo totius Siciliae, ſed unius tenuiſſimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli ſtatua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipſos, qui honorem illi habuerant, ſupplicia quaerebas? Quid poſtea? quid tandem tuis ſtatuis fore arbitrabare? an vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani ſtatuam iſtius, quam ſibi propter Marcellos, altiore etiam baſi

poni iusserat, deturbarunt, simulac successum isti
42 audierunt. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum iudicem, ut, cuius ad statuam Siculi, te praetore, alligabantur, eius religioni te eundem
91 vinctum adstrictumque dederemus. Ac primo, iudices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos C. Marcello huic Aesernino vendidisse: atque hoc sua causa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi nunquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota provisa atque praecauta est, uti, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam crimenque cuperet: tamen is proficere nihil posset. eos enim testes deduxi, et eas literas deportavi, ut de istius
92 facto dubium nemini esse posset. Publicae literae sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumtu publico. dicunt, quanti: praefuisse huic negotio publice legatum Poleam. quid? is ubi est? praesto est: testis est. *Proagori Sopatri iussu.* quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. quid? is ubi est? testis est. vidistis hominem, et verba eius audistis. Demoliendum curavit Demetrius gymnasiarchus, quod is eo loco praeerat. quid? hoc nos dicimus? immo vero ipse praesens: Romae nuper istum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si eius rei testificatio tolleretur, cautumque esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, et Hismenias, homines nobilissimi, et principes Tyndaritanae civitatis.

Quid ? Agrigenti nonne eiusdem P. Scipionis 43
monumentum, ſignum Apollinis pulcherrimum, cu- 93
ius in femine literulis minutis argenteis nomen Myronis erat inſcriptum, ex Aeſculapii religioſiſſimo fano ſuſtuliſti? quod iſte, iudices, cum clam feciſſet, cum ad ſuum ſcelus illud furtumque nefarium quosdam homines improbos duces atque adiutores adhibuiſſet, vehementer commota civitas eſt. Uno eodemque tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domeſticam, ornamentum urbis, indicium victoriae, teſtimonium ſocietatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, praecipitur, et negotium datur quaeſtoribus et aedilibus, ut noctu vigilias agerent ad aedes ſacras. etenim iſte Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum atque virtutem, et quod cives Romani, viri fortes, ac ſtrenui, et honeſti permulti in illo oppido, coniunctiſſimo animo, cum ipſis Agrigentinis vivunt ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poſcere, quae placebant. Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longe 94
a foro, ſane ſanctum apud illos et religioſum. ibi eſt ex aere ſimulacrum ipſius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius, (tametſi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quam multa vidi,) uſque eo, iudices, ut rictum eius ac mentum paulo ſit attritius, quod in precibus et gratulationibus non ſolum id venerari, verum etiam oſculari ſolent. Ad hoc templum, cum eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempeſta, ſervorum armatorum fit concurſus atque im-

petus. Clamor a vigilibus fanique cuſtodibus tollitur. qui primo cum obſiſtere ac defendere conarentur, male mulcati clavis ac fuſtibus repelluntur. poſtea convulſis repagulis, effractiſque valvis, demoliri ſignum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebuit, expugnari deos patrios, non hoſtium adventu nec opinato, neque repentino praedonum impetu, ſed ex domo atque cohorte praetoria, manum fugitivorum
95 inſtructam armatamque veniſſe. Nemo Agrigenti neque aetate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus ſurrexerit, telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius iam in demoliendo ſigno permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cum alii vectibus ſubiectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad ſe funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant ſeſe in fugam iſtius praeclari imperatoris nocturni milites. duo tamen ſigilla perparvula tollunt: ne omnino inanes ad iſtum praedonem religionum reverterentur. Nunquam tam male eſt Siculis, quin aliquid facete et commode dicant: velut in hac re. aiebant, in labores Herculis non minus hunc immaniſſimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere. Hanc virtutem Agrigenti-
44 96 norum imitati ſunt Aſſorini poſtea, viri fortes et fideles, ſed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chryſas eſt amnis, qui per Aſſo-

rinorum agros fluit. is apud illos habetur deus, et religione maxima colitur. fanum eius est in agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Ennam. in eo Chrysae est simulacrum, praeclare factum e marmore. id iste poscere Assorinos propter singularem eius fani religionem non ausus est. Tlepolemo dat Hieronique negotium. illi noctu, facta manu, armatique veniunt: fores aedis effringunt: aeditui, custodesque mature sentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, buccina datur: homines ex agris concurrunt: eiicitur, fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chrysae, praeter unum perparvulum signum ex aere, desideratum est. Matris mag- 97
nae fanum apud Enguinos est: iam enim mihi non modo breviter de unoquoque dicendum, sed etiam praetereunda videntur esse permulta, ut ad maiora istius, et illustriora in hoc genere furta, et scelera veniamus. In hoc fano loricas galeasque aeneas, caelatas opere Corinthio, hydriasque grandes, simili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus praecellentissimus, posuerat, et suum nomen inscripserat. Quid iam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, iudices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, praeter vestigia violatae religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. hostium spolia, monumenta imperatorum, decora atque ornamenta fanorum posthac, his praeclaris nominibus amissis, in instrumento ac supellectili C. Verris numerabuntur. Tu videlicet solus 98
vasis Corinthiis delectaris? tu illius aeris temperationem, tu operum lineamenta sollertissime perspi-

cis? haec Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus atque humanissimus? tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine literis, intelligis et iudicas? vide, ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia te, atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit. nam quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea, non ad hominum luxuriem, sed ad ornatum fanorum atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa esse videantur.

45 Audite etiam singularem eius, iudices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his praesertim sacris polluendis, quae non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eadem religione, qua Romae, qua in ceteris locis, qua prope in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereris perantiquum: quod viri, non modo cuiusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant. aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per mulieres ac virgines confici solent. hoc signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo atque antiquissimo fano sustulerunt: postridie sacerdotes Cereris, atque illius fani antistitae, maiores natu, probatae ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. omnibus acerbum, indignum, luctuosum denique videbatur. Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio demoveretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea feciſſe insimularet: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine.

Res non procraſtinatur. nam cum iſte Catina profectus eſſet, ſervi cuiusdam nomen defertur. is accuſatur: ficti teſtes in eum dantur: rem cunctus ſenatus Catinenſium legibus iudicat. Sacerdotes vocantur: ex his quaeritur ſecreto in curia, quid eſſet factum; quemadmodum arbitrarentur ſignum eſſe ablatum. reſpondent illae, Praetoris in eo loco ſervos eſſe viſos. res, quae eſſet iam antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe coepit. itur in conſilium: ſervus ille innocens omnibus ſententiis abſolvitur, quo facilius vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſſetis. Quid enim poſtulas, 101
Verres? quid ſperas? quid ſpectas? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? eone tu ſervos ad ſpoliandum immittere auſus es, quo liberos adire, ne orandi quidem cauſa, fas erat? hisne rebus manus afferre non dubitaſti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum iura cogebant? tametſi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam ſceleratam ac tam nefariam decidiſti. nam id concupiſti, quod nunquam videras: id, inquam, adamaſti, quod antea non adſpexeras. auribus tu tantam cupiditatem concepiſti, ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum exiſtimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, 102
et bono auctore. Qui id poteſt, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audiſti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidiſſe, neque noſſe poterant. Qualem porro illam feminam fuiſſe putatis, iudices? quam pudicam, quae cum Verre loqueretur? quam religioſam, quae ſacrarii ſpoliandi oſten-

deret rationem? At minime mirum, quae ſacra per ſummam caſtimoniam virorum ac mulierum fiant, eadem per iſtius ſtuprum ac flagitium eſſe violata.
46 Quid ergo? hoc ſolum auditione expetere coepit, cum id ipſe non vidiſſet? immo vero alia complura: ex quibus eligam ſpoliationem nobiliſſimi atque antiquiſſimi fani: de qua priore actione teſtes dicere audiſtis. nunc eadem illa, quaeſo, audite, et dili-
103 genter, ſicut adhuc feciſtis, attendite. Inſula eſt Melita, iudices, ſatis lato ab Sicilia mari periculoſoque disiuncta: in qua eſt eodem nomine oppidum, quo iſte nunquam acceſſit: quod tamen iſti textrinum per triennium ad muliebrem veſtem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, fanum eſt Iunonis antiquum: quod tanta religione ſemper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quae in his fere locis navali copia geſta atque verſata ſunt, ſed etiam in hac praedonum multitudine ſemper inviolatum ſanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriae proditum eſt, claſſe quondam Maſiniſſae regis ad eum locum appulſa, praefectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano ſuſtuliſſe, et eos in Africam portaſſe, Maſiniſſaeque donaſſe. Regem quidem primo delectatum eſſe munere: poſt, ubi audiſſet, unde eſſent, ſtatim certos homines in quinqueremi miſiſſe, qui eos dentes reportarent. itaque in his inſcriptum literis Punicis fuit: *Regem Maſiniſſam imprudentem accepiſſe: re cognita, reponendos reſtituendosque curaſſe.* Erat praeterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneae Victoriae, antiquo o-

pere ac ſumma arte perfectae. Haec iſte omnia, ne 104
multis morer, uno impetu, atque uno nuntio, per
ſervos Venerios, quos eius rei cauſa miſerat, tol-
lenda atque aſportanda curavit. Pro dii immortales! 47
quem ego hominem accuſo? quem legibus ac iudi-
ciali iure perſequor? de quo vos ſententiam per
tabellam feretis? dicunt legati Melitenſes publice,
ſpoliatum templum eſſe Iunonis: nihil iſtum in re-
ligioſiſſimo fano reliquiſſe: quem in locum claſſes
hoſtium ſaepe acceſſerint: ubi piratae fere quotan-
nis hiemare ſoleant: quod neque praedo violarit
antea, neque hoſtis attigerit; id ab uno iſto ſic
ſpoliatum eſſe, ut nihil omnino ſit relictum. Hic
nunc aut iſte reus, aut ego accuſator, aut hoc iu-
dicium appellabitur? criminibus enim coarguitur,
aut ſuſpicionibus in iudicium vocatur? dii ablati,
fana vexata, nudatae urbes reperiuntur. earum au-
tem rerum nullam ſibi iſte neque inficiandi ratio-
nem, neque defendendi facultatem reliquit: omni-
bus in rebus coarguitur a me, convincitur a teſti-
bus, urgetur confeſſione ſua, manifeſtis in maleſi-
ciis tenetur, et manet etiam, ac tacitus facta me-
cum ſua recognoſcit.

Nimium mihi diu videor in uno genere verſari 105
criminum. Sentio, iudices, occurrendum eſſe ſa-
tietati aurium animorumque veſtrorum. Quam ob
rem multa praetermittam. ad ea autem, quae dictu-
rus ſum, reficite vos, quaeſo, iudices, per deos
immortales! per eos ipſos, de quorum religione
iamdiu dicimus, dum id eius facinus commemoro
et profero, quo provincia tota commota eſt: de quo

si paulo altius ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter
48 perstringere atrocitatem criminis non sinit. Vetus est
106 haec opinio, iudices, quae constat ex antiquissimis Graecorum literis atque monumentis, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberae consecratam. hoc cum ceterae gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum esse videatur. nam et natas esse has in his locis deas, et fruges in ea terra primum repertas arbitrantur: et raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore: qui locus, quod in media est insula situs, umbilicus Siciliae nominatur. quam cum investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse taedas iis ignibus, qui ex Aetnae vertice erumpunt; quas sibi cum ipsa praeferret, orbem omnium peragrasse ter-
107 rarum. Enna autem, ubi ea, quae dico, gesta esse memorantur, est loco praecelso atque edito: quo in summo est aequata agri planities, et aquae perennes: tota vero ab omni aditu circumcisa atque diremta est. quam circa lacus lucique sunt plurimi, et laetissimi flores omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum virginis, quem iam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syracusani se-

ſtos dies anniverſarios agunt, celeberrimo virorum
mulierumque conventu. Propter huius opinionis ve- 49
tuſtatem, quod eorum in his locis veſtigia, ac pro-
pe incunabula reperiuntur deorum, mira quaedam
tota Sicilia privatim ac publice religio eſt Cereris
Ennenſis. Etenim multa ſaepe prodigia vim eius
numenque declarant: multis ſaepe in difficillimis re-
bus praeſens auxilium eius oblatum eſt, ut haec in-
ſula ab ea non ſolum diligi, ſed etiam incoli cuſto-
dirique videatur. Nec ſolum Siculi, verum etiam 108
ceterae gentes nationesque Ennenſem Cererem ma-
xime colunt. Etenim, ſi Athenienſium ſacra, ſumma
cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo
errore veniſſe dicitur, frugesque attuliſſe: quantam
eſſe religionem convenit eorum, apud quos eam na-
tam eſſe, et fruges inveniſſe conſtat? Itaque apud
patres noſtros, atroci ac difficili reipublicae tempo-
re, cum, Ti. Graccho occiſo, magnorum pericu-
lorum metus ex oſtentis portenderetur, P. Mucio,
L. Calpurnio conſulibus, aditum eſt ad libros Sibyl-
linos: in quibus inventum eſt, *Cererem antiquiſſimam
placari oportere.* Tum ex ampliſſimo collegio decem-
virali ſacerdotes populi Romani, cum eſſet in urbe
noſtra Cereris pulcherrimum et magnificentiſſimum
templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt. tanta
enim erat auctoritas et vetuſtas illius religionis, ut,
cum illuc irent, non ad aedem Cereris, ſed ad ip-
ſam Cererem proficiſci viderentur. Non obtundam 109
diutius. etenim iamdudum vereor, ne oratio mea,
aliena ab iudiciorum ratione, et quotidiana dicendi
conſuetudine eſſe videatur. hoc dico, hanc ipſam

Cererem, antiquiſſimam, religioſiſſimam, principem omnium ſacrorum, quae apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex ſuis templis ac ſedibus eſſe ſublatam. Qui acceſſiſtis Ennam, vidiſtis ſimulacrum Cereris e marmore, et in altero templo Liberae. ſunt ea perampla atque praeclara, ſed non ita antiqua. Ex aere fuit quoddam modica amplitudine, ac ſingulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quae ſunt in eo fano, multo antiquiſſimum. id ſuſtulit; ac tamen eo contentus non
110 fuit. Ante aedem Cereris in aperto ac propatulo loco ſigna duo ſunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, et pulcherrima, et perampla. his pulchritudo periculo, amplitudo ſaluti fuit, quod eorum demolitio atque aſportatio perdifficilis videbatur. inſiſtebat in manu Cereris dextra ſimulacrum pulcherrime factum Victoriae. hoc iſte e ſigno Cereris avellen-
50 dum aſportandumque curavit. Qui tandem iſtius animus eſt nunc in recognitione ſcelerum ſuorum, cum ego ipſe in commemoratione eorum non ſolum animo commovear, verum etiam corpore perhorreſcam? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: verſantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam cum veniſſem, praeſto mihi ſacerdotes Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt: concio, conventusque civium: in quo ego cum loquerer, tanti fletus gemitusque fiebant, ut acerbiſ-
111 ſimus tota urbe luctus verſari videretur. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua iudicia, non importuniſſimas iſtius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti oppreſſi-

que erant, conquerebantur: Cereris numen, ſacrorum vetuſtatem, fani religionem, iſtius ſceleratiſſimi atque audaciſſimi ſupplicio expiari volebant: omnia ſe cetera pati ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, veniſſe Ennam, et non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, ſed fanum Cereris eſſe. habitare apud ſeſe Cererem Ennenſes arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, ſed omnes ſacerdotes, omnes accolae, atque antiſtites Cereris eſſe videantur. Enna tu ſimu- 112
lacrum Cereris tollere audebas? Ennae tu de manu Cereris Victoriam deripere, et deam deae detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere auſi ſunt, in quibus erant omnia, quae ſceleri propiora ſunt, quam religioni. tenuerunt enim, P. Popillio P. Rupilio conſulibus, illum locum ſervi, fugitivi, barbari, hoſtes. ſed neque tam ſervi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu a iure et a legibus: neque tam barbari lingua et natione illi, quam tu natura et moribus: neque illi tam hoſtes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quae deprecatio eſt igitur ei reliqua, qui indignitate ſervos, temeritate fugitivos, ſcelere barbaros, crudelitate hoſtes vicerit? Audiſtis Theo- 51
dorum, et Numinium, et Nicaſionem, legatos En- 113
nenſes, publice dicere, ſeſe a ſuis civibus haec habere mandata, ut ad Verrem adirent, et eum ſimulacrum Cereris et Victoriae repoſcerent: id ſi impetraſſent, tum ut morem veterem Ennenſium conſervarent; publice in eum, tametſi vexaſſet Si-

ciliam, tamen, quoniam haec a maioribus conſtituta accepiſſent, teſtimonium ne quod dicerent. ſin autem ea non reddidiſſet, tum ut iudicio adeſſent, tum uti de eius iniuriis iudices docerent, ſed multo maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aſpernari; nolite contemnere ac negligere, iudices. Aguntur iniuriae ſociorum: agitur vis legum: agitur exiſtimatio veritasque iudiciorum. quae ſunt omnia permagna: verum illud maximum: tanta religione obſtricta tota provincia eſt: tanta ſuperſtitio ex iſtius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quaecunque accidant publice vel privatim incommoda, propter eam cauſam ſcelere iſtius evenire
114 videantur. Audiſtis, Centuripinos, Agyrinenſes, Catinenſes, Herbitenſes, Ennenſes, complures alios, publice dicere, quae ſolitudo eſſet in agris, quae vaſtitas, quae fuga aratorum, quam deſerta, quam inculta, quam relicta omnia. Et tametſi iſtius multis et variis iniuriis acciderunt: tamen haec una cauſa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cererе violata, omnes cultus fructusque Cereris in his locis interiiſſe arbitrantur. Medemini religioni ſociorum, iudices: conſervate veſtram. neque enim haec externa vobis religio, neque aliena. quod ſi eſſet, ſi ſuſcipere eam nolletis: tamen in eo, qui violaſſet,
115 ſancire vos velle oporteret. Nunc vero in communi omnium gentium religione, inque his ſacris, quae maiores noſtri ab exteris nationibus adſcita atque arceſſita coluerunt: quae ſacra, ut erant re vera, ſic appellari Graeca voluerunt: negligen-

tes ac diſſoluti, ſi cupiamus eſſe, qui poſſumus?

Unius etiam urbis, omnium pulcherrimae atque ornatiſſimae, Syracuſarum direptionem commemorabo, et in medium proferam, iudices: ut aliquando totam huius generis orationem concludam ac definiam. Nemo fere veſtrum eſt, quin, quemadmodum captae ſint a M. Marcello Syracuſae, ſaepe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. conferte hanc pacem cum illo bello: huius praetoris adventum, cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas. Ac iam illa omitto, quae diſperſe a me multis locis dicentur, ac dicta ſunt: forum Syracuſanorum, quod introitu Marcelli purum a caede ſervatum eſt, id adventu Verris Siculorum innocentium ſanguine redundaſſe: portum Syracuſanorum, qui tum et noſtris claſſibus et Carthaginienſium clauſus fuiſſet, eum, iſto praetore, Cilicum myoparoni praedonibusque patuiſſe. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas: quae tum, urbe capta, commiſſa non ſunt, neque odio hoſtili, neque licentia militari, neque more belli, neque iure victoriae: mitto, inquam, haec omnia, quae ab iſto per triennium perfecta ſunt: ea, quae coniuncta cum illis rebus ſunt, de quibus antea dixi, cognoſcite. Urbem Syracuſas maximam eſſe Graecarum urbium, pulcherrimamque omnium, ſaepe audiſtis. Eſt, iudices, ita, ut dicitur. nam et ſitu eſt cum mu-

52

116

117

nito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, praeclaro ad adſpectum: et portus habet prope in aedificatione adſpectuque urbis incluſos: qui cum diverſos inter ſe aditus habeant, in exitu coniunguntur et confluunt. Eorum coniunctione pars oppidi, quae appellatur Inſula, mari disiuncta angu-
53 ſto, ponte rurſum adiungitur et continetur. Ea
118 tanta eſt urbs, ut ex quatuor urbibus maximis conſtare dicatur: quarum una eſt ea, quam dixi, Inſula: quae duobus portubus cincta, in utriusque portus oſtium aditumque proiecta eſt: in qua domus eſt, quae regis Hieronis fuit, qua praetores uti ſolent. in ea ſunt aedes ſacrae complures: ſed duae, quae longe ceteris antecellunt: Dianae una; et altera, quae fuit ante iſtius adventum ornatiſſima, Minervae. In hac inſula extrema, eſt fons aquae dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, pleniſſimus piſcium: qui fluctu totus operiretur, niſi munitione ac mole lapidum a
119 mari disiunctus eſſet. Altera autem eſt urbs Syracuſis, cui nomen Acradina eſt; in qua forum maximum, pulcherrimae porticus, ornatiſſimum prytaneum, ampliſſima eſt curia, templumque egregium Iovis Olympii, ceteraeque urbis partes una lata via perpetua, multisque tranſverſis diviſae, privatis aedificiis continentur. Tertia eſt urbs, quae, quod in ea parte, Fortunae fanum antiquum fuit, Tycha nominata eſt; in qua et gymnaſium ampliſſimum eſt, et complures aedes ſacrae: colituque ea pars et habitatur frequentiſſime. Quarta autem eſt urbs, quae quia poſtrema aedificata eſt,

Neapolis nominatur; quam ad ſummam theatrum eſt maximum: praeterea duo templa ſunt egregia, Cereris unum, alterum Liberae; ſignumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum et maximum: quod iſte ſi portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre. Nunc ad Marcellum revertar, ne 54
haec a me ſine cauſa commemorata eſſe videantur: 120
qui cum tam praeclaram urbem vi copiisque cepiſſet, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua praeſertim nihil periculi oſtenderetur, delere et exſtinguere. itaque aedificiis omnibus, publicis et privatis, ſacris et profanis ſic pepercit, quaſi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet. in ornatu urbis habuit victoriae rationem, habuit humanitatis. victoriae putabat eſſe, multa Romam deportare, quae ornamento urbi eſſe poſſent: humanitatis, non plane ſpoliare urbem, praeſertim quam conſervare voluiſſet. In hac partitione 121
ornatus, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Syracuſanis reſervavit. Romam quae aſportata ſunt, ad aedem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. nihil in aedibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit, ſi urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, domum ſuam ornamento urbi futuram. Syracuſis autem permulta atque egregia reliquit: deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat iniuria: ſed ut pacem cum bello, leges

cum vi, forum et iurisdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoria conferatis. Aedes Minervae est in Insula, de
122 qua ante dixi: quam Marcellus non attigit, quam plenam atque ornatam reliquit: quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionum et consuetudinis iura retineret, sed ut a barbaris praedonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathoclis regis in tabulis picta praeclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. has tabulas M. Marcellus, cum omnia, illa victoria sua, profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit: iste, cum illa iam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot secula manserat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos
123 reliquit. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romae dedicaturum voverat, id, quod erat aedificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, sed Veneri, et Cupidini vota deberet, is Minervae templum spoliare conatus est. ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervae virginis in meretriciam domum transtulit. Viginti et septem praeterea tabulas pulcherrime pictas ex eadem aede sustulit: in quibus erant imagines Siciliae regum ac tyrannorum, quae non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam

commemoratione hominum, et cognitione formarum. Ac videte, quanto taetrior hic tyrannus Syracusanis fuerit, quam quisquam superiorum: cum illi tamen ornarint templa deorum immortalium, hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta sustulerit. Iam vero quid ego de valvis illius templi 56
commemorem? vereor, ne, haec qui non vide- 124
runt, omnia me nimis augere atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, praesertim ex iudicum numero, qui Syracusis fuerint, qui haec viderint, esse temeritati et mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquido, iudices, possum, valvas magnificentiores, ex auro atque ebore perfectiores nullas unquam ullo templo fuisse. incredibile dictu est, quam multi Graeci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint. nimium forsitan haec illi mirentur, atque efferant. esto; verumtamen honestius est reipublicae nostrae, iudices, ea, quae illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam praetorem *in pace abstulisse*. Ex ebore *diligentissime* perfecta argumenta erant *in* valvis. ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abstulit: et tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio quaestuque duci. nam bullas aureas omnes ex his valvis, quae erant et multae, et graves, non dubitavit auferre: quarum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque eiusmodi valvas reliquit, ut, quae olim ad ornandum templum erant ma-

xime, nunc tantum ad claudendum factae esse vi-
125 deantur. Etiamne gramineas hastas? vidi enim vos in hoc nomine, cum testes dicerent, commoveri, quod erant huiusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset: nimium, vide-
57 re plus, quam semel. etiamne id concupisti? Nam Sappho, quae sublata de prytaneo est, dat tibi iustam excusationem, prope ut concedendum atque
126 ignoscendum esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modo privatus, sed populus potius haberet, quam homo elegantissimus atque eruditissimus Verres? nimirum contra dici nihil potest. nostrum enim unusquisque, qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad aedem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicuius istorum Tusculanum: spectet forum ornatum, si quid iste suorum aedilibus accommodavit: Verres haec habeat domi? Verres ornamentis fanorum atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne huius operarii studia ac delicias, iudices, perferetis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus et animo et corpore, ut multo appositior ad deferen-
127 da, quam ad auferenda signa esse videatur. Atque haec Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. nam cum ipsa fuit egregie facta, tum epigramma Graecum pernobile inci-

ſum habuit in baſi, quod iſte eruditus homo, et Graeculus, qui haec ſubtiliter iudicat, qui ſolus intelligit, ſi unam literam Graecam ſciſſet, certe non ſuſtuliſſet. nunc enim, quod inſcriptum eſt inani in baſi, declarat, quid fuerit, et id ablatum indicat. Quid? ſignum Paeanis ex aede Aeſculapii prae- 128
clare factum, ſacrum et religioſum, non ſuſtuliſti? quod omnes propter pulchritudinem viſere, propter religionem colere ſolebant. Quid? ex aede Liberi ſimulacrum Ariſtei non tuo imperio palam ablatum eſt? Quid? ex aede Iovis religioſiſſimum ſimulacrum Iovis Imperatoris, quem Graeci Urion nominant, pulcherrime factum, nonne abſtuliſti? Quid? ex aede Liberae parvum illud caput pulcherrimum, quod viſere ſolebamus, num dubitaſti tollere? Atque ille Paean ſacrificiis anniverſariis ſimul cum Aeſculapio apud illos colebatur: Ariſteus, qui [ut Graeci ferunt, Liberi filius,] inventor olei eſſe dicitur, una cum Libero patre apud illos eodem erat in templo conſecratus: Iovem au- 58
tem Imperatorem quanto honore in ſuo templo fuiſ- 129
ſe arbitremini, hinc colligere poteſtis, ſi recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem ſpecie atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum ſigna Iovis Imperatoris uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio vidimus: alterum, in Ponti ore et anguſtiis: tertium, quod Syracuſis ante Verrem praetorem fuit. illud Flamininus ita ex aede ſua ſuſtulit, ut in Capitolio, hoc eſt, in

130 terreſtri domicilio Iovis poneret. Quod autem eſt ad introitum Ponti; id, cum tam multa ex illo mari bella emerſerint, tam multa porro in Pontum invecta ſint, uſque ad hanc diem integrum inviolatumque ſervatum eſt. Hoc tertium, quod erat Syracuſis, quod M. Marcellus, armatus et victor, viderat: quod religioni conceſſerat, quod cives atque incolae Syracuſani colere, advenae non ſolum viſere, verum etiam venerari ſolebant: id Verres
131 ex templo Iovis ſuſtulit. Ut ſaepius ad M. Marcellum revertar, iudices, ſic habetote: plures eſſe a Syracuſanis iſtius adventu deos, quam victoria Marcelli homines deſideratos. Etenim ille requiſiſſe dicitur etiam Archimedem illum, ſummo ingenio hominem ac diſciplina, eumque cum audiſſet interfectum, permoleſte tuliſſe: iſte omnia, quae requiſivit, non ut ſervaret, verum ut aſportaret, re-
59 quiſivit. Iam illa, quia leviora videbuntur, ideo praeteribo; quod iſte menſas Delphicas e marmore, crateras ex aere pulcherrimas, vim maximam vaſorum Corinthiorum, ex omnibus aedibus ſacris
132 Syracuſis abſtulit. Itaque, iudices, hi, qui hoſpites ad ea, quae viſenda ſunt, ducere ſolent, et unumquidque oſtendere, quos illi myſtagogos vocant, converſam iam habent demonſtrationem ſuam. nam, ut ante demonſtrabant, quid ubique eſſet: ita nunc, quid undique ablatum ſit, oſtendunt.

Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini? non ita eſt, iudices: primum, quod omnes religione moventur: et deos patrios, quos a maioribus acceperunt, colendos ſibi

diligenter et retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, haec opera atque artificia, signa, tabulae pictae, Graecos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, haec illis acerbissima videri, quae forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. mihi credite, iudices, (tametsi vosmetipsos haec eadem audire certo scio,) cum multas acceperint per hosce annos socii atque exterae nationes calamitates et iniurias; nullas Graeci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam huiusce modi spoliationes fanorum atque oppidorum. Licet iste dicat emisse se, sicuti so- 133
let dicere: credite hoc mihi, iudices: nulla unquam civitas tota Asia et Graecia, signum ullum, ullam tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendidit. nisi forte existimatis, posteaquam iudicia severa Romae fieri desierint, Graecos homines haec venditare coepisse, quae tum non modo non venditabant, cum iudicia fiebant, verum etiam coemebant: aut nisi arbitramini, L. Crasso, Q. Scaevolae, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Graecis hominibus non fuisse: iis, qui post iudiciorum dissolutionem aediles facti sunt, fuisse. Acer- 60
biorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam et 134
simulatam emtionem, quam si quis clam surripiat, aut eripiat palam, atque auferat. nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in literas publicas, pretio adductam civitatem, et pretio parvo, ea, quae accepisset a maioribus, vendidisse atque

alienasse, etenim mirandum in modum Graeci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque maiores nostri facile patiebantur, haec esse quam plurima apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique essent: apud eos autem, quos vectigales aut stipendiarios fecerant, tamen haec relinquebant, ut illi, quibus ea iucunda sunt, quae nobis levia videntur, haberent haec oblectamenta, et solatia servitutis. Quid arbitramini Rheginos, qui iam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in aede Vestae est? ut cetera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, propter quod unum visuntur Thespiae? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Aiacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex aere Myronis buculam? longum est et non necessarium, commemorare, quae apud quosque visenda sunt tota Asia et Graecia. verum illud est, quamobrem haec commemorem; quod existimare vos hoc volo, mirum quendam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus haec auferantur. Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego cum veniissem, sic primo existimabam, ut Romae ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hereditatem, non minus esse isti amicam, quam Mamertinam

propter praedarum ac furtorum omnium ſocietatem : ſimul et verebar, ne mulierum nobilium et formoſarum gratia, quarum iſte arbitrio praeturam per triennium geſſerat, virorumque, quibuscum illae nuptae erant, nimia in iſtum non modo lenitudine, ſed etiam liberalitate oppugnarer, ſi quid ex literis Syracuſanorum conquirerem. Itaque Syracuſis 137
cum civibus Romanis eram : eorum tabulas exquirebam : iniurias cognoſcebam. cum diutius in negotio curaque fueram : ut requieſcerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii praeclaras tabulas revertebar : ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honeſtiſſimis, illos Verrutios, de quibus ante dixi, explicabam : a Syracuſanis prorſus nihil adiumenti neque publice neque privatim exſpectabam : neque erat in animo poſtulare. Cum haec agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magiſtratum Syracuſis habebat, homo nobilis, qui ſacerdos Iovis fuiſſet, qui honos apud Syracuſanos eſt ampliſſimus. agit mecum, et cum fratre meo, ut, ſi nobis videretur, adiremus ad eorum ſenatum : frequentes eſſe in curia : ſe iuſſu ſenatus a nobis petere, ut veniremus. Primo nobis fuit du- 138
bium, quid ageremus : deinde cito venit in mentem, non eſſe vitandum nobis illum conventum et locum. Itaque in curiam venimus. Honorifice ſane conſur- 62
gitur : nos rogatu magiſtratus aſſedimus. Incipit is loqui, qui et auctoritate, et aetate, et, ut mihi viſum eſt, uſu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides : cuius omnis oratio hanc habuit primo ſententiam : Senatum populumque Syracuſanum mo-

leſte graviterque ferre, quod ego, cum in ceteris Siciliae civitatibus, ſenatum populumque docuiſſem, quid eis utilitatis, quid ſalutis afferrem, et cum ab omnibus mandata, legatos, literas, teſtimoniaque ſumſiſſem, in illa civitate nihil eiusmodi facerem. Reſpondi, neque Romae in conventu Siculorum, cum a me auxilium communi omnium legationum conſilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliae deferebatur, legatos Syracuſanorum affuiſſe: neque me poſtulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Ver-
139 ris ſtatuam viderem. Quod poſteaquam dixi, tantus eſt gemitus factus adſpectu ſtatuae et commemoratione, ut illud in curia poſitum monumentum ſcelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro ſe quiſque, quantum dicendo aſſequi poterat, docere me coepit, ea, quae paulo ante commemoravi: ſpoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palaeſtritis conceſſiſſet, multo maximam partem ipſum abſtuliſſe: neque poſtulandum fuiſſe, ut ille palaeſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum ſuſtuliſſet: neque illam ſtatuam eſſe ex pecunia publica, neque publice datam: ſed eos, qui hereditatis diripiendae participes fuiſſent, faciendam ſtatuendamque curaſſe: eosdem Romae fuiſſe legatos, illius adiutores improbitatis, ſocios furtorum, conſcios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, ſi illi communi legatorum voluntati
63 et ſaluti Siciliae defuiſſent. Ubi eorum dolorem ex
140 illius iniuriis, non modo non minorem, ſed prope maiorem, quam ceterorum Siculorum eſſe cogno-

vi : tum ego meum animum in illos, tum mei consilii negotiique totius suscepti causam rationemque proposui : tum eos hortatus sum, ut causae communi salutique ne deessent : ut illam laudationem, quam se vi ac metu coactos, paucis illis diebus, decresse dicebant, tollerent. Itaque, iudices, Syracusani haec faciunt, istius clientes atque amici. primum mihi literas publicas, quas in aerario sanctiore conditas habebant, proferunt : in quibus ostendunt omnia, quae dixi ablata esse, perscripta, et plura etiam, quam ego potui dicere : perscripta autem hoc modo, *Quod ex aede Minervae* [hoc et illud *abesset :*] *quod ex aede Iovis, quod ex aede Liberi.* ut quisque eis rebus tuendis conservandisque praefuerat, ita perscriptum erat, cum rationem ex lege redderet, et quae acceperat, deberet tradere : petisse, ut sibi, quod hae res abessent, ignoscereture : itaque omnes liberatos discessisse, et esse ignotum omnibus : quas ego literas obsignandas publico signo deportandasque curavi. De laudatione autem 141
ratio sic reddita est. primum cum a Verre literae aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum : deinde, cum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni ; maximo esse clamore et convicio repudiatos : posteaquam meus adventus appropinquarit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent : decretum ita esse, ut multo plus illa laudatio mali, quam boni posset afferre. Id adeo, iudices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

64 Mos eſt Syracuſis, ut, ſi qua de re ad ſenatum
142 referatur, dicat ſententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur. et tamen, ut quisque honore et aetate antecedit, ita primus ſolet ſua ſponte dicere: idque a ceteris ei conceditur. ſi quando taceant omnes, tunc ſortito coguntur dicere. Cum hic mos eſſet, refertur ad ſenatum de laudatione Verris. In quo primum, ut aliquid eſſet morae, multi interpellant: de Sex. Peducaeo, qui de illa civitate, totaque provincia optime meritus eſſet, ſeſe antea, cum audiſſent, ei negotium faceſſitum, cumque eum publice, pro plurimis eius et maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos eſſe: iniquum eſſe, tametſi Peducaeus eorum laudatione iam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando
143 voluiſſent, quam quod tum cogerentur. Conclamant omnes, et approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducaeo. ut quisque aetate et honore antecedebat, ita ſententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipſo ſenatus conſulto cognoſcite. nam principum ſententiae perſcribi ſolent. Recita. *Quod verba facta ſunt de Sex. Peducaeo.* Dicit, qui primi ſuaſerint. decernitur. Refertur deinde de Verre. dic, quaeſo, quomodo? *Quod verba facta ſunt de C. Verre.* Quid poſtea ſcriptum eſt? *Cum ſurgeret nemo, neque ſententiam diceret.* Quid hoc eſt? *Sors ducitur.* Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator praeturae tuae, defenſor periculorum tuorum, praeſertim cum inire a praetore gratiam poſſet? nemo. ipſi illi tui convivae, conſiliarii, conſcii, ſocii, verbum facere non audebant. in qua curia ſtatua tua

ſtabat, et nuda filii, in ea nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret. Atque etiam hoc me docent, eiusmodi ſena- 144
tusconſulto ſeſe feciſſe laudationem, ut omnes intelligere poſſent, non laudationem, ſed potius irriſionem eſſe illam, quae commonefaceret iſtius turpem calamitoſamque praeturam. Etenim ſcriptum eſſe ita, *Quod* iſte *virgis neminem cecideſſet* : a quo cognoſcetis nobiliſſimos homines atque innocentiſſimos ſecuri eſſe percuſſos : *Quod vigilanter provinciam adminiſtraſſet :* cuius omnes vigilias in ſtupris conſtat adulteriisque eſſe conſumtas. hoc autem ſcriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accuſator recitare non deſineret, *Quod praedones procul ab inſula Sicilia prohibuiſſet Verres :* quos etiam intra Syracuſanam inſulam recepiſſet. Quae 145
poſteaquam ex illis cognovi, diſceſſi cum fratre e curia, ut, nobis abſentibus, ſi quid vellent, decernerent. Decernunt ſtatim : primum, *Ut cum L.* 65
fratre hoſpitium publice fieret, quod is eandem voluntatem erga Syracuſanos ſuſcepiſſet, quam ego ſemper habuiſſem. id non modo tum ſcripſerunt, verum etiam in aere inciſum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracuſani tui, quos crebro commemorare ſoles, diligunt : qui cum accuſatore tuo ſatis iuſtam cauſam coniungendae neceſſitudinis putant, quod te accuſaturus ſit, et quod ad inquirendum in te venerit. Poſtea decernitur, ac non varie, ſed prope coniunctis ſententiis, *Ut laudatio, quae C. Verri decreta eſſet, tolleretur.* At vero, cum 146
iam non ſolum diſceſſio facta eſſet, ſed etiam per-

ſcriptum, atque in tabulas relatum, praetor appellatur. At quis appellat? magiſtratus aliqui? nemo. ſenator? ne id quidem. Syracuſanorum aliquis? minime. quis igitur praetorem appellat? qui quaeſtor iſtius fuerat, Caecilius. O rem ridiculam! o deſertum hominem! o deſperatum ac relictum a magiſtratu Siculo! Ne ſenatus conſultum Siculi homines facere poſſent, ne ſuum ius ſuis moribus, ſuis legibus obtinere poſſent, non amicus iſtius, non hoſpes, non denique aliquis Siculus, ſed quaeſtor praetorem appellat. Quis hoc vidit? quis audivit? Praetor aequus et ſapiens dimitti iubet ſenatum. concurrit ad me maxima multitudo. primum ſenatores clamare, eripi ſibi ius, eripi libertatem: populus ſenatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam diſcedere. quo quidem die, nihil aegrius factum eſt, multo labore meo, quam
147 ut manus ab illo appellatore abſtinerentur. Cum ad praetorem in ius adiſſemus, excogitat ſane diligenter et caute, quid decernat. nam ante, quam verbum facerem, de ſella ſurrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cum iam adveſperaſceret, diſceſſi-
66 mus. Poſtridie mane ab eo poſtulo, ut Syracuſanis liceret ſenatus conſultum, quod pridie feciſſent, mihi reddere. Ille enimvero negat: et ait, indignum facinus eſſe, quod ego in ſenatu Graeco verba feciſſem: quod quidem apud Graecos Graece locutus eſſem, id ferri nullo modo poſſe. Reſpondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile eſſe perſpicuum, quantum inter hunc, et illum Nu-

midicum, verum et germanum Metellum, intereſſet. illum noluiſſe ſua laudatione iuvare L. Lucullum, ſororis virum, quicum optime conveniſſet: hunc homini alieniſſimo, a civitatibus laudationes per vim et metum comparare. Quod ubi intellexi, mul- 148
tum apud illum recentes nuntios, multum tabulas non commendatitias, ſed tributarias valuiſſe: admonitu ipſorum Syracuſanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus ſingula perſcripta erant. Ecce autem nova turba atque rixa. ne tamen iſtum omnino Syracuſis ſine amicis, ſine hoſpitibus, plane nudum eſſe ac deſertum putetis: retinere coepit tabulas Theomnaſtus quidam, homo ridicule inſanus, quem Syracuſani Theoractum vocant: qui illic eiusmodi eſt, ut eum pueri ſectentur: ut omnes, cum loqui coeperit, irrideant. Huius tamen inſania, quae ridicula eſt aliis, mihi tum moleſta ſane fuit. nam cum ſpumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me ſibi afferre clamaret: copulati in
ius pervenimus. Hic ego poſtulare coepi, ut mihi 149
tabulas obſignare ac deportare liceret. Ille contra. inſtare ego, omnium mihi tabularum et literarum fieri poteſtatem oportere. Contra, ille furioſus urgere, nihil ad ſe noſtras leges pertinere. Praetor intelligens negare ſibi placere, quod ſenatus conſultum ratum eſſe non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? niſi vehementius homini minatus eſſem: niſi legum ſanctionem poenamque recitaſſem: tabularum mihi poteſtas facta non eſſet. Ille autem inſanus, qui pro iſto contra me vehementiſſime declamaſſet, poſtquam non impetravit:

credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quae ego antea iam ab illis cognoram et accepe-
67 ram. Laudent te sane iam Mamertini, qui ex tan-
150 ta provincia soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Heius, qui eius princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quae rogati erunt, mihi parati sint respondere. Ac ne subito a me opprimantur, haec sum rogaturus: *Navem populo Romano debeantne?* fatebuntur. *Praebuerintne, praetore C. Verre?* negabunt. *Aedificaverintne navem onerariam maximam publice, quam Verri dederint?* negare non poterunt. *Frumentumne ab his sumpserit Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti superiores?* negabunt. *Quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum ac praedarum receptricem, negare non poterunt. permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam cum isto prae-
151 tore profectam fatebuntur. Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. etenim minime conveniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis merito reprehenderetur, si, cum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum et sanctissimum, quod eo ipso die Syracusae a Marcello captae esse dicuntur, iidem diem festum Ver-

ris nomine agerent: cum iſte Syracuſanis, quae ille calamitoſus dies reliquerit, ademiſſet. At videte hominis impudentiam atque arrogantiam, iudices, qui non ſolum Verrea haec turpia ac ridicula ex Heraclii pecunia conſtituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei ſacra facerent quotannis, cuius opera omnium annorum ſacra deosque patrios amiſerant; eius autem familiae dies feſtos tollerent, per quam ceteros quoque feſtos dies recuperarant.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM LIBER QUINTUS DE SUPPLICIIS.

ORATIO DECIMA.

ARGUMENTUM.

Haec oratio *de Suppliciis* inſcribitur : ſed de his ultima tantum, neque praecipua pars agit. Tres partes habet. Prima eſt de bello fugitivorum e belli Spartacici reliquiis nato, a c. 2 ad 16; altera de maritimo bello, quod contra praedones & piratas gerebatur, qui tum Siculum mare infeſtabant, ad c. 52; & tertia demum de iniuſtis contra leges Rom. a civibus Romanis ſumtis ſuppliciis.

1 NEMINI video dubium eſſe, iudices, quin apertiſſime C. Verres in Sicilia, ſacra profanaque omnia, et privatim et publice ſpoliarit, verſatusque ſit ſine ulla non modo religione, verum etiam diſſimulatione, in omni genere furandi atque praedandi. ſed quaedam mihi magnifica et praeclara eius defenſio oſtenditur; cui quemadmodum reſiſtam, multo mihi ante, iudices, eſt providendum. Ita enim cauſa conſtituitur, provinciam Siciliam virtute eius et vigilantia ſingulari, dubiis formido-

loſisque temporibus, a fugitivis, atque a belli periculis tutam eſſe ſervatam. Quid agam, iudices? quo 2
accuſationis meae rationem conferam? quo me vertam? ad omnes enim meos impetus, quaſi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi ſe iactaturus ſit Hortenſius. belli pericula, tempora reipublicae, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro ſuo iure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum teſtimoniis eripi; neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiae velitis. Non poſſum diſſimulare, 3
iudices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quae fecit, impune fecerit. venit enim mihi in mentem, in iudicio M'. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuiſſe exiſtimata ſit: qui, ut erat in dicendo non ſolum ſapiens, ſed etiam fortis, cauſa prope perorata, ipſe arripuit M'. Aquillium, conſtituitque in conſpectu omnium, tunicamque eius a pectore abſcidit, ut cicatrices populus Romanus iudicesque adſpicerent, adverſo corpore exceptas. ſimul et de illo vulnere, quod ille in capite ab hoſtium duce acceperat, multa dixit, eoque adduxit eos, qui erant iudicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hoſtium telis eripuiſſet, cum ſibi ipſe non peperciſſet, hic non ad populi Romani laudem, ſed ad iudicum crudelitatem videretur eſſe ſervatus. Haec eadem nunc 4
ab illis defenſionis ratio viaque tentatur: idem quaeritur. Sit fur, ſit ſacrilegus, ſit flagitiorum omnium

vitiorumque princeps: at est bonus imperator, et felix, et ad dubia reipublicae tempora reservandus.
2 Non agam summo iure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere; cum iudicium certa lege sit, non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quaeram, quemadmodum te velle intelligo, quae tua opera, et quanta fuerit in bello.
5 Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus, honesta oratio; sed tamen quo bello? nos enim post id bellum, quod M'. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit. fateor, et magnum quidem ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso aut Cn. Pompeio communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tuae impudentiae, ut quidquam eiusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil unquam prorsus audivimus: et illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus coniunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum oppositа putarentur. At
6 cum esset in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit? quid mirum? ne cum in

Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars eius belli in Italiam ulla pervaſit. Etenim propinquitas 3
ad utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hoſtibus, an contagionem imitandi eius belli periculoſam fuiſſe? Aditus omnis hominibus ſine ulla facultate navium non modo disiunctus, ſed etiam clauſus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuiſſe dicis, facilius fuerit ad oceanum pervenire, quam ad Peloridem accedere. Contagio autem iſta ſervilis belli, cur abs te po- 7
tius, quam ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, praedicatur? an quod in Sicilia iam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipſa cauſa eſt, cur iſta provincia minimo in periculo ſit et fuerit. Nam poſteaquam illinc M'. Aquillius deceſſit, omnium inſtituta atque edicta praetorum fuerunt eiuſmodi, ut ne quis cum telo ſervus eſſet. Vetus eſt quod dicam, et propter ſeveritatem exempli nemini fortaſſe veſtrum inauditum: L. Domitium praetorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus eſſet, admiratum requiſiſſe, quis eum percuſſiſſet. cum audiſſet, paſtorem cuiusdam fuiſſe, eum ad ſe vocari iuſſiſſe: illum cupide ad praetorem, quaſi ad laudem et ad praemium, accurriſſe: quaeſiſſe Domitium, qui tantam beſtiam percuſſiſſet: illum reſpondiſſe, venabulo. ſtatim deinde iuſſu praetoris in crucem eſſe ſublatum. Durum hoc fortaſſe videatur: neque ego ullam in partem diſputo. tantum intelligo, maluiſſe Domitium crudelem in animadvertendo, quam in praetermittendo diſſolutum videri. Ergo his inſtitutis provinciae, 4

8 iam tum, cum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus, C. Norbanus, in summo otio fuit. perfacile enim sese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset exsistere. etenim cum nihil tam coniunctum sit, quam negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia; et cum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui aut commutari minime velint: cumque haec ab servorum bello pericula, et praetorum institutis, et dominorum disciplina provisa sint: nullum est malum domesticum, quod ex ipsa provincia nasci
9 possit. Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum Verre praetore? nullaene consensiones factae esse dicuntur? nihil sane, quod ad senatum populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iste Romam publice conscripserit: et tamen coeptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. id adeo non tam ex re, quam ex istius factis decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. ego ipse haec, quae ille quaerit, quae adhuc nunquam audistis, commemorabo
10 et proferam. In Triocalino, quem locum fugitivi iam ante tenuerant, Leonidae cuiusdam Siculi familia in suspicionem vocata est coniurationis. res delata ad istum. statim (ut par fuit) iussu eius homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybaeum. domino denuntiatum est:
5 causa dicta damnati sunt. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut praedam exspec-

tatis aliquam. Nolite usquequaque eadem quaerere. In metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, praetermissa est. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adesset. fuit nundinatio aliqua, et isti non nova, ne causam diceret. etiam alter locus, ut absolverentur. damnatis quidem servis, quae praedandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicae tabulae: testis, splendidissima civitas Lilybaetana: testis, honestissimus maximusque conventus civium Romanorum. nihil potest: producendi sunt. itaque producuntur, et ad palum alligantur. Etiam nunc mihi exspectare vi- 11
demini, iudices, quid deinde factum sit: quod iste nihil unquam fecit sine aliquo quaestu atque praeda. Quid in eiusmodi re fieri potuit? quod commodum est? Exspectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen exspectationem omnium. homine sceleris coniurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, et Leonidae illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quaero: quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quaeri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. remitto tibi hoc totum, atque ista te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, praeter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. verum de

iſta furandi praedandique ratione nihil dico: de hac
6 imperatoria iam tua laude diſputo. Quid ais, bone
12 cuſtos defenſorque provinciae? tu, quos ſervos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluiſſe cognoras, et de conſilii ſententia iudicaras; hos ad ſupplicium iam more maiorum traditos, et ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare auſus es? ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reſervares? Perditae civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exſules reducantur, res iudicatae reſcindantur. quae cum accidunt, nemo eſt, quin intelligat, ruere illam rempublicam. haec ubi eveniunt, nemo eſt, qui ullam ſpem ſalutis re-
13 liquam eſſe arbitretur. Atque haec ſicubi facta ſunt, facta ſunt, ut homines populares aut nobiles ſupplicio aut exſilio levarentur; at non ab his ipſis, qui iudicaſſent; at non ſtatim; at non eorum facinorum damnati, quae ad vitam et omnium fortunas pertinerent. Hoc vero novum et eiusmodi eſt, ut magis propter reum, quam propter rem ipſam credibile videatur; ut homines ſervos; ut ipſe, qui iudicarat; ut ſtatim e medio ſupplicio dimiſerit; ut eius facinoris damnatos ſervos, quod ad omnium liberorum ca-
14 put et ſanguinem pertineret. O praeclarum imperatorem, nec iam cum M'. Aquillio, fortiſſimo viro, ſed vero cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidiſſe in metu periculoque provinciae? cum ſervitiorum animos in Sicilia ſuſpenſos propter bellum Italiae fugitivorum videret;

ne quis se commovere auderet, quantum terroris iniecit? Comprehendi iussit. quis non pertimescat? causam dicere dominos. quid servis tam formidolosum? *Feciſſe videri* pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera atque ignes, et illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus et crux. hisce omnibus supplicis sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos summa formidine oppresserit, cum viderent ea facilitate praetorem, ut ab eo sceleris coniurationisque damnatorum vita, vel ipso carnifice internuntio, redimeretur?

Quid? hoc in Apollonienſi Ariſtodamo? quid? 7
in Leonte Megarenſi non idem feciſti? quid? i- 15
ſte motus ſervorum, bellique ſubita ſuſpicio, utrum tibi tandem diligentiam cuſtodiendae provinciae, an novam rationem improbiſſimi quaeſtus attulit? Halicyenſis Eumenidae nobilis hominis et honeſti, et magnae pecuniae, villicus cum impulſu tuo inſimulatus eſſet, H-S LX a domino accepiſti: quod nuper ipſe iuratus docuit, quemadmodum geſtum eſſet. Ab equite Romano C. Matrinio abſente, cum is eſſet Romae, quod eius villicos paſtoresque tibi in ſuſpicionem veniſſe dixeras, H-S centum abſtuliſti. dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipſe C. Matrinius: dicet vir clariſſimus Cn. Lentulus cenſor, qui Matrinii honoris cauſa, recenti negotio, ad te literas miſit, mittendasque curavit. Quid? de Apollonio, Dio- 16

cli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen eſt, praeteriri poteſt? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifeſtius proferri poteſt? quem iſte, ut Panormum venit, ad ſe vocari, et de tribunali citari iuſſit, concurſu magno, frequentiaque conventus. Homines ſtatim loqui: mirari, quo Apollonius, homo pecunioſus, tamdiu ab iſto maneret integer: excogitavit: neſcio quid attulit: profecto homo dives repente a Verre non ſine cauſa citatur. exſpectatio ſumma omnium, quidnam id eſſet: cum exanimatus ſubito ipſe accurrit cum adoleſcente filio. nam pater,
17 grandis natu, iam diu lecto tenebatur. Nominat iſte ſervum, quem magiſtrum pecoris eſſe diceret: eum dicit coniuraſſe, et alias familias concitaſſe. Is omnino ſervus in familia non erat. eum ſtatim exhibere iubet. Apollonius affirmare, ſervum ſe omnino illo nomine habere neminem. Iſte hominem abripi a tribunali, et in carcerem coniici iubet. clamare ille, cum raperetur, nihil ſe miſerum feciſſe, nihil commiſiſſe: pecuniam ſibi eſſe in nominibus; numeratam in praeſentia non habere. Haec cum maxime ſumma hominum frequentia teſtificaretur, ut quivis intelligere poſſet, eum, quod pecuniam non dediſſet, idcirco illa tam acerba iniuria affici: cum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vin-
8 cla coniectus eſt. Videte conſtantiam praetoris, et
18 eius praetoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris praetor; ſed ita laudetur, ut optimus imperator. Cum ſervorum bellum metueretur, quo ſupplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc ſer-

vos damnatos liberabat. Apollonium, locupletiſſimum hominem, qui, ſi fugitivi bellum in Sicilia facerent, ampliſſimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta cauſa, in vincla coniecit: ſervos, quos ipſe cum conſilio, belli faciendi cauſa conſenſiſſe iudicavit, eos ſine conſilii ſententia, ſua ſponte, omni ſupplicio liberavit. Quid? 19
ſi ab Apollonio aliquid commiſſum eſt, quamobrem iure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem ſic agemus, ut crimini aut invidiae reo putemus eſſe oportere, ſi quo de homine ſeverius iudicavit? Non agam tam acerbe: non utar iſta accuſatoria conſuetudine, ſi quid eſt factum clementer, ut diſſolute factum criminer: ſi quid vindicatum ſevere eſt, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. non agam iſta ratione: tua ſequar iudicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles: ſimul ac tute coeperis tua iudicia reſcindere, mihi ſuccenſere deſinito. meo enim iure contendam, eum, qui ſuo iudicio condemnatus ſit, iuratorum iudicum ſententiis damnari oportere. Non defendam 20
Apollonii cauſam, amici atque hoſpitis mei, ne tuum iudicium videar reſcindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas eius ita conſtitutas fuiſſe, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, ſi maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honeſtiſſimum, civitatis honeſtiſſimae, tam graviter animadverti, cau-

21 ſa indicta, non oportuiſſe. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cum eſſet talis vir in carcere, in tenebris, in ſqualore, in ſordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta aetate, et adoleſcenti filio, adeundi ad illum miſerum poteſtatem nunquam eſſe factam. etiam illud praeteribo, quotiescunque Panormum veneris illo anno, et ſex menſibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius,) toties ad te ſenatum Panormitanum adiſſe ſupplicem cum magiſtratibus, ſacerdotibusque publicis, orantem atque obſecrantem, ut aliquando ille miſer atque innocens calamitate illa liberaretur. Relinquam haec omnia: quae ſi velim perſequi, facile oſtendam, tua crudelitate in alios, omnes tibi aditus miſericordiae iudicum iampri-
9 dem eſſe praecluſos. Omnia igitur iſta concedam
22 et remittam. praevideo enim, quid ſit defenſurus Hortenſius. fatebitur, apud iſtum neque ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filii, neque lacrymas utriusque plus valuiſſe, quam utilitatem, ſalutemque provinciae: dicet, rempublicam adminiſtrari ſine metu ac ſeveritate non poſſe: quaeret, quamobrem faſces praetoribus praeferantur, cur ſecures datae, cur carcer aedificatus, cur tot ſupplicia ſint in improbos more maiorum conſtituta? quae cum omnia graviter ſevereque dixerit: quaeram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla nova re allata, nulla defenſione, ſine cauſa de carcere emitti iuſſerit? tantumque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, ut iam ipſis iudicibus, ſine mea argumentatione, coniec-

turam facere permittam, quod hoc genus praedandi, quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudinem quaestus immensum infinitumque esse videatur. nam quae iste in Apollonio fecit, 23
ea primum breviter cognoscite, quot et quanta sint : deinde haec expendite atque aestimate pecunia. reperietis, idcirco haec in uno homine pecunioso tot constituta, ut ceteris formidines similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primum insimulatio est repentina, capitalis, atque invidiosi criminis : (statuite, quanti hoc putetis, et quam multos redemisse :) deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione. (aestimate harum rerum omnium pretia, et cogitate; in his iniquitatibus unum haesisse Apollonium : ceteros profecto multos ex his incommodis pecunia se liberasse.) postremo tenebrae, vincula, carcer, inclusum supplicium, atque a conspectu parentum ac liberum, denique a libero spiritu et communi luce seclusum. Haec ve- 24
ro, quae vel vita redimi recte possunt, aestimare pecunia non queo. haec omnia fero redemit Apollonius, iam moerore ac miseriis perditus : sed tamen ceteros docuit, ante istius avaritiae ac sceleri occurrere. Nisi vero existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quaestus electum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repente e carcere emissum; aut hoc praedandi genus ab isto in illo uno adhibitum ac tentatum, et non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum et iniectum.

Cupio mihi, iudices, ab illo ſubiici, quoniam de militari eius gloria dico, ſi quid forte praetereo. Nam mihi videor de omnibus iam rebus eius geſtis dixiſſe, quae quidem ad belli fugitivorum pertinerent ſuſpicionem : certe nihil ſciens praetermiſi. Habetis hominis conſilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam defenſionemque provinciae. Summa illuc pertinet, ut ſciatis, quoniam plura genera ſunt imperatorum, ex quo genere iſte ſit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare poſſitis : non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad huius, qui poſtea fuit, ſingulare conſilium, neque ad Paulli rationem ac diſciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, ſed ad aliud genus imperatorem ſane diligenter retinendum et conſervandum, quaeſo, cognoſcite. Itinerum primum laborem, qui vel maximus eſt in re militari, iudices, et in Sicilia maxime neceſſarius, accipite, quam facilem ſibi iſte et iucundum ratione conſilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum et ad tempeſtatum vim ac fluminum, praeclarum ſibi hoc remedium compararat. urbem Syracuſas elegerat; cuius hic ſitus, atque haec natura eſſe loci coelique dicitur, ut nullus unquam dies tam magna, turbulentaque tempeſtate fuerit, quin aliquo tempore eius diei ſolem homines viderent. hic ita vivebat iſte bonus imperator hibernis menſibus, ut eum non facile, non modo extra tectum, ſed ne extra lectum quidem quisquam videret. ita diei brevi-

tas conviviis, noctis longitudo ſtupris et flagitiis conterebatur. Cum autem ver eſſe coeperat, cuius 27
initium iſte non a Favonio, neque ab aliquo aſtro notabat; ſed, cum roſam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: dabat ſe labori atque itineribus: in quibus uſque eo ſe praebebat patientem atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo ſedentem videret. Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica 11
octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus, Melitenſis, roſa farctus: ipſe autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares ſibi admovebat, tenuiſſimo lino, minutis maculis, plenum roſae. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica uſque in cubiculum deferebatur. eo veniebant Siculorum magiſtratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis iuratis audiſtis: controverſiae ſecreto deferebantur: paulo poſt palam decreta auferebantur. deinde, ubi pauliſper in cubiculo, pretio, non aequitate iura deſcripſerat; Veneri iam et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. Quo 28
loco mihi non praetermittenda videtur praeclari imperatoris egregia ac ſingularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus conſiſtere praetores, et conventum agere ſolent, quo in oppido non iſti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam. ſi quae caſtiores erant, ad tempus veniebant; lucem conventumque vitabant. erant autem convivia non illo ſilentio praetorum populi Romani

atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum conviviis versari solet, sed cum maximo clamore atque convicio. nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim praetor severus ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam paruisset; illis diligenter legibus, quae in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus eiusmodi, ut alius inter manus e convivio, tanquam e proelio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente ac sine ullo sensu iacerent, quivis ut, cum adspexisset, non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam
12 nequitiae videre arbitraretur. Cum vero aestas sum-
29 ma esse iam coeperat, quod tempus omnes Siciliae semper praetores in itineribus consumere consueverunt, propterea, quod tum putant obeundam esse maxime provinciam, cum in areis frumenta sunt, quod et familiae congregantur, et magnitudo servitii perspicitur, et labor operis maxime offenditur, et frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cum concursant ceteri praetores, iste novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum loco stativa sibi castra facie-
30 bat. Nam in ipso aditu atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. huc ex illa domo praetoria, quae regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum locum videre posset. in eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres,

quibuscum iſte conſueverat, conveniebant; quarum incredibile eſt quanta multitudo fuerit Syracuſis. huc homines digni iſtius amicitia, digni vita illa conviviisque veniebant. Inter eiusmodi viros ac mulieres, adulta aetate filius verſabatur; ut eum, etiamſi natura a parentis ſimilitudine abriperet, conſuetudo tamen ac diſciplina patri ſimilem eſſe cogeret. Huc Tertia illa perducta per dolum atque in- 31
ſidias ab Rhodio tibicine, maximas in iſtius caſtris effeciſſe turbas dicitur, cum indigne pateretur uxor Cleomenis Syracuſani, nobilis mulier, itemque Aeſchrionis, honeſto loco nata, in conventum ſuum mimi Iſidori filiam veniſſe. Iſte autem Hannibal, qui in ſuis caſtris virtute putaret oportere, non genere certari, ſic hanc Tertiam dilexit, ut eam ſecum ex provincia deportaret. Ac per eos dies, cum iſte 13
cum pallio purpureo, talarique tunica verſaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines in eo; neque moleſte ferebant, abeſſe a foro magiſtratum, non ius dici, non iudicia fieri: locum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque ſymphoniae: in foro ſilentium eſſe ſummum cauſarum atque iuris: non ferebant homines moleſte. non enim ius abeſſe videbatur a foro, neque iudicia, ſed vis, et crudelitas, et bonorum acerba atque indigna direptio. Hunc tu igitur impe- 32
ratorem eſſe defendis, Hortenſi? huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, ſuperbiam, ſcelus, audaciam, rerum geſtarum magnitudine atque imperatoriis laudibus tegere conaris? Hic ſcilicet eſt metuendum, ne ad exitum defenſionis tuae, vetus

illa Antoniana dicendi ratio atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Romanus adspiciat, ex mu-
33 lierum morsu vestigia libidinis atque nequitiae. Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. cognoscentur enim omnia istius aera illa vetera, ut, non solum in imperio, verum etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. renovabitur prima illa militia, cum iste e foro abduci, non, ut ipse praedicat, perduci solebat. aleatoris Placentini castra commemorabuntur: in quibus cum frequens fuisset, tamen aere dirutus est. multa eius in stipendiis damna proferentur; quae ab isto, aetatis fructu
34 dissoluta et compensata sunt. Iam vero, cum in eiusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua satietate obduruisset: qui vir fuerit, quot praesidia, quam munita pudoris et pudicitiae, vi et audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut coniungere cum istius flagitio cuiusquam praeterea dedecus? non faciam, iudices: omnia vetera praetermittam: duo sola recentia sine cuiusquam infamia ponam; ex quibus coniecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo et M. Cotta consulibus Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret, iura omnia praetoris urbani, nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, cum paludatus exisset, votaque pro imperio suo communique populi Romani nuncupasset, noctu, stupri causa lectica in urbem introferri solitus est ad mulierem,

nuptam uni, propoſitam omnibus, contra fas, contra auſpicia, contra omnes divinas atque humanas religiones.

O dii immortales! quid intereſt inter mentes ho- 14
minum, et cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, 35
ſpemque reliquae vitae, veſtra populique Romani exiſtimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, ſic eos accepi, ut me omnium officiorum obſtringi religione arbitrarer. Ita quaeſtor ſum factus, ut mihi honorem illum tum non ſolum datum, ſed etiam creditum ac commiſſum putarem. ſic obtinui quaeſturam in provincia, ut omnium oculos in me unum coniectos arbitrarer: ut me quaeſturamque meam quaſi in aliquo orbis terrae theatro verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quae iucunda videntur eſſe, non modo his extraordinariis cupiditatibus, ſed etiam ipſi naturae ac neceſſitati denegarem. Nunc ſum de- 36
ſignatus aedilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum caeremonia Cereri, Libero, Liberaeque faciundos: mihi Floram matrem populo plebique Romanae ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Iovi, Iunoni, Minervaeque eſſe faciundos: mihi ſacrarum aedium procurationem: mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem et ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiae dicendae locum, togam praetextam, ſellam curulem, ius imaginis ad memoriam poſteritatem-

37 que prodendae. Ex his ego rebus omnibus, iudices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tametsi mihi iucundissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis et laboris, ut haec ipsa aedilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed, quia sic oportuerit, recte collocata, et iudicio populi in
15 loco posita esse videatur. Tu, cum esses praetor
38 renuntiatus, quoquo modo (mitto enim et praetereo, quid tum sit actum); sed cum esses renuntiatus, ut dixi, non ipsa praeconis voce excitatus es, qui te toties *seniorum iuniorumque centuriis illo honore affici* pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicae partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? cum tibi forte obtigisset, ut ius diceres; quantum negotii, quid oneris haberes, nunquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si forte expergefacere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam nequitiamque venisse. Itaque non modo domo tua Chelidonem in praetura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum praeturam tuam totam
39 detulisti. Secuta provincia est: in qua tibi nunquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces et secures, et tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi et auctoritate omnia repagula iuris, pudoris, et officii perfringeres: ut omnium bona praedam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra

tuam cupiditatem et audaciam posset esse: in qua tu te ita gessisti, ut, cum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias. ex quo iam intelligis, non modo tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam: nisi forte Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temsanum incommodum proferes; ad quod recens cum te peropportune fortuna obtulisset, si quid in te virtutis atque industriae fuisset; idem, qui semper fueras, inventus es. Cum ad te Valentini venissent, et pro 16
his homo disertus et nobilis, M. Marius, loqueretur, 40
ut negotium susciperes, ut, cum penes te praetorium imperium ac nomen esset, ad illam parvam manum exstinguendam, ducem te principemque praeberes: non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, cum esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conspectu: ipsis autem Valentinis, ex tam illustri nobilique municipio, tantis de rebus responsum nullum dedisti, cum esses cum tunica pulla et pallio. Quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia feciisse existimatis, qui cum iam ex provincia, non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat? O divina 41
senatus frequentis in aede Bellonae admurmuratio! Memoria tenetis, iudices, cum adversperasceret, et paulo ante esset de hoc Temsano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quendam, Verrem esse non longe a Temsa; quam valde universi admurmurarint, quam palam principes contradi-

xerint. Et is tot criminibus teſtimoniisque convictus, in eorum tabellis ſpem ſibi aliquam ponit, quorum omnium palam, cauſa incognita, voce damnatus eſt?

17 Eſto: nihil ex fugitivorum bello, aut ſuſpicione
42 belli, laudis adeptus eſt, quod neque bellum eiusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet. at vero contra bellum praedonum claſſem habuit ornatam, diligentiamque in eo ſingularem. itaque, iſto praetore, praeclare defenſa provincia eſt. Sic de bello praedonum, ſic de claſſe Sicilienſi, iudices, dicam, ut hoc iam ante confirmem, in hoc uno genere omnes ineſſe culpas iſtius maximas, avaritiae, maieſtatis, dementiae, libidinis, crudelitatis. Haec dum breviter expono, quaeſo, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite.

43 Rem navalem primum ita dico eſſe adminiſtratam, non uti provincia defenderetur, ſed ut claſſis nomine pecunia quaereretur. Superiorum praetorum conſuetudo cum haec fuiſſet, ut naves civitatibus certusque numerus nautarum militumque imperaretur, maximae et locupletiſſimae civitati Mamertinae nihil horum imperaviſti: ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniae, poſt videbitur: ex ipſorum literis et teſtibus quae-
44 remus. navem vero Cybeam maximam, triremis inſtar, pulcherrimam atque ornatiſſimam, palam aedificatam ſumtu publico, ſciente tota Sicilia, per magiſtratumque Mamertinum tibi datam donatamque eſſe dico. haec navis, onuſta praeda Sicilienſi, cum ipſa quoque eſſet ex praeda, ſimul cum

iſte decederet, appulſa Veliam eſt, cum plurimis rebus, et iis, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quod erant cariſſimae, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliae, multique alii viderunt, [pulcherrimam atque ornatiſſimam,] iudices. quae quidem omnibus, qui eam adſpexerant, proſpectare iam exſilium, atque explorare fugam domini videbatur. Quid mihi hoc loco reſpondebis? niſi forte id, 18
quod, tametſi probari nullo modo poteſt, tamen 45
dici quidem in iudicio de pecuniis repetundis neceſſe eſt, de tua pecunia aedificatam eſſe eam navem. Aude hoc ſaltem dicere, quod neceſſe eſt. noli metuere, Hortenſi, ne quaeram, qui licuerit aedificare navem ſenatori. antiquae ſunt iſtae leges, et mortuae, quemadmodum tu ſoles dicere, quae vetant. Fuit iſta respublica quondam, fuit iſta ſeveritas in iudiciis, ut iſtam rem accuſator in magnis criminibus obiiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? cui, ſi quo publice proficiſcereris, et praeſidii, et vecturae cauſa, ſumtu publico navigia praeberentur: privatim autem nec proficiſci quoquam poſſes, nec arceſſere res tranſmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil liceret. Deinde cur quidquam contra leges 46
paraſti? Valeret hoc crimen in illa veteri ſeveritate ac dignitate reipublicae. Nunc non modo te hoc crimine non arguo: ſed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. Poſtremo tu tibi hoc nunquam turpe, nunquam criminoſum, nunquam invidioſum fore putaſti, celeberrimo loco palam tibi

aedificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid existimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? navicularian te, cum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, et ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Eiusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quae praedam ex Sicilia deportaret, et quae ad ea furta, quae reliquisses, com-
47 mearet? Verum haec omnia, si doces, navem de tua pecunia aedificatam, remitto atque concedo. sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab ipsis istis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Heius, princeps civitatis, princeps istius legationis, quae ad tuam laudationem missa est, navem tibi operis publicis Mamertinorum esse aedificatam, eique faciendae senatorem Mamertinum publice praefuisse. Reliqua est materies. hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publice, quod Mamertini
19 materiem non habent, imperavisti. Si et ex quo fit navis, et qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, praesto fuerunt; ubi tandem istuc latet, quod tu
48 de tua pecunia dicis impensum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video, potuisse fieri, ut ex aerario nihil darent. etenim vel Capitolium, sicut apud maiores nostros factum est, publice, gratis, coactis fabris, operisque imperatis, exae-

dificari atque effici potuit: deinde, id quod perſpicio (quod et oſtendam, cum iſtos produxero,) ipſorum ex literis, multas pecunias iſti erogatas, in operum locationes falſas atque inanes eſſe perſcriptas. Nam illud minime mirum eſt, Mamertinos, a quo ſummum beneficium acceperant, quem ſibi amiciorem, quam populo Romano eſſe cognoverant, eius capiti literis ſuis peperciſſe. Sed ſi argumento eſt, Mamertinos pecunias tibi non dediſſe, quia ſcriptum non habent: ſit argumento, tibi gratis conſtare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris, ſcriptum proferre non potes.

At enim idcirco navem Mamertinis non imperaſti, 49
quod ſunt foederati. Dii approbent. habemus hominem in fetialium manibus educatum: unum, praeter ceteros, in publicis religionibus foederum ſanctum et diligentem. omnes, qui ante te praetores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem foederis imperarint. Sed tamen tu, ſancte homo ac religioſe, cur Taurominitanis item foederatis navem imperaſti? an hoc probabis, in aequa cauſa populorum, ſine pretio varium ius et diſparem conditionem fuiſſe? Quid, ſi eiusmodi 50
eſſe haec duo foedera duorum populorum, iudices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum et exceptum ſit foedere, *Ne navem dare debeant:* Mamertinis in ipſo foedere ſanctum atque perſcriptum ſit, *Uti navem dare neceſſe ſit:* iſtum autem contra foedus et Taurominitanis imperaſſe, et Mamertinis remiſiſſe? num cui dubium poterit eſſe, quin, Verre praetore, plus Mamertinis Cybea, quam

Tauromínitanis foedus opitulatum ſit? Recitentur foedera. MAMERTINORUM ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FOEDERA. Iſto igitur tuo, quemadmodum ipſe praedicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuiſti maieſtatem reipublicae, minuiſti auxilia populi Romani, minuiſti copias, maiorum virtute ac ſapientia comparatas: ſuſtuliſti ius imperii, conditionem ſociorum, memoriam foederis. Qui ex foedere ipſo navem vel uſque ad oceanum, ſi imperaſſemus, ſumtu periculoque ſuo armatam atque ornatam mittere debuerunt: hi, ne in freto ante ſua tecta et domos navigarent: ne ſua moenia portusque defenderent, pretio abs te ius foederis et imperii conditionem emerunt. Quid cenſetis in hoc foedere faciundo voluiſſe Mamertinos impendere laboris, operae, pecuniae, ne haec biremis adſcriberetur, ſi id ullo modo poſſent a noſtris maioribus impetrare? nam, cum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat, neſcio quo modo, in illo foedere ſocietatis, quaſi quaedam nota ſervitutis. Quod tum recentibus ſuis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, a maioribus noſtris foedere aſſequi non potuerunt: id nunc, nullo novo officio ſuo, tot annis poſt, iure imperii noſtri quotannis uſurpatum, ac ſemper retentum, ſumma in difficultate navium, a C. Verre pretio aſſecuti ſunt.

At hoc ſolum ſunt aſſecuti, ne navem darent. Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in claſſe, aut in praeſidio eſſet, te praetore, per trien-

nium Mamertini dederunt? Denique cum ex sena- 52
tusconsulto, itemque ex lege Terentia et Cassia frumentum aequabiliter emi ab omnibus Siciliae civitatibus oporteret: id quoque munus leve atque commune Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore et interprete, ne foro quidem et commeatu Mamertini populum Romanum iuvare debuerunt. Quae tandem 53
civitas fuit, quae deberet? Qui publicos agros arant, certum est, quid ex lege censoria dare debeant. cur iis quidquam praeterea ex alio genere imperavisti? Quid? decumani rum quid praeter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti emti darent? qui sunt immunes, ii certe nihil debent. at his non modo imperasti: verum etiam, quo plus darent, quam poterant, haec sexagena millia modium, quae Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico: ceteris non recte imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores omnes praetores item, ut ceteris, imperarant, pecuniamque ex senatus consulto et ex lege dissolverant, his dico non recte remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. Audite decretum mercenarii praetoris ex ip- 54

sius commentario: cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo iure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait se *facere:* itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *Libenter?* nos videlicet invitum te quaestum facere putaremus? *ac de consilii sententia.* praeclarum recitari consilium, iudices, audistis. utrum vobis consilium recitari tandem praetoris videbatur, cum audiebatis nomina, an praedonis improbissimi societas atque comitatus? En foederum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. nunquam in Sicilia frumentum publice est emtum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antequam hoc delectum praeclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet, ac sui similis esset. Itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit eius hominis, qui, a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis, et Sex. Peducaei institutis ac literis, frumentum Mamertinis imperavit. Tum illi intellexerunt, se id, quod a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. Age porro, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem foederum, cur Tauromenitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque foederata est. Ac Netini quidem sibi non defuerunt. nam simul ac pronuntiasti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, et eandem suam causam foederis esse docuerunt. tu aliter decernere in eadem causa non

potuisti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere : et ab his tamen exigis. Cedo mihi eiusdem praetoris literas, et rerum decretarum, et frumenti imperati, et tritici emti. LITERAE PRAETORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET FRUMENTI EMTI. Quid potius in hac tanta ac tam turpi inconstanta suspicari possumus, iudices, quam id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam, cum poscret, non datam : aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa pretia ac munera collocasse cum idem alii iuris ex eadem causa non obtinerent ?

Hic mihi etiam audebit mentionem facere Ma- 57
mertinae laudationis? in qua quam multa sint vulnera, quis est vestrum, iudices, quin intelligat ? Primum, in iudiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei, nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium praefuisti : arguunt ceterae : paucae et parvae, metu repressae, silent : una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio ; sed tamen ita provinciae praefuisse, ut hac utilitate necessario sit carendum ? Deinde, id quod 58
alio loco ante dixi, quae est ista tandem laudatio, cuius laudationis legati principes, et publice tibi navem aedificatam, et privatim se ipsos abs te spoliatos expilatosque esse dixerunt ? Postremo quid aliud isti faciunt, cum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quae tu de republica nostra detraxeris ?

Quae colonia est in Italia tam bono iure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quam Mamertina civitas per tnennum? soli, ex foedere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto praetore, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitae fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

23 Verum, ut ad classem, quo ex loco sum digres-
59 sus, revertar: accepisti a Mamertinis navem contra leges: remisisti contra foedera. ita in una civitate bis improbus fuisti: cum et remisisti, quod non oportebat, et accepisti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quae contra praedones; non, quae cum praeda navigaret: quae defenderet, ne provincia spoliaretur; non quae nova provinciae spolia portaret. Mamertini tibi et urbem, quo furta undique deportares, et navem, qua exportares, praebuerunt. illud tibi oppidum receptaculum praedae fuit: illi homines testes custodesque furtorum: illi tibi et locum furtis, et furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cum classem avaritia ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperare ausus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciae, etiamsi [precario] essent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi et imperandi vim, et rogandi conatum praeclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed praetori donata Cybea. ea fuit merces imperii, auxilii, iuris, consuetudinis, foederis.

Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum 60
ac venditum pretio. cognoscite nunc novam praedandi rationem, ab hoc primum excogitatam. Sum- 24
tum omnem in classem frumento, stipendio, ceterisque rebus navarcho suo quaeque civitas semper dare solebat. is neque, ut accusaretur a nutis, committere audebat, et civibus suis rationen referre debebat: in illo omni negotio, non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Era hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Scilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum Latinorum stipendio ac sumtu, tum cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur, ut is pecuniam tractaret, quem ipse praefeciset. Cui potest esse dubium, quamob- 61
rem et omnium consuetudinem veterem primus immutaris, et tantam utilitatem per alios tractandae pecuniae neglexeris, et tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspicione susceperis? Deinde alii quaestus instituuntur, ex uno genere navali, videte quam multi. accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Haec omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia civitatum. TESTIMONIA CIVITATUM. Hunccine ho- 25
minem? hanccine impudentiam, iudices? hanccine 62
audaciam? civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere? certum pretium, sexcenos nummos, nautarum missioni constituere? quos qui

dederat, commeatum totius aestatis abstulerat: iste, quod et nautae nomine pro stipendio frumentoque acceperat, lucrabatur. Ita quaestus duplex unius missione fiebat. Atque haec homo amentissimus in tanto praedonum impetu, tantoque periculo provinciae, sic palam faciebat, ut et ipsi praedones scirent, et tota provincia testis esset.

63 Cum propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quae praedam praetori, non quae praedonibus metum afferrent: tamen, cum P. Caesetius et P Tadius decem navibus his semiplenis navigarent, navem quandam, piratarum praeda refertam, non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo plane captam atque depressam. Erat ea navis plena iuventutis formosissimae, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Haec una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem, qui locus est non longe a Syracusis. quod ubi isti nuntiatum est; tametsi in acta cum mulierculis iacebat ebrius, erexit se tamen, et statim quaestori legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur. 64 Appellitur navis Syracusas: exspectatur ab omnibus supplicium de captivis. iste, quasi praeda sibi advecta, non praedonibus captis; si qui senes aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formae, aetatis, artificiique habebant, abducit omnes: nonnullos scribis suis, filio, cohortique distribuit: symphoniacos homines sex cuidam amico suo Romam muneri misit. nox illa

tota exinanienda navi consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit. hodieque omnes sic habent persuasum, (quid eius sit, vos coniectura quoque assequi debetis,) istum clam a piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. Coniectura bona est. Iudex esse bo- 26
nus nemo potest, qui suspicione certa non move- 65
tur. hominem nostis; consuetudinemque omnium tenetis: qui ducem praedonum aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, iudices, qui archipiratam captum vidisse se diceret; cum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quaererent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? Homines maritimi Syracusis, qui saepe istius ducis nomen audissent, cum eum saepe timuissent, cum eius cruciatu atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent: potestas adspiciendi nemini facta est. Unus plures praedonum duces vivos 66
cepit P. Servilius, quam omnes antea. Ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacunque iter fecit, hoc iucundissimum spectaculum omnibus victorum captorumque hostium praebebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit atque iucundissimus? quia nihil

eſt victoria dulcius. nullum eſt autem teſtimonium victoriae certius, quam, quos ſaepe metueris, eos
67 te vinctos ad ſupplicium duci videre. Hoc tu quamobrem non feciſti? quamobrem ita iſte pirata celatus eſt, quaſi eum adſpicere nefas eſſet? quamobrem ſupplicium non ſumſiſti? quam ob cauſam hominem reſervaſti? ecquem audiſti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non ſecuri percuſſus ſit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam ſervabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat iam reliquum, niſi ut, claſſe populi Romani pulcherrima amiſſa, provinciaque lacerata, triumphus navalis tibi decer-
27 neretur. Age porro, cuſtodiri ducem praedonum
68 novo more, quam ſecuri feriri omnium exemplo magis placuit. Quae ſunt iſtae cuſtodiae? apud quos homines? quemadmodum eſt aſſervatus? Lautumias Syracuſanas omnes audiſtis; plerique noſtis. opus eſt ingens, magnificum, regum ac tyrannorum. totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo, et multorum operis penitus exciſo. nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum undique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. In has lautumias, ſi qui publice cuſtodiendi ſunt, etiam ex ceteris
69 oppidis Siciliae deduci imperantur. Eo quod multos captivos cives Romanos coniecerat, et quod eodem ceteros piratas contrudi imperarat; intellexit, ſi hunc ſubditicium archipiratam in eandem cuſtodiam dediſſet, fore, ut a multis, illis in lau-

tumiis, vertus ille dux quaereretur. Itaque hominem huic optimae tutiſſimaeque cuſtodiae non audet committere. denique Syracuſas totas timet: amandat hominem. quo? Lilybaeum fortaſſe. Video: tamen homines maritimos non plane reformidat. Minime, iudices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracuſis, quoniam in Syracuſano captus erat, maxime, ſi minus ſupplicio affici, at cuſtodiri oportebat. Ne Panormum quidem. Quid igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu et ſuſpicione alieniſſimos: a navigando rebusque maritimis remotiſſimos, ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos, ſummos aratores, qui nomen nunquam timuiſſent maritimi praedonis: unum, te praetore, horruiſſent Apronium, terreſtrem archipiratam. Et, ut quivis facile perſpiceret, id ab iſto actum eſſe, ut ille ſuppoſitus, facile et libenter, ſe illum, qui non erat, eſſe ſimularet: imperat Centuripinis, ut is victu ceterisque rebus quam liberaliſſime commodiſſimeque habeatur. Interea Syracuſani, homines periti et humani, qui non modo ea, quae perſpicua eſſent, videre, verum etiam occulta ſuſpicari poſſent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui ſecuri ferirentur: quam multos eſſe oporteret, ex ipſo navigio, quod erat captum, et ex remorum numero coniiciebant. Iſte, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formae, removerat atque abduxerat, reliquos ſi, ut conſuetudo eſt, univerſos ad palum alligaſſet, clamorem populi fore ſuſpicabatur, cum tanto plures abducti eſſent,

70

28
71

quam relicti: propter hanc causam, cum instituisset alio tempore producere; tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem numerumque haberet, et reliquos non desideraret solum, sed etiam
72 poscceret et flagitaret. Cum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere et supponere coepit cives Romanos, quos in carcerem antea coniecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, et ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui a praedonibus erant capti, cum mercaturas facerent, aut aliquam ob causam navigarent, sua voluntate cum piratis fuisse arguebat. Itaque alii cives Romani, ne cognoscerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum atque ad necem rapiebantur: alii, cum a multis civibus Romanis recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte crudelissimoque cruciatu dicam, cum eum locum tractare coepero: et ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate, et de civium Romanorum indignissima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi
73 praeclarum et iucundum putem. Haec igitur est gesta res, haec victoria praeclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines, et adolescentes, et artifices domum abducti: in eorum locum, et ad eorum numerum cives Romani hostilem in modum
29 cruciati et necati: omnis vestis ablata: omne aurum

et argentum ablatum et aversum. At quemadmodum ipse sese induit priore actione? qui tot dies tacuisset, repente in M. Annii, hominis splendissimi, testimonio, cum is civem Romanum dixisset, archipiratam negasset securi esse percussum, exsiluit; conscientia sceleris, et furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, se, quod sciret, sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse, neque de vero archipirata sumsisse supplicium, ideo securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. O clementiam populi Romani, seu potius 74
patientiam miram ac singularem! Civem Romanum securi esse percussum, Annius, eques Romanus, dicit: taces. archipiratam negat: fateris. fit in eo gemitus omnium et clamor, cum tamen a praesenti supplicio tuo se continuit populus Romanus et repressit, et salutis suae rationem iudicum severitati reservavit. Qui sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? inimicum habebas neminem. si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum iudicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri solet, conscientia timidum suspicionsumque faciebat? Qui igitur, cum esses in imperio, iam tum iudicium et crimen horrebas: reus cum tot testibus coarguare, potes de damnatione dubitare? Verum si crimen hoc me- 75
tuebas, ne quis abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmius fore putasti, in iudicio, coactu atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto post eum, quem archipiratam esse dice-

res: an recenti re, Syracusis, apud notos, inspectante Sicilia paene tota, securi ferire? vide, quid interfit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit: hic defensio nulla est. Itaque illud semper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis praeter te fecerit, quaero. Piratam vivum tenuisti. Quem ad finem? dum cum imperio fuisti. quamobrem? quam ob causam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratae ceperant, securi statim percussis, ipsis piratis lu-
76 cis usuram tam diuturnam dedisti? Verum esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuisti. etiamne privatus? etiamne reus? etiamne paene damnatus, hostium duces privata in domo retinuisti? unum, alterum mensem, prope annum denique, domi tuae piratae, a quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M'. Acilium Glabrionem licitum est: qui, postulante me, produci atque in carcerem
30 condi imperavit. Quod est huiusce rei ius? quae consuetudo? quod exemplum? Hostem acerrimum atque infestissimum populi Romani, seu potius communem hostem gentium nationumque omnium, quisquam omnium mortalium privatus intra moe-
77 nia domi suae retinere poterit? Quid, si pridie, quam a me tu coactus es confiteri, civibus Romanis securi percussis, praedonum ducem vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam manum contra populum Romanum facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quo

facilius crimen inimicorum diluere posſem, vivum atque incolumem reſervavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo defendes? tu ſupplicia, quae debentur hoſtibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hoſtis privatis cuſtodiis aſſervabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hoſtium duces ſervant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum ſpectaculum, fructumque victoriae populus Romanus percipere poſſit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent; idemque dies et victoribus imperii, et victis vitae finem facit. Et nunc cuiquam credo eſſe dubium, quin tu 78
id commiſſurus non fueris, praeſertim cum ſtatuiſſes, ut ais, tibi cauſam eſſe dicendam, ut ille archipirata non potius ſecuri feriretur, quam, quod erat ante oculos poſitum, tuo periculo viveret. Si enim eſſet mortuus, tu, qui crimen ais te metuiſſe, quaero, cui probares? cum conſtaret, iſtum Syracuſis ab nullo viſum eſſe archipiratam, ab omnibus deſideratum: cum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus eſſet: cum vulgo loquerentur, ſuppoſitum in eius locum, quem pro illo probare velles: cum tute faſſus eſſes, te id crimen tanto ante metuiſſe: ſi eum diceres eſſe mortuum, quis te audiret? nunc, cum vivum iſtum neſcio quem produces, tamenne id credi voles? Quid, ſi aufugiſ- 79
ſet? ſi vincla rupiſſet ita, ut Nico ille, nobiliſſimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit? quid diceres? Verum hoc erat, ſi ille ſemel verus archipirata ſecuri per-

cuſſus eſſet; pecuniam illam non haberes. ſi hic falſus eſſet mortuus, aut profugiſſet; non eſſet difficile alium in ſuppoſiti locum ſupponere. Plura dixi, quam volui, de illo archipirata: et tamen ea, quae certiſſima ſunt huius criminis argumenta, praetermiſi. Volo enim mihi totum eſſe crimen hoc integrum. eſt certus locus, certa lex, certum tribunal, quo hoc reſervetur.

31 Hac tanta praeda auctus, mancipiis, argento,
50 veſte locupletatus, nihilo diligentior ad claſſem ornandam, milites revocandos alendosque eſſe coepit: cum ea res non ſolum provinciae ſaluti, verum etiam ipſi praedae eſſe poſſet. Nam aeſtate ſumma, quo tempore ceteri praetores obire provinciam, et concurſare conſueverunt, aut etiam in tanto praedonum metu et periculo ipſi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidinesque ſuas, domo ſua regia [quae regis Hieronis fuit, qua praetores uti ſolent,] contentus non fuit. tabernacula, quemadmodum conſueverat temporibus aeſtivis, quod antea iam demonſtravi, carbaſeis intenta velis, collocari iuſſit in litore: quod eſt litus in Inſula Syracuſis poſt Arethuſae fontem, propter ipſum introitum, atque oſtium portus, amoeno ſa-
51 ne et ab arbitris remoto loco. Hic dies aeſtivos ſexaginta praetor populi Romani, cuſtos, defenſorque provinciae, ſic vixit, ut muliebria quotidie convivia eſſent, vir accumberet nemo praeter ipſum et praetextatum filium. tametſi recte ſine exceptione dixeram, virum, cum iſti eſſent, neminem fuiſſe. Nonnunquam etiam libertus Timarchi-

des adhibebatur. mulieres autem nuptae nobiles, praeter unam mimi Iſidori filiam, quam iſte, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quaedam, uxor Aeſchrionis Syracuſani: de qua muliere plurimi verſus, qui in iſtius cupiditatem facti ſunt, tota Sicilia percelebrantur. Erat 82
et Nice, facie eximia, ut praedicatur, uxor Cleomenis Syracuſani. hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen huius libidini adverſari nec poterat, nec audebat: et ſimul ab iſto donis beneficiisque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iſte, tametſi ea eſt hominis impudentia, quam noſtis, ipſe tamen, cum vir eſſet Syracuſis, uxorem eius parum poterat animo ſoluto ac libero tot in acta dies ſecum habere. Itaque excogitat rem ſingularem. naves, quibus legatus praefuerat, Cleomeni tradit: claſſi populi Romani Cleomenem Syracuſanum praeeſſe iubet, atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non ſolum abeſſet a domo tum, cum navigaret, ſed etiam libenter cum magno honore beneficioque abeſſet: ipſe autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim unquam iſtius libidini obſtitit?) ſed paulo ſolutiore tamen animo ſecum illam haberet, ſi non tanquam virum, at tanquam aemulum removiſſet. 83
Accipit navem ſociorum atque amicorum Cleome- 32
nes Syracuſanus. Quid primum aut accuſem, aut querar, iudices? Siculone homini, legati, quaeſtoris, praetoris denique poteſtatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat iſta conviviorum mulierumque occupatio: ubi quaeſtores? ubi lega-

ti? [ubi ternis denariis aestimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot tantaque ornamenta magistratibus et legatis a senatu populoque Romano permissa et data?] denique ubi praefecti et tribuni tui? Si civis Romanus dignus isto negotio nemo fuit; quid civitates, quae in amicitia fideque populi Romani perpetuo manserant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas? quae tum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognatione po-
84 puli Romani nomen attingunt. O dii immortales! quid, si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracusanus Cleomenes iussus est imperare? non omnis honos ab isto dignitatis, aequitatis, officiique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? atque haec omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summusque imperator, M. Marcellus, cuius virtute captae, misericordia conservatae sunt Syracusae, habitare in ea parte urbis, quae insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. est enim locus, quem vel pauci possint defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus saepe excluserant,
85 iis claustra loci committenda non existimavit. Vide, quid interfit inter tuam libidinem maiorumque auctoritatem: inter amorem furoremque tuum, et illorum consilium atque prudentiam. Illi aditum li-

toris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt: tu classi et navibus Syracusanum praeesse voluisti. quibus illi urbis suae partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti; et, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti.

Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes e 33
portu: sequitur Segestana navis, Tyndaritana, Her- 86
bitensis, Heracliensis, Apolloniensis, Haluntina: praeclara classis in speciem, sed inops et infirma, propter dimissionem propugnatorum atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste praetor diligens vidit, quamdiu convivium eius flagitiosissimum praetervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paulisper dedit. Stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Iam hoc ipso istum vestitu Siculi civesque Romani permulti saepe viderunt. Posteaquam paulum provecta classis est, et 87
Pachynum quinto die denique appulsa est: nautae fame coacti, radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliae, multitudo, colligebant, et his miseri perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cum luxuria atque nequitia, tum etiam imperio, putaret; similiter totos dies, in litore tabernaculo posito, perpotabat. Ecce autem repente, ebrio Cleo- 34
mene, esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum na-

ves esse in portu Ediſſae. nam ita is locus nominatur. noſtra autem claſſis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terreſtre praeſidium non re, ſed nomine, ſperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxiſſet, explere ſe numerum nautarum et remigum poſſe. Reperta eſt eadem iſtius hominis avariſſimi ratio in praeſidiis, quae in claſſibus.
88 nam erant perpauci reliqui, ceterique dimiſſi. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, praecidi ancoras imperavit: et ſimul, ut ſe ceteri ſequerentur, ſignum dari iuſſit. Haec Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. nam ſcire iſto praetore nemo poterat, quid quaeque navis remis facere poſſet: etſi in hac quadriremi, propter honorem et gratiam Cleomenis, minime multi remiges et milites deerant. Evolarat iam e conſpectu fere fugiens quadriremis, cum eti-
89 am tunc ceterae naves ſuo in loco moliebantur. Erat animus in reliquis. quamquam erant pauci, quoquo modo ſeſe res habebat, pugnare tamen ſe velle clamabant; et, quod reliquum vitae viriumque fames fecerat, id ferro potiſſimum reddere volebant. Quodſi Cleomenes non tanto ante fugiſſet, aliqua ad reſiſtendum ratio fuiſſet. erat enim ſola illa navis conſtrata, et ita magna, ut propugnaculo ceteris poſſet eſſe. quae, ſi in praedonum pugna verſaretur, urbis inſtar habere inter illos piraticos myoparones videretur: ſed tunc inopes relicti a duce, praefectoque claſſis, eundem neceſſario curſum te-
90 nere coeperunt. Elorum verſus, ut ipſe Cleomenes, ita ceteri navigabant. neque hi tamen tam prae-

donum fugiebant impetum, quam imperatorem ſequebantur. Tum ut quisque in fuga poſtremus, ita periculo princeps erat. poſtremam enim quamque navem piratae primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum navis capitur, cui praeerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus; quem ab illis praedonibus Locrenſes poſtea publice redemerunt: ex quo vos priore actione iurato rem omnem cauſamque cognoſtis. deinde Apollonienſis navis capitur, et eius praefectus Anthropinus occiditur. Haec dum 35
aguntur, interea Cleomenes iam ad Elori litus per- 91
venerat: iam ſeſe in terram e navi eiecerat, quadrirememque in ſalo fluctuantem reliquerat. Reliqui praefecti navium, cum in terram imperator exiſſet, cum ipſi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo poſſent, appulſis ad Elorum navibus, Cleomenem perſecuti ſunt. Tunc praedonum dux Heracleo, repente, praeter ſpem, non ſua virtute, ſed iſtius avaritia nequitiaque victor, claſſem pulcherrimam populi Romani, in litus expulſam et eiectam, cum primum adveſperaſceret, inflammari incendique iuſſit. O tempus miſerum, atque acerbum pro- 92
vinciae Siciliae! o caſum illum multis innocentibus calamitoſum atque funeſtum! o iſtius nequitiam ac turpitudinem ſingularem! Una atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpiſſimi flamma, ac claſſis populi Romani praedonum incendio conflagrabat. Affertur nocte intempeſta gravis huiuſce mali nuntius Syracuſas: curritur ad praetorium, quo iſtum e convivio illo praeclaro reduxerant paulo ante mulieres cum cantu atque ſymphonia. Cleome-

nes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audet: includit se domi: neque aderat uxor,
93 quae consolari hominem in malis posset. Huius autem praeclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur; nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Iam vero, re ab omnibus cognita, concursabat urbe tota maxima multitudo. non enim, sicut antea consuetudo erat, praedonum adventum significabat ignis e specula sublatus aut tumulo; sed flamma ex ipso incendio navium et calamitatem acceptam et peri-
36 culum reliquum nuntiabat. Cum praetor quaereretur; et constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum eius cum clamore concursus atque impetus.
94 Tum iste excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. Lucebat iam fere: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus eiusmodi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo versaretur ante oculos. hoc etiam maius hoc videbatur, quod in odio simili multitudo hominum haec erat maxima. Tum istius acta commemorabantur: tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quaerebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos nunquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? tum imperator ab isto praepositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uticense exemplum de Hadriano transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum praetorum improborum, duabusque in pro-

vinciis conſtituerentur. verum habita eſt a multitudine ratio temporis, habita eſt tumultus, habita etiam dignitatis exiſtimationisque communis, quod is eſt conventus Syracuſis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac republica digniſſimus exiſtimetur. Confirmant ipſi ſe, 95
cum iſte etiam tum ſemiſomnis ſtuperet: arma capiunt: totum forum atque Inſulam, quae eſt urbis magna pars, complent. Unam illam ſolam noctem praedones ad Elorum commorati, cum fumantes etiam noſtras naves reliquiſſent, accedere incipiunt ad Syracuſas. Qui videlicet ſaepe audiſſent, nihil eſſe pulchrius, quam Syracuſarum moenia ac portus, ſtatuerant, ſeſe, ſi ea Verre praetore non vidiſſent, nunquam eſſe viſuros. Ac primo ad illa ae- 37
ſtiva praetoris accedunt, ipſam illam ad partem li- 96
toris, ubi iſte per eos dies, tabernaculis poſitis, caſtra luxuriae collocarat. quem poſteaquam inanem locum offenderunt, et praetorem commoviſſe ex eo loco caſtra ſenſerunt; ſtatim ſine ullo metu in portum ipſum penetrare coeperunt. Cum in portum dico, iudices, (explanandum eſt enim diligentius, eorum cauſa, qui locum ignorant,) in urbem dico, atque in urbis intimam partem veniſſe piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, ſed urbe portus ipſe cingitur et concluditur: non ut alluantur a mari moenia extrema, ſed influat in urbis finum portus. Hic, te praetore, Heracleo archipirata 97
cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium ſuum navigavit. Pro, dii immortales! piraticus myoparo, cum imperium populi Romani, nomen,

ac fasces essent Syracusis, usque ad forum, et ad omnes urbis crepidines accessit: quo neque Carthaginiensium gloriosissimae classes, cum mari plurimum poterant, multis bellis saepe conatae, unquam adspirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te praetorem gloria illa navalis, unquam tot Punicis, Sicilienſibusque bellis penetrare potuit: qui locus eiusmodi est, ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem, quam in portu ullam hostium na-
98 vem viderent. Hic, te praetore, praedonum naviculae pervagatae sunt, quo Athenienſium classis sola post hominum memoriam CCC navibus, vi ac multitudine invasit: quae in eo ipso portu, loci ipsius portusque natura, victa atque superata est. Hic primum opes illius civitatis victae, comminutae, depressaeque sunt: in hoc portu Athenienſium nobilitatis, imperii, gloriae naufragium factum exisi-
38 matur. Eone pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam praetervectus est: quae est urbs Syracusis suo nomine ac moenibus: quo in loco maiores, ut ante dixi, Syracusanum quemquam habitare vetuerunt; quod, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potesta-
99 tem portum futurum intelligebant. At quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, iaciebant, ut omnes istius improbitatem et calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumen-

ti exarabant, ut populo Romano totique Italiae
ſuppeditare poſſent, eoſne in inſula Cereris natos,
ubi primum fruges inventae eſſe dicuntur, eo cibo
eſſe uſos, a quo maiores eorum ceteros quoque,
frugibus inventis, removerunt? Te praetore, Si-
culi milites palmarum ſtirpibus, praedones Siculo
frumento alebantur. O ſpectaculum miſerum atque 100
acerbum! ludibrio eſſe urbis gloriam et populi Ro-
mani nomen: hominum conventu atque multitu-
dine: piratico myoparone, in portu Syracuſano,
de claſſe populi Romani triumphum agere piratam;
cum praetoris nequiſſimi inertiſſimique oculos prae-
donum remi reſpergerent?

Poſteaquam e portu piratae non metu aliquo af-
fecti, ſed ſatietate exierant: tum coeperunt quaere-
re homines cauſam illius tantae calamitatis. dicere
omnes, et palam diſputare, minime eſſe mirandum,
ſi, militibus remigibusque dimiſſis, reliquis ege-
ſtate et fame perditis, praetore tot dies cum mulier-
culis perpotante, tanta ignominia et calamitas eſſet
accepta. Haec autem iſtius vituperatio atque infamia 101
confirmabatur eorum ſermone, qui a ſuis civitatibus
illis navibus praepoſiti fuerant: qui ex illo numero
reliqui Syracuſas, claſſe amiſſa, refugerant. Dice-
bant, quos ex ſua quisque navi miſſos ſciret eſſe.
Res erat clara: neque ſolum argumentis, ſed e-
tiam certis teſtibus iſtius avaritia tenebatur. Ho- 39
mo certior fit, agi nihil in foro et conventu to-
ta die, niſi hoc quaeri a navarchis, quemadmo-
dum claſſis ſit amiſſa. illos reſpondere, et docere
unumquemque, miſſione remigum, fame reliquo-

rum, Cleomenis timore et fuga. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere coepit. causam sibi dicendam esse statuerat iam ante, quam hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis. videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. consilium capit primo stultum, verumtamen clemens.
102 Cleomenem et navarchos ad se vocari iubet. veniunt. accusat eos, quod huiusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, et in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. illi enimvero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quaerit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit. respondit unusquisque, ut erat praeceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum providens homo; ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione
103 uteretur. Derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis, et admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia praetoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Iam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quae vellet, in civitatum literis et tolli, et referri iuberet: quae omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam certis literis, testibus,
40 auctoritatibusque convincitur. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adiumento futuras: init consilium, non improbi praetoris, (nam id quidem esset feren-

dum,) sed importuni atque amentis tyranni. statuit, si hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli posse non arbitrabatur,) navarchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. Occurrebat 104
illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse iussi? missum facere eum, cui imperium potestatemque permisi? poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt; ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, et se consequi iussit? poterone in eos esse vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, sed etiam apertas; in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem et minus exinanitam? pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi exsecrationes? ubi dextrae complexusque? ubi illud contubernium muliebris militiae in illo delicatissimo litore? fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur. Cleomenem vocat. dicit ei, se 105
statuisse animadvertere in omnes navarchos: ita sui periculi rationes ferre ac postulare. Tibi uni parcam, et totius istius culpae crimen vituperationemque inconstantiae potius suscipiam, quam aut in te sim crudelis, aut tot, tam graves testes vivos incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non posse animadverti, propterea quod secum fuisset una in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iste homo ex eiusmodi civitate, adolescens nobilissimus, testis relinquetur? In praesentia, inquit Cleomenes,

quoniam ita neceſſe eſt : ſed poſt aliquid vide-
41 bimus, ne iſte nobis obſtare poſſit. Haec poſtea-
106 quam acta et conſtituta ſunt, procedit iſte repente
e praetorio, inflammatus ſcelere, furore, crude-
litate. in forum venit : navarchos vocari iubet. Qui
nihil metuerent, nihil ſuſpicarentur, ſtatim accur-
runt. Iſte hominibus miſeris innocentibusque iniici
catenas imperat. Implorare illi fidem praetoris, et,
quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſae di-
cit, quod claſſem praedonibus prodidiſſent. Fit
clamor et admiratio populi, tantam eſſe in homine
impudentiam atque audaciam, ut aliis cauſam cala-
mitatis attribueret, quae omnis propter avaritiam
ipſius accidiſſet: aut, cum ipſe praedonum ſocius
putaretur, aliis proditionis crimen inferret : deinde,
hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquam
107 claſſis eſſet amiſſa. Cum haec fierent, quaerebatur,
ubi eſſet Cleomenes? non quo illum ipſum, cuius-
modi eſſet, quisquam ſupplicio, propter illud in-
commodum, dignum putaret: nam quid Cleome-
nes facere potuit? (non enim poſſum quemquam
inſimulare falſo) quid, inquam, magnopere Cleo-
menes facere potuit, iſtius avaritia navibus exina-
nitis? Atque eum vident ſedere ad latus praetoris,
et ad aurem familiariter, ut ſolitus erat, inſuſurra-
re. Tum vero omnibus indigniſſimum viſum eſt,
homines honeſtiſſimos, electos ex ſuis civitatibus,
in ferrum atque in vincula coniectos: Cleomenem,
propter flagitiorum ac turpitudinis ſocietatem, fa-
108 miliariſſimum eſſe praetoris. Apponitur his tamen
accuſator Naevius Turpio quidam, [qui, C. Sacer-

dote praetore, iniuriarum damnatus est,] homo bene appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, praecursorem habere solebat et emissarium. Veniunt 42
Syracusas parentes propinquique miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suae commoti nuntio: vinctos adspiciunt catenis liberos suos, cum istius avaritiae poenam collo et cervicibus suis sustinerent. adsunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quae nusquam erat, nec unquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus, cuius tu domi fueras, quem hospitem appellaras. eum cum illa auctoritate et miseria videres praeditum, non te eius lacrymae, non senectus, non hospitii ius atque nomen a scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit? Sed quid ego hospitii iura in hac tam im- 109
mani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cuius domum per hospitium exhausit et exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum iura atque officia quaeramus? cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera atque immani bellua? Te patris lacrymae de innocentis filii periculo non movebant? cum patrem domi reliquisses: filium tecum haberes: te neque praesens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat? Catenas 110
habebat hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. Quid ita? prodiderat classem. Quod ob praemium? deseruerat exercitum. Quid Cleomenes? ignavus fue-

rat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiserat nautas. tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suae clarus et nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio laeserat, nudus paene est destitutus. Quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris. nunquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Praetorem tu accusas? frange cervicem. Si neque praetorem, neque praetoris aemulum appellare licebit, cum in his duobus tota causa sit: quid futurum est?

43 Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo do-
111 mi suae summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, iudices. audietis enim de magnis incommodis iniuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, et iussu eius, qui potestatem habuit, cum commeatu, Syracusis remanserit. iste certe neque prodidit classem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animadversum, cum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falso quidem causa conferri criminis

112 potuit. Fuit in illis navarchis Heraclienſis quidam Furius, (nam habent illi nonnulla huiuscemodi Latina nomina,) homo, quamdiu vixit, domi suae, non solum post mortem, tota Sicilia clarus et nobilis. in quo homine tantum animi fuit, non so-

lum ut istum libere laederet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verum, morte proposita, cum lacrymans in carcere mater noctes diesque assideret, defensionem causae suae scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris et crudelitatis ex illa oratione commonefiat. in qua docet, quot a civitate sua nautas acceperit: quot, et quanti quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit: quae cum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte proposita, facile dolorem corporis patiebatur: clamabat, id quod scriptum reliquit, *Facinus esse indignum, plus impudicissimae mulieris apud te de Cleomenis salute, quam de sua vita lacrymas matris valere.* Deinde etiam illud video esse dic- 113
tum, quod, si recte vos populus Romanus cognovit, non falso ille iam in ipsa morte de vobis praedicavit: *Non posse Verrem, testes interficiendo, crimina sua exstinguere: graviorem apud sapientes iudices se fore ab inferis testem, quam si vivus in iudicium produceretur: tum, avaritiae solum, si viveret; nunc, cum ita esset necatus, sceleris, audaciae, crudelitatis testem fore.* Iam illa praeclara: *Non testium modo catervas, cum tua res ageretur, sed a diis manibus innocentium Poenas, sceleratorumque Furias in tuum iudicium esse venturas: sese ideo leviorem casum suum fingere, quod iam ante aciem securium tuarum, Sestiique, tui carnificis, vultum & manum vidisset, cum in conventu civium Romanorum iussu tuo securi cives Romani ferirentur.* Ne multa, 114

iudices; libertate, quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbiſſimo ſupplicio miſerrimae ſervitu-
44 tis abuſus eſt. Condemnat omnes de conſilii ſententia: tamen neque iſte in tanta re, tot hominum totque civium cauſa, P. Vettium ad ſe arceſſit, quaeſtorem ſuum, cuius conſilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, iſto praetore, in Sicilia fuit, primus ab iſto iudex reiectus eſt: ſed de latronum, hoc eſt, de comitum ſuorum ſententia condemnat
115 omnes. Hic cuncti Siculi, fideliſſimi atque antiquiſſimi ſocii, plurimis affecti beneficiis a maioribus noſtris, graviter commoventur, et de ſuis periculis fortunisque omnibus pertimeſcunt. Illam clementiam manſuetudinemque noſtri imperii in tantam crudelitatem inhumanitatemque eſſe converſam! condemnari tot homines uno tempore, nullo crimine! defenſionem ſuorum furtorum praetorem improbum ex indigniſſima morte innocentium quaerere! Nihil addi iam videtur, iudices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque poſſe. [et recte nihil videtur.] nam ſi cum aliorum improbitate certet, longe omnes multumque ſuperabit.
116 Sed ſecum ipſe certat: id agit, ut ſemper ſuperius ſuum facinus novo ſcelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum eſſe a Cleomene, quod in eius quadriremi Cleomenes vectus eſſet: tamen quia pertimuerat adoleſcens, quod eandem ſuam cauſam videbat eſſe, quam illorum, qui innocentes peribant: ad hominem accedit Timarchides: a ſecuri negat ei eſſe periculum: virgis ne

caederetur, monet ut caveat. Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numeraſſe. Levia ſunt 117
haec in hoc reo crimina. metum virgarum navarchus nobiliſſimae civitatis pretio redemit; humanum: alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit; uſitatum eſt. non vult populus Romanus obſoletis criminibus accuſari Verrem: nova poſtulat, inaudita deſiderat: non de praetore Siciliae, ſed de crudeliſſimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Includun- 45
tur in carcerem condemnati. ſupplicium conſtituitur in illos: ſumitur de miſeris parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios: prohibentur liberis ſuis cibum veſtitumque ferre. Patres hi, quos 118
videtis, iacebant in limine, matresque miſerae pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberum excluſae: quae nihil aliud orabant, niſi ut filiorum extremum ſpiritum ore excipere ſibi liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque ſociorum et civium, lictor Seſtius; cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur: Ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. nemo recuſabat. Quid? ut uno ictu ſecuris afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne ſaepius feriatur? ne cum ſenſu doloris aliquo aut cruciatu ſpiritus auferatur? Etiam
ob hanc cauſam pecunia lictori dabatur. O mag- 119
num atque intolerandum dolorem! o gravem acerbamque fortunam! non vitam liberum, ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipſi etiam adoleſcentes cum Seſtio de eadem

plaga et de uno illo ictu loquebantur. idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. Multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis: multi. verumtamen mors sit extrema. non erit. Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit? reperietur. nam, illorum liberi cum erunt securi percussi ac necati, corpora feris obiicientur. hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi po-
120 testatem. Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis, se ob sepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi numerasse. Hoc (ne possis dicere : *patres enim veniunt, amissis filiis, irati :*) vir primarius, homo nobilissimus, dicit : neque de filio dicit. Iam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturae cum vivis etiam illis esse factas? non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis atque decisis, producuntur e carcere, et deligantur ad palum.
46 Quis tam fuit illo tempore durus et ferreus, quis
121 tam inhumanus, praeter unum te, quin illorum aetate, nobilitate, miseria commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune arbitraretur? Feriuntur securi. laetaris tu in omnium gemitu, et triumphas : testes avaritiae tuae gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, et vehementer errabas, cum te maculas furtorum et flagitiorum tuorum, sociorum in-

nocentium ſanguine eluere arbitrabare : praeceps amentia ferebare, qui te exiſtimares avaritiae vulnera crudelitatis remediis poſſe ſanare. Etenim quamquam illi ſunt mortui ſceleris tui teſtes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis deſunt : tamen ex illo ipſo numero navarchorum aliqui vivunt, et adſunt : quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium poena fortuna ad hanc cauſam reſervavit. Adeſt Philargus Haluntinus, 122
qui, quia cum Cleomene non fugit, oppreſſus praedonibus et captus eſt : cui calamitas ſaluti fuit : qui, niſi captus a piratis eſſet, in hunc praedonem ſociorum incidiſſet. dicit is pro teſtimonio, de miſſione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adeſt Centuripinus Phalargus, in ampliſſima civitate, ampliſſimo loco natus. eadem dicit : nulla in re diſcrepat.

Per deos immortales ! iudices, quo tandem animo 123
ſedetis ? aut haec quemadmodum auditis ? Utrum ego deſipio, et plus quam ſatis doleo in tanta calamitate miſeriaque ſociorum ? an vos quoque hic acerbiſſimus innocentium cruciatus et moeror pari ſenſu doloris afficit ? Ego enim cum Herbitenſem, cum Heraclienſem ſecuri eſſe percuſſum dico, verſatur mihi ante oculos indignitas calamitatis. Eo- 47
rumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanae, illorum operis ac laboribus quaeritur, qui a parentibus, ſpe noſtri imperii, noſtraeque aequitatis, ſuſcepti educatique ſunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, et ad eius ſecurem fune-

124 ſtam eſſe ſervatos? Cum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, cum Segeſtani, tum iura ſimul civitatum atque officia conſidero. quas urbes P. Africanus etiam ornandas eſſe ſpoliis hoſtium arbitratus eſt, eas C. Verres non ſolum illis ornamentis, ſed etiam viris nobiliſſimis nefario ſcelere privavit. En quod Tyndaritani libenter praedicent: *Nos in ſeptemdecim populis Siciliae numeramur: nos ſemper in omnibus Punicis Sicilienſibusque bellis amicitiam fidemque populi Romani ſecuti ſumus: a nobis omnia populo Romano ſemper et belli adiumenta, et pacis ornamenta adminiſtrata ſunt.* Multum vero haec his iura profuerunt in iſtius imperio ac pote-
125 ſtate. Veſtros quondam nautas contra Carthaginem Scipio duxit. at nunc naves contra praedones paene inanes Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hoſtium ſpolia, et praemia laudis communicavit. at nunc per me ſpoliati, nave a praedonibus abducta, ipſi in hoſtium numero locoque ducemini. Quid vero? illa Segeſtanorum non ſolum literis tradita, neque commemorata verbis, ſed multis officiis illorum uſurpata et comprobata cognatio, quos tandem fructus huiusce neceſſitudinis in iſtius imperio tulit? Nempe hoc fuit iure, iudices, ut ex ſinu patris nobiliſſimus adoleſcens, et e complexu matris ereptus innocens filius, iſtius carnifici Seſtio dederetur. Cui civitati maiores noſtri maximos agros atque optimos conceſſerunt: quam immunem eſſe voluerunt: haec tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetuſtatis auctoritate, ne hoc quidem iuris obtinuit, ut unius honeſtiſſimi atque innocentiſſimi civis

mortem et sanguinem deprecaretur. Quo confugient 48
socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut vive- 126
re velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? ad senatum devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum, non senatorium. ad populum Romanum confugient? facilis est causa populi. legem enim se sociorum causa iussisse, et vos ei legi custodes ac vindices praepositisse dicet. Hic locus est igitur unus, quo perfugiant: hic portus, haec arx, haec ara sociorum: quo quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetendis rebus solebant. non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quae ex urbibus fanisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne iam haec populus Romanus concedat, et iam fieri velit. Patimur enim iam multos annos, et silemus, cum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniisse. quod eo magis ferre aequo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat: nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcher- 127
rima atque ornatissima, quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque apportata sit? At istorum villae, sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Graeciam, Siciliam iam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed haec, ut dico, omnia iam socii vestri

relinquunt et negligunt, iudices. Ne publice a populo Romano ſpoliarentur, officiis ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, cum obſiſtere non poterant, tamen ſufficere aliquo modo poterant: nunc vero iam ademta eſt non modo reſiſtendi, verum etiam ſuppeditandi facultas. Itaque res ſuas negligunt: pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt et negligunt. Hoc
128 iam ornatu ad vos confugiunt. adſpicite, adſpicite,
49 iudices, ſqualorem ſordesque ſociorum. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veſte, domo ſua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: ſeſe ipſum abs te repetit, nihil amplius. totum enim tua libidine et ſcelere ex ſua patria (in qua multis virtutibus et beneficiis floruit princeps) ſuſtuliſti. Dexio hic, quem videtis, non quae publice Tyndari, non quae privatim ſibi eripuiſti, ſed unicum miſer abs te filium optimum atque innocentiſſimum flagitat. non ex litibus aeſtimatis tuis pecuniam domum, ſed ex tua calamitate cineri atque oſſibus filii ſui ſolatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta aetate, laboris itinerisque ſuſcepit, non ut aliquid ex ſuis bonis recuperaret, ſed ut, quibus oculis cruentas cervices filii ſui viderat, iisdem te con-
129 demnatum videret. Si per L. Metellum licitum eſſet, iudices; matres illorum, uxores ſororesque veniebant: quarum una, cum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis eius civitatis, et cum multis facibus mihi obviam venit, et ita, me ſuam ſalutem appellans, te ſuum carnificem nomi-

nans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera iacuit, quasi ego excitare filium eius ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu matres, et item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque aetas laborem et industriam meam, fidem et misericordiam vestram requirebat. Itaque ad me, iudices, praeter ceteras 130
hanc querimoniam Sicilia detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenae, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne moeror parentum ac propinquorum, magistratibus nostris quaestui posset esse. Hunc ego si metum Siciliae, damnatione istius, per vestram fidem et severitatem deiecero, iudices: satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitrabor.

Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc na- 50
vale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa 131
communia, quae ad causam nihil pertinent, praetermittat; me culpam fortunae assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis obiicere; cum multi viri fortes in communi incertoque periculo belli, et terra, et mari saepe offenderint. Nullam tibi obiicio fortunam. nihil est, quod ceterorum res minus commode gestas proferas: nihil est, quod multorum naufragia fortunae colligas. ego naves inanes fuisse dico: remiges nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: praefuisse classi populi Romani Siculum, [perpetuo] sociis

atque amicis Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus omnibus, in litore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium auc-
132 tores testesque produco. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunae, num casus bellicos exprobrare aut obiicere videor? tametsi solent hi fortunam sibi obiici nolle, qui se fortunae commiserunt, qui in eius periculis sunt ac varietate versati. istius quidem calamitatis tuae fortuna particeps non fuit. homines enim in proeliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari solent. in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quodsi fortunam obiici tibi non oportet, cur tu fortunae illorum innocentium veniam ac locum non
133 dedisti? Etiam illud praecidas licet, quod supplicium more maiorum sumseris, securique percusseris, idcirco a me in crimen et invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii, tolli dico oportere. fateor non modo in socios, sed etiam in cives militesque nostros, persaepe esse severe ac vehementer vindicatum. Quare
51 haec quoque praetermittas licet. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio milites remigesque dimisisse arguo. hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum foederata civitas publice dicit: hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenses, Tyndaritani publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes

Cleomenes hoc dicit, ſeſe in terram eſſe egreſſum, uti Pachyno, e terreſtri praeſidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. quod certe non feciſſet, ſi ſuum numerum naves haberent. ea eſt enim ratio inſtructarum ornatarumque navium, ut non modo plures, ſed ne ſinguli quidem poſſint accedere. Dico praeterea, illos ipſos reliquos nautas, 134
fame atque inopia rerum omnium confectos fuiſſe ac perditos. dico, aut omnes extra culpam fuiſſe, aut, ſi uni attribuenda culpa ſit, in eo maximam fuiſſe, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, ſummum imperium obtineret; aut, ſi omnes in culpa fuerint, non oportuiſſe Cleomenem conſtitui ſpectatorem illorum mortis atque cruciatus. dico etiam, in illo ſupplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris atque plagae, mercedem funeris ac ſepulturae conſtitui nefas fuiſſe. Qua- 135
propter ſi mihi reſpondere voles, haec dicito: claſſem inſtructam atque ornatam fuiſſe, nullum propugnatorem abfuiſſe, nullum vacuum tranſtrum fuiſſe, remigi rem frumentariam eſſe ſuppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot et tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te eſſe a Cleomene, qui ſe dixerit exiſſe in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuiſſe: Cleomenem acerrime pugnantem ab his relictum eſſe atque deſertum: nummum ob ſepulturam datum nemini. quae ſi dices, tenebere. ſin alia dices; quae a me dicta ſunt, non refutabis.

Hic tu etiam dicere audebis, *Eſt in iudicibus ille* 52
familiaris meus, eſt paternus amicus ille? non, ut 136

quisque maxime est, quicum tibi aliquid sit, ita tui huiuscemodi criminis maxime eum pudet? Paternus amicus est. Ipse pater si iudicaret, per deos immortales! quid facere posses, cum tibi haec diceret? Tu in provincia populi Romani praetor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis, ex foedere quam deberent navem, per triennium remisisti? tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxima publice est aedificata? tu a civitatibus pecunias classis nomine coegisti? tu pretio remiges dimisisti? tu, cum navis esset a quaestore et ab legato capta praedonum, archipiratam ab omnium oculis removisti? tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti? tu tuam domum piratas abducere, in iudicium archipiratam domo producere
137 ausus es? tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in litore conviviisque iacuisti? te per eos dies nemo domi tuae convenire, nemo in foro videre potuit? tu sociorum atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuisti? tu inter eiusmodi mulieres praetextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut aetati maxime lubricae atque incertae exempla nequitiae parentis vita praeberet? tu praetor in provincia cum tunica pallioque purpureo visus es? tu propter amorem libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti? tui milites in provincia Sicilia frugibus frumentoque caruere? tua lu-

xuria atque avaritia classis populi Romani a praedonibus capta et incensa est? post Syracusas con- 138
ditas, quem in portum nunquam hostis accesserat, in eo, te praetore, primum piratae navigaverunt? neque haec tot tantaque dedecora dissimulatione tua, neque oblivione hominum ac taciturnitate tegere voluisti? sed etiam navium praefectos sine ulla causa de complexu parentum suorum, hospitum tuorum, ad mortem cruciatumque rapuisti? neque in parentum luctu atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit? tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati, sed etiam quaestui fuit? Haec si tibi tuus parens diceret, posses ab eo ve- 53
niam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare?

Satis est factum Siculis, satis officio ac necessi- 139
tudini, iudices, satis promisso nostro ac recepto. Reliqua est ea causa, iudices, quae non iam recepta, sed innata: neque delata ad me, sed in animo sensuque meo penitus affixa atque insita est: quae non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad uniuscuiusque nostrum vitam et sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, iudices, exspectare. omnia, quae dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara et illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, sceleris et audaciae comes, istius effrenatum animum importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut nunquam dubitaret in conventu palam supplicia, quae in convictos maleficii servos constituta sunt, ea in cives Romanos expromere. Vir- 140

gis quam multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum breviſſime dico, iudices: nullum fuit omnino, iſto praetore, in hoc genere diſcrimen. Itaque iam conſuetudine ad corpora civium Romanorum etiam ſine iſtius nutu, ferebatur manus ipſa lictoris.
54 Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybaei, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum, in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis et verberibus abiectum? Aude hoc primum negare, ſi potes. nemo Lilybaei fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos
141 tuos concidiſſe. Ob quam cauſam? dii immortales! tametſi iniuriam facio communi cauſae et iuri civitatis: quaſi enim poſſit eſſe ulla cauſa, cur hoc cuiquam civi Romano iure accidat, ita quaero, quae in Servilio cauſa fuerit. Ignoſcite in hoc uno, iudices. in ceteris enim non magnopere cauſas requiram. Locutus erat liberius de iſtius improbitate atque nequitia. Quod iſti ſimulac renuntiatum eſt: hominem iubet Lilybaeum vadimonium Venerio ſervo promittere. Promittit. Lilybaeum venitur. cogere eum coepit, cum ageret nemo, nemo poſtularet, H-S duobus millibus ſponſionem facere cum lictore ſuo, *Ni furtis quaeſtum faceret.* Recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Servilius et recuſare et deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo adverſario, iudicium capitis in ſe con-
142 ſtitueretur. Haec cum maxime loqueretur, ſex lictores eum circumſiſtunt valentiſſimi, et ad pulſan-

dos verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis: denique proximus lictor (de quo saepe iam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissime coepit. Itaque illi cum sanguis os oculosque compleret, concidit; cum illi nihilo minus iacenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus, brevi postea est mortuus. Iste autem homo Venerius, et affluens omni lepore et venustate, de bonis illius in aede Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum. Nam quid ego de 55
ceteris civium Romanorum suppliciis singillatim po- 143
tius, quam generatim atque universe loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae lautumiae vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quisque istius animum aut oculos offenderat, in lautumias statim coniiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, iudices: et id iam priore actione, cum haec testes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere iura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi plenum forum iudiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani et frequentia; sed, ubicunque terrarum et gentium violatum ius civium Romanorum sit, statuitis id pertinere ad communem causam libertatis et dignitatis. In externorum 144
hominum, et maleficorum sceleratorumque, in praedonum hostiumque custodias tu tantum numerum

civium Romanorum includere ausus es? nunquamne tibi iudicii, nunquam concionis, nunquam huius tantae frequentiae, quae nunc animo te iniquissimo infestissimoque intuetur, venit in mentem? nunquam tibi populi Romani absentis dignitas, nunquam species ipsa huiuscemodi multitudinis, in oculis animoque versata est? nunquam te in horum conspectum rediturum, nunquam in forum populi Romani venturum, nunquam sub legum et iudiciorum potestatem casurum esse putasti?

56 At quae erat ista libido crudelitatis exercendae? 145 quae tot scelerum suscipiendorum causa? nulla, iudices, praeter praedandi novam singularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus, sinus quosdam obsedisse *maritimos*, aut aliqua promontoria, aut praerupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent: sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Siciliae partibus imminebat. Quaecunque navis ex Asia, quae ex Syria, quae Tyro, quae Alexandria venerat, statim certis indicibus et custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias coniiciebantur: onera atque merces in praetoriam domum deferebantur: versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos,) sed quoddam novum monstrum, ex vetere illa immanitate, quae 146 in iisdem locis versata esse dicitur. Non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nautis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus et maioribus ca-

nibus ſuccinxerat. Cyclops alter, multo importunior. hic enim totam inſulam obtinebat: ille Aetnam ſolam, et eam Siciliae partem tenuiſſe dicitur. At quae cauſa tum ſubiiciebatur ab ipſo, iudices, huius tam nefariae crudelitatis? eadem, quae nunc in defenſione commemorabitur. Quicunque acceſſerant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; tus alii, atque odores, veſtemque linteam; gemmas alii et margaritas; vina nonnulli Graeca, venalesque Aſiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adiumentis ſe ad ſalutem uti arbitrabantur. Iſte enim haec eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat: ipſos in lautumias abduci imperabat: naves eorum atque onera diligenter aſſervanda curabat. His inſtitu- 57
tis cum completus iam mercatorum carcer eſſet, tum 147
illa fiebant, quae L. Suetium, equitem Romanum, lectiſſimum virum, dicere audiſtis, et quae ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indigniſſime civium Romanorum, ut iam illa vox et imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quae ſaepe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros et ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem et ſupplicium maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad haec cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes? Cedo mihi, quaeſo, ex ipſius ſinu literas Syracuſano-

rum, quas iſte ad arbitrium ſuum confectas eſſe arbitratur: cedo rationem carceris, quae diligentiſſime conficitur, quo quisque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. LITERAE SY-
148 RACUSANORUM. Videtis cives Romanos gregatim coniectos in lautumias: videtis indigniſſimo in loco coacervatam multitudinem veſtrorum civium. Quaerite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla ſunt. Omnesne mortui? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defenſioni non haberetur. Sed ſcriptum exſtat in iisdem literis, quod iſti homo barbarus ac diſſolutus neque attendere unquam, neque intelligere potuit: ΕΔΙ-ΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, ut Siculi loquuntur, hoc eſt,
58 ſupplicio affecti ac necati ſunt. Si quis rex, ſi qua
149 civitas exterarum gentium, ſi qua natio feciſſet aliquid in civem Romanum eiusmodi, nonne publice vindicaremus? non bello perſequeremur? poſſemus hanc iniuriam, ignominiamque nominis Romani, inultam impunitamque dimittere? Quot bella maiores noſtros, et quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quod cives Romani iniuria affecti, quod naviçularii retenti, quod mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos non queror: ſpoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademtis, in vincula coniectos eſſe mercatores, et in vinculis ci-
150 ves Romanos necatos eſſe arguo. Si haec apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud ſenatores lectiſſimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis ſuppliciis civium Romanorum: tamen ani-

mos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim huius imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum perfugium putem, cum te implicatum severitate iudicum, circumretitum frequentia populi Romani esse videam? Si mehercules (id quod fieri non posse 151
intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua via ac ratione explicaris: in illas tibi maiores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco confici et concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei perniciosa, quam mea vera accusatio debeat.

Quid enim defendit? ex Hispania fugientes se excepisse, et supplicio affecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo id iure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit? Forum plenum et basilicas 152
istorum hominum videmus, et animo aequo videmus. Civilis enim dissensionis, et sive amentiae, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo non reliquos saltem cives incolumes liceat conservare. Verres ille, vetus proditor consulis, translator quaesturae, aversor pecuniae publicae, tantum sibi auctoritatis in republica suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in republica versari liceret, iis omnibus mortem acerbam crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Si-

153 ciliae detuliſſet. Ad Cn. Pompeium, clariſſimum virum, et fortiſſimum, permulti, occiſo Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. quem non ille ſummo cum ſtudio ſalvum incolumemque ſervavit? cui civi ſupplici non illa dextera invicta et fidem porrexit, et ſpem ſalutis oſtendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant; iis apud te, cuius nullum in republica unquam momentum fuit, mors et cruciatus erat conſtitutus? Vide,
59 quam commodam defenſionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his iudicibus, populoque Romano, quam id, quod ego inſimulo, probari. malo; inquam, te iſti generi hominum, quam mercatoribus et navicularis inimicum atque infeſtum putari. meum enim crimen avaritiae te nimiae coarguit: tua defenſio furoris cuiusdam, et immanitatis, et inauditae crudelitatis,
154 et paene novae proſcriptionis. Sed non licet me iſto tanto bono, iudices, uti; non licet. adſunt enim Puteoli toti: frequentiſſimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes atque honeſti, qui partim ſocios ſuos, partim libertos ab iſto ſpoliatos, in vincula coniectos, [partim in vinculis necatos,] partim ſecuri percuſſos eſſe dicent. Hic vide, quam me ſis uſurus aequo. Cum ego P. Granium teſtem produxero, qui ſuos libertos a te ſecuri percuſſos eſſe dicat, qui a te navem ſuam mercesque repetat: refellito, ſi poteris: meum teſtem deferam, tibi favebo: te, inquam, adiuvabo: oſtendito, illos cum Sertorio fuiſſe, a Dianio ſu-

gientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim probare. nullum enim facinus, quod maiore supplicio dignum sit, reperiri, neque proferri potest. Reducam iterum equitem Romanum, L. Fla- 155
vium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam sapientia, ut omnes intelligunt, conscientia tua, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui cum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusanorum, qui eum non solum cognoscerent, sed etiam lacrymantes ac te implorantes defenderent: tamen a te, inspectantibus omnibus Syracusanis, securi percussus est. hunc quoque testem meum refelli, et illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari et probari volo. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui capi- 60
tibus involutis, in piratarum captivorumque nu- 156
mero producebantur, ut securi ferirentur? quae ista nova diligentia, quam ob causam abs te excogitata? an te L. Flavii ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi atque honestissimi viri, summa auctoritas paulo te diligentiorem timidioremque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam, nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, a te securi percussum esse dixit. Post hanc 157
illorum vociferationem, post hanc communem famam atque querimoniam, non mitior in supplicio,

ſed diligentior eſſe coepit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere inſtituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter praedonum numerum requirebant. Haeccine plebi Romanae, te praetore, eſt conſtituta conditio? haec negotii gerendi ſpes? hoc capitis vitaeque diſcrimen? Parumne multa mercatoribus ſunt neceſſario pericula ſubeunda fortunae, niſi etiam hae formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit haec ſuburbana ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, honeſtiſſimorumque civium, quae cives Romanos omnes ſuis ipſa ſedibus libentiſſime ſemper accepit, ut, qui uſque ex ultima Syria atque Aegypto navigarent; qui apud barbaros, propter togae nomen, in honore aliquo fuiſſent; qui ex praedonum inſidiis, qui ex tempeſtatum periculis profugiſſent; in Sicilia ſecuri ferirentur, cum ſe iam domum veniſſe arbitrarentur?

61 Nam quid ego de P. Gavio, Coſano municipe,
158 dicam, iudices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametſi dolor me non deficit. ut cetera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo ſuppetant, magis elaborandum eſt. quod crimen eiusmodi eſt, ut, cum primum ad me delatum eſt, uſurum me illo non putarem. Tametſi enim veriſſimum eſſe intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honeſtiſſimorum,

omniumque Rheginorum, multorumque equitum
Romanorum, qui casu tum Messanae fuerunt, te-
stimoniis, dedi tantum priore actione testium, res
ut nemini dubia esse posset. Quid nunc agam? 159
cum iam tot horas de uno genere, ac de istius ne-
faria crudelitate dicam: cum prope omnem vim
verborum eiusmodi, quae scelere istius digna sint,
aliis in rebus consumserim, neque hoc provide-
rim, ut varietate criminum vos attentos tenerem;
quemadmodum de tanta re dicam? Opinor, unus
modus atque una ratio est. Rem in medio ponam:
quae tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea,
quae nulla est, neque cuiusquam, ad inflamman-
dos vestros animos eloquentia requiratur. Gavius 160
hic, quem dico, Cosanus, cum illo in numero ab
isto in vincula coniectus esset, et nescio qua ra-
tione clam e lautumiis profugisset, Messanamque
venisset: qui prope iam Italiam et moenia Rhegi-
norum videret, et ex illo metu mortis ac tenebris,
quasi luce libertatis, et odore aliquo legum recrea-
tus, revixisset; loqui Messanae coepit, et queri,
se civem Romanum in vincula esse coniectum:
sibi recta iter esse Romam: Verri se praesto ad-
venienti futurum. Non intelligebat miser, nihil inter- 62
esse, utrum haec Messanae, an apud ipsum in prae-
torio loqueretur. Nam, ut ante vos docui, hanc
sibi iste urbem delegerat, quam haberet adiutricem
scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum om-
nium sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum
statim deducitur Gavius: eoque ipso die casu Mes-
sanam venit Verres. Res ad eum defertur: esse ci-

vem Romanum, qui se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur: quem, iam ingredientem navem, et Verri nimis atrociter minitantem, a se retractum esse, et asservatum, ut ipse in eum statueret, quod
161 videretur. Agit hominibus gratias, et eorum erga se benevolentiam diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere et furore in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat. exspectabant omnes, quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset: cum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari ac deligari, et virgas expediri iubet. Clamabat ille miser, se civem esse Romanum, municipem Cosanum: meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo haec Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum speculandi causa in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum: cuius rei neque index, neque vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla. deinde iubet undique hominem vehe-
162 mentissime verberari. Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, iudices; cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec, CIVIS ROMANUS SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore deiecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, cum imploraret saepius, usurparetque nomen civitatis: crux, crux, inquam, infelici et aerumnoso, qui nunquam istam potestatem

viderat, comparabatur. O nomen dulce libertatis! 63
o ius eximium noſtrae civitatis! o lex Porcia, leges- 163
que Semproniae! o graviter deſiderata et aliquando
reddita plebi Romanae tribunitia poteſtas! Huccine
tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in pro-
vincia populi Romani, in oppido foederatorum,
ab eo, qui beneficio populi Romani faſces et ſecures
haberet, deligatus in foro virgis caederetur? Quid,
cum ignes ardentesque laminae, ceterique crucia-
tus admovebantur? Si te illius acerba imploratio
et vox miſerabilis non inhibebat, ne civium qui-
dem Romanorum, qui tum aderant, fletu et gemitu
maximo commovebare? In crucem tu agere auſus
es quemquam, qui ſe civem Romanum eſſe diceret?
Nolui tam vehementer agere hoc prima actione,
iudices: nolui. Vidiſtis enim, ut animi multitudi-
nis in iſtum dolore, et odio, et communis periculi
metu, concitarentur. Statui egomet mihi tum mo-
dum orationi meae, et C. Numitorio, equiti Ro-
mano, primario homini, teſti meo: et Glabrionem,
id quod ſapientiſſime fecit, facere laetatus ſum, ut
repente, conſilio in medio, teſtem dimitteret. Ete-
nim verebatur, ne populus Ramanus ab iſto eas
poenas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet,
ne iſte legibus, et veſtro iudicio non eſſet perſo-
luturus. Nunc, quoniam iam exploratum eſt om- 164
nibus, quo loco cauſa tua ſit, et quid de te fu-
turum ſit: ſic tecum agam. Gavium iſtum, quem
repentinum ſpeculatorem fuiſſe dicis, oſtendam,
in lautumias Syracuſis a te eſſe coniectum: neque
id ſolum ex literis oſtendam Syracuſanorum; ne

poſſis dicere, me, quia ſit aliquis in literis Gavius, hoc fingere et eligere nomen, ut hunc illum eſſe poſſim dicere: ſed ſecundum arbitrium tuum teſtes dabo, qui iſtum ipſum Syracuſis abs te in lautumias coniectum eſſe dicant. producam etiam Coſanos, municipes illius ac neceſſarios, qui te nunc ſero doceant, iudices non ſero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egeſti, civem Romanum, et municipem Coſanum, non ſpeculato-
64 rem fugitivorum fuiſſe. Cum haec omnia, quae
165 polliceor, cumulate tuis proximis plana fecero: tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur. eo contentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, cum populi Romani clamore atque impetu perturbatus exſiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram ſupplicio quaereret, ideo clamitaſſe, ſe eſſe civem Romanum: ſed ſpeculatorem fuiſſe. Iam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. et P. Cottii, nobiliſſimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Lucceius, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim teſtes ex eo genere a me ſunt dati, non qui noviſſe Gavium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, cum is, qui ſe civem Romanum eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitaſſe, ſe civem eſſe Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuiſſe, ut dubitationem aliquam, ut crudeliſſimi taeterrimique ſupplicii
166 aliquam parvam moram ſaltem poſſet afferre. Hoc teneo, hic haereo, iudices, hoc ſum contentus

uno: omitto ac negligo cetera: ſua confeſſione induatur ac iuguletur neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quaero, qua ſuſpicione: tua te accuſo oratione. Civem Romanum ſe eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere: quid aliud clamitares, niſi te civem eſſe Romanum? et, ſi tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus poſitos, nobile et illuſtre apud omnes nomen tuae civitatis profuiſſet: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, cum civem ſe Romanum eſſe diceret, apud te praetorem, ſi non effugium, ne moram quidem mortis, mentione atque uſurpatione civitatis, aſſequi potuit? Homines tenues, obſcuro loco nati, navi- 65
gant: adeunt ad ea loca, quae nunquam antea vi- 167
derunt, ubi neque noti eſſe iis, quo venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac una tamen fiducia civitatis, non modo apud noſtros magiſtratus, qui et legum et exiſtimationis periculo continentur; neque apud cives ſolum Romanos, qui et ſermonis, et iuris, et multarum rerum ſocietate iuncti ſunt, fore ſe tutos arbitrantur: ſed, quocunque venerint, hanc ſibi rem praeſidio ſperant futuram. Tolle hanc ſpem, tolle hoc praeſi- 168
dium civibus Romanis: conſtitue nihil eſſe opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: poſſe impune praetorem, aut alium quemlibet, ſupplicium, quod velit, in eum conſtituere, qui ſe civem Romanum eſſe dicat; quod quis ignoret: iam omnes provin-

cias, iam omnia regna, iam omnes liberas civitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione praecluseris. Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia negotiabatur, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum literas mittere? asservasse hominem? custodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres: si ignoraret: tum si ita tibi videretur, hoc iuris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

66 Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio
169 tum fueris infestus, ac non nomini, generi, iuri civium hostis. non illi, inquam, homini, sed causae communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, cum Mamertini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem, in via Pompeia; te iubere in ea parte figere, quae ad fretum spectaret: et hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, iudices, post conditam Messanam illo loco fixa est. Italiae conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore cruciatuque moriens, peranguste fretu divisa servitutis ac libertatis iura cognosceret;

Italia autem alumnum ſuum, ſervitutis extremo
ſummoque ſupplicio affixum videret. Facinus eſt, 170
vinciri civem Romanum; ſcelus, verberari; prope
parricidium, necari: quid dicam in crucem tolli?
verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo
modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus.
Spectet, inquit, patriam: in conſpectu legum liber-
tatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non
unum hominem, neſcio quem, civem Romanum,
ſed communem libertatis et civitatis cauſam in il-
lum cruciatum et crucem egiſti. Iam vero videte
hominis audaciam. Nonne eum graviter tuliſſe ar-
bitramini, quod illam civibus Romanis crucem non
poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris de-
figere? quod enim his locis in provincia ſua, ce-
lebritate ſimillimum, regione proximum potuit, ele-
git: monumentum ſceleris audaciaeque ſuae voluit
eſſe in conſpectu Italiae, veſtibulo Siciliae, prae-
tervectione omnium, qui ultro citroque navigarent.
Si haec non ad cives Romanos, non ad aliquos a- 67
micos noſtrae civitatis, non ad eos, qui populi 171
Romani nomen audiſſent; denique, ſi non ad ho-
mines, verum ad beſtias; aut etiam, ut longius
progrediar, ſi in aliqua deſertiſſima ſolitudine, ad
ſaxa et ad ſcopulos haec conqueri et deplorare vel-
lem: tamen omnia muta atque inanima, tanta et
tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc
vero cum loquar apud ſenatores populi Romani,
legum, iudiciorumque, et iuris auctores, timere
non debeo, ne non unus iſte civis Romanus illa
cruce dingus, ceteri omnes ſimili periculo indigniſ-

172 simi iudicentur. Paulo ante, iudices, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamus; et recte ac merito sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum sanguis coniunctus existimandus est: quoniam id et salutis omnium ratio, et veritas postulat. omnes hoc loco cives Romani, et qui adsunt, et qui ubicunque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua iura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari
173 arbitrantur. A me, tametsi satis habent, tamen, si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. nam etsi qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, iudices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit; Siculi causam suam periisse querentur, et mecum pariter molestе ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, ius suum, me agente, suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria et amplitudine quaeritis, iudices; non est alienum meis rationibus, istum mihi ex hoc iudicio ereptum, ad illud populi Romani iudicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi, et facilis: populo grata atque iucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quaesivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit.

Sed mehercules, vestra reique publicae causa, 68
iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos iudices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non cera, sed coeno obliti esse videantur. Quamobrem te quoque, Hor- 174
tensi, si qui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, et consideres, quid agas, quo progrediare; quem hominem, et qua ratione defendas. neque de illo quidquam tibi praefinio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, si qua putas te occultius extra iudicium, quae ad iudicium pertineant, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magnopere censeo desistas; et illa, quae tentata iam et coepta ab isto sunt, a me autem pervestigata et cognita, moneo ut exstinguas, et longius progredi ne sinas. magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio; ma- 175
iore, quam putas. Quod enim te liberatum iam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites: mihi crede, ornamenta ista et beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quam comparantur. Tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in iudiciis et in omni republica; tulit: sed quo die populo Romano tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) ademta atque erepta sunt: omnium nunc oculi conjecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrum, qua fide ego ac-

cuſem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione de-
176 fendas. De omnibus nobis, ſi quis tantulum de
recta regione deflexerit, non illa tacita exiſtimatio,
quam antea contemnere ſolebatis, ſed vehemens
ac liberum populi Romani iudicium conſequetur.
nulla tibi, Quinte, cum iſto cognatio eſt, nulla
neceſſitudo: quibus excuſationibus antea nimium in
aliquo iudicio ſtudium tuum defendere ſolebas, ea-
rum habere in hoc homine nullam potes. quae iſte
in provincia palam dictitabat, cum ea, quae facie-
bat, tua ſe fiducia facere dicebat, ea ne vera puten-
69 tur, tibi maxime eſt providendum. Ego mei iam
177 rationem officii confido eſſe omnibus iniquiſſimis
meis perſolutam. nam iſtum paucis horis primae
actionis, omnium mortalium ſententiis, condemna-
vi. Reliquum iudicium non iam de mea fide, quae
perſpecta eſt, neque iſtius vita, quae damnata eſt;
ſed de iudicibus, et, vere ut dicam, de te futurum
eſt. At quo tempore futurum eſt? (nam id maxime
providendum eſt: etenim cum omnibus in rebus,
tum in republica permagni momenti eſt ratio atque
inclinatio temporum:) nempe eo, cum populus
Romanus aliud genus hominum, atque alium ordi-
nem ad res iudicandas requiret: nempe ea lege de
iudiciis iudicibusque novis promulgata, quam non
is promulgavit, cuius nomine proſcriptam videtis;
ſed hic reus. hic, inquam, ſua ſpe atque opinio-
ne, quam de vobis habet, legem illam ſcribendam
178 promulgandamque curavit. Itaque cum primo agere
coepimus, lex non erat promulgata: cum iſte, ve-
ſtra ſeveritate permotus, multa ſigna dederat, quam-

obrem reſponſurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Poſteaquam iſte recreari et confirmari viſus eſt; lex ſtatim promulgata eſt. cui legi cum veſtra dignitas vehementer adverſetur, iſtius ſpes falſa et inſignis impudentia maxime ſuffragatur. Hic ſi quid erit commiſſum a quoquam veſtrum, quod reprehendatur: aut populus Romanus iudicabit de eo ordine, quem iam antea iudiciis indignum putavit; aut ii, qui, propter offenſionem iudiciorum, de veteribus iudicibus lege nova novi iudices erunt conſtituti. Mihi porro, ut ego non dicam, quis 70
omnium mortalium non intelligit, quam longe pro- 179
gredi ſit neceſſe? Potero ſilere, Hortenſi? potero diſſimulare, cum tantum reſpublica vulnus acceperit, ut expilatae provinciae, vexati ſocii, dii immortales ſpoliati, cives Romani cruciati et necati impune, me actore, eſſe videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc iudicio deponere, aut diutius tacitus ſuſtinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, ut aut fidem ſuam corrumpi paterentur, aut iudicium corrumperent, in diſcrimen ac iudicium vocandi? Quaeret aliquis for- 180
taſſe, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule ullo, neque voluntate: ſed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati ſunt; quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. longe alia mihi lege in hac civitate et conditione vivendum eſt. Venit enim mihi in

mentem M. Catonis, hominis ſapientiſſimi et vigilantiſſimi: qui cum ſe virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, cum ipſe ſui generis initium ac nominis ab ſe gigni et propagari vellet; hominum potentiſſimorum ſuſcepit inimicitias, et maximis in laboribus uſque ad ſummam ſenectutem,
181 ſumma cum gloria vixit. Poſtea Q. Pompeius, humili atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximisque ſuis periculis ac laboribus ampliſſimos honores eſt adeptus? Modo L. Fimbriam, C. Marium, C. Coelium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos per ludum et per negligentiam perveniſtis. Haec eadem eſt noſtrae rationis regio et via: horum nos hominum ſectam
71 atque inſtituta perſequimur. Videmus, quanta ſit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus et induſtria: ſi tantulum oculos deiecerimus, praeſto eſſe inſidias: ſi ullum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum vi-
182 demus. Inimicitiae ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim tacitae magis, et occultae inimicitiae timendae ſunt, quam indictae et apertae. Hominum nobilium non fere quisquam noſtrae induſtriae favet: nullis noſtris officiis benevolentiam illorum allicere poſſumus: quaſi natura et genere diſiuncti ſint, ita diſſident a nobis animo ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiae periculi, quorum animos iam ante habueris inimicos et invidos,

quam ullas inimicitias ſuſceperis? Quamobrem mi- 183
hi, iudices, optatum illud eſt, in hoc reo finem accuſandi facere, cum et populo Romano ſatisfactum, et receptum officium Siculis, neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, ſi res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modo eos perſequi, ad quos maxime culpa corrumpendi iudicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiae contagio pertinebit. Proinde ſi qui ſunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum iudicium velint eſſe, ita ſint parati, ut diſceptante populo Romano, mecum ſibi rem videant futuram: et, ſi me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, ſatis vehementem, ſatis perſeverantem, ſatis vigilantem eſſe cognorunt; exiſtiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani ſalutis cauſa, ſuſcepero, multo graviorem atque acriorem futurum.

Nunc te, Iupiter Optime Maxime, cuius iſte do- 72
num regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dig- 184
num Capitolio, atque iſta arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regiis manibus extorſit; cuiusque ſanctiſſimum et pulcherrimum ſimulacrum Syracuſis ſuſtulit: teque, Iuno regina, cuius duo fana duabus in inſulis poſita ſociorum, Melitae et Sami, ſanctiſſima et antiquiſſima, ſimili ſcelere idem iſte omnibus donis ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iſte duobus in clariſſimis et religioſiſſimis templis

expilavit; Athenis, cum auri grande pondus; Syracusis, cum omnia, praeter tectum et parietes,
185 abstulit: teque, Latona, et Apollo, et Diana, quorum iste Deli non fanum, sed, ut hominum opinio et religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium nocturno latrocinio atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergae spoliavit: cuius simulacrum sanctissimum Segestae, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, et in privata aliqua palaestra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, et in gymnasio Tyndaritanorum, iuventutis illorum custodem ac prae-
186 sidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, servorum instructa et comparata manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: teque, sanctissima mater Idaea, quam apud Enguinos, augustissimo et religiosissimo in templo, sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modo Africani, et vestigia violatae religionis maneant, monumenta victoriae, fanique ornamenta non exstent: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, iudiciorumque arbitri et testes, celeberrimo in loco populi Rom. locati, Castor et Pollux, quorum e templo quaestum sibi iste et praedam maximam improbissime comparavit: omnesque dii, qui vehiculis thensarum sollemnes coetus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quaestum, non ad religionum dignitatem,

faciendum exigendumque curavit : teque, Ceres, 187
et Libera, quarum ſacra, ſicut opiniones hominum ac religiones ferunt, longe maximis atque occultiſſimis caeremoniis continentur, a quibus initia vitae atque victus, legum, morum, manſuetudinis, humanitatis exempla hominibus et civitatibus data ac diſpertita eſſe dicuntur : quarum ſacra populus Romanus a Graecis adſcita et accepta, tanta religione et publice et privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, ſed ut ceteris hinc tradita eſſe videantur : quae ab iſto uno ſic polluta et violata ſunt, ut ſimulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, ſed ne adſpici quidem fas fuit, e ſacrario Catinae convellendum avertendumque curaverit ; alterum autem Ennae ex ſua ſede ac domo ſuſtulerit : quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipſam videre ſe Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, ſed coelo delapſam arbitrarentur : vos etiam atque etiam im- 188
ploro et appello, ſanctiſſimae deae, quae illos Ennenſes lacus lucosque colitis, cunctaeque Siciliae, quae mihi defendenda tradita eſt, praeſidetis : a quibus, inventis frugibus, et in orbem terrarum diſtributis, omnes gentes ac nationes veſtri religione numinis continentur : ceteros item deos, deasque omnes imploro atque obteſtor, quorum templis et religionibus iſte, nefario quodam furore et audacia inſtinctus, bellum ſacrilegum ſemper impiumque habuit indictum, ut, ſi in hoc reo, atque in hac cauſa, omnia mea conſilia ad ſalutem ſociorum, dignitatem populi Romani, fidem

meam ſpectaverunt: ſi nullam ad rem, niſi ad officium et veritatem omnes meae curae, vigiliae, cogitationesque elaborarunt: quae mea mens in ſuſcipienda cauſa fuit, fides in agenda, eadem ve-
189 ſtra, iudices, in iudicanda ſit: denique uti C. Verrem, ſi eius omnia ſunt inaudita et ſingularia facinora ſceleris, audaciae, perfidiae, libidinis, avaritiae, crudelitatis, dignus exitus eiusmodi vita atque factis, veſtro iudicio conſequatur: utque respublica [meaque fides] una hac accuſatione mea contenta ſit, mihique poſthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accuſare neceſſe ſit.

M. TULLII CICERONIS PRO M. FONTEIO. ORATIO UNDECIMA.

ARGUMENTUM.

M. Fonteius Praetor Galliam obtinuerat per triennium. Romam reverſus repetundarum reus factus eſt, accuſantibus Gallis, inprimisque Indutiomaro Trevirorum duce. Accuſator fuit M. Plaetorius, ſubſcriptor M. Fabius. Maxima pars orationis, atque pleraque adeo Fonteio obiecta crimina interiere. Reſtant tria. Primum, de Gallia aere alieno, ipſius culpa, oppreſſa: alterum, de quaeſtu e viarum munitione imperata facto, nempe quod pecuniae dandae fuiſſent, ut aut ne cogerere ad muniendum, aut quod munitum erat, id ne improbaretur: tertium de portorio vini inſtituto. Cicero in his, quae reſtant, id inprimis agit, ut Gallis fidem non habendam doceat, quippe hominibus levibus, perfidis, & in ipſos Deos immortales impiis.

Deſunt permulta.

HOC praetore oppreſſam eſſe aere alieno Gal- 1
liam. A quibus verſuras tantarum pecuniarum factas 1
eſſe dicunt? a Gallis? nihil minus. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulae nullae proferuntur? Inſector ultro, atque inſto accuſato-

ri, iudices: infector, inquam, et flagito teſtes. Plus ego in hac cauſa laboris et operae conſumo in poſcendis teſtibus, quam ceteri defenſores in refutandis. Audacter hoc dico, iudices: non temere confirmo. Referta Gallia negotiatorum eſt, plena civium Romanorum. nemo Gallorum ſine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus ſine
2 civium Romanorum tabulis commovetur. Videte, quo deſcendam, iudices: quam longe videar ab conſuetudine mea et cautione ac diligentia diſcedere. Unae tabulae proferantur, in quibus veſtigium ſit aliquod, quod ſignificet, pecuniam Fonteio datam; unum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero teſtem producant; vere accuſatum eſſe concedam. Proh dii immortales! quae eſt haec cauſa? quae defenſio? Provinciae Galliae M. Fonteius praefuit, quae conſtat ex iis generibus hominum et civitatum, qui (ut vetera mittam) partim noſtra memoria bella cum populo Romano acerba ac diuturna geſſerunt; partim modo ab noſtris imperatoribus ſubacti, modo bello domiti, modo triumphis ac monumentis notati, modo ab ſenatu agris urbibusque multati ſunt: partim, qui cum ipſo M. Fonteio ferrum ac manus contulerunt, multoque eius ſudore ac labore ſub populi Romani imperium
3 ditionemque ceciderunt. Eſt in eadem provincia Narbo Marcius, colonia noſtrorum civium, ſpecula populi Romani ac propugnaculum, iſtis ipſis nationibus oppoſitum et obiectum: eſt item urbs Maſſilia, de qua ante dixi, fortiſſimorum fideliſſi-

morumque ſociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, populo Romano coriis remisque compenſarunt : eſt praeterea numerus civium Romanorum atque hominum honeſtiſſimorum. Huic provinciae, 2
quae ex hac gentium varietate conſtaret, M. Fonteius (ut dixi) praefuit : qui erant hoſtes, ſubegit : qui proxime fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coegit : ceteris, qui idcirco magnis ſaepe erant bellis ſuperati, ut ſemper populo Romano parerent, magnos equitatus ad ea bella, quae tum in toto orbe terrarum a populo Romano gerebantur, magnas pecunias ad eorum ſtipendium, maximum frumenti numerum ad Hiſpanienſe bellum tolerandum, imperavit. Is, haec 4
qui geſſit, in iudicium vocatur : vos, qui in re non interfuiſtis, cauſam una cum populo Romano cognoſcitis. dicunt contra, quibus invitiſſimis imperatum eſt : dicunt, qui ex agris ex M. Fonteii decreto decedere ſunt coacti : dicunt, qui ex bello, caede et fuga nunc primum audent contra M. Fonteium inermem conſiſtere. Quid coloni Narbonenſes ? quid volunt ? quid exiſtimant ? Hunc per vos volunt ; ſe per hunc incolumes exiſtimant eſſe. Quid Maſſilienſium civitas ? hunc praeſentem iis affecit honoribus, quos habuit ampliſſimos : vos autem abſens orat atque obſecrat, ut ſua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud veſtros animos momenti habuiſſe videatur. Quid ? civium Roma- 5
norum quae voluntas eſt ? Nemo eſt ex tanto numero, quin hunc optime de provincia, de imperio, de ſociis et civibus meritum eſſe arbitretur.

3 Quoniam igitur videtis, qui oppugnent M. Fonteium; cognoſtis, qui defenſum velint: ſtatuite nunc, quid veſtra aequitas, quid populi Romani dignitas poſtulet: utrum colonis veſtris, negotiatoribus veſtris, amiciſſimis atque antiquiſſimis ſociis, et credere et conſulere malitis; an iis, quibus neque, propter iracundiam, fidem, neque, propter infide-
6 litatem, honorem habere debetis. Quid, ſi maiorem hominum etiam honeſtiſſimorum copiam affero, qui huius virtuti atque innocentiae teſtimonio poſſint eſſe? tamenne plus Gallorum conſenſio valebit, quam ſummae auctoritatis hominum? Cum Galliae Fonteius praeeſſet, ſcitis, iudices, maximos populi Romani exercitus in duabus Hiſpaniis, clariſſimosque imperatores fuiſſe. Quam multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, et quot, et quoties legati ad eos? Exercitus praeterea Cn. Pompeii maximus atque ornatiſſimus hiemavit in Gallia, M. Fonteio imperante. Satisne vobis multos, ſatis idoneos teſtes, et conſcios videtur ipſa fortuna eſſe voluiſſe earum rerum, quae M. Fonteio praetore gererentur in Gallia? Quem ex tanto hominum numero teſtem in hac cauſa producere poteſtis? quis eſt ex eo numero, qui vobis auctor
7 placeat? eo nos iam laudatore et teſte utemur. Dubitabitis etiam diutius, iudices, quin illud, quod initio vobis propoſui, veriſſimum ſit, aliud per hoc iudicium nihil agi, niſi ut, M. Fonteio oppreſſo teſtimoniis eorum, quibus multa reipublicae cauſa invitiſſimis imperata ſunt, ſegniores poſthac ad imperandum ceteri ſint, cum videant eos oppug-

nari, quibus oppreſſis, populi Romani imperium incolume eſſe non poſſit?

Obiectum eſt etiam, quaeſtum M. Fonteium ex 4
viarum munitione feciſſe; ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum eſſet, ne improbaret. Si et coacti ſunt munire omnes, et multorum opera improbata ſunt; certe utrumque falſum eſt, et ob vacationem pretium datum, cum immunis nemo fuerit; et ob probationem, cum multa improbata ſint. Quid, ſi hoc crimen optimis nominibus delegare 5
poſſimus, et ita, ut non culpam in alios transferamus, ſed uti doceamus, eos iſti munitioni praefuiſſe, qui facile officium ſuum et praeſtare, et probare poſſunt? tamenne vos omnia in M. Fonteium, iratis teſtibus freti, conferetis? Cum maioribus reipublicae negotiis M. Fonteius impediretur, et cum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam muniri, legatis ſuis, primariis viris, C. Annio Bellieno et C. Fonteio negotium dedit. itaque praefuerunt: imperaverunt pro dignitate ſua, quod viſum eſt, et probaverunt: quod vos, ſi nulla alia ex re, ex literis quidem noſtris, quas exſcripſiſtis, et miſſis, et allatis, certe ſcire potuiſtis. quas ſi antea non legiſtis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fonteius ad legatos ſuos ſcripſerit, quid ad eum illi reſcripſerint, cognoſcite. LITERAE AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITERAE A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG.

Satis opinor eſſe perſpicuum, iudices, hanc ra- 9
tionem munitionis neque ad M. Fonteium pertinere, et ab iis eſſe tractatam, quos nemo poſſit repre-

hendere. Cognoſcite nunc de crimine vinario, quod illi invidioſiſſimum et maximum eſſe voluerunt. Crimen a Plaetorio, iudices, ita conſtitutum eſt: Fonteio non in Gallia primum veniſſe in mentem, ut portorium vini inſtitueret, ſed hac in Italia propoſita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Toloſae quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorii nomine exegiſſe: Croduni Porcium et Numium ternos victoriatos: Vulchalone Servaeum binos victoriatos. atque in his locis ab his portorium eſſe exactum, ſi qui Cobiamacho, qui vicus inter Toloſam et Narbonem eſt, deverterentur, neque Toloſam ire vellent: Eleſiodolum tantum ſenos denarios ab his, qui ad hoſtem portarent, exegiſſe. Video, iudices, eſſe crimen, et genere ipſo magnum, (vectigal enim eſſe impoſitum fructibus noſtris dicitur, et pecuniam permagnam iſta ratione cogi potuiſſe confiteor,) et invidia: vel maxime enim inimici hanc rem ſermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita exiſtimo, quo maius crimen ſit id, quod oſtendatur eſſe falſum, hoc maiorem ab eo iniuriam fieri, qui id confingat. vult enim magnitudine rei ſic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur.

Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, de diſpoſitione hibernorum deſiderantur.

6 At hoc Galli negant: at ratio rerum et vis argumentorum coarguit. Poteſt igitur teſtibus iudex non credere? Cupidis, et iratis, et coniuratis, et ab religione remotis, non ſolum poteſt, ſed etiam

debet. Etenim ſi, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens exiſtimandus eſt: quid mihi opus eſt ſapiente iudice? quid aequo quaeſitore? quid oratore non ſtulto? Dicunt enim Galli. negare non poſſumus. Hic ſi ingenioſi, et periti, et aequi iudicis has partes eſſe exiſtimatis, ut, quoniam quidem teſtes dicunt, ſine ulla dubitatione credendum ſit: ſalus ipſa virorum fortium innocentiam tueri non poteſt: ſin autem in rebus iudicandis non minimam partem ad unamquamque rem aeſtimandam, momentoque ſuo ponderandam, ſapientia iudicis tenet: nae multo veſtrae maiores gravioresque partes ſunt ad cogitandum, quam ad dicendum meae. Mihi enim ſemper unaquaque de re teſtis non ſo- 12
lum ſemel, verum etiam breviter interrogandus, et ſaepe etiam non interrogandus; ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa eſſe videatur. vos et ſaepius eandem rem animis agitare, et diutius uno de teſte cogitare poteſtis: et, ſi quem nos interrogare noluimus, quae cauſa nobis tacendi fuerit, exiſtimare debetis. Quamobrem, ſi hoc iudici praeſcriptum lege aut officio putatis, teſtibus credere; nihil eſt, cur alius alio iudice melior aut ſapientior exiſtimetur. unum eſt enim et ſimplex aurium iudicium, et promiſcue et communiter ſtultis ac ſapientibus ab natura datum. Quid eſt igitur, ubi elucere poſſit prudentia? 13
ubi diſcerni ſtultus auditor et credulus ab religioſo et ſapienti iudice? nimirum illud, in quo ea, quae dicuntur a teſtibus, coniecturae et cogitationi traduntur, quanta auctoritate, quanta animi aequita-

te, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto ſtudio exiſtimationis bonae, quanta
7 cura, quanto timore dicantur. An vero vos id in teſtimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod perſaepe, et noſtra et patrum memoria, ſapientiſſimi iudices de clariſſimis noſtrae civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. et Q. Caepionibus, L. et Q. Metellis teſtibus in Q. Pompeium, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus geſtis, fidem et auctoritatem in teſtimonio, cupiditatis atque inimici-
14 tiarum ſuſpicio derogavit. Ecquem hominem vidimus, ecquem vere commemorare poſſumus parem conſilio, gravitate, conſtantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis, M. Aemilio Scauro fuiſſe? tamen huius, cuius iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati teſtimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum eſt. Noluerunt ii, qui iudicabant, hanc patere inimicitiis viam, quem quiſque odiſſet, ut eum teſtimonio poſſet tollere. Quantus in L. Craſſo pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cuius etiam ſermo teſtimonii auctoritatem habebat, teſtimonio ipſo, quae in M. Marcellum inimico animo dixit, probare non
15 potuit. Fuit, fuit illis iudicibus divinum ac ſingulare, iudices, conſilium, qui ſe non ſolum de reo, ſed etiam de accuſatore, de teſte iudicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid ſpe aut metu depravatum, quid a cupiditate aliqua,

aut inimicitiis profectum videretur. Quae si iudex non amplectetur omnia consilio, non animo ac mente circumspiciet; si, ut quidque ex illo loco dicetur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur: profecto satis erit, id quod dixi antea, non surdum iudicem huic muneri atque officio praeesse. nihil erit, quamobrem ille nescio quis, sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res iudicandas requiratur. An vero illi equites Romani, quos nos vidi- 8
mus, qui nuper in republica iudiciisque maximis 16
floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crederent: vos Volcarum atque Allobrogum testimoniis non credere timetis? Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crassus, aut Fimbriae Scaurus ex civilibus studiis, atque obtrectatione domestica; quam huic Galli? quorum, qui optima in causa sunt, equites, frumentum, pecuniam semel atque iterum, ac saepius invitissimi, dare coacti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipso, bello superati et oppressi. Si, qui ob ali- 17
quod emolumentum suum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo maius emolumentum Caepionibus et Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeii damnatione, cum studiorum suorum obtrectatorem sustulissent, quam cunctae Galliae ex M. Fonteii calamitate: in qua illa provincia prope suam immunitatem, ac libertatem positam esse arbitratur.

An, si homines ipsos spectare convenit (id quod in teste profecto valere plurimum debet) non modo

cum ſummis civitatis noſtrae viris, ſed cum infimo cive Romano quisquam ampliſſimus Galliae comparandus eſt? Scit Indutiomarus, quid ſit teſtimonium dicere? movetur eo timore, quo noſtrum unusquisque, cum in eum locum productus eſt?
9 Recordamini, iudices, quantopere laborare ſolea-
18 tis, non modo quid dicatis pro teſtimonio, ſed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minus moderate poſitum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapſum verbum eſſe videatur: vultu denique laboratis, ne qua ſignificari poſſit ſuſpicio cupiditatis: ut et, cum proditis, exiſtimatio ſit quaedam tacita de vobis pudoris ac religionis; et, cum diſceditis, ea diligenter conſervata ac retenta videa-
19 tur. Credo, haec eadem Indutiomarum in teſtimonio timuiſſe aut cogitaſſe: qui primum illud verbum conſideratiſſimum noſtrae conſuetudinis, *Arbitror*, quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus iurati, quae comperta habemus, quae ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe *ſcire* dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos populumque Romanum de exiſtimatione ſua deperderet: ne qua fama conſequeretur eiusmodi, Indutiomarum, talem virum, tam cupide, tam temere dixiſſe. non intelligebat, ſe in teſtimonio nihil praeter vocem, et os, et audaciam neque civibus ſuis, neque accuſatoribus noſtris prae-
20 ſtare debere. An vero, iſtas nationes religione iurisiurandi, ac metu deorum immortalium in teſtimoniis dicendis commoveri, arbitramini? quae tantum a ceterarum gentium more ac natura diſſen-

tiunt, quod ceterae pro religionibus ſuis bella ſuſcipiunt, iſtae contra omnium religiones; illae in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem ac veniam petunt, iſtae cum ipſis diis immortalibus bella geſſerunt. Hae ſunt nationes, quae quondam tam longe ab ſuis ſedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terrae vexandum, ac ſpoliandum profectae ſunt. Ab iisdem gentibus ſanctis, et in teſtimonio religioſis, obſeſſum Capitolium eſt, atque ille Iupiter, cuius nomine maiores noſtri vinctam teſtimoniorum fidem eſſe voluerunt. Poſtremo his quidquam ſanctum ac religioſum videri poteſt; qui etiam ſi quando aliquo metu adducti deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis eorum aras, ac templa funeſtant? ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam prius ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram conſuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate exiſtimatis eſſe eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum ſcelere et ſanguine facillime poſſe placari? cum his vos teſtibus veſtram religionem coniungetis? ab his quidquam ſancte aut moderate dictum putabitis? hoc veſtrae mentes tam caſtae, tam integrae ſibi ſuſcipient, ut, cum omnes legati noſtri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores eius provinciae, denique omnes, in Gallia qui ſunt, ſocii populi Romani atque amici, M. Fonteium incolumem eſſe cupiant, iurati privatim

et publice laudent; vos tamen Gallis credere malitis? quid ut secuti esse videamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit hostium voluntas, quam civium? an dignitatem testium? potestis igitur ignotos notis, iniquos aequis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis, inimicissimos huic imperio ac nomini, bonis ac fidelibus et sociis, et civibus anteferre?

11 An vero dubitatis, iudices, quin insitas inimici-
23 tias istae gentes omnes et habeant, et gerant cum populi Romani nomine? sic existimatis eos hic sagatos bracatosque versari, animo demisso atque humili, ut solent ii, qui affecti iniuriis ad opem iudicum supplices, inferioresque confugiunt? Nihil vero minus. Hi contra vagantur laeti atque erecti passim toto foro, cum quibusdam minis, et barbaro atque immani terrore verborum: quod ego profecto non crederem, nisi aliquoties ex ipsis accusatoribus vobiscum simul, iudices, audissem; cum praeciperent, ut caveretis, ne, hoc absoluto, no-
24 vum aliquod bellum Gallicum concitaretur. Si M. Fonteium, iudices, in causa deficerent omnia: si turpi adolescentia, vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, convictus virorum bonorum testimoniis, invisus suis omnibus, in iudicium vocaretur: si in eo iudicio colonorum populi Romani Narbonensium, fidelissimorum sociorum Massiliensium, civium Romanorum omnium testimoniis tabulisque premeretur: tamen esset vobis magnopere providendum, ne, quos ita afflictos a vestris patri-

bus maioribusque accepiſſetis, ut contemnendi eſſent, eos pertimuiſſe, et eorum minis et terrore commoti eſſe videremini. Nunc vero, cum laedat 25
nemo bonus, laudent omnes veſtri cives atque ſocii; oppugnent ii, qui ſaepiſſime hanc urbem et hoc imperium oppugnarunt: cumque inimici M. Fonteii vobis ac populo Romano minentur; amici ac propinqui ſupplicent vobis: dubitabitis, non modo veſtris civibus, qui maxime gloria ac laude ducuntur, verum etiam exteris nationibus ac gentibus oſtendere, vos in ſententiis ferendis civi parcere, quam hoſti cedere maluiſſe? Magna mehercule cau- 12
ſa, iudices, abſolutionis cum ceteris cauſis haec 26
eſt, ne qua inſignis huic imperio macula atque ignominia ſuſcipiatur, ſi hoc ita perlatum erit in Galliam, ſenatum, equitesque populi Romani, non teſtimoniis Gallorum, ſed minis commotos, rem ad illorum libidinem iudicaſſe. Ita vero, ſi illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Indutiomaro iſti, minaci atque arroganti, par in belligerando eſſe poſſit: excitandus Cn. Domitius et Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, et reliquas ſuis iterum armis conficiat atque opprimat: aut, quoniam id quidem non poteſt, orandus erit nobis amicus meus, M. Plaetorius, ut ſuos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut, ſi non poterit, M. Fabium ſubſcriptorem eius rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen eſt ampliſſimum: ut velint iſti aut quieſcere, id

quod victi ac subacti solent; aut, cum minantur, intelligere, se populo Romano non metum belli, sed spem triumphi ostendere.

27 Quodsi in turpi reo patiendum non esset, ut quidquam isti se minis profeciisse arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fonteio arbitramini? de quo homine, iudices, (iam enim mihi videor hoc, prope causa duabus actionibus perorata, debere dicere,) de quo vos homine, ne ab inimicis quidem ullum fictum probrosum non modo crimen, sed ne maledictum quidem audistis. Ecquis unquam reus, praesertim in hac vitae ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quae a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata esset, ab accusatore obiiceretur, si non vera, attamen ficta cum
13 aliqua ratione ac suspicione? M. Aemilium Scau-
28 rum, summum nostrae civitatis virum, scimus accusatum a M. Bruto. exstant orationes: ex quibus intelligi potest, multa in illum ipsum Scaurum esse dicta: falso, quis negat? verumtamen ab inimico dicta et obiecta. Quam multa M'. Aquillius audivit in suo iudicio? quam multa L. Cotta? denique P. Rutilius: qui, etsi damnatus est, mihi videtur tamen inter viros optimos atque innocentissimos esse numerandus. Ille igitur ipse homo sanctissimus ac temperantissimus multa audivit in sua causa, quae ad suspicionem stuprorum, ac libidinum pertinerent.
29 Exstat oratio hominis (ut opinio mea fert) nostrorum hominum longe ingeniosissimi atque eloquen-

tiſſimi, C. Gracchi: qua in oratione permulta in L. Piſonem turpia ac flagitioſa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur. quem cum in concionem Gracchus vocari iuberet, et viator quaereret, quem Piſonem? quod erant plures: *Cogis me*, inquit, *dicere inimicum meum, Frugi.* Is igitur vir, quem ne inimicus quidem ſatis in appellando ſignificare poterat, niſi ante laudaſſet: qui uno cognomine declarabatur, non modo quis eſſet, ſed etiam qualis eſſet; tamen in falſam atque iniquam probrorum inſimulationem vocabatur. M. Fonteius ita duabus 30
actionibus accuſatus eſt, ut obiectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiae, crudelitatis, audaciae poſſit, non modo nullum facinus huius protulerunt, ſed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt. Quodſi, aut quantam voluntatem 14
habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent aut ad ementiendum animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortuna ad probra non audienda Fonteius, quam *illi*, de quibus *antea commemoravi*, fuiſſet. Frugi igitur hominem, iudices, frugi, inquam, et in omnibus vitae partibus moderatum ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis poſitum in veſtra fide ac poteſtate: atque ita, ut commiſſus ſit fidei, permiſſus poteſtati.

Videte igitur, utrum ſit aequius, hominem hone- 31
ſtiſſimum, virum fortiſſimum, civem optimum, de-

di inimiciſſimis atque immaniſſimis nationibus, an reddi amicis: praeſertim cum tot res ſint, quae veſtris animis pro huius innocentis ſalute ſupplicent: primum generis antiquitas, quam Tuſculo, ex clariſſimo municipio profectam, in monumentis rerum geſtarum inciſam ac notatam, videmus: tum autem continuae praeturae, quae et ceteris ornamentis, et exiſtimatione innocentiae maxime floruerunt: deinde recens memoria parentis, cuius ſanguine non ſolum Aſculanorum manus, a qua interfectus eſt, ſed totum illud ſociale bellum macula ſceleris imbutum eſt: poſtremo ipſe, cum in omnibus vitae partibus honeſtus atque integer, tum in re militari cum ſummi conſilii et maximi animi, tum vero uſu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum,
15 qui nunc ſunt, exercitatus. Quare ſi etiam monen-
32 di eſtis, iudices, a me, quod non eſtis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis praecipere poſſe, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, induſtria, felicitas in re militari ſit, diligenter vobis retinendos exiſtimetis. Fuit enim maior talium virorum in hac republica copia: quae cum eſſet, tamen eorum non modo ſaluti, ſed etiam honori conſulebatur. Quid nunc vobis faciendum eſt, ſtudiis militaribus apud iuventutem obſoletis; hominibus autem, ac ſummis ducibus partim aetate, partim civitatis diſcordiis ac reipublicae calamitate conſumtis? cum tot bella aut a nobis neceſſario ſuſcipiantur, aut ſubito atque improviſa naſcantur? nonne et hominem ipſum ad dubia reipublicae tempora reſervandum, et ceteros ſtudio laudis ac vir-

tutis inflammandos putatis? Recordamini, quos le- 33
gatos nuper in bello L. Iulius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit. scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, praetorios homines, belli gerendi peritissimos: praeterea C. Marium, P. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non literis homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditos. Age vero, nunc inferite oculos in curiam, introspicite penitus in omnes reipublicae partes. utrum videtis nihil posse accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? Quae si diligenter attendetis, profecto, iudices, virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem, ad usum ac disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque felicem, domi vobis ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Romani nationibus, et crudelissimis tradere, et condemnare maletis.

At infestis prope signis inferuntur Galli in Fon- 16
teium: et instant atque urgent summo cum studio, 34
summa cum audacia. nos vero, iudices, non et multis et firmis praesidiis, vobis adiutoribus, isti immani atque intolerandae barbariae resistemus? Primum obiicitur contra istorum impetus Macedonia, fidelis et amica populo Romano provincia: quae cum se ac suas urbes non solum consilio, sed etiam manu Fonteii conservatam esse dicat; ut illa per hunc a Thracum adventu ac depopulatione defensa fuit, sic ab huius nunc capite Gallorum impetus terroresque depellit. Constituitur ex altera 35

parte ulterior Hiſpania, quae profecto non modo religione ſua reſiſtere iſtorum cupiditati poteſt, ſed etiam ſceleratorum hominum periuria teſtimoniis ac laudationibus ſuis refutare. Atque ex ipſa etiam Gallia, fideliſſima et graviſſima auxilia ſumuntur. Venit huic ſubſidio, miſero atque innocenti, Maſſilienſium cuncta civitas, quae non ſolum ob eam cauſam laborat, ut huic, a quo ipſa ſervata eſt, parem gratiam referre videatur; ſed etiam, quod ea conditione atque eo fato ſe in his terris collocatam eſſe arbitratur, ne quid noſtris hominibus
36 illae gentes nocere poſſint. Pugnat pariter pro ſalute M. Fonteii Narbonenſis colonia, quae per hunc ipſa nuper obſidione hoſtium liberata, nunc eiusdem miſeriis ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut maiorum iura moresque praeſcribunt, nemo eſt civis Romanus, qui ſibi ulla excuſatione utendum putet. omnes illius provinciae publicani, agricolae, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fonteium atque una
17 voce defendunt. Quodſi tantas auxiliorum noſtrorum copias Indutiomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum ceterorumque Gallorum: num etiam de matris hunc complexu, lectiſſimae miſerrimaeque feminae, vobis inſpectantibus, avellet atque abſtrahet? praeſertim cum virgo Veſtalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, veſtramque, iudices, ac populi Romani fidem imploret: quae pro vobis liberisque veſtris tot annos in diis immortalibus placandis occupata eſt, ut ea, nunc pro ſalute ſua fratriſque ſui, animos veſtros placare

poſſit. Cui miſerae quod praeſidium, quod ſola- 37
tium reliquum eſt, hoc amiſſo? nam ceterae feminae gignere ipſae ſibi praeſidia, et habere domi fortunarum omnium ſocium participemque poſſunt: huic vero virgini, quid eſt, praeter fratrem, quod aut iucundum aut carum eſſe poſſit? Nolite pati, iudices, aras deorum immortalium, Veſtaeque matris, quotidianis virginis lamentationibus de veſtro iudicio commoveri. proſpicite, ne ille ignis aeternus, nocturnis Fonteiae laboribus vigiliisque ſervatus, ſacerdotis veſtrae lacrymis exſtinctus eſſe dicatur. Tendit ad vos virgo Veſtalis manus ſuppli- 38
ces, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere conſuevit. cavete, ne periculoſum ſuperbumque ſit, eius vos obſecrationem repudiare, cuius preces ſi dii aſpernarentur, haec ſalva eſſe non poſſent. Videtisne ſubito, iudices, virum fortiſſimum, M. Fonteium parentis et ſororis commemoratione lacrymas profudiſſe? Qui nunquam in acie pertimuerit, qui ſe armatus ſaepe in hoſtium manum multitudinemque immiſerit, cum in eiusmodi periculis eadem ſe ſolatia ſuis relinquere arbitraretur, quae ſuus pater ſibi reliquiſſet: idem nunc perturbato animo pertimeſcit, ne non modo ornamento et adiumento non ſit ſuis, ſed etiam cum acerbiſſimo luctu dedecus aeternum miſeris atque ignominiam relinquat. O fortunam longe diſparem, M. 39
Fontei, ſi deligere potuiſſes, ut potius telis tibi Gallorum, quam periuriis intereundem eſſet! tum enim vitae ſocia virtus, mortis comes gloria fuiſſet: nunc vero qui eſt dolor, victoriae te atque impe-

rii poenas ad eorum arbitrium ſufferre, qui aut victi armis ſunt, aut invitiſſimi paruerunt? A quo periculo defendite, iudices, civem fortem atque innocentem: curate, ut noſtris teſtibus plus, quam alienigenis credidiſſe videamini: plus ſaluti civium, quam hoſtium libidini conſuluiſſe: graviorem duxiſſe eius obſecrationem, quae veſtris ſacris praeſit, quam eorum audaciam, qui cum omnium ſacris delubrisque bella geſſerunt. poſtremo proſpicite, iudices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Veſtalis, quam minae Gallorum valuiſſe videantur.

M. TULLII CICERONIS PRO A. CAECINA. ORATIO DUODECIMA.

ARGUMENTUM.

M. Fulcinius Tarquinienſis Caeſenniae uxori moriens uſumfructum bonorum ſuorum legavit, ut frueretur una cum filio herede inſtituto. Filio mortuo & auctione bonorum inſtituta, fundum emere ex iis bonis de amicorum ſententia conſtituit: idque negotium dat Sex. Aebutio, cui fundus Caeſenniae pecunia emtus fuit addictus. Caeſennia poſt A. Caecinae nupſit, & moriens eum heredem fecit. Quo facto Aebutius hunc fundum ſuum eſſe dixit; ſua ſe ſibi pecunia eum emiſſe, quod ex argentarii tabulis demonſtrabat, qui auctioni interfuerat. Adiiciebat praeterea, Caecinam, quod Volaterranis eſſet a Sulla civitas ademta, non poſſe heredem Caeſenniae eſſe. Sed cum eſſet conſtitutum, qua die in rem praeſentem venirent, ut Caecina *moribus*, *vi*, ſed *civili*, *quotidiana*, de fundo deductus interdictum a Praetore poſtularet; Aebutius Caecinam fundum ingredi conantem, *vera vi & ſolida*, nempe armatis hominibus per vim aditu prohibuit. Caecina interdictum a Praetore Dolabella impetravit *de vi*, *armatis hominibus*, ut, unde deiectus eſſet, eo reſtitueretur. Aebutius *reſtituiſſe ſe* (*vim factam reſtituiſſe*) dixit, h. e. non vi deieciſſe, neque adeo reſtitutione opus eſſe. In eo ſponſio facta eſt, atque de ea ut cognoſcerent, *Recuperatores* a Praetore dati. Tota igitur Ciceronis oratio in eo verſatur, ut primo vere deiec-

tum Caecinam oſtendat, etiamſi aditu ipſo prohibitus eſſet, neque ipſum fundum ingreſſus, c. 9-14. quod negabat Aebutius eſſe deiicere; deinde vim Caecinae factam eſſe, c. 14. ſqq. quo loco degreditur ad elegantem diſputationem de legibus & edictis e conſilio & ſententia potius quam verbo interpretandis. Ad illam vero de Sullana lege obiectionem c. 33. ſqq. reſpondet, e clauſula cum illius tum omnium legum: *Si quid ius non eſſet rogari, eius ea lege nihilum rogatum.* Multa eſſe quae ius non ſit rogari: huiusmodi etiam fuiſſe de civitate Volaterranis adimenda: deinde ita de civitate tuliſſe Sullam, ut *nexa* h. e. emtiones per aes & libram, & hereditates non ſuſtulerit.

1 SI, quantum in agro locisque deſertis audacia poteſt,
1 tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret; non minus nunc in cauſa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentiae, quam tum in vi facienda ceſſit audaciae. Verum et illud conſiderati hominis eſſe putavit, qua de re iure decertari oporteret, armis non contendere; et hoc conſtantis, quicum vi et armis cer-
2 tare noluiſſet, eum iure iudicioque ſuperare. Ac mihi quidem cum audax praecipue fuiſſe videtur Aebutius in convocandis hominibus et armandis, tum impudens in iudicio: non ſolum quod in iudicium venire auſus eſt, (nam id quidem, tametſi improbe fit in aperta re, tamen malitia eſt iam uſitatum,) ſed quod non dubitavit id ipſum, quod arguitur, confiteri. niſi forte hoc rationis habuit, quoniam, ſi facta vis eſſet moribus, ſuperior in poſſeſſione retinenda non fuiſſet; quia contra ius moremque facta ſit, A. Caecinam cum amicis metu perterritum profugiſſe: nunc quoque in iudicio, ſi cauſa more

inſtitutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: ſin a conſuetudine recedatur, ſe, quo impudentius egerit, hoc ſuperiorem diſceſſurum. quaſi vero aut in iudicio poſſit idem improbitas, quod in vi confidentia; aut non eo libentius tum audaciae ceſſerimus, quo nunc impudentiae facilius obſiſteremus. Itaque longe alia ra- 3
tione, recuperatores, ad agendam cauſam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim noſtrae cauſae ſpes erat poſita in defenſione mea, nunc in confeſſione adverſarii: tum in noſtris, nunc vero in illorum teſtibus: de quibus ego antea laborabam, ne, ſi improbi eſſent, falſi aliquid dicerent; ſi probi exiſtimarentur, quod dixiſſent, probarent: nunc ſum animo aequiſſimo. Si enim ſunt viri boni; me adiuvant, cum id iurati dicunt, quod ego iniuratus inſimulo. ſin autem minus idonei; me non laedunt: cum, iis ſive creditur, creditur hoc ipſum, quod nos arguimus; ſive fides non habetur, de adverſarii teſtium fide derogatur. Verumtamen 2
cum illorum cauſae actionem conſidero; non vi- 4
deo, quid impudentius dici poſſit. cum autem veſtram in iudicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter feciſſe, aſtute et callide fecerint. Nam, ſi negaſſent vim hominibus armatis eſſe factam, facile honeſtiſſimis teſtibus in re perſpicua tenerentur: ſin confeſſi eſſent, et id, quod nullo tempore iure fieri poteſt, tum ab ſe iure factum eſſe defenderent; ſperarunt, id quod aſſecuti ſunt, ſe iniecturos vobis cauſam deliberandi et iudicandi iuſtam moram ac religionem. ſimul il-

lud, quod indigniſſimum eſt, futurum arbitrati ſunt, ut in hac cauſa non de improbitate Sex. Aebutii,
5 ſed de iure civili iudicium fieri videretur. Qua in re, ſi mihi eſſet unius A. Caecinae cauſa agenda, profiterer ſatis idoneum eſſe me defenſorem, propterea quod fidem meam diligentiamque praeſtarem: quae cum ſunt in actore cauſae, nihil eſt, in re praeſertim aperta ac ſimplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo iure mihi dicendum ſit, quod pertineat ad omnes, quod conſtitutum ſit a maioribus, conſervatum uſque ad hoc tempus; quo ſublato non ſolum pars aliqua iuris deminuta, ſed etiam vis ea, quae iuri maxime eſt adverſaria, iudicio confirmata eſſe videatur: video ſummi ingenii cauſam eſſe; non, uti demonſtretur, quod ante oculos eſt, ſed ne, ſi quis vobis error in tanta re ſit obiectus, omnes potius me arbitrentur cauſae, quam vos religioni
6 veſtrae defuiſſe. Quamquam ego mihi ſic perſuadeo, recuperatores, non vos tam propter iuris obſcuram dubiamque rationem bis iam de eadem cauſa dubitaſſe, quam quod videtur ad ſummam illius exiſtimationem hoc iudicium pertinere, moram ad condemnandum acquiſiſſe, ſimul et illi ſpatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Quod quoniam iam in conſuetudinem venit, et id viri boni, veſtri ſimiles, in iudicando faciunt, reprehendendum fortaſſe minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia iudicia, aut diſtrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt: quorum alterum levius eſt, prop-

terea quod et minus laedit, et perſaepe diſceptatore domeſtico diiudicatur: alterum eſt vehementiſſimum, quod et ad graviores res pertinet, et non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem iudicis ac vim requirit. Quod eſt gravius, et cuius rei cauſa maxime iudicia conſtituta ſunt, id iam mala conſuetudine diſſolutum eſt. nam ut quaeque res eſt turpiſſima; ſic maxime et maturiſſime iudicanda eſt: at ea, in qua exiſtimationis periculum eſt, tardiſſime iudicatur. Qui igitur convenit, quae cauſa fuerit ad conſtituendum iudicium, eandem moram eſſe ad iudicandum? Si quis, quod ſpopondit, qua in re verbo ſe uno obligavit, id non facit, maturo iudicio, ſine ulla religione iudicis condemnatur: qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciae rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum maius eſt, eo poena eſt tardior. Eſt enim turpe iudicium. et facto quidem turpe. Videte igitur quam inique accidat, quia res indigna ſit, ideo turpem exiſtimationem ſequi: quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideo rem indignam non iudicari. At ſi quis mihi hoc iudex recuperatorve dicat: *Potuiſti enim leviore actione confligere: potuiſti ad tuum ius faciliore et commodiore iudicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi inſtare, ut iudicem:* tamen is aut timidior videatur, quam fortem, aut cupidior, quam ſapientem iudicem eſſe aequum eſt, ſi aut mihi praeſcribat, quemadmodum meum ius perſequar, aut ipſe id, quod ad ſe delatum ſit, non audeat iudicare. Etenim ſi praetor is, qui iudicia dat, nunquam petitori praeſti-

7 3 8

tuit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum sit, constituta iam re, iudicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit,
9 quaerere. Verumtamen nimiae vestrae benignitati pareremus, si alia ratione ius nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut eius rei leviorem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel iniuriarum, vel capitis iudicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi
4 possessionem per interdictum esse repetitam? Verum sive vos existimationis illius periculum, sive iuris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum: alterius rei causam vosmetipsi iam vobis, saepius prolato iudicio, sustuliſtis; alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi iure
10 dubitetis. Et, si forte videbor altius initium rei demonstrandae petisse, quam me ratio iuris eius, de quo iudicium est, et natura causae coegerit, quaeso ut ignoscatis. non enim minus laborat A. Caecina, ne summo iure egisse, quam ne certum ius non obtinuisse videatur.

M. Fulcinius fuit, recuperatores, e municipio Tarquinienſi, qui et domi suae cum primis honestus existimatus est, et Romae argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Caesenniam, eodem e municipio, summo loco natam et probatissimam feminam, sicut et vivus multis ipse

rebus oſtendit, et in morte ſua teſtamento declaravit. Huic Caeſenniae fundum in agro Tarquinienſi vendidit temporibus illis difficillimis ſolutionis. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri eſſet res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto poſt, iam argentaria diſſoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quaedam praedia atque adiuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quae ſunt in re, quia remota ſunt a cauſa, praetermittam:) teſtamento facit heredem, quem habebat e Caeſennia filium: uſumfructum omnium bonorum ſuorum Caeſenniae legat, ut frueretur una cum filio. Magnus honos viri, iucundus mulieri fuiſſet, ſi diuturnum eſſe licuiſſet: frueretur enim bonis cum eo, quem ſuis bonis heredem eſſe cupiebat, et ex quo maximum fructum ipſa capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt: heredem P. Caeſennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum maiorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatae ſunt. Cum eſſet haec auctio hereditaria conſtituta; Aebutius iſte, qui iamdiu Caeſenniae viduitate ac ſolitudine aleretur, ac ſe eius in familiaritatem inſinuaſſet hac ratione, ut cum aliquo ſuo compendio negotia mulieris, ſi qua acciderent, controverſiasque ſuſciperet: verſabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis et partitionis; atque etiam ſe ipſe inferebat et intrudebat; et in eam opinionem Caeſenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callide poſ-

11 12 13 5

14 se, ubi non adesset Aebutius. Quam personam iam ex quotidiana cognoscitis vita, recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, *inter mulieres periti iuris et callidi*: hanc personam imponite Aebutio. is enim Caesenniae fuit Aebutius. Ne forte quaeratis, num propinquus? nihil alienius. amicus, aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. quis igitur? ille, quem supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed ficto officio simulataque sedulitate coniunctus; magis opportuna opera non-
15 nunquam, quam aliquando fideli. Cum esset, ut dicere instituera m, constituta auctio Romae, suadebant amici cognatique Caesenniae, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo eius antiquo continens esset, nullam esse rationem, amittere eiusmodi occasionem; cum praesertim pecunia ex partitione deberetur: nusquam eam posse melius collocari. itaque mulier facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus hominis illius, ad hoc munus et ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis caute, nihil satis
16 callide agi posset? Recte attenditis. Aebutio negotium
6 datur. Adest ad tabulam. licetur Aebutius. deterrentur emtores multi, partim gratia Caesenniae, partim etiam pretio. Fundus addicitur Aebutio: pecuniam argentario promittit Aebutius. quo testimonio nunc vir optimus utitur, sibi emtum esse. quasi

vero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Caesenniae, cum id plerique scirent; omnes fere audissent; hi coniectura assequi possent, cum pecunia Caesenniae ex illa hereditate deberetur; eam porro in praediis collocari maxime expediret: essent autem praedia, quae mulieri maxime convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Caesenniae dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo posset suspicari. Hac emtione facta, pecunia solvitur a 17
Caesennia: cuius rei putat iste rationem reddi non posse, quod ipse tabulas averterit; se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus, Caesennia fundum possedit locavitque: neque ita multo post A. Caecinae nupsit. Ut in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. facit heredem ex deunce et semuncia Caecinam: ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri: Aebutio sextulam adspergit. Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit assiduitatis et molestiae, si quam susceperat. Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat. Iam principio ausus est dicere, non posse 7
heredem esse Caesenniae Caecinam: quod is dete- 18
riore iure esset, quam ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus imperitusque, qui neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem, ut de civitate in du-

bium veniret : conceſſit, credo, Aebutio, quantum vellet, de Caeſenniae bonis ut haberet : immo, ut viro forti ac ſapienti dignum fuit, ita calum-
19 niam ſtultitiamque obtrivit ac contudit. In poſſeſſione bonorum cum eſſet, et cum ipſe ſextulam ſuam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiae erciſcundae poſtulavit. atque illis paucis diebus, poſteaquam videt, nihil ſe ab A. Caecina poſſe litium terrore abradere ; homini Romae in foro denuntiat, fundum illum, de quo ante dixi, cuius iſtum emtorem demonſtravi fuiſſe mandatu Caeſenniae, ſuum eſſe, ſeque ſibi emiſſe. Quid ais ? tuus ille fundus eſt, quem ſine ulla controverſia quadriennium, hoc eſt, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, poſſedit Caeſennia ? Uſus enim, inquit, eius, et fructus fundi, teſtamento viri, fue-
20 rat Caeſenniae. Cum hoc novae litis genus tam malitioſe intenderet, placuit Caecinae, de amicorum ſententia, conſtituere, quo die in rem praeſentem veniretur, et de fundo Caecina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriusque commodo ſumitur. Caecina cum amicis ad diem venit in caſtellum Axiam : ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abeſt. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos atque ſervos, coegiſſe et armaſſe Aebutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent : ecce ipſe Aebutius in caſtellum venit. denuntiat Caecinae, ſe armatos habere : abiturum eum non eſſe, ſi acceſſiſſet. Caecinae placuit, et amicis, quoad videretur ſalvo ca-
21 pite fieri poſſe, experiri. Tum de caſtello deſcen-

dunt: in fundum proficiſcuntur. Videtur temere commiſſum: verum, ut opinor, hoc fuit cauſae. tam temere iſtum re commiſſurum, quam verbis minitabatur, nemo putavit. Atque iſte ad omnes 8
introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controverſia erat, ſed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat; frequentes armati obſtiterunt. Quo 22
loco depulſus Caecina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus eſt, e quo, ex conventu, vim fieri oportebat. eius autem fundi extremam partem oleae directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iſte cum omnibus copiis praeſto fuit, ſervumque ſuum, nomine Antiochum, ad ſe vocavit, et clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intraſſet, occideret. Homo, mea ſententia, prudentiſſimus Caecina, tamen in hac re plus mihi animi, quam conſilii videtur habuiſſe. nam cum et armatorum multitudinem videret, et eam vocem Aebutii, quam commemoravi, audiſſet: tamen acceſſit propius, et iam ingrediens intra finem eius loci, quem oleae terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela atque incurſus refugit. Eodem tempore ſe in fugam conferunt una amici advocatique eius, metu perterriti, quemadmodum illorum teſtem dicere audiſtis. His rebus ita ge- 23
ſtis, P. Dolabella praetor interdixit, ut eſt conſuetudo, *De vi, hominibus armatis*, ſine ulla exceptione, tantum, ut, unde deieciſſet, reſtitueret.

Reſtituiſſe ſe, dixit. ſponſio facta eſt. hac de ſponſione vobis iudicandum eſt.

9 Maxime fuit optandum Caecinae, recuperatores, ut controverſiae nihil haberet: ſecundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam ſtulto haberet. Etenim non minus nos ſtultitia illius ſublevat, quam laedit improbitas. improbus fuit, quod homines coegit, armavit: coactis armatisque vim fecit. laeſit in eo Caecinam. ſublevavit ibidem. nam in eas ipſas res., quas improbiſſime fecit, teſtimo-
24 nia ſumſit, et eis in cauſa teſtimoniis utitur. Itaque mihi certum eſt, recuperatores, antequam ad meam defenſionem meosque teſtes venio, illius uti confeſſione et teſtimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non ſolum fateri, ſed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: coegi: armavi: terrore mortis ac periculo capitis, ne accederes, obſtiti: ferro, inquit, ferro, (et hoc dicit in iudicio,) te reieci atque perterrui. Quid? teſtes quid aiunt? P. Vetilius, propinquus Aebutii, ſe Aebutio cum armatis ſervis veniſſe advocatum. Quid praeterea? fuiſſe complures armatos. Quid aliud? minatum eſſe Aebutium Caecinae. Quid ego de hoc teſte dicam, niſi hoc, recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: ſed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi cauſae
25 maxime eſt alienum? A. Terentius, alter teſtis, non modo Aebutium, ſed etiam ſe ipſum arguit. in Aebutium hoc dicit, armatos homines fuiſſe: de ſe autem hoc praedicat, Antiocho, Aebutii ſer-

vo, imperaſſe, ut in Caecinam advenientem, cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogarer a Caecina, nunquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer; de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipſe hoc de ſe iuratus praedicet. Deinde L. Coelius non ſolum Aebutium cum 26
armatis dixit fuiſſe compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo veniſſe Caecinam. De hoc 10
ego teſte detraham; cui aeque atque meo teſti ut credatis, poſtulo? P. Memmius ſecutus eſt, qui ſuum non parvum beneficium commemoravit in amicos Caecinae, quibus ſeſe viam per fratris ſui fundum dediſſe dixit, qua effugere poſſent, cum eſſent metu omnes perterriti. Huic ego teſti gratias agam, quod et in re miſericordem ſe praebuit, et in teſtimonio religioſum. A. Atilius, et eius filius L. 27
Atilius, et armatos ibi fuiſſe, et ſe ſervos armatos adduxiſſe dixerunt. etiam hoc amplius: cum Aeburius Caecinae malum minaretur, ibi tum Caecinam poſtulaſſe, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, et eo libentius dixit, ut aliquo in iudicio eius teſtimonio creditum putaretur. Duo praeterea teſtes nihil de vi, ſed de re ipſa, atque emtione fundi dixerunt: P. Caeſennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quam corpore, et argentarius Sex. Clodius, cui nomen eſt Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus eſt Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil praeterea, quod ad veſtrum iudicium pertineret. Decimo vero loco teſtis exſpectatus, et ad ex- 28

tremum reſervatus, dixit, ſenator populi Romani, ſplendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquae religionis, Fidiculanius Falcula: qui cum ita vehemens acerque veniſſet, ut non modo Caecinam periurio ſuo laederet, ſed etiam mihi videretur iraſci; ita eum placidum mollemque reddidi, ut non auderet, ſicut meminiſtis, iterum dicere, quot millia fundus ſuus abeſſet ab urbe. nam cum dixiſſet, minus abeſſe LIII, populus cum riſu acclamavit, ipſa eſſe. meminerant enim omnes, quantum in Albiano iudicio accepiſſet. In eum quid dicam, niſi id, quod negare non poſſit? veniſſe in conſilium publicae quaeſtionis, cum eius conſilii iudex non eſſet: et in eo conſilio, cum cauſam non audiſſet, et poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe, *ſibi liquere*: dum incognita re iudicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quam abſolvere: cum, ſi uno minus damnarent, condemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem praeſto fuiſſe. Utrum gravius aliquid in quempiam dici poteſt, quam ad hominem condemnandum, quem nunquam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe? An certius quidquam obiici poteſt, quam quod is, cui obiicitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Verumtamen is teſtis, ut facile intelligeretis, eum non adfuiſſe animo, cum ab illis cauſa ageretur, teſtesque dicerent; ſed tantiſper de aliquo reo cogitaſſe: cum omnes ante eum dixiſſent teſtes, armatos cum Aebutio fuiſſe complures; ſolus dixit non fuiſſe. Viſus eſt mihi primo veterator intelligere

praeclare, quid causa optaret: et tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit. Quid huic tu ho- 11
mini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summae stultitiae, summae improbitatis odium deprecetur? Utrum, recuperatores, his te- 31
stibus non credidistis, cum, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in praesenti metu mortis, perspicuoque periculo caedis, dubium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligetur? An vero illa defensio vobis praeclara visa est? Non deieci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse deiectus? Posterius de verbo videbimus: nunc rem 32
ipsam ponamus; quam illi non negant: et eius rei ius actionemque quaeramus.

Est haec res posita, quae ab adversario non negatur: Caecinam, cum ad constitutam diem tempusque venisset, ut vis ac deductio moribus fieret, pulsum prohibitumque esse vi, coactis hominibus et armatis. Cum hoc constet, ego homo imperitus iuris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum ius teneam, atque iniuriam tuam persequar. Fac in hoc

errare me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim: te uti in hac re magistro volo. Quaero, sitne aliqua huius rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, iuris retinendi causa, non convenit: nec iuri quidquam tam inimicum, quam vis: nec aequitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines et armati. Quod cum ita sit, resque eiusmodi sit, ut in primis a magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quaero, sitne eius rei aliqua actio, an nulla. nullam esse dices? audire cupio: qui in pace et otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum experiundi iuris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quae dicis, omnia: et ea sunt et turbulenta, et temeraria, et periculosa. Quid ergo est? impune feci. nam, quod agas mecum ex iure civili ac praetorio, non habes. Itane vero, recuperatores? hoc vos audietis? et apud vos dici patiemini saepius? cum maiores nostri tanta diligentia prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum iura statuerint, persequutique sint; hoc genus unum, vel maximum, praetermitterent: ut, si qui me exire domo mea coegissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Caecinae causa disputo, nondum de iure possessionis nostrae loquor: tantum de

tua defensione, C. Piso, queror. Quando ita dicis, 35
et ita constituis, Si Caecina, cum in fundo esset, inde deiectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc vero deiectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines et armati, non modo limine tectoque aedium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, iniuriarum. Quid id ad causam possessionis? quid ad restituendum eum, quem oportet restitui? quid denique ad ius civile, aut ad actoris notionem et ad animadversionem? Ages iniuriarum? Plus tibi ego largiar. non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim iniuriarum non ius possessionis assequitur, sed dolorem imminutae libertatis iudicio poenaque mitigat. Praetor interea, Piso, tan- 13
ta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ae- 36
des tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam iubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerumque controversiis interdicit, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? et, C. Pisone domo tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos et armatos, praetor quemadmodum more et exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni accepta iniuria, postulabis? Unde vi prohibitus sis? nemo unquam interdixit. novum est, non dico in-

uſitatum, verum omnino inauditum. Unde deiectus? quid proficies, cum illi hoc reſpondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos tibi obſtitiſſe, ne in aedes accederes: deiici porro nullo modo po-
37 tuiſſe, qui non acceſſerit? Deiicior ego, inquis, ſi quis meorum deiicitur. omnino. Iam bene agis. a verbis enim recedis, et aequitate uteris. nam verba ipſa ſi ſequi volumus, quomodo tu deiiceris, cum ſervus tuus deiicitur? Verum ita eſt, uti dicis. te deiectum debeo intelligere, etiamſi tactus non fueris. nonne? Age nunc, ſi ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omnes in aedibus adſervati ac retenti: tu ſolus prohibitus, et a tuis aedibus vi atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos uſi ſumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam eſſe actionem dicere in re tam inſigni, tamque atroci, neque prudentiae, neque auctoritatis tuae eſt. alia ſi qua forte eſt, quae nos fugerit, dic, quae ſit. cupio diſ-
38 cere. Haec ſi eſt, qua nos uſi ſumus; te iudice, vincamus neceſſe eſt. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem cauſa, eodem interdicto, te oportere reſtitui, Caecinam non oportere. Etenim cui perſpicuum non ſit, ad incertum revocari bona, fortunas, poſſeſſiones omnium, ſi ulla ex parte ſententia huius interdicti deminuta aut infirmata ſit? ſi auctoritate virorum talium vis armatorum hominum iudicio approbata videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, ſed de verbis quaeſitum eſſe dicatur? Isne apud vos obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit: Eieci ego te armatis homi-

nibus, non deieci: ut tantum facinus non in aequitate defenſionis, ſed in una litera latuiſſe videatur? Huiusce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem, nullum experiundi ius conſtitutum, qui obſtiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, ſed omnino aditu quempiam prohibuerit? Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in poſſeſſionem veſtigium fecero, tum expellar atque deiiciar: an, quum eadem vi, atque iisdem armis, mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verum etiam adſpicere, aut adſpirare poſſim? qui hoc ab illo differt? ut ille cogatur reſtituere, qui ingreſſum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur? Videte, per deos immortales! quod ius nobis, quam conditionem vobismetipſis, quam denique civitati legem conſtituere velitis. Huiusce generis una eſt actio per hoc interdictum, quo nos uſi ſumus, conſtituta. ea ſi nihil valet, aut ſi ad hanc rem non pertinet; quid negligentius, aut quid ſtultius maioribus noſtris dici poteſt, qui aut tantae rei praetermiſerint actionem, aut eam conſtituerint, quae nequaquam ſatis verbis cauſam et rationem iuris amplecteretur? Periculoſum eſt diſſolvi hoc interdictum: eſt captioſum omnibus, rem ullam conſtitui eiusmodi, quae, cum armis geſta ſit, reſcindi iure non poſſit: verumtamen eſt turpiſſimum illud, tantae ſtultitiae prudentiſſimos homines condemnari, ut vos iudicetis, huius rei atque actionis in mentem maioribus noſtris non veniſſe.

39 14 40

41 Queramur, inquit, licet : tamen hoc interdicto Aebutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Caecinae facta non est. Dici in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi instructi et certis locis cum ferro homines collocati, ubi minae, pericula terroresque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque sauciatus. Quid ais? cum de possessionis controversia, et de privatorum hominum contentione iuris loquamur, tu vim negabis esse factam, si caedes et occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, saepe pulsos et fugatos esse dico, terrore ipso, impetuque hostium, sine cuiusquam non modo mor-
15 te, verum etiam vulnere. Etenim, recuperatores,
42 non ea sola vis est, quae ad corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam multo maior ea, quae, periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum, loco saepe et certo de statu demovet. Itaque saucii saepe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. at alii pelluntur integri, ut non dubium sit, quin maior adhibita vis ei sit, cuius animus sit perterritus,
43 quam illi, cuius corpus vulneratum sit. Quodsi vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu ac tenui saepe suspicione periculi fugerunt: et, si non solum impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque coniectione telorum; sed saepe clamore ipso militum, aut instructione, adspectuque signorum magnas copias pulsas esse, et vidimus, et audivimus: quae vis in bello

appellatur, ea in otio non appellabitur? et, quod vehemens in re militari putatur, id leve in iure civili iudicabitur? et, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur moviſſe? et vulnus corporis magis iſtam vim, quam terror animi declarabit? et ſauciatio quaeretur, cum fugam factam eſſe conſtabit? Tuus enim teſtis hoc 44
dixit, metu perterritis noſtris advocatis, locum ſe, qua effugerent, demonſtraſſe. Qui non modo ut fugerent, ſed etiam ipſius fugae tutam viam quaeſierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Poteſtis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugiſſe perterritos confitemini: cauſam fugae dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurſionem atque impetum armatorum: haec ubi conceduntur eſſe facta, ibi vis facta negabitur? At vero 16
hoc quidem iam vetus eſt, et maiorum exemplo 45
multis in rebus uſitatum: cum ad vim faciendam veniretur, ſi quos armatos quamvis procul conſpexiſſent, ut ſtatim teſtificati diſcederent, optime ſponſionem facere poſſent, *Ni adverſus edictum praetoris vis facta eſſet.* Itane vero? ſcire eſſe armatos, ſatis eſt, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non eſt ſatis? adſpectus armatorum ad vim probandam valebit: incurſus et impetus non valebit? qui abierit, facilius ſibi vim factam probabit, quam qui effugerit? At ego hoc dico: ſi, 46
ut primo in caſtello Caecinae dixit Aebutius, ſe homines coegiſſe et armaſſe; neque illum, ſi eo,

acceſſiſſet, abiturum; ſtatim Caecina diſceſſiſſet; dubitare vos non debuiſſe, quin Caecinae facta vis eſſet. ſi vero, ſimulac procul conſpexit armatos, receſſiſſet; eo minus dubitaretis. omnis enim vis eſt, quae periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quodſi aliter ſtatuetis: videte, ne hoc vos ſtatuatis, qui vivus diſceſſerit, ei vim non eſſe factam: ne hoc omnibus, in poſſeſſionum controverſiis, praeſcribatis, ut confligendum ſibi, et armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello poena ignavis ab imperatoribus conſtituitur, ſic in iudiciis deterior cauſa ſit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum
47 uſque contenderint. Cum de iure et legitimis hominum controverſiis loquimur, et in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis eſt. deceſſi unius hominis telo perterritus: deiectus detruſusque ſum. Hoc ſi ita ſtatuetis: non modo non erit, cur depugnare quisquam poſthac, poſſeſſionis cauſa, velit; ſed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim ſine caede, ſine vulneratione, ſine ſanguine nullam intelligetis: ſtatuetis, homines poſſeſſionis cupidiores, quam vi-
17 tae eſſe oportere. Age vero, de vi te ipſum ha-
48 bebo iudicem, Aebuti. reſponde, ſi tibi videtur. In fundum Caecina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? cum te obſtitiſſe et repuliſſe dicis, certe hunc voluiſſe concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuiſſe impedimento, cui, cum cuperet, eoque conſilio veniſſet, per homines coac-

tos non ſit licitum accedere? Si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit; vis profecto quaedam obſtiterit neceſſe eſt: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non acceſſerit. Iam 49
vim factam negare non potes: deiectus quemadmodum ſit, qui non acceſſerit, id quaeritur. demoveri enim et depelli de loco neceſſe eſt eum, qui deiiciatur. id autem accidere ei qui poteſt, qui omnino in eo loco, unde ſe deiectum eſſe dicit, nunquam fuit? Quodſi fuiſſet, et ex eo loco, metu permotus, fugiſſet, cum armatos vidiſſet: diceresne eſſe deiectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter et tam callide verbis controverſias, non aequitate, diiudicas; et iura non utilitate communi, ſed literis exprimis; poterisne dicere, deiectum eſſe eum, qui tactus non erit? Quid? detruſum dices? nam eo verbo antea praetores in hoc interdicto uti ſolebant. Quid ais? poteſtne detrudi quisquam, qui non attingitur? nonne, ſi verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ſtatu detruſum, qui non adhibita vi, manu demotus, et actus praeceps intelligatur. Deiectus 50
vero qui poteſt eſſe quisquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus, eiectus denique: illud vero nullo modo poteſt, deiectus eſſe quisquam, non modo qui tactus non ſit, ſed ne aequo quidem et plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe cauſa compoſitum, qui ſe praecipitatos ex locis ſuperioribus di-

cerent? eos enim vere possumus dicere esse delectos.
18 An non, cum voluntas, et consilium, et sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, et causam, et utilitatem communem non relinquere solum, sed etiam prodere?
51 An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quae dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus sit verbis, cum ea res, cuius causa verba quaesita sint, intelligatur? Quae lex, quod senatusconsultum, quod magistratus edictum, quod foedus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum: quae iudicia, aut stipulationes, aut pacti et conventi formula non infirmari aut convelli potest, si ad verba rem deflectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, et rationem, et auctoritatem
52 relinquamus? Sermo mehercule et familiaris, et quotidianus non cohaerebit, si verba inter nos aucupabimur. deinque imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? Non occurrit unicuique vestrum aliud alii in omni genere exemplum, quod testimonio sit, non ex verbis aptum pendere ius, sed verba servire homi-
53 num consiliis et auctoritatibus? Ornate et copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante,

quam nos in forum venimus, iudicio centumvirali hanc ſententiam defendit, et facile, cum contra eum prudentiſſimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres inſtitutus eſſet ita, *mortuo poſtumo filio*, cum filius non modo non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportere. Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quae res igitur valuit? voluntas: quae ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur: quia non poteſt; verba reperta ſunt, non quae impedirent, ſed quae indicarent voluntatem. Lex uſum auctoritatem fundi 19
iubet eſſe biennium. At utimur eodem iure in ae- 54
dibus, quae in lege non appellantur. Si via ſit immunita, iubet, qua velit, agere iumentum. poteſt hoc ex verbis intelligi, licere, ſi via ſit in Brutiis immunita, agere, ſi velit, iumentum per M. Scauri Tuſculanum. Actio eſt in auctorem praeſentem his verbis, *Quandoquidem te in iure conſpicio.* Hac actione Appius ille Caecus uti non poſſet, ſi tam ſevere homines verba conſectarentur, ut rem, cuius cauſa verba ſunt, non conſiderarent. Teſtamento ſi recitatus heres eſſet pupillus Cornelius, isque iam annos xx haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem. Veniunt in men- 55
tem mihi permulta: vobis plura, certo ſcio. verum, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propoſitum eſt, longius aberret oratio: hoc ipſum interdictum, de quo agitur, conſideremus. Intelligetis enim in eo ipſo, ſi in verbis ius conſtituamus, omnem utilitatem nos huius inter-

dicti, dum verſuti et callidi volumus eſſe, amiſſuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus.* Si me villicus tuus ſolus deieciſſet: non familia deieciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia. Recte igitur diceres te reſtitutiſſe? quippe. Quid enim facilius eſt, quam probari iis, qui latine ſciant, in uno ſervulo familiae nomen non valere? Si vero ne habeas quidem ſervum, praeter eum, qui me deiecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te eſſe deiectum. neque dubium eſt, quin, ſi ad rem iudicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quae conſtet ex ſervis pluribus; quin unus homo, familia non ſit. verbum certe hoc non modo poſtulat,
56 ſed etiam cogit. At vero ratio iuris, interdictique vis, et praetorum voluntas, et hominum prudentium conſilium et auctoritas, reſpuat hanc defen-
20 ſionem, et pro nihilo putet. Quid ergo? iſti homines latine non loquuntur? immo vero tantum loquuntur, quantum eſt ſatis ad intelligendam voluntatem: cum ſibi hoc propoſuerint, ut, ſive me tu deieceris, ſive tuorum quiſpiam, ſive ſervorum ſive amicorum, ut ſervos non numero diſtinguant, ſed ap-
57 pellent uno familiae nomine: de liberis autem quiſquis eſt, procuratoris nomine appelletur: non quo omnes ſint aut appellentur procuratores, qui negotii noſtri aliquid gerant; ſed in hac re, cognita ſententia interdicti, verba ſubtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia cauſa eſt aequitatis in uno ſervo, et in pluribus: non alia ratio iuris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procura-

tor deiecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius, qui in Italia non sit, absitve reipublicae causa, quasi quidam paene dominus, hoc est, alieni iuris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim deiectionemque, tuo rogatu, aut tuo nomine, fecerit. Quare, si ad eum restituendum, qui 58
vi deiectus est, eandem vim habet aequitatis ratio: ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quae verborum vis sit ac nominum. Tam restitues, si tuus me libertus deiecerit, nulli tuo praepositus negotio, quam si procurator deiecerit: non quo omnes sint procuratores, qui aliquid nostri negotii gerunt; sed quod in hac re quaeri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quam si familia deiecerit universa: non quo idem sit servulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quaeritur, sed quae res agatur. Etiam, ut iam longius a verbo recedamus, ab aequitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni, ac mercenarii: tamen et ipsi tuae familiae genere et nomine continebuntur. Perge por- 21
ro hoc idem interdictum sequi: *Hominibus coactis.* 59
Neminem coegeris: ipsi convenerint sua sponte. certe cogit is, qui congregat homines et convocat. coacti sunt ii, qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non modo convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem; sed ii modo fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verum colendi, aut pascendi causa, esse in agro consueverant; defendes, homines coactos non fuisse: et

verbo quidem ſuperabis, me ipſo iudice; re autem, ne conſiſtes quidem ullo iudice. Vim enim multitudinis reſtitui voluerunt, non ſolum convocatae multitudinis: ſed, quia plerumque, ubi multitudine opus eſt, homines cogi ſolent, ideo de coactis compoſitum interdictum eſt: quod, etiamſi verbo differre videbitur, re tamen erit unum, et omnibus in cauſis idem valebit, in quibus perſpicitur
60 una atque eadem cauſa aequitatis. *Armatisve.* Quid dicemus? armatos, ſi latine loqui volumus, quos appellare vere poſſumus? opinor eos, qui ſcutis telisque parati ornatique ſunt. Quid igitur? ſi glebis, aut ſaxis, aut fuſtibus aliquem de fundo praecipitem egeris; iuſſusque ſis, quem hominibus armatis deieceris, reſtituere; reſtituiſſe te dices? Verba ſi valent: ſi cauſae non ratione, ſed vocibus ponderantur: me auctore dicito. vinces profecto, non fuiſſe armatos eos, qui ſaxa iacerent, quae de terra ipſi tollerent: non eſſe arma caeſpites, neque glebas: non fuiſſe armatos eos, qui praetereuntes ramum defringerent arboris: arma eſſe ſuis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quae qui non habuerint, eos inermes
61 fuiſſe vinces. Verum ſiquidem erit armorum iudicium; tum iſta dicito: iuris iudicium cum erit et aequitatis; cave in iſta tam frigida, tam ieiuna calumnia deliteſcas. non enim reperies quemquam iudicem, aut recuperatorem, qui, tanquam ſi arma militis inſpiciunda ſint, ita probet armatum: ſed perinde valebit, quaſi paratiſſimi fuerint, ſi reperientur ita parati fuiſſe, ut vim vitae aut corpori

potuerint afferre. Atque, ut magis intelligas, quam 22
verba nihil valeant : Si tu ſolus, aut quivis unus 62
cum ſcuto, cum gladio, impetum in me feciſſet, atque ego ita deiectus eſſem ; auderesne dicere, interdictum eſſe de armatis hominibus : hic autem hominem armatum unum fuiſſe ? Non, opinor, tam impudens eſſes. Atqui vide, ne multo nunc ſis impudentior. nam tum quidem omnes mortales implorare poſſes, quod homines in tuo negotio latine loqui obliviſcerentur : quod inermes armati iudicarentur : quod, cum interdictum eſſet de pluribus, commiſſa res eſſet ab uno; unus homo plures eſſe homines iudicaretur. Verum in his cauſis 63
non verba veniunt in iudicium, ſed ea res, cuius cauſa verba haec in interdictum coniecta ſunt. Vim, quae ad caput et ad vitam pertinet, reſtitui ſine ulla exceptione voluerunt. Et fit plerumque per homines coactos armatosque : quae ſi alio conſilio, eodem periculo facta ſit; eodem iure eſſe voluerunt. non enim maior eſt iniuria, ſi tua familia, quam ſi tuus villicus : non, ſi tui ſervi, quam ſi alieni, ac mercenarii : non, ſi tuus procurator, quam ſi vicinus, aut libertus tuus : non, ſi coactis hominibus, quam ſi voluntariis, aut etiam aſſiduis, ac domeſticis : non, ſi armatis, quam ſi inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum : non, ſi pluribus, quam ſi uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, eiusmodi hae res appellantur interdicto. ſi per alias res eadem facta vis eſt ; ea, tametſi verbis interdicti non concluditur, tamen ſententia iuris atque auctoritate retinetur.

23 Venio nunc ad illud tuum: *Non deieci, ſi non*
64 *ſivi accedere.* Puto te ipſum, Piſo, perſpicere, quanto iſta ſit anguſtior iniquiorque defenſio, quam ſi illa uterere: *Non fuerunt armati: cum fuſtibus et ſaxis fuerunt.* Si mehercule mihi, non copioſo homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non eſſe deiectum eum, cui vi et armis ingredienti ſit occurſum; an, armatos non fuiſſe eos, qui ſine ſcutis ac ſine ferro fuerint: omnino ad probandum utramque rem videam infirmam nugatoriamque eſſe: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire poſſe, non fuiſſe armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque ſcutum ullum habuerint: hic vero haeream, ſi mihi defendendum ſit, eum,
65 qui pulſus fugatusque ſit, non eſſe deiectum. Atque illud in tota defenſione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere, iurisconſultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego tametſi non nunc primum, neque in hac cauſa ſolum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, cum ſe in cauſa putant habere aequum et bonum, quod defendant. ſi contra verbis et literis, et (ut dici ſolet) ſummo iure contenditur; ſolent eiusmodi iniquitati boni et aequi nomen dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur, *Sive, nive*, irrident: tum aucupia verborum, et literarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex aequo et bono, non ex callido verſutoque iure, rem iudicari oportere: ſcriptum ſequi, calumniatoris eſſe: boni iudicis, voluntatem

scriptoris auctoritatemque defendere. In ista vero 66
causa, cum tu sis is, qui te verbo literaque defendas: cum tuae sint hae partes, Unde deiectus es? an inde, quo prohibitus es accedere? eiectus es, non deiectus. Cum tua sit haec oratio, Fateor, me homines coegisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto praetoris vindicari, si voluntas et aequitas valeat: sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delitescam: non deieci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires. In ista defensione accusas eos, qui con- 24
suluntur, quod aequitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere. Et hoc loco Scaevolam, 67
dixisti, causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini, quod defendit, quia verbis oppugnare aequitatem videbatur. Cum id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, et contra, quam ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgo in iudiciis, et nonnunquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec iurisconsultis concedi, nec ius civile in causis semper valere oportere. Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non recte ali- 68
quid statuere eos, qui consulantur; non hoc debent dicere, iuri civili, sed hominibus stultis, obtemperari non oportere. sin illos recte respondere concedunt, et aliter iudicari dicunt oportere; male iudicari oportere dicunt: neque enim fieri potest, ut aliud iudicari de iure, aliud responderi oporteat;

nec ut quisquam iuris numeretur peritus, qui id
69 ſtatuat eſſe ius, quod non oporteat iudicari. At eſt aliquando contra iudicatum. Primum utrum recte, an perperam? ſi recte; id fuit ius, quod iudicatum eſt: ſin aliter; non dubium eſt, utrum iudices an iurisconſulti vituperandi ſint. deinde, ſi de iure vario quippiam iudicatum eſt; non potius contra iurisconſultos ſtatuunt, ſi aliter pronuntiatum eſt, ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, ſi, ut Manilius ſtatuebat, ſic eſt iudicatum. Etenim ipſe Craſſus non ita cauſam apud centumviros egit, ut contra iurisconſultos diceret: ſed ut hoc doceret, illud, quod Scaevola defendebat, non eſſe iuris: et in eam rem non ſolum rationes afferret, ſed etiam Q. Mucio, ſocero ſuo, multisque peri-
25 tiſſimis hominibus auctoribus uteretur. Nam qui ius
70 civile contemnendum putat, is vincula revellit non modo iudiciorum, ſed etiam utilitatis vitaeque communis: qui autem interpretes iuris vituperat; ſi imperitos iuris eſſe dicit; de hominibus, non de iure civili detrahit. ſin peritis non putat eſſe obtemperandum: non homines laedit, ſed leges ac iura labefactat. Quod vobis venire in mentem profecto neceſſe eſt, nihil eſſe in civitate tam diligenter, quam ius civile, retinendum. etenim, hoc ſublato, nihil eſt, quare exploratum cuiquam poſſit eſſe, quid ſuum, aut quid alienum ſit: nihil eſt, quod aequabile inter omnes, atque unum omnibus eſſe
71 poſſit. Itaque in ceteris controverſiis atque iudiciis, cum quaeritur, aliquid factum necne ſit; verum an falſum proferatur: et fictus teſtis ſubornari ſolet,

et interponi falsae tabulae : nonnunquam, honesto ac probabili nomine, bono viro iudici error obiici; improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam iudicarit, testimonium aut tabulas secutus esse videatur. In iure nihil est eiusmodi, recuperatores : non tabulae falsae, non testis improbus: denique nimia ista, quae dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur iudicem, qua denique digitum proferat, non habet. Illud enim 72
potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso : Iudica hoc factum esse aut nunquam esse factum, vel cogitatum : crede huic testi : has comproba tabulas. hoc non potest : Cui filius agnatus sit, eius testamentum non esse ruptum, iudica : quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi. non est aditus ad huiusmodi res neque potentiae cuiusquam, neque gratiae : denique, quo maius hoc sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpi iudex in eiusmodi causa potest. Iste vester testis, qui ausus est dicere, 73
Feciſſe videri eum, de quo, ne cuius rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse nunquam auderet iudicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem praeclaram, vobisque ob hoc retinendam, recuperatores! Quod enim est ius ci- 26
vile? quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit : quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert, 74

aedes, aut fundum relictum a patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quae [cum omnia tua,] iure mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communitum ius? si civili ac publica lege contra alicuius gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quae decentissime descripta a maioribus iura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, haec perturbari aliqua ratione commutarique possunt? Mihi credite: maior hereditas venit unicuique vestrum in iisdem bonis, a iure, et a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicuius fieri potest: ut retineam, quod meum factum sit, sine iure civili non potest. Fundus a patre relinqui potest: at usucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus. Aquaeductus, haustus, iter, actus, a patre: sed rata auctoritas harum rerum
75 omnium a iure civili sumitur. Quapropter non minus diligenter ea, quae a maioribus accepistis, publica patrimonia iuris, quam privatae rei vestrae retinere debetis: non solum, quod haec iure civili sepia sunt; sed etiam quod patrimonium unius incommodo dimittitur; ius amitti non potest sine magno incommodo civitatis.

27 In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, deiectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsum fugatumque esse constet: Caecina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amit-

tetet : in poſſeſſionem in praeſentia non reſtituetur : 76
nihil amplius : populi Romani cauſa, civitatis ius,
bona, fortunae, poſſeſſionesque in dubium incertum-
que revocabuntur : veſtra auctoritate hoc conſtitue-
tur, hoc praeſcribetur : quicum tu poſthac de poſſeſ-
ſione contendes, eum, ſi ingreſſum modo deiece-
ris, in praedium reſtituas oportebit : ſin autem
ingredienti, cum armata multitudine obvius fueris,
et ita venientem repuleris, fugaris, averteris; non
reſtitues. tum ſtatueritis vim in caede ſolum, non
etiam in animo : niſi cruor appareat, vim non eſſe
factam : iniuriarum delictum eſſe, qui prohibitus
ſit; niſi ex eo loco, ubi veſtigium impreſſerit, deiici
neminem poſſe. Iuris igitur retineri ſententiam, et 77
aequitatem plurimum valere oportere; an ver-
litera ius omne torqueri; vos ſtatuite, recupera-
tores, utrum utilius eſſe videatur. Hoc loco per-
commode accidit, quod non adeſt is, qui paulo
ante affuit, et adeſſe nobis frequenter in hac cauſa
ſolet, vir ornatiſſimus, C. Aquillius: (nam ipſo prae-
ſente, de virtute eius et prudentia timidius dice-
rem; quod et ipſe pudore quodam afficeretur ex
ſua laude, et me ſimilis ratio pudoris a praeſentis
laude tardaret,) cuius auctoritati dictum eſt, ab illa
cauſa concedi nimium non oportere. Non vereor,
de tali viro ne plus dicam, quam vos aut ſentia-
tis, aut apud vos commemorari velitis. Quaprop- 78
ter hoc dicam, nunquam eius auctoritatem nimium
valere, cuius prudentiam populus Romanus in ca-
vendo, non in decipiendo perſpexerit : qui iuris
civilis rationem nunquam ab aequitate ſeiunxerit :

qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promtam expoſitamque praebuerit: qui ita iuſtus et bonus vir eſt, ut natura, non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus ac prudens, ut ex iure civili, non ſcientia ſolum quaedam, verum etiam bonitas nata videatur: cuius tantum eſt ingenium, ita promta fides, ut, quidquid inde haurias, purum liquidumque te haurire
79 ſentias. Quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem noſtrae defenſionis eſſe dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me ſentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelletis; noſtrum nominetis. Verumtamen quid ait iſte noſter auctor? omnibus, quidquid verbis ac-
28 tum pronuntiatumque ſit, convenit. Ego ex iſto genere conſultorum non nominem, ut opinor, iſtum ipſum, quo nos auctore rem iſtam agere, et defenſionem cauſae conſtituere vos dicitis. qui cum iſtam diſputationem mecum ingreſſus eſſet, non poſſe probari, quemquam eſſe deiectum, niſi ex eo loco, in quo fuiſſet: rem et ſententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: a verbo
80 autem poſſe recedi non arbitrabatur. Cum exemplis uterer multis, etiam illa materia aequitatis, ab verbo et ab ſcripto, plurimis ſaepe in rebus, ius, et aequi bonique rationem eſſe ſeiunctam; ſemperque id valuiſſe plurimum, quod in ſe auctoritatis habuiſſet aequitatisque plurimum: conſolatus eſt me, et oſtendit, in hac ipſa cauſa nihil eſſe, quod laborarem. nam verba ipſa ſponſionis facere mecum, ſi vellem diligenter attendere. Quonam, inquam,

modo? Quia certe, inquit, deiectus est Caecina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. Quid tum? Praetor, inquit, interdixit, ut, unde deiectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicunque is locus esset, unde deiectus esset. Aebutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco deiectum esse Caecinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponsionem. Quid est, Piso? placet 81
tibi pugnare verbis? placet causam iuris et aequitatis, et, non nostrae possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a maioribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus iudicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id aequum, id utile omnibus esse, spectari, quo consilio et qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quam recusaro. nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quae aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut praeterito aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia et re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

Quoniam satis recusavi: venio iam quo vocas. 29
quaero abs te, simne deiectus, non de Fulciniano 82
fundo: neque enim praetor, si ex eo fundo essem deiectus, ita me restitui iussit; sed eo, unde deiectus essem: sum ex proximo vicini fundo deiectus, qua adibam ad istum fundum: sum de via: sum certe alicunde, sive de privato, sive de publico. eo restitui sum iussus. restituisse te dixisti. nego me

ex decreto praetoris reſtitutum eſſe. Quid ad haec dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio,
83 aut noſtro, defenſio tua conficiatur, neceſſe eſt. Si ad interdicti ſententiam confugis, et, de quo fundo actum ſit tum, cum Aebutius reſtituere iubebatur, id quaerendum eſſe dicis, neque aequitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis caſtris praeſidiisque verſaris. mea, mea eſt iſta defenſio: ego hoc vociferor: ego omnes homines deosque teſtor, cum maiores vim armatam nulla iuris defenſione texerint, non veſtigium eius, qui deiectus ſit, ſed factum illius, qui deiecerit, in iudicium venire: deiectum eſſe, qui fugatus ſit: vim eſſe factam, cui periculum mortis ſit iniectum.
84 Iſtum locum fugis et reformidas? et me ex hoc, ut ita dicam, campo aequitatis ad iſtas verborum anguſtias, et ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipſis includere vis inſidiis, quas mihi conaris opponere? Non deieci, ſed eieci. Peracutum hoc tibi videtur. hic eſt mucro defenſionis tuae. in eum ipſum cauſa tua incurrat, neceſſe eſt. Ego enim tibi refero: Si non ſum ex eo loco deiectus, quo prohibitus ſum accedere; at ex eo ſum deiectus, quo acceſſi, unde fugi. Si praetor non diſtinxit locum, quo me reſtitui iuberet, et reſti-
85 tui iuſſit: non ſum ex decreto reſtitutus. Velim, recuperatores, hoc totum, ſi vobis verſutius, quam mea conſuetudo defendendi fert, videbitur, ſic exiſtimetis: primum alium, non me, excogitaſſe: deinde huius rationis non modo non inventorem, ſed ne probatorem quidem eſſe me: idque me non ad

meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni retulisse: me posse pro meo iure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quaeri oportere, quibus verbis praetor interdixerit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te vero nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. Verumtamen ecquid mihi 30
respondetur ad illud, quod antea dixi, non solum 86
re et sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quaeso, recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed maiorum prudentiam cognoscere: non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quae interdictum pertineret: unum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quo veniret, vi deiectus esset: et horum utrumque, neque praeterea quidquam, potest accidere, recuperatores. id adeo, si 87
placet, considerate. Si qui meam familiam de meo fundo deiecerit, ex eo me loco deiecerit. si qui mihi praesto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, et me introire prohibuerit; non ex eo, sed ab eo loco me deiecerit. Ad haec duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utrasque res, invenerunt: ut, sive ex fundo, sive a fundo deiectus essem, uno atque eodem interdicto restituerer, *Unde tu.* Hoc verbum, *Unde*,

utrumque declarat: et ex quo loco, et a quo loco. Unde deiectus est Cinna? ex urbe. Unde deiectus*? ab urbe. Unde deiecti Galli? a Capitolio. Unde,
88 qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas, et ex quo, et a quo loco. Cum autem eo restitui iubet, ita iubet: ut, si Galli a maioribus nostris postularent, ut eo restituerentur, unde deiecti essent, et aliqua vi hoc assequi possent: non, opinor, eos in cuniculum, qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. *Unde tu deiecisti*, sive ex quo loco, sive a quo loco, *eo restituas*. hoc iam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco deiecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo deiectus est. Ut si qui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito reiectus optaret, ut, cum esset a patria deiectus, eo restitueretur; hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, (quoniam vim verborum necessario similitudine rerum aucupamur,) qui postulat, ut, a quo loco deiectus est, hoc est, unde deiectus est, eo restituatur; hoc postulat, ut in eum ipsum locum re-
31 stituatur. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipsa
89 hoc sentire atque intelligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meae,) si quis te ex aedibus tuis vi, hominibus armatis deiecerit, quid ages? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequere. Quid? si qui iam de foro

redeuntum, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ages? utere eodem interdicto. Cum igitur praetor interdixerit, unde deiectus es, ut eo reſtituaris: tu hoc idem, quod ego dico, et quod perſpicuum eſt, interpretabere: cum illud verbum, *unde*, in utramque rem valeat, eoque tu reſtitui ſis iuſſus: tam te in aedes reſtitui oportere, ſi e veſtibulo, quam ſi ex interiore aedium parte deiectus ſis.

Ut vero iam, recuperatores, nulla dubitatio ſit, 90
ſive rem, ſive verba ſpectare vultis, quin ſecundum nos iudicetis, exoritur hic iam, obrutis rebus omnibus et perditis, illa defenſio, eum deiici poſſe, qui tum poſſideat: qui non poſſideat, nullo modo poſſe. itaque, ſi ego ſim a tuis aedibus deiectus, reſtitui non oportere: ſi ipſe ſis, oportere. Numera, quam multa in iſta defenſione falſa ſint, Piſo: ac primum illud attende, te iam ex illa ratione eſſe depulſum, quod negabas quemquam deiici poſſe, niſi qui in eo loco fuerit: nunc, qui poſſideat, eum, etiamſi non fuerit in eo loco, deiici poſſe concedis. Cur ergo aut in illud quotidia- 91
num interdictum, *Unde ille me vi deiecit*, additur, *cum ego poſſiderem*, ſi deiici nemo poteſt, qui non poſſidet: aut in hoc interdictum, *De hominibus armatis*, non additur, ſi oportet quaeri, poſſederit, necne? Negas deiici, niſi qui poſſideat. Oſtendo, ſi ſine armatis coactisve hominibus deiectus quisquam ſit, eum, qui fateatur ſe deieciſſe, vincere ſponſionem, ſi oſtendat, eum non poſſediſſe. Negas deiici, niſi qui poſſideat. Oſtendo ex hoc in-

terdicto, *De armatis hominibus*, qui possit ostendere non possedisse eum, qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse de-
32 iectum. Dupliciter homines deiiciuntur: aut sine
92 coactis armatisve hominibus, aut per eiusmodi rationem, aut per vim. Ad duas dissimiles res duo deiuncta interdicta sunt. In illa vi quotidiana non satis est posse docere se deiectum, nisi ostendere possit, cum possideret, tum deiectum. ne id quidem satis est, nisi docet, ita se possedisse, ut nec vi, nec clam, nec precario possederit. Itaque is, qui se restituisse dixit, magna voce saepe confiteri solet, se vi deieciſſe: verum illud addit, Non possidebat: vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit, ab se illum
93 aut vi, aut clam, aut precario possedisse. Videtisne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit, uti posse maiores voluerunt? hunc vero, qui ab iure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad caedem confugerit, nudum in causa destitutum videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis plane de sponsione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter haec interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum, *Cum A. Caecina possederit*, necne? ecquid te ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas maiorum commovet? Si esset additum: de eo quaeri oporteret. additum non est: ta-
94 men oportebit? Atque ego in hoc Caecinam non defendo. possedit enim Caecina, recuperatores: et id, tametsi extra causam est, percurram tamen bre-

vi, ut non minus hominem ipsum, quam ius commune defensum velitis. Caesenniam possedisse per colonum non negas; quia colonus habuit conductum de Caesennia fundum; cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium est, quin, si Caesennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post eius mortem heres eodem iure possederit? Deinde ipse Caecina, cum circuiret praedia, venit in istum fundum: rationes a colono accepit. sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Aebuti, 95
de isto potius fundo, quam de alio, si quem habes, Caecinae denuntiabas, si Caecina non possidebat? Ipse porro Caecina cur se moribus deduci volebat; idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquillii sententia responderat?

At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tem- 33
pore, nihil de calamitate reipublicae querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Sullam in eandem legem, *Si quid ius non esset rogari, eius ea lege nihilum rogatum.* Quid est, quod ius non sit, quod populus iubere, aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio, esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quaero abs te, putesne, si populus 96
iusserit, me tuum, aut item, te meum servum esse: id iussum ratum atque firmum futurum? Perspicis hoc nihil esse, ut in ceteris, quae rogavit. Primum illud concedis, non, quidquid populus iusserit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. nam et eodem modo de utraque re traditum

nobis eſt; et, ſi ſemel civitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt. Qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?
97 Atque ego hanc adoleſcentulus cauſam cum agerem contra hominem diſertiſſimum noſtrae civitatis Cottam, probavi. Cum Arretinae mulieris libertatem defenderem, et Cotta decemviris religionem iniecciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum iuſtum iudicari, quod Arretinis ademta civitas eſſet, et ego vehementius contendiſſem, civitatem adimi non potuiſſe: decemviri prima actione non iudicaverunt: poſtea, re quaeſita et deliberata, ſacramentum noſtrum iuſtum iudicaverunt. Atque hoc, et contra dicente Cotta, et Sulla vivo, iudicatum eſt. Iam vero in ceteris, ut omnes, qui in eadem cauſa ſunt, et lege agant, et ſuum ius perſequantur, et omnes iure civili, ſine cuiusquam aut magiſtratus, aut iudicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium
98 nemini veſtrum eſt. Certe quaeri hoc ſolere me non praeterit, (ut ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, ſi civitas adimi non poſſit, in colonias Latinas ſaepe noſtri cives profecti ſint. Aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt: quam multam ſi ſufferre voluiſſent,
34 tum manere in civitate potuiſſent. Quid? quem pater patratus dedidit, aut ſuus pater, populuſve vendidit, quo is iure amittit civitatem? Ut religione civitas ſolvatur, civis Romanus traditur: qui cum eſt acceptus, eſt eorum, quibus eſt deditus: ſi non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet

integram cauſam et ius civitatis. Si pater vendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimittit. Iam populus cum eum vendidit, qui 99
miles factus non eſt, non adimit ei libertatem, ſed iudicat, non eſſe eum liberum, qui, ut liber ſit, adire periculum noluit: cum autem incenſum vendit, hoc iudicat; cum is, qui in ſervitute iuſta fuerit, cenſu liberetur, eum, qui, cum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abiudicaſſe. Quodſi maxime iiſce rebus adimi libertas aut civitas poteſt; non intelligunt, qui haec commemorant, ſi per has rationes adimi maiores poſſe voluerunt, alio modo noluiſſe? Nam, ut haec ex iure civili protulerunt, ſic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta ſit. Nam quod ad exſilium 100
attinet, perſpicue intelligi poteſt, quale ſit. Exſilium enim, non ſupplicium eſt, ſed perfugium portusque ſupplicii. nam qui volunt poenam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt; hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exſilio eſſe multatum: ſed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quae ſunt legibus conſtitutae; confugiunt quaſi ad aram, in exſilium: qui ſi in civitate legis vim ſubire vellent; non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt; non adimitur his civitas, ſed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cum ex noſtro iure duarum civitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur haec civitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exſilium, hoc eſt, in aliam civita-

tem. Non me praeterit, recuperatores, tametsi de
101 hoc iure multa praetereo, tamen me longius prolapsum esse, quam ratio vestri iudicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademtam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sulla voluit iniuriam facere, tum omnes ceteros novos veteresque cives. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissi-
102 mis civibus possit. Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re iudicare non debetis: deinde quod Sulla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa atque hereditates. iubet enim eodem iure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, et a populo Romano hereditates capere potuisse? Quodsi adimi civitas A. Caecinae lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quaereremus, quemadmodum spectatissimum prudentissimumque hominem, summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica praeditum, levatum iniuria, civem retinere possemus, quam uti nunc, cum de iure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis et stultitia et impudentia, qui huic
103 civitatem ademtam esse dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum ius non deseruit, neque quidquam illius audaciae petulantiaeque concessit; derelinquo iam communem causam, populique Romani ius

in veſtra fide ac religione depono. Is homo ita ſe 36
probatum vobis veſtrique ſimilibus ſemper voluit, ut id non minus in hac cauſa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne ius ſuum diſſolute relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere Aebutium, quam ne ab eo contemtus eſſe exiſtimaretur.

Quapropter ſi quid extra iudicium eſt, quod 104
homini tribuendum ſit: habetis hominem ſingulari pudore, virtute cognita, et ſpectata fide, ampliſſimis viris Etruriae totius in utraque fortuna cognitum multis ſignis et virtutis, et humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum ſit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui ſe homines coegiſſe fateatur. Sin, hominibus remotis, de cauſa quaeritis: cum iudicium de vi ſit: is, qui arguitur, vim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur: verbo ſe, non aequitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipſum ereptum eſſe videatis: auctoritatem ſapientiſſimorum hominum facere nobiſcum: in iudicium non venire, utrum Caecina poſſederit, necne: tamen doceri poſſediſſe: multo etiam minus quaeri, A. Caecinae fundus ſit, necne: me tamen idipſum docuiſſe, fundum eſſe Caecinae: cum haec ita ſint, ſtatuite quid vos tempora reipublicae de armatis hominibus, quid illius confeſſio de vi, quid noſtra deciſio de aequitate, quid ratio interdicti de iure admoneant, ut iudicetis.

M. TULLII CICERONIS

PRO

LEGE MANILIA

SEU

DE IMPERATORE POMPEIO DELIGENDO AD POPULUM.

ORATIO TERTIADECIMA.

ARGUMENTUM.

M. Aemilio, L. Volcatio COSS. cum L. Lucullus, qui Proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam rediisset, tulit ad populum C. Manilius tribunus plebis, ut eius belli administratio Pompeio committeretur, qui tum bellum maritimum gerebat. Eam rogationem Cicero praetor creatus persuadendam populo suscepit, quod in Pompeio omnia essent, quae ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia & felicitas, reiectis obiectionibus Hortensii & Catuli, quorum alter non esse uni omnia committenda dicebat, alter vero in uno homine saepe esse periclitandam fortunam negabat, eumque maioribus reipublicae temporibus servari volebat.

1 QUAMQUAM mihi semper frequens conspec-
1 tus vester multo iucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissi-

mus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes ab ineunte aetate susceptae, prohibuerunt. Nam, cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci attingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus 2
unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent; et meus labor, in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum, propter dilationem comitiorum, ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me iudicaretis, et quid aliis praescriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et, si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et, si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi laetandum iure esse vi- 3
deo, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute; huius autem orationis difficilius est exitum, quam principium inve-

nire: ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quaerendus est.

2 Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, un-
4 de haec omnis causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque sociis, a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane; quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literae, quorum magnae res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatae: qui ad me pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam reipubli-
5 cae periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem.

6 Causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est belli eiusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad studium persequendi debeat. agitur enim populi Romani gloria, quae vobis a maioribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa

in re militari tradita est : agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna et gravia bella gesserunt : aguntur certissima populi Romani vectigalia, et maxima : quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum, et reipublicae causa consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter ce- 3
teras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vo- 7
bis est illa macula, Mithridatico bello superiore susceptа : quae penitus iam insedit atque inveteravit in populi Romani nomine : quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat : et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo re- 8
ge contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. Triumphavit *L. Sulla*, triumphavit *L. Murena* de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores : sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt : venia danda, quod reliquerunt : propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murenam Sulla revocavit. Mithridates au- 4
tem omne reliquum tempus, non ad oblivionem 9

veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disiunctissimis maximeque diversis, uno consilio a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti,
10 de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae, atque Hispanienſis, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque praeclara, non felicitati eius, sed virtuti; haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non culpae, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa afficta esse videatur.
11 De vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam
5 is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri saepe, mercatoribus ac navicularis iniuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen, exstinctum esse voluerunt: vos

eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem, vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum, omni supplicio interfectum, relinquetis? Vi- 12
dete, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, id, quod accepistis, tueri et conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiae, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum deposcere, cum praesertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur. Vident et sentiunt 13
hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse, (quo etiam carent aegrius) cuius adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam ceteros, quod eiusmodi in provinciam homines cum

imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diu-
6 tissime commoratur. Quare, si propter socios,
14 nulla ipsi iniuria lacessiti, maiores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, iniuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere; praesertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis
15 est defendenda. Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. nam cum hostium copiae non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare saepe totius anni

fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis 16
aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, 7
quod mihi ego extremum proposueram, cum es- 17
sem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honestissimi, et ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et fortunae curae vobis esse debent. etenim si vectigalia, nervos esse reipublicae, semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi et in- 18
dustrii partim ipsi in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas et suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestrae, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiae, videre, multorum civium calamitatem a republica seiunc-

tam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter
19 timorem. Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romae, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis. haec fides, atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, et cohaeret. ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae plurimorum civium cum republica defendantur.

8 Quoniam de genere belli dixi, nunc de magni-
20 tudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum; non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quae diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori de-

beatur: dico, eius adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse, urbemque Asiae clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore 21
classem magnam et ornatam, quae ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse atque depressam: magnas hostium praeterea copias multis proeliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceterasque urbes Ponti et Cappadociae permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque haec omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causae, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, 9
cum haec ita sint, reliquum possit esse magnum 22
bellum. Cognoscite, Quirites. non enim hoc sine causa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam praedicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se pa-

rens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, moerorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat, et ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Haec dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe e manibus effugit. ita illum in perſequendi ſtudio
23 moeror, hos laetitia retardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit; diffidentemque rebus ſuis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. cuius in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatae ſunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi et religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multae atque magnae novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Triganis regno ceperat, et proeliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum ac deſiderio ſuorum
24 commovebatur. Hic iam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſio longior quaereretur. Mithridates autem et ſuam manum iam confirmarat, et eorum, qui ſe ex eius regno

collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis iuvabatur. Hoc iam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictae fortunae facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen, magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere po- 25
tuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei praeter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poetae solent, qui res Romanas scribunt,) praeterire me nostram calamitatem: quae tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex proelio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso 26
illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui iam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa praetereo consulto: sed ea vos coniectura perspicitis, quantum illud bellum factum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc 10
bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine 27
periculosum: restat, ut de imperatore ad id bel-

lum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quae res est, quae cuiusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiae disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiae disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicae? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, va-

ria et diversa genera, et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quae huius viri scientiam fugere possit.

Iam vero virtuti Cn. Pompeii quae potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quae tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, huius virtute et subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione patefactum est. testis est Hispania, quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. testis est iterum et saepius Italia, quae, cum servili bello taetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. testes vero iam omnes orae, atque omnes exterae gentes ac nationes; denique maria omnia, tum universa, tum in singulis omnes sinus atque portus. Quis e-

11 29 30 31

nim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto praedonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse?
32 Quam provinciam tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prae-
12 donibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri a Brundisio nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redemti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim fasces in praedonum po-
33 testatem pervenerint? Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Caietae celeberrimum, at-

que pleniſſimum navium, inſpectante praetore, a praedonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, eius ipſius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum geſſerat, a praedonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicae querar, cum, prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani praepoſitus eſſet, a praedonibus capta atque oppreſſa eſt? Proh dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicae potuit, ut vos, qui modo ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani oſtium praedonum navem eſſe audiatis? Atque haec, 34
qua celeritate geſta ſint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quaeſtus ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum claſſe venit, atque haec tria frumentaria ſubſidia reipublicae firmiſſimis praeſidis claſſibusque munivit. Inde, ſe cum in Italiam recepiſſet, dua- 35
bus Hiſpaniis et Gallia Ciſalpina praeſidiis ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria maximis claſſibus firmiſſimisque praeſidiis adornavit: ipſe autem, ut a Brundiſio profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad im-

perium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aes-
13 state confecit. Est haec divina atque incredibilis
36 virtus imperatoris. quid ceterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae atque quam multae sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt artes eximiae, huius administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quae breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cog-
37 nosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex aerario depromtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciae magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra

admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint: ego autem neminem nomino. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quae per hosce annos in Italia 38
per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic mi- 39
ramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literae perferuntur. non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiae perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age ve- 14
ro ceteris in rebus quali sit temperantia, consi- 40
derate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam cele-

riter in ultimas terras pertulerunt: ſed hae res, quae ceteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad praedam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem. poſtremo ſigna, et tabulas, ceteraque ornamenta Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit.

41 Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de coelo delapſum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentia: quod iam nationibus exteris incredibile, ac falſo memoriae proditum videbatur. nunc imperii veſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine cauſa maiores ſuos tum, cum hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quam imperare aliis, ma-

42 luiſſe. Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Iam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipſo ineſt quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſaepe cognoſtis. Fidem vero eius inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam iudicarint? Humanitate iam tanta eſt, ut difficile dictu ſit, utrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dile-

xerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur?

Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque 15
administrandis, atque imperio militari valet; certe 43
nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam de- 44
sertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia et caritate rei frumentariae consecuta est, unius spe et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum

45 diuturna pax efficere potuiſſet. Iam, accepta in Ponto calamitate, ex eo proelio, de quo vos paulo ante invitus admonui, cum ſocii pertimuiſſent, hoſtium opes animique creviſſent, ſatis firmum praeſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ad id ipſum diſcrimen eius temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Huius adventus et Mithridatem inſolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Aſiae retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute profecturus ſit, qui tantum auctoritate profecerit? aut quam facile imperio atque exercitu ſocios et vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit?

16 Age vero, illa res quantam declarat eiusdem homi-
46 nis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam loginquis, tamque diverſis, tam brevi tempore omnes uni huic ſe dediderunt? quod Cretenſium legati, cum in eorum inſula noſter imperator exercitusque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, legatum uſque in Hiſpaniam miſit: eumque Pompeius legatum ſemper iudicavit; ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimum eſſe miſſum, ſpeculatorem, quam legatum iudicari maluerunt? Poteſtis igitur iam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magnisque veſtris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis.

Reliquum eſt, ut de felicitate, quam praeſtare 47
de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe et commemorare de altero poſſumus, ſicut aequum eſt homini de poteſtate deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus, non ſolum propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſaepius imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos, fuit enim profecto quibusdam ſummis viris quaedam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna: de huius autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut praeterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur, ne aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur. Itaque non ſum praedicaturus, 48
Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate geſſerit: ut eius ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtatesque obſecundarint. Hoc breviſſime dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui a diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, cum communis ſalutis atque imperii, tum ipſius hominis cauſa (ſicuti facitis) velle et optare debetis.

Quare cum et bellum ita neceſſarium ſit, ut 49
negligi non poſſit; ita magnum, ut accuratiſſime

fit administrandum : et cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quodsi Romae Cn. Pompeius
17 privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum
50 is erat deligendus atque mittendus. nunc, cum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

51 At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicae, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.
52 Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad

unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit iam iſta oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia ac ſingulari facultate dicendi, et in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixiſti, cum is de uno imperatore contra praedones conſtituendo legem promulgaſſet; et ex hoc ipſo loco permulta item contra legem eam verba feciſti. Quid? tum, per deos immortales! 53
ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipſius populi Romani ſalus, et vera cauſa valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cum populi Romani legati, praetores, quaeſtoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, et privato, et publico, prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam iam obire poſſemus? Quae civitas 18
antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quae 54
ſatis late quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginienſium, qui permultum claſſe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad noſtram memoriam diſciplina navalis et gloria remanſit: quae civitas unquam antea tam tenuis, quae tam parva inſula fuit, quae non portus ſuos, et agros, et aliquam partem regionis, atque orae maritimae per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius, usque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat,

magna, ac multo maxima parte non modo utilita-
55 tis, ſed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quo-
rum maiores Antiochum regem claſſe Perſenque
ſuperarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthagi-
nienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos
paratiſſimosque vicerunt; ii nullo in loco iam prae-
donibus pares eſſe poteramus : nos quoque, qui
antea non modo Italiam tutam habebamus, ſed om-
nes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii
ſalvos praeſtare poteramus; tum, cum inſula De-
los tam procul a nobis in Aegeo mari poſita, quo
omnes undique cum mercibus atque oneribus com-
meabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil
timebat; iidem non modo provinciis, atque oris
Italiae maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam
Appia iam via carebamus : et his temporibus non
pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum
locum eſcendere, cum eum vobis maiores veſtri
exuviis nauticis et claſſium ſpoliis ornatum reli-
19 quiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, po-
56 pulus Romanus, et ceteros, qui erant in eadem
ſententia, dicere exiſtimavit ea, quae ſentiebatis:
ſed tamen in ſalute communi idem populus Ro-
manus dolori ſuo maluit, quam auctoritati veſtrae
obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus an-
nus, non modo nos illa miſeria ac turpitudine li-
beravit; ſed etiam effecit, ut aliquando vere vide-
remur omnibus gentibus ac nationibus terra mari-
57 que imperare. Quo mihi etiam indignius videtur
obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anne Pom-
peio, an utrique? (id quod eſt verius:) ne le-

garetur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti. Utrum ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum ceteri ad expilandos ſocios diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cuius lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriae eius imperatoris, atque exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Coelius La- 58
tinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam praecipuo iure eſſe deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos. qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum; neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum ius beneficiumque defendam: neque, praeter interceſſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quod alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit.

Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate et ſen- 20
tentia dicendum eſſe videatur. qui cum ex vobis 59

quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia ponereris, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suae virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipso vos spem habituros esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute.
60 At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper, in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem
61 cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summa Q. Catuli
21 voluntate constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicae tempore conficere? con-

fecit. huic praeesse? praefuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu aetas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam omni studio visendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo 62
consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule;* L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.* Tanta in eo reipublicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatusconsulto triumpharet? quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta 63

ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catuli atque a ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

22 Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse; vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Romani auctoritatem improbari: praesertim cum iam suo iure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem
64 bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicae parum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, et sibi, et ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico et regio, non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae et magnae requiruntur. difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet. deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum homi-
65 num nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, prop-

ter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? urbes iam locupletes ac copioſae requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter 66
haec coram cum Q. Catulo et Q. Hortenſio diſputarem, ſummis et clariſſimis viris. noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? quae civitas eſt in Aſia, quae non modo imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiamſi quem habetis, qui collatis ſignis, 23
exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen, niſi erit idem, qui ſe a pecuniis ſociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, 67
quae locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quae iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolum propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim populus R. non locupletari quotannis pecunia publica, praeter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, maiore affici turpitu-

dine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quodsi auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius; cuius tantae res gestae terra marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

68

24 Quae cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cuiusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc ite-

69

rum in eodem homine praeficiendo videmus; quid
eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate
dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii,
conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio
populi Romani, atque hac poteſtate praetoria, quid-
quid auctoritate, fide, conſtantia poſſum; id om-
ne ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Ro-
mano polliceor ac defero. teſtorque omnes deos, 70
et eos maxime, qui huic loco temploque praeſi-
dent, qui omnium mentes eorum, qui ad rem-
publicam adeunt, maxime perſpiciunt, me hoc ne-
que rogatu facere cuiuſquam, neque quo Cn. Pom-
peii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari pu-
tem, neque quo mihi ex cuiuſquam amplitudine,
aut praeſidia periculis, aut adiumenta honoribus
quaeram: propterea quod pericula facile, ut ho-
minem praeſtare oportet, innocentia tecti repelle-
mus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc
loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione
vitae, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quam- 71
obrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum
eſt, Quirites, id omne me reipublicae cauſa ſuſ-
cepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bo-
nam gratiam mihi quaeſiſſe videar, ut multas eti-
am ſimultates partim obſcuras, partim apertas in-
telligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles,
ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore praeditum, tan-
tis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, ve-
ſtram voluntatem, et reipublicae dignitatem, et
ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis om-
nibus commodis et rationibus praeferre oportere.

M. TULLII CICERONIS PRO A. CLUENTIO AVITO. ORATIO QUARTADECIMA.

ARGUMENTUM.

Saſſia quaedam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenatae, poſt binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi ſui, quem cum filia divortium facere coegit, poſtremo nupſit Statio Albio Oppianico, qui Melinum eius virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum teſtamentum feciſſe, eoque mortuo bona eius omnia ad matrem eſſe ventura, incenſus avaritia, veneno eum tollere decrevit. Ea re cognita, duobusque praeiudiciis iam probata, primum Scamandri damnatione, cuius in manibus venenum deprehenſum fuerat, deinde C. Fabricii, qui Cleophanti, quo Cluentius medico utebatur, ſervum Diogenem ad venenum dandum ſpe & praemio ſollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accuſavit: qui cum damnatus eſſet, defenſor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret, pecuniam in iudicio eſſe verſatam: & cum incertum eſſet, a qua parte eſſet profecta; populus Romanus non credidit, ab Oppianico datam, quia damnatus erat: & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit: cum Oppianicus C. Aelio Staleno DC millia H-S pro numero iudicum, qui corrumpendi eſſent, dediſſet, qui eam pecuniam interceperat & iudici-

bus eam ante iudicium petentibus, se ab Oppianico destitutum dixerat, unde ipsi eo cupidius Oppianicum damnabant. Eo postea crimine, & Stalenus ipse, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, aliique eiusdem affines culpae iudices damnati sunt. Annis quinque post damnationem, cum Oppianicus in exsilio periisset, uxor Sassia moliri coepit insidias filio, quod eius consilio diceret per M. Asellium quendam viro suo venenum in pane datum, et cum de servis quaestione habita, nihil esset repertum: rursus eadem, triennio post, adolescenti Oppianico filia collocata, impulit eum ad filium de veneficio accusandum. is actore usus est L. Attio Pisaurensi: contra quem praetor Cicero Cluentium defendit. Acta causa est ad Q. Voconium Nasonem, qui de veneficiis praetor quaesivit, Lepido & Tullo Coss. & quidem a Cicerone solo, veteri more v. c. 70.

ANIMADVERTI, iudices, omnem accusatoris 1
orationem, in duas divisam esse partes: quarum 1
altera mihi niti, et magnopere confidere videbatur invidia iam inveterata iudicii Iuniani: altera tantummodo consuetudinis causa timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum; qua de re lege est haec quaestio constituta. Itaque mihi certum est, hanc eandem distributionem invidiae et criminum, sic in defensione servare, ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cum considero, 2
quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars, ea quae propria est iudicii vestri, et legitimae veneficii quaestionis, per mihi brevis et non magnae in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quae procul a iudicio remota est, quae concionibus seditiose concitatis accommoda-

tior eſt, quam tranquillis moderatisque iudiciis, perſpicio, quantum in agendo difficultatis, et quantum
3 laboris ſit habitura. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, iudices, conſolatur, quod vos de criminibus ſic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quaeratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quam quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, et dicendo probare potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur a nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum; in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſae ſic agemus, ut vos doceamus; alteram ſic, ut oremus. in altera, diligentia veſtra nobis adiungenda eſt; in altera, fides imploranda. nemo eſt enim, qui invidiae, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſi-
4 ſtere. Equidem quod ad me attinet, quo me vertam, neſcio. negem fuiſſe illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudiciis? commemoratam in ſenatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam? tam vetuſtam? non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, iudices, huius innocentiae ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma, atque in communi incendio
2 ſubvenire. Etenim ſicut aliis in locis parum firma-
5 menti et parum virium veritas habet: ſic in hoc loco falſa invidia imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis: valeat in opinio-

nibus ac ſermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, ſpatio interpoſito et cauſa cognita conſeneſcat. denique illa definitio iudiciorum aequorum, quae nobis a maioribus tradita eſt, retineatur: ut in iudiciis et ſine invidia culpa plectatur, et ſine culpa invidia ponatur. Quamobrem a vobis, 6
iudices, antequam de ipſa cauſa dicere incipio, haec poſtulo: primum id, quod aequiſſimum eſt, ut ne quid huc praeiudicati afferatis. etenim non modo auctoritatem, ſed etiam nomen iudicum amittemus, niſi hic ex ipſis cauſis iudicabimus, ac ſi ad cauſas iudicia iam facta domo deferemus. deinde ſi quam opinionem iam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio convellet, ſi oratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit; ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut aequis remittatis. tum autem, cum ego unaquaque de re dicam, et diluam, ne ipſi, quae contraria ſunt, taciti cogitationi veſtrae ſubiiciatis; ſed ad extremum exſpectetis, et me meum dicendi ordinem ſervare patiamini: cum peroraro, tum, ſi quid erit praeteritum, a me requiratis. Ego me, iudices, ad eam 3
cauſam accedere, quae iam per annos octo conti- 7
nuos ex contraria parte audiatur, atque ipſa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata ſit, facile intelligo: ſed, ſi quis mihi deus veſtram ad me audiendum benevolentiam conciliarit; efficiam profecto, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quam invidiam; nihil innocenti, ſuſcepta invidia, tam optandum, quam aequum

iudicium, quod in hoc uno denique falſae infamiae finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, ſi ea, quae ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum conſeſſumque veſtrum, quem illi horribilem A. Cluentio ac formidoloſum fore putaverunt, eum tandem eius fortunae miſerae multum-
3 que iactatae, portum ac perfugium futurum. Tametſi permulta ſunt, quae mihi, antequam de cauſa dicam, de communibus invidiae periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutius oratione mea ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua mihi ſaepius utendum eſſe intelligo, ſic ut me audiatis, quaſi hoc tempore haec cauſa primum dicatur, ſicuti dicitur; non quaſi ſaepe iam dicta, et nunquam probata ſit. hodierno enim die primum veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa atque invidia verſata eſt. Quamobrem dum multorum annorum accuſationi breviter dilucideque reſpondeo, quaeſo, ut me, iudices, ſicuti facere inſtituiſtis, benigne attenteque audiatis.

4 Corrupiſſe dicitur A. Cluentius iudicium pecu-
9 nia, quo inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Oſtendam, iudices, primum, (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiae fuit, innocentem pecunia circumventum) neminem unquam maioribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in iudicium vocatum: deinde ea de eo praeiudicia eſſe facta ab ipſis iudicibus, a quibus condem-

natus est, ut non modo ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis, absolvi ullo modo posset. Cum haec docuero, tum illud ostendam, quod maxime requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse tentatum, non a Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, 10
debuisse Cluentium magnopere causae confidere, quod certissimis criminibus, et testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. etenim tibi si in praesentia satisfacere non potuero, tamen multae mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul et illud quis est, qui dubitare debeat, contra damnatum et mortuum, pro incolumi et vivo dicere: cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiae periculum iam abstulerit, mors vero etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu ac dolore, et sine summo dedecore vitae ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, 11
Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitae pe-

riculo, nomen Oppianici detuliſſe, paulo longius exordium rei demonſtrandae repetam: quod quaeſo, iudices, ne moleſte patiamini. principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis.

5 A. Cluentius Avitus fuit, pater huiuſce, iudices, homo non ſolum municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius et vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Is cum eſſet mortuus, Sulla et Pompeio conſulibus, reliquit hunc annos XV natum, grandem autem et nubilem filiam: quae brevi tempore poſt patris mortem nupſit A. Aurio Melino, conſobrino ſuo, adoleſcenti in primis, ut tum habebatur, inter ſuos et honeſto
12 et nobili. Cum eſſent hae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae, repente eſt exorta mulieris importunae nefaria libido, non ſolum dedecore, verum etiam ſcelere coniuncta. Nam Saſſia, mater huius Aviti, (mater enim a me, nominis cauſa, tametſi in hunc hoſtili odio et crudelitate eſt, mater, inquam, appellabitur: neque unquam illa ita de ſuo ſcelere et immanitate audiet, ut naturae nomen amittat. quo enim eſt ipſum nomen amantius indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quae multos iam annos, et nunc cum maxime filium interfectum cupit, ſingulare ſcelus, maiore odio dignum eſſe ducetis.) ea igitur mater Aviti, Melini illius adoleſcentis, generi ſui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare coepit amentia, ſic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non

pietas, non macula familiae, non hominum fama, non filii dolor, non filiae moeror a cupiditate revocaret. Animum adolescentis, nondum consilio ac 13
ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa aetas capi ac deliniri potest. filia, quae non solum illo communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in huius amantissimi sui fratris manibus et gremio, moerore et lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum divor- 14
tium; quod solatium malorum omnium fore videbatur. discedit a Melino Cluentia: ut in tantis iniuriis, non invita; ut a viro, non libenter. Tum vero illa egregia ac praeclara mater, palam exsultare laetitia, ac triumphare gaudio coepit, victrix filiae, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris laedi famam suam noluit: lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari et sterni, expulsa atque exturbata filia, iubet. nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium omnibus. O mulieris scelus in- 6
credibile, et, praeter hanc unam, in omni vita in- 15
auditam! o libidinem effrenatam et indomitam! o audaciam singularem! non timuisse, si minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem facesque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiae? non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum? perfregit ac prostravit

omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido,
16 timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus iam familiae, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem eius moleſtia quotidianis querimoniis et aſſiduo fletu ſororis: ſtatuit tamen nihil ſibi in tantis iniuriis, ac tanto ſcelere matris, gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre ſine ſummo animi dolore non poterat, ea ſi matre uteretur, non ſolum videre, ſed etiam probare ſuo iudicio putaretur.

17 Initium quod huic cum matre fuerit ſimultatis, audiſtis. pertinuiſſe hoc ad cauſam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non praeterit, cuiusmodicunque mater ſit, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non eſſem ad ullam cauſam idoneus, iudices, ſi hoc, quod in communibus hominum ſenſibus atque in ipſa natura poſitum atque infixum eſt, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facile intelligo, non modo reticere homines parentum iniurias, ſed etiam animo aequo ferre oportere. Sed ego ea, quae ferri poſſunt, fe-
18 renda; quae taceri, tacenda eſſe arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre eſſet conflatum et perfectum. quae hoc tempore fileret omnia, atque ea, ſi oblivione non poſſet, tamen taciturnitate ſua tecta eſſe pateretur: ſed ea vero ſic agit, ut prorſus reticere nullo modo poſſit. Hoc enim ipſum iudicium, hoc pericu-

lum, illa accuſatio, omnis teſtium copia, quae futura eſt, a matre initio eſt adornata, a matre hoc tempore inſtruitur, atque omnibus eius opibus et copiis comparatur: ipſa denique nuper Larino, huius opprimendi cauſa, Romam advolavit. praeſto eſt mulier audax, pecunioſa, crudelis: inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes: ſqualore huius et ſordibus laetatur: exitium exoptat: ſanguinem ſuum profundere omnem cupit, dummodo profuſum huius ante videat. Haec niſi omnia perſpexeritis in cauſa, temere a nobis illam appellari putatote: ſin autem erunt et aperta et nefaria, Cluentio ignoſcere debetis, quod haec a me dici patiatur: mihi ignoſcere non deberetis, ſi tacerem. Nunc iam ſummatim ex- 7
ponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus 19
ſit; ut et conſtantiam A. Cluentii, et rationem accuſationis perſpicere poſſitis. Ac primum cauſa accuſandi quae fuerit, oſtendam; ut id ipſum A. Cluentium vi et neceſſitate coactum feciſſe videatis.

Cum manifeſto venenum deprehendiſſet, quod 20
vir matris Oppianicus ei paraviſſet; et res non coniectura, ſed oculis ac manibus teneretur, neque in cauſa ulla dubitatio poſſet eſſe: accuſavit Oppianicum. quam conſtanter, et quam diligenter, poſtea dicam: nunc hoc ſcire vos volui, nullam huic aliam accuſandi cauſam fuiſſe, niſi uti propoſitum vitae periculum et quotidianas capitis inſidias hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accuſatum eſſe criminibus Oppianicum, ut neque accuſator timere, neque reus ſperare debuerit; pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cogni-

tis, nemo vestrum mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum atque ad pecuniam confugisse.
21 Larinas quaedam fuit Dinea, socrus Oppianici: quae filios habuit M. et Numerium Aurios, et Cn. Magium, et filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, eius, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, et apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit: postea Magia, uxor Oppianici, mortua est: postremo unus, qui reliquus erat Dineae filius, Cn. Magius, est mortuus. is fecit heredem illum adolescentem Oppianicum, sororis suae filium, eumque partiri cum Dinea matre iussit. interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium eius, M. Aurium,
22 vivere, et in agro Gallico esse in servitute. Mulier, amissis liberis, cum unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filiique sui necessarios convocavit, et ab iis flens petivit, ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, quem tantum unum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Haec cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit eiusmodi, ut illi filio H-S ccccIↃↃↃↃ millia legaret, heredem instituerent eundem illum Oppianicum, nepotem suum. atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita, mortua illa, ad investigandum Aurium cum eodem illo indice in a-

grum Gallicum profecti ſunt. Interim Oppianicus, 8
ut erat, ſicuti multis ex rebus reperietis, ſingulari 23
ſcelere et audacia, per quendam Gallicanum, familiarem ſuum, primum illum indicem pecunia corrupit: deinde ipſum Aurium, non magna iactura facta, tollendum interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum inveſtigandum et recuperandum profecti, literas Larinum ad Aurios, illius adoleſcentis propinquos, ſuosque neceſſarios, mittunt; ſibi difficilem eſſe inveſtigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico eſſe corruptum. Quas literas A. Aurius, vir fortis et experiens, et domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, cum adeſſet Oppianicus, recitat, et clariſſima voce, ſe nomen Oppianici, ſi interfectum M. Aurium comperiſſet, delaturum eſſe teſtatur. Interim brevi tempore illi, 24
qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum eſſe M. Aurium renuntiant. animi non ſolum propinquorum, ſed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, et illius adoleſcentis miſericordia, commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem ac minis inſequi coepiſſet: Larino profugit, et ſe in caſtra clariſſimi viri, Q. Metelli, contulit. Poſt 25
illam fugam, et ſceleris et conſcientiae teſtem, nunquam ſe iudiciis, nunquam legibus, nunquam inermem inimicis committere auſus eſt: ſed per illam L. Sullae vim atque victoriam, Larinum in ſummo timore omnium cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, ſuſtulit:

se a Sulla, et alios praeterea tres, factos esse dixit: et ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, et capitis periculum ostentarat, et alterum Aurium, et eius C. filium, et Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, proscribendos interficiendosque curaret. Itaque, illis crudelissime interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis et mortis metu terrebantur. His rebus in causa iudicioque patefactis, quis est, qui illum absolvi po-
9 tuisse arbitraretur? Atque haec parva sunt: cognoscite reliqua: ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquamdiu incolumem fuisse miremini.

26 Primum videte hominis audaciam. Saffiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cuius virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrum impudentior hic, qui postulet, an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. sed tamen utriusque hu-
27 manitatem constantiamque cognoscite. Petit Oppianicus, ut sibi Saffia nubat, et id magnopere contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici domum, viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quod haberet tres ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Saffiae concupivisset, domo sibi quaerendum remedium existimavit ad eam moram, quae nuptiis afferebatur. Nam, cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem eius filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abest a Larino XVIII

millia paſſuum, apud matrem educaretur: arceſſit ſubito ſine cauſa puerum Theano: quod facere, niſi ludis publicis, aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci cum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, cum hora undecima in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, et poſtridie, antequam luceret, combuſtus eſt. Atque hunc tan- 28
tum moerorem matri prius hominum rumor, quam quisquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cum uno tempore audiſſet, ſibi non ſolum filium, ſed etiam exſequiarum munus ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, et ibi de integro funus iam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuo Saſſia, laetanti iam animo, et ſpe optima confirmato: nec mirum, quae ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret. ita, quod ceteri propter liberos pecuniae cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere iucundius eſſe duxit. Sentio, iudi- 10
ces, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſceleri- 29
bus breviter a me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe iam non poteſtis: de eo, qui et naturae et legibus ſatisfecit: quem leges exſilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis ſine teſtibus: auditis, cum ea,

quae copioſiſſime dici poſſunt, breviter a me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati ſententias ferre debebant: de eo, cuius praeſentis nefarium et conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant: audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, cum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentiſſimo, graviter et diu
30 diceretur. Et eſt quisquam, qui, cum haec cognoverit, ſuſpicari poſſit, Oppianicum iudicio oppreſſum et circumventum eſſe innocentem? Acervatim iam reliqua, iudices, dicam, ut ad ea, quae propiora huius cauſae et adiunctiora ſunt, perveniam.

Vos, quaeſo, memoria teneatis, non mihi hoc eſſe propoſitum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, cum hoc perſuadere vobis velim, iudicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio ac fundamento defenſionis, Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum et nocentiſſimum eſſe damnatum: qui uxori ſuae Cluentiae, quae amita huius Aviti fuit, cum ipſe poculum dediſſet, ſubito illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quam locuta eſt. nam in ipſo ſermone hoc et vociferatione mortua eſt. et ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia praeterea, quae ſolent eſſe indicia et veſtigia
31 veneni, in illius mortuae corpore fuerunt. Eodem-
11 que veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit. Neque eſt hoc ſatis: tametſi in ipſo fraterno parricidio nullum ſcelus praetermiſſum videtur; tamen, ut ad

hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit. Nam cum esset gravida Auria, fratris uxor, et iam appropinquare partus videretur; mulierem veneno interfecit, ut una illa, et quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui sero, iam exhausto illo poculo [mortis], cum et de suo et de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu eius ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, cuius ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo, Mi- 32
lesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque iniuria; quae spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiae, designatum reipublicae civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui in uno corpore plures necaret. Itaque, cum 12
hanc consuetudinem audaciamque cognosceret avun- 33
culus illius adolescentis, Oppianici, Cn. Magius;

isque gravi morbo affectus esset, et heredem illum sororis suae filium faceret: amicis adhibitis, praesente matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, essetne praegnans. quae cum se esse respondisset; ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quae tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut salvum parere posset. Itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus esset: ab secundo herede nihil legat.
34 Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid iudicarit, obscurum non est. Nam, cum eius filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magium intelligatis longe animo prospexisse morientem. Quae pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset, eam praesentem Oppianicus non debitam mulieri solvit: si haec solutio legatorum, et non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque praeterea muneribus, quae tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat,
35 victa avaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quae mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem ullam, nisi socrus suae, nosse debuit, haec quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. quae nuptiae non diuturnae fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate coniunctae.
13 Quid? illa caedes Asinii Larinatis, adolescentis

pecunioſi, quam clara tum, recenti re? quam om- 36
nium ſermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas perdita nequitia, et ſumma egeſtate, arte quadam praeditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodata: qui, ut ſe blanditiis et aſſentationibus in Aſinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuo ſperare coepit, hoc ſe Avilio, tanquam aliqua machina admota, capere Aſinii adoleſcentiam, et fortunas eius patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt: res translata Romam. iniri enim id conſilium facilius in ſolitudine, perfici rem eiusmodi commodius in turba poſſe arbitrati ſunt. Aſinius cum Avilio Romam eſt profectus. Hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Iam ut Romae vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis et quam profuſis ſumtibus, non modo conſcio, ſed etiam conviva et adiutore Oppianico, longum eſt mihi dicere, praeſertim ad alia properanti. Exitum huius aſſimulatae familiaritatis cognoſcite. Cum eſſet adoleſcens apud 37
mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, et ibi diem poſterum commoraretur: Avilius, ut erat conſtitutum, ſimulat ſe aegrotare, et teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium, neque Avilium noſſent, adducit, et illum Aſinium appellat: ipſe, teſtamento Aſinii nomine obſignato, diſcedit. Avilius illico convaleſcit. Aſinius autem brevi illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Eſquilinam perductus, occiditur. Qui cum u- 38
num iam et alterum diem deſideraretur; neque in

iis locis, ubi ex consuetudine quaerebatur, inveniretur, et Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se et suos amicos testamentum eius obsignasse: liberti Asinii, et nonnulli amici, quod eo die, quo postremum Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, et a multis visum esse constabat, in eum invadunt, et hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuo, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, ut a me paulo ante dicta sunt, exponit, Asiniumque
39 ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus a Manilio: index Avilius ex altera parte coram tenetur. Hic iam quid reliqua quaeritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem a pueritia, non studia virtutis, non ullum existimationis bonae fructum unquam cogitarat: sed ex petulanti atque improbo scurra, in discordiis civitatis, ad eam columnam, ad quam multorum saepe conviciis perductus erat, tum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam et susceptam et manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa crimen hoc Asinianum cum testibus multis, tum vero indicio Avilii probabatur: in quo, inter allegatos, Oppianici nomen, primum esse constabat, eius, quem vos miserum atque innocentem, falso iudicio circumventum esse dicitis.

14 Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui
40 tu es heres, pater tuus non manifesto necavit?

ad quam cum adduxiſſet medicum illum ſuum, iam cognitum, et ſaepe victorem, [per quem interfecerat plurimos,] mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repente Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, et cum eo H-S quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus. Eadem hac Dinea teſtamentum 41
faciente, cum tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener eius fuiſſet, digito legata delevit: et, cum id multis locis feciſſet, poſt mortem eius, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas transſcriptum, ſignis adulterinis obſignavit. Multa praetereo conſulto. etenim vereor, ne haec ipſa nimium multa eſſe videantur. vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in ceteris vitae partibus exiſtimare debetis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi iudicaverunt. cum illo iam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis et affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio dignum iudicabat: omnes aſpernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac pernicioſam beſtiam peſtemque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam 42

nefarium, tam nocentem, nunquam accuſaſſet Avitus, iudices, ſi id praetermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus; ſed tamen erat vitricus: crudelis et huic infeſta mater; attamen mater. poſtremo nihil tam remotum ab accuſatione, quam Cluentius, et natura, et voluntate, et inſtituta ratione vitae. Sed cum eſſet haec illi propoſita conditio, ut aut iuſte pieque accuſaret, aut acerbe indigneque moreretur; accuſare, quoquo modo poſſet, quam illo modo emori, maluit.

43 Atque, ut haec ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſto compertum atque deprehenſum: ex quo ſimul utrumque, et huic accuſare, et illum condemnari, neceſſe fu-
15 iſſe intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur, miniſtri publici Martis, atque ei deo veteribus inſtitutis religionibuſque Larinatium conſecrati: quorum cum ſatis magnus numerus eſſet, cumque item, ut in Sicilia permulti Venerei ſunt, ſic illi Larini in Martis familia numerarentur: repente Oppianicus eos omnes, liberos eſſe, civesque Romanos coepit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam cauſam ſuſciperet, publiceque defenderet. Avitus cum ſe ab omni eiusmodi negotio removiſſet, tamen pro loco, pro antiquitate generis ſui, pro eo, quod ſe non ſuis ſolum commodis, ſed etiam ſuorum municipum ceterorumque neceſſariorum natum eſſe arbitrabatur, tantae voluntati univerſorum Larina-

tium deesse noluit. Suscepta causa, Romamque de- 44
lata, magnae quotidie contentiones inter Avitum et Oppianicum ex utriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani acerbaque natura Oppianicus. incendebat eius amentiam infesta atque inimica filio mater Aviti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc a causa Martialium demovere. Suberat etiam alia causa maior, quae Oppianici, hominis avariſſimi atque audaciſſimi, mentem maxime commovebat. Nam Avitus usque ad 45
illius iudicii tempus, nullum testamentum unquam fecerat. neque enim legare eiusmodi matri poterat in animum inducere; neque testamento nomen omnino praetermittere parentis. Id cum Oppianicus sciret, (neque enim erat obscurum,) intelligebat, Avito mortuo, bona eius omnia ad matrem esse ventura: quae ab sese postea, aucta pecunia, maiore praemio; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incensus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. et L. Fabricii, fratres, gemini fuerunt ex muni- 16
cipio Aletrinate, homines inter se cum forma, tum 46
moribus similes, municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quam prope aequabilis, quam fere omnium constans et moderata ratio vitae, nemo vestrum, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissime. Iam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, studiorum ac naturae similitudo. Cum illi ita viverent, ut nullum quaestum turpem esse arbitrarentur: cum omnis ab his

fraus, omnes insidiae, circumscriptionesque adolescentium nascerentur; cumque essent vitiis atque improbitate omnibus noti: studiose, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis iam ante annis Op-
47 pianicus applicarat. Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cuius servum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum spe et pretio sollicitare coepit. Servus non incallidus, sed, ut ipsa res declaravit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito est locutus. Avitus statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res eius indicio, aut falsa esse cognosceretur. Ne multis; Diogenes emitur: venenum diebus paucis, (multi viri boni cum ex occulto interveniissent) pecuniaque obsignata, quae ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, depre-
17 henditur. Proh dii immortales! Oppianicum quis-
48 quam, his rebus cognitis, circumventum esse dicet? Quis unquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium, quae facultas dicendi, quae a quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obsistere? simul et illud quis est qui dubitet, quin hac re comperta

manifeſtoque deprehenſa, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit?

Satis eſſe arbitror demonſtratum, iudices, iis cri- 49
minibus accuſatum eſſe Oppianicum, ut honeſte abſolvi nullo modo potuerit. Cognoſcite nunc ita reum citatum eſſe illum, ut, re ſemel atque iterum praeiudicata, condemnatus in iudicium venerit. Nam Cluentius, iudices, primum nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum conſilium: iudicii corrupti nulla ſuſpicio: ſimplex in iudicium cauſa, certa res, verum crimen allatum eſt. Hic tum Fabricius, is, de quo ante dixi, qui, liberto damnato, ſibi illud impendere periculum videret: quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, et cum plerisque eorum magnum uſum eſſe ſciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, ſicut neceſſe erat, exiſtimabant: tamen, quod erat ex eodem municipio, ſuae dignitatis eſſe arbitrabantur, eum, quibus rebus poſſent, defendere; idque a me, ut facerem, et ut cauſam Scamandri ſuſciperem, petebant: in qua cauſa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac 50
tam amantibus mei, rem poſſem ullam negare; neque illud crimen tantum ac tam manifeſtum eſſe arbitrarer, ſicut ne illi quidem ipſi, qui mihi tum illam cauſam commendabant, arbitrabantur: pollicitus iis ſum, me omnia, quae vellent, eſſe facturum. Res agi coepta eſt: citatus eſt Scamander 18
reus. accuſabat P. Canutius, homo in primis in-

genioſus, et in dicendo exercitatus : accuſabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum eſſe deprehenſum.* omnia tela totius accuſationis in Oppianicum coniiciebantur : aperiebatur cauſa inſidiarum : Fabriciorum familiaritas commemorabatur : hominis vita et audacia proferebatur : denique omnis accuſatio varie graviterque tractata, ad extremum manifeſta veneni deprehenſione con-
51 cluſa eſt. Hic ego tum ad reſpondendum ſurrexi, qua cura ? dii immortales ! qua ſollicitudine animi ? quo timore ? Semper equidem magno cum metu incipio dicere. quotiescunque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii ſolum, ſed etiam virtutis atque officii ; ne aut id profiteri videar, quod non poſſim implere, quod eſt impudentiae ; aut id non efficere, quod poſſim, quod eſt aut perfidiae, aut negligentiae : tum vero ita ſum perturbatus, ut omnia timerem ; ſi nihil dixiſſem, ne infantiſſimus ; ſi multa in eiusmodi cauſa
19 dixiſſem, ne impudentiſſimus exiſtimarer. Collegi me aliquando, et ita conſtitui, fortiter eſſe agendum : illi aetati, qua tum eram, ſolere laudi dari, etiamſi in minus firmis cauſis hominum periculis non defuiſſem. itaque feci : ſic pugnavi, ſic omni ratione contendi, ſic ad omnia confugi, quantum ego aſſequi potui, remedia ac perfugia cauſarum, ut hoc, quod timide dicam, conſecutus ſim, ne
52 quis illi cauſae patronum defuiſſe arbitraretur. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, ſtatim accuſator extorquebat e manibus. Si quaeſieram, an inimicitiae Scamandro cum Avito ; fatebatur, nullas

fuisse: sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat: sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cum illa defensione usus essem, quae in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quaerebat, cui probatus esset ipse patronus. Cum ego pluribus verbis in eo commoratus 53
essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quaerebat, cur in eiusmodi locum, tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia veniret. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emtum: se praesente Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quintilius Varus, homo summa religione et summa auctoritate praeditus, de insidiis, quae fierent Avito, et de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. Atque in illo iudicio cum Scaman- 54
drum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, et periculo, et tota accusatione Oppianicus. Neque id obscure ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, omni studio gratiaque pugnabat: postremo, id quod maximo malo illi causae fuit, hoc

ipſo in loco, quaſi reus ipſe eſſet, ſedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, ſed in Oppianicum coniiciebantur : timor eius, perturbatio, ſuſpenſus incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quae erant antea ſuſpicioſa, haec aperta ac manifeſta faciebant. Cum in conſilium iri oporteret, quaeſivit ab reo C. Iunius, quaeſitor, ex lege illa Cornelia, quae tum erat, clam, an palam, de ſe ſententiam ferri vellet. De Oppianici ſententia reſponſum eſt, quod is Aviti familiarem Iunium eſſe dicebat, clam velle ferri. Itum eſt in conſilium. omnibus ſententiis, praeter unam, quam ſuam Stalenus eſſe dicebat, Scamander prima actione condemnatus eſt. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum eſſe arbitraretur? quid eſt illa damnatione iudicatum, niſi venenum id, quod Avito daretur, eſſe quaeſitum? quae porro tenuiſſima ſuſpicio collata in Scamandrum eſt, aut conferri potuit, ut is ſua ſponte necare voluiſſe Avitum putaretur?

56 Atque, hoc tum iudicio facto, et Oppianico, re et exiſtimatione, iam; lege et pronuntiatione, nondum condemnato : tamen Avitus Oppianicum reum ſtatim non fecit. Voluit cognoſcere, utrum iudices in eos ſolos eſſent ſeveri, quos venenum habuiſſe ipſos comperiſſent; an etiam conſilia conſcientiasque eiusmodi facinorum ſupplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim fecit : utique ei locus primus conſtitueretur, propter cauſae coniunctio-

nem impetravit. Hic tum Fabricius non modo ad me meos vicinos et amicos, Aletrinates, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram ho- 57
minis non alieni, quamvis suspicionsam, defendere, humanitatis esse putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiae. Itaque tum ille, inopia et necessitate coactus, in causa eiusmodi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, atque eo animo, ut, quaecunque dicendi potestas esset data, in honore atque in beneficio ponerent. Iam hoc 21
quoque prope iniquissime comparatum est, quod in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quaeritur: in periculis capitis, ut quaeque causa difficillima est, ita deterrimus obscurissimusque patronus adhibetur. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis 58
accusat, ut de re iudicata, Canutius. Incipit longo et alte petito prooemio, respondere maior Cepasius. primo attente auditur eius oratio. erigebat animum, iam demissum et oppressum, Oppianicus. gaudebat ipse Fabricius. non intelligebat, animos iudicum, non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoveri. posteaquam de re coepit dicere, ad ea, quae erant in causa, addebat etiam ipse nova quaedam vulnera. Hoc quamquam sedulo faciebat, tamen interdum non defendere, sed praevaricari [accusationi] videbatur. Itaque cum callidissime se dicere putaret, et cum illa verba gravissima ex intimo artificio depromsisset: *Respicite, iudices, hominum fortunas: respicite dubios va-*

riosque casus : respicite C. Fabricii senectutem. cum hoc, *Respicite*, ornandae orationis causa saepe dixisset, respexit ipse : at C. Fabricius a subselliis, 59 demisso capite, discesserat. Hic iudices ridere : stomachari atque acerbe ferre patronus, causam sibi eripi, et se cetera de illo loco, *Respicite, iudices*, non posse dicere : nec quidquam propius est factum, quam ut illum persequeretur, et collo obtorto ad subsellia reduceret; ut reliqua posset perorare. Ita tum Fabricius, primum suo iudicio, quod est gravissimum, deinde legis vi, et sententiis iudicum est condemnatus.

22 Quid est, quod iam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem iudices reus est factus, cum is duobus praeiudiciis iam damnatus esset : ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus : accusatus est criminibus gravissimis, et iis, quae a me breviter dicta sunt, et praeterea multis, quae ego omnia nunc omitto : accusatus est apud eos, qui et Scamandrum, ministrum Oppianici, et Fabricium, conscium maleficii, condem- 60 narant. Utrum, per deos immortales! magis est mirandum, quod is condemnatus est, an quod omnino respondere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, et superioribus consentire iudiciis debuerunt. An vero illi sua per se ipsi iudicia rescinderent, cum ceteri soleant, in iudicando, ne ab aliorum iudiciis discrepent, providere? et illi, qui Fabricii libertum,

quia miniſter in maleficio fuerat; patronum, quia conſcius, condemnaſſent; ipſum principem atque architectum ſceleris abſolverent? et qui ceteros, nullo praeiudicio facto, tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent; hunc, quem bis condemnatum iam acceperant, liberarent? Tum vero illa iudicia ſe- 61
natoria, non falſa invidia, ſed vera atque inſigni turpitudine notata, atque operta dedecore et infamia, defenſioni locum nullum reliquiſſent. Quid enim tandem illi iudices reſponderent, ſi quis ab iis quaereret? Condemnaſtis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum, per ſervum medici, veneno necare voluiſſet. Quid Aviti morte Scamander conſequebatur? nihil: ſed adminiſter erat Oppianici. Condemnaſtis C. Fabricium. quid ita? quia, cum ipſe familiariſſime Oppianico uſus, libertus autem eius in maleficio deprehenſus eſſet: illum expertem eius conſilii fuiſſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis iudiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum, ferre potuiſſet?

Quodſi hoc videtis, quod iam hac omni ora- 62
tione patefactum eſt, illo iudicio reum condemnari, praeſertim ab iisdem iudicibus, qui duo praeiudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe: ſimul illud videatis neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur iudicium vellet corrumpere. Quaero enim 23
abs te, T. Atti, relictis iam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes: num etiam illa iudicia pecunia

corrupta esse dicas; quibus iudiciis alter a Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. Age, si nocentes; cuius maleficii? numquid praeter venenum quaesitum, quo Avitus necaretur, obiectum est? numquid aliud in illis iudiciis versatum est, praeter hasce insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil, inquam, aliud, iudices, reperietis. Exstat memoria: sunt tabulae publicae: redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum iudiciis quid, praeter hoc venenum Oppianici, non modo in criminis, sed in male-
63 dicti loco sit obiectum. Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit iudicari: sed ego occurram exspectationi vestrae, iudices. Nam, etsi a vobis sic audior, ut nunquam benignius, neque attentius quemquam auditum putem: tamen vocat me alio iamdudum tacita vestra exspectatio, quae mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne, illud iudicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primum, si incertum fuisset, quisnam exitus illius iudicii futurus esset; verisimilius tamen esset, eum potius corrupisse, qui metuisset, ne ipse condemnaretur, quam illum, qui veritus esset, ne alter absolveretur: deinde, cum esset nemini dubium, quid iudicari necesse esset, eum certe potius, qui sibi aliqua ratione diffideret, quam eum, qui omni ratione confideret: postremo, certe potius illum, qui bis apud eos iudices offendisset, quam eum, qui bis causam iis
64 probavisset. Unum quidem certe, nemo erit tam

iniquus Cluentio, qui mihi non concedat: si constet, corruptum illud esse iudicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse (ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum); tamen de illo ipso seperatim cognoscite. Atque ego illa 24
non argumentabor, quae sunt gravia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit: eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt eiusmodi. verum cum habeam rem non dubiam, sed apertam atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico, C. Aelio Staleno, iudici, pecu- 65
niam grandem Statium Albium ad corrumpendum iudicium dedisse. num quis negat? Te appello, Oppianice; te, T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. Audete negare, ab Oppianico Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate, inquam, in eo loco. quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicii facitis, cum ab ista parte iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur haec modo gesta sunt? 66
repetam paulo altius, iudices, et omnia, quae in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quaeso, ut adhuc

me attente audiſtis, item, quae reliqua ſunt, audiatis: profecto nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu et ſilentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus eſſe videatur.

Nam, ut primum Oppianicus, ex eo, quod Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, coepit ſuſpicari: ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in iudiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primum Scamandro reo, tantum donis, datis, muneribusque perfecerat, ut eo auctore uteretur cu-
67 pidiore, quam fides iudicis poſtulabat. Poſt autem, cum eſſet Scamander unius Staleni ſententia abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus, acrioribus ſaluti ſuae remediis ſubveniendum putavit. Tum a Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (haec enim ille et aliqua ex parte habebat, et maiore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti et fortunis ſuis
25 petere coepit. Iam hoc non ignoratis, iudices, ut etiam beſtiae, fame dominante, plerumque ad eum
68 locum, ubi paſtae aliquando ſint, revertantur. Stalenus ille biennio ante, cum cauſam bonorum Safinii Atellae recepiſſet, ſexcentis millibus nummum ſe iudicium corrupturum eſſe dixerat. quae cum accepiſſet a pupillo, ſuppreſſit; iudicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emtoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudiſſet, et ſibi nihil, non modo ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet: ſtatuit ad easdem ſibi praedas ac

ſuppreſſiones iudiciales revertendum. Itaque cum Oppianicum iam perditum, et duobus iugulatum praeiudiciis videret; promiſſis eum ſuis excitavit abiectum, et ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem coepit, ut ſibi rationem oſtenderet iudicii corrumpendi. Ille autem (quemadmo- 69
dum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum) negavit, quemquam eſſe in civitate, praeter ſe, qui id efficere poſſet. ſed primo gravari coepit, quod aedilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, et invidiam atque offenſionem timere dicebat. poſt exoratus, initio permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, et ſeſtertium ſexcenta quadraginta millia deferri ad ſe domum iuſſit. Quae pecunia ſimul atque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim coepit in eiusmodi mente et cogitatione verſari: nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quam Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut iudicibus diſpertiendam, aut ipſi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe neminem. Itaque rem 70
excogitat ſingularem. Atque haec, iudices, quae vere dicuntur a nobis, facilius credetis, ſi cum animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam et naturam volueritis. nam perinde ut opinio eſt de cuiusque moribus, ita, quid ab eo factum, et non factum ſit, exiſtimari poteſt. Cum eſſet e- 26
gens, ſumtuoſus, audax, callidus, perfidioſus, et cum domi ſuae, miſerrimis in locis et inaniſſimis, tantum nummorum poſitum videret; ad omnem malitiam et fraudem verſare mentem ſuam coe-

pit : Demne iudicibus ? mihi igitur ipſi, praeter periculum et infamiam, quid quaeretur ? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari neceſſe ſit ? qui tandem ? nihil enim eſt, quod fieri non poſſit. Si quis eum forte caſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt ? praecipitantem igitur
71 impellamus, inquit, et perditum proſternamus. Capit hoc conſilium, ut pecuniam quibusdam iudicibus leviſſimis polliceatur : deinde eam poſtea ſupprimat : ut, quoniam graves homines ſua ſponte ſevere iudicaturos putabat; hos, qui leviores erant, deſtitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat ſemper praepoſterus atque perverſus, initium facit a Bulbo : et eum, quod iamdiu nihil quaeſierat, triſtem atque oſcitantem, leviter impellit. Quid tu, inquit ? ecquid me adiuvas, Bulbe, ne gratis reipublicae ſerviamus ? Ille vero, ſimul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quo voles, inquit, ſequar. ſed quid affers ? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur : et eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe conditor totius negotii, Guttam
72 adſpergit huic Bulbo. itaque minime amarus is viſus eſt, qui aliquid ex eius ſermone ſpeculae deguſtarat. Unus et alter dies interceſſerat, cum res parum certa videbatur : ſequeſter et confirmator pecuniae deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandiſſime poteſt : Quid tu, inquit, Paete ? (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne, ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuae, quam generis

uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quaerunt a me, ubi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quaestu iudiciario pastus, qui illi pecuniae, quam condiderat, spe iam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos eius fictos simulatosque vultus:) queritur se ab Oppianico destitutum: et, qui esset totus ex fraude et mendacio factus, quique ea vitia, quae a natura habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiae condivisset, pulchre asseverat se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palam omnes laturi essent, condemnatum iri.

Manarat sermo in consilio, pecuniae quandam 27
mentionem inter iudices esse versatam. res neque 73
tam fuerat occulta, quam erat occultanda: neque tam erat aperta, quam reipublicae causa aperienda. In ea obscuritate ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronuntiare iudices. dixerunt, se id velle. Hic tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem a Staleno perfectam esse arbitrabatur. In consilium erant ituri 74
iudices XXXII. sententiis XVI absolutio confici poterat. H-S quadragena in singulos iudices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe maiorum praemiorum, ipsius Staleni sententia septimadecima accederet. Atque etiam casu tum, quod illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat. causam nes-

cio quam apud iudicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur: facile Canutius: at non Oppianicus, neque patronus eius L. Quintius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, convicium C. Iunio, iudici quaestionis, maximum fecit, *Ut ne sine Staleno in consilium iretur:* cumque id ei per viatores consulto negligentius agi videretur, ipse a publico iudicio ad privatum Staleni iudicium profectus est, et illud pro potestate dimitti iussit: Stalenum ipse
75 ad subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quae tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia iudicum genera: nummarii pauci: sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consuerunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse; sic eiusmodi iudices, infesti tum reo venerant: ceteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant; ut ex iis constituerent, a quo iudicium corruptum
28 videretur. Ecce tibi eiusmodi sortitio, ut in primis Bulbo, et Staleno, et Guttae esset iudicandum. Summa omnium exspectatio, quidnam sententiae ferrent leves ac nummarii iudices. Atque illi om-
76 nes sine ulla dubitatione condemnant. Hic tum iniectus est hominibus scrupulus, et quaedam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes, ex vetere illa disciplina iudiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primo condemnare vel-

lent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem severi homines hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: et, si alii pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudiciis constare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum sive imprudentia, sive misericordia, sive aliqua suspicione, sive ambitione adducti, absolverent.

Condemnato Oppianico, statim L. Quintius, ho- 77
mo maxime popularis, qui omnes rumorum et concionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset crescere, quod eius ordinis iudicia minus iam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens et gravis: accepisse pecuniam iudices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent, virum optimum, et hominem pudentissimum, pecunia oppressum arbitrarentur; incensi suspicione, rem in medium vocare coeperunt, et causam illam totam deposcere. Atque illo ipso tem- 78
pore in aedes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, et amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Iam cetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum con-

ſulto propter in occulto ſtetiſſent: ut res pateſacta, atque in forum prolata, et pecunia omnis a
29 Staleno extorta atque erepta ſit. Huius Staleni perſona, populo iam nota atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione, non intelligebant: neque enim docebantur: verſatam eſſe in iudicio mentionem pecuniae ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quod hominem norant, iudicabant. ſimilis in Bulbo, in Gut-
79 ta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat. Itaque confiteor, (licet enim iam impune, hoc praeſertim in loco, confiteri,) quod Oppianici non modo vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porro videretur, circumventum eſſe innocentem pecunia: hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, et nonnullorum eius ſimilium iudicum turpitudo: cauſam autem ageret L. Quintius, homo cum ſumma poteſtate praeditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: ſummam illi iudicio invidiam infamiamque eſſe conflatam. atque in hanc flammam recentem, C. Iunium, qui illi quaeſtioni praefuerat, iniectum eſſe memini, et illum hominem aedilitium, iam praetorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum.

80 Neque me poenitet hoc potius tempore, quam

illo, causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quae mutari nullo modo potest: temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit; quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modo ab iis, quorum iudicium atque potestas est; sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quod alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. Id adeo sic cognoscite. Quis tum auderet dicere, 30
nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico iudicium tentatum esse pecunia? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis praeiudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare
conetur? Quare, invidia remota, quam dies miti- 31
gavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque aequitas a veritatis disceptatione reiecit; quid est praeterea, quod in causa relinquatur?

Versatam esse in iudicio pecuniam, constat: ea, quaeritur, unde profecta sit; ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit haec: Primum, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia posset: postremo, etiamsi absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contra reus? Primum, ipsam multitudinem et atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis propter conscientiam

mei ſceleris condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremo, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius iudicii periculo contineretur.

82 Age, quoniam corrumpendi iudicii cauſas ille multas et graves habuit, hic nullam; profectio ipſius pecuniae requiratur. Confecit tabulas diligentiſſime Cluentius. haec autem res habet hoc certe, ut nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni ſunt octo, cum iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: cum omnia, quae nunc ad eam rem pertinent, et ex huius, et ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianae pecuniae veſtigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiisne nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile, vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur a-
83 pud iudicem. quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, ſed a Cluentio ad iudicium corrumpendum conſtitutus. Cur eum, cum in conſilium iretur, Cluentius et Canutius abeſſe patiebantur? cur cum in conſilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quaerebat? Quintius flagitabat? Sine Staleno ne in conſilium iretur, tribunitia poteſtate perfectum eſt. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obſidem Bulbo et ceteris, ut deſtitutus ab Oppianico videretur. Quare ſi iſtinc cauſa corrumpendi iudicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus et audacia eſt;

hinc pudor, honesta vita, et nulla suspicio pecuniae, nulla corrumpendi iudicii causa: patimini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eo transire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia consistant; ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem nunquam accessisse culpam videatis.

At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non 31
ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem 84
gratiae. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione praeditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui, quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stultitia contra est. Minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiae Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, istam dedit conciliationis et gratiae fabulam. Nam fuisse hunc hominum ser- 85
monem, recordari potestis: Cethegum, quod hominem odisset, et quod eius improbitatem versari in republica nollet, et quod videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cum iudex esset, clam atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse; minus ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. sin erat eiusmodi causa, ut Stalenus nummos se accepisse negare non posset; nihil autem erat periculosius, nec turpius, quam, ad quam rem accepisset, confiteri: non est consilium

86 Cethegi reprehendendum. Verum alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, cum re premeretur, quodcunque diceret, honeſtius diceret, quam ſi, quod erat factum, fateretur. te vero illud idem, quod tum exploſum et eiectum eſt, nunc retuliſſe miror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat ſimultates: haerebat in tabulis publicis reus et accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia
32 calumniae relinquere accuſationem Cluentius. An ut
87 praevaricaretur? Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem iudice ſequeſtre? et omnino, quamobrem tota iſta res per Stalenum potius, hominem ab utroque alieniſſimum, ſordidiſſimum, turpiſſimum, quam per bonum aliquem virum ageretur, et amicum neceſſariumque communem? Sed quid ego haec pluribus, quaſi de re obſcura, diſputo; cum ipſa pecunia, quae Staleno data eſt, numero ac ſumma ſua non modo, quanta fuerit, ſed etiam ad quam rem data fuerit, oſtendat? Sexdecim dico iudices, ut Oppianicus abſolveretur, corrumpendos fuiſſe: ad Stalenum ſexcenta et quadraginta millia nummum eſſe delata. Si, ut tu dicis, gratiae conciliandae cauſa, quadraginta iſtorum acceſſio millium quid valet? ſi, ut nos dicimus, ut quadragena millia nummum ſedecim iudicibus darentur; non Archimedes melius potuit deſcribere.

88 At enim iudicia facta permulta ſunt, a Cluentio iudicium eſſe corruptum. Immo vero ante hoc

tempus omnino iſta ipſa res ſuo nomine in iudicium nunquam eſt vocata. Ita multum agitata, ita diu iactata iſta res eſt, ut hodierno die primum cauſa illa defenſa ſit, hodierno die primum veritas vocem contra invidiam, his iudicibus freta, miſerit. Verumtamen multa iſta iudicia quae ſunt? Ego enim me ad omnia confirmavi, et ſic paravi, ut docerem, quae facta poſtea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinae ſimiliora aut tempeſtati, quam iudicio et diſceptationi fuiſſe: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc eſſe: partim eſſe eiusmodi, ut neque appellata unquam iudicia ſint, neque exiſtimata. Hic ego, magis ut conſuetudinem 89
ſervem, quam quod vos non veſtra hoc ſponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his ſingulis diſputo iudiciis, attente audiatis. Condemnatus 33
eſt C. Iunius, qui ei quaeſtioni praefuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cum eſſet iudex quaeſtionis. Non modo cauſae, ſed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum eſt. Quo tempore illum a quaeſtione ad nullum aliud reipublicae munus abduci licebat, eo tempore ad quaeſtionem ipſe abreptus eſt. At quam quaeſtionem? Vultus enim veſtri, iudices, me invitant, ut, quae reticenda putaram, libeat iam libere dicere. Quid? illa tandem quaeſtio, aut 90
diſceptatio, aut iudicium fuit? putabo fuiſſe: dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos geſtus eſt: qua de re Iunius cauſam dixerit: quemcunque rogaris, hoc reſpondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit.

Eſt haec opinio. At, ſi ita eſſet: hac lege accuſatum eſſe oportuit, qua accuſatur Avitus. At ipſe ea lege quaerebat. Paucos dies exſpectaſſet Quintius. At neque privatus accuſare, nec, ſedata iam invidia, volebat. Videtis igitur non in cauſa, ſed in tempore ac poteſtate ſpem omnem accuſatoris
91 fuiſſe. Multam petivit. Qua lege? quod in legem non iuraſſet: quae res nemini unquam fraudi fuit: et quod C. Verres, praetor urbanus, homo ſanctus et diligens, ſubſortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de cauſis C. Iunius condemnatus eſt, iudices, leviſſimis et infirmiſſimis; quas omnino in iudicium afferri non oportuit. itaque oppreſſus eſt, non cau-
34 ſa, ſed tempore. Hoc vos Cluentio iudicium pu-
92 tatis obeſſe oportere? Quam ob cauſam? Si ex lege ſubſortitus non erat Iunius, aut ſi in legem aliquando non iuraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: ſed ille idcirco his legibus condemnatus eſt, quod contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, poſſunt illud iidem iudicium fuiſſe defendere? Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum praetor Iunio fuit, quod illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt? num alia res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quae geſtae ſunt, rem ullam potuiſſe mu-
93 tari. Quid ergo eſt cauſae, quod nunc noſtra defenſio audiatur tanto ſilentio, tunc Iunio defendendi ſui poteſtas erepta ſit? Quia tum in cauſa nihil erat, praeter

invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditioſe ac populariter concitatas. accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia: ad iudicium non modo de concione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quaſi pro theatro illi iudicio aedificati videbantur: quos ubi accuſator concitatis hominibus complerat, non modo dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem poteſtas erat. Nuper apud C. 94
Orchinium, collegam meum, locus ab iudicibus Fauſto Sullae de pecuniis reſiduis non eſt conſtitutus: non quo illi aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſam pecuniae publicae contemtam atque abiectam putarent; ſed quod, accuſante tribuno plebis, conditione aequa diſceptari poſſe non putarent. Quid? conferam Sullamne cum Iunio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an vero tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis: haec autem apud Iunium parva, et infirma, et ipſius labore quaeſita atque collecta. Hic tribunus plebis, modeſtus, pudens, non modo non ſeditioſus, ſed etiam ſeditioſis adverſarius: ille autem acerbus, criminoſus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiae tempeſtatibus concitatum. Quae cum ita eſſent, in Fauſto tamen illi iudices ſtatuerunt, iniqua conditione reum cauſam dicere, cum adverſario eius ad ius accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet. Quam quidem rationem 35
vos, iudices, diligenter, pro veſtra ſapientia et hu- 95
manitate, cogitare et penitus perſpicere debetis, quid

mali, quantum periculi unicuique noſtrum inferre poſſit vis tribunitia, conflata praeſertim invidia et concionibus ſeditioſe concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cum homines ſe non iactatione populari, ſed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec P. Popillius, nec Q. Metellus, clariſſimi atque ampliſſimi viri, vim tribunitiam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, ac ſine iudicio-
96 rum remediis, ſalvi eſſe poſſimus. Non fuit igitur illud iudicium iudicii ſimile, iudices, non fuit: in quo non modus eſt habitus, non mos conſuetudoque ſervata, non cauſa defenſa. Vis illa fuit, et, ut ſaepe iam dixi, ruina quaedam atque tempeſtas, et quidvis potius, quam iudicium, aut diſceptatio, aut quaeſtio. Quod ſi quis eſt, qui illud iudicium fuiſſe arbitretur, et qui his rebus iudicatis ſtandum putet: is tamen hanc cauſam ab illa debet ſeiungere. ab illo enim, ſive quod in legem non iuraſſet, ſive quod ex lege ſubſortitus iudicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur: Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus a Iunio multa pe-
97 tita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe coniuncta. At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, maieſtatis; ut intelligas, hoc iudicium cum illo non eſſe coniunctum. At eſt hoc illi crimen obiectum. Fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii literis et multorum teſtimoniis planum factum eſt. quod crimen erat proprium illius quaeſtionis, et quae res lege maieſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Iam iſta divina-

tio est: qua si uti licet, vide, ne mea coniectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quod homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in iudicium sit adductus, idcirco facilius esse damnatum. tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudi- 36
cium non plus obesse huic causae debet, quam il- 98
la, quae commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popillii, et T. Guttae: qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse; sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad praemia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentii vestroque iudicio coniuncta esse possit. Quid, quod 99
Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quae in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati, et praefecti, et tribuni militares fuerunt, quorum testimoniis planum factum est, maxime eius opera, cum quaestor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt, de H-S IↃC; quae ille cum accepisset nomine iudicii Safiniani, sicut in

Oppianici iudicio poſtea, retinuit atque ſuppreſſit.
100 Omitto et haec, et alia permulta, quae illo iudicio in Stalenum dicta ſunt: hoc dico, eandem tum fuiſſe P. et L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtiſſimis hominibus, et diſertis, controverſiam cum Staleno, quem accuſabant, quae nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut iudicium corrumperet: Stalenus conciliandae gratiae
101 cauſa ſe accepiſſe dicebat. Irridebatur haec illius reconciliatio, et perſona viri boni ſuſcepta, ſicut in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Iuturnae: quibus ſubſcripſit, *Reges ab ſe in gratiam eſſe reductos.* Exagitabantur omnes eius fraudes atque fallaciae: tota vita in eiusmodi ratione verſata aperiebatur: egeſtas domeſtica, quaeſtus forenſis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis et concordiae, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.
102 Cominii cum hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluiſſe, Oppianicum iudici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, iudicatum eſt: cum ita conſtitutum ſit, uti in illa culpa aut Cluentius ſit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus iudici datus ullo veſtigio reperitur: Oppianici pecunia poſt iudicium factum a iudice ablata eſt: poteſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni, non modo non ſit contra Cluentium, ſed maxime noſtram cauſam
37 defenſionemque confirmet? Ergo adhuc Iunii iudi-

cium video esse eiusmodi, ut incursionem potius 103
seditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quam iudicium appellandum putem. Quodsi quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quae a Iunio petita sit, cum Cluentii causa posse coniungi. Illud igitur Iunianum per vim factum est: Bulbi, et Popillii, et Guttae, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus.

Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum praesertim, id quod fuit in illo iudicio invidiosissimum, paucos dies ex subsortitione sedisset? dixit, et bis quidem dixit. In summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis et turbulentis, adduxerat. Uno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, quod non suae decuriae munere, neque ex lege sedisset. paulo sedatiore tempore est accusatus, quam Iunius, sed eadem fere lege et crimine. Quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillime est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen ob rem iudicandam, quam Stalenus, qui causam nusquam eadem lege dixit. proprium crimen illud quaestionis eius non fuit. Fidiculanius quid fecisse dice- 104
batur? accepisse a Cluentio H-S cccc. Cuius erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere a

ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis, ea lege accuſatus, honeſtiſſime eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa more maiorum, ſine vi, ſine metu, ſine periculo: dicta, et expoſita, et demonſtrata ſunt omnia: adducti iudices ſunt, non modo potuiſſe honeſte ab eo reum condemnari, qui non perpetuo ſediſſet; ſed, ſi aliud is iudex nihil ſciſſet, niſi, quae praeiudicia de eo facta eſſe con-
38 ſtarent, audire praeterea nihil debuiſſe. Tum eti-
105 am illi quinque, qui imperitorum hominum rumuſculos aucupati, tum illum abſolverunt, iam ſuam clementiam laudari magnopere nolebant: a quibus ſi qui quaereret, ſediſſentne iudices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent: ſi interrogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, praeterquam veneni eius, quod quaeſitum Avito diceretur; negarent: ſi deinde eſſent rogati, quid iudicaſſent; condemnaſſe ſe dicerent. nemo enim abſolvit. Eodem modo quaeſitum ſi eſſet de Scamandro, certe idem reſpondiſſent: tametſi ille una ſententia eſt abſolutus; ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam dici
106 vellet. Uter igitur facilius ſuae ſententiae rationem reddet: isne, qui ſe et ſibi, et rei iudicatae conſtitiſſe dicit: an ille, qui ſe in principem maleficii, lenem; in adiutores eius et conſcios, vehementiſſimum eſſe reſpondet? Quorum ego de ſententia non debeo diſputare. neque enim dubito, quin ii tales viri, ſuſpicione aliqua percuſſi repentina, de ſtatu ſuo declinarint. Quare eorum, qui abſolverunt, miſericordiam non reprehendo: eorum, qui in iudicando ſuperiora iudicia ſecuti ſunt ſua ſpon-

te, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum vero, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, et quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, cum tanta consilii infamia et tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paulo posterius patefacta re, maluerunt. Ac 107
ne ex facto solum sapientes illos iudicetis, sed etiam ex nominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissime ac sapientissime factum probetis; quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. Quis Q. Considio constantior? quis iudiciorum, atque eius dignitatis, quae in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate praestantior? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quae, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quaerunt. Qualis vis M. Iuventius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Basilus? C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis, iam tum florente republica, floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, Cn. Heius, pari et integritate et prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, et diligentia, et religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Op- 108
pianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnavit, constans existimatur.

39 Haec tum agitante Quintio, neque in concione, neque in iudicio demonſtrata ſunt. neque enim ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam conſiſtere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipſe, poſtquam Iunium pervertit, cauſam totam reliquit. paucis enim diebus illis et ipſe privatus eſt factus, et hominum ſtudia deferbuiſſe intelligebat. Quodſi, per quos dies Iunium accuſavit, Fidiculanium accuſare voluiſſet: reſpondendi Fidiculanio poteſtas facta non eſſet. Ac primo quidem, omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, mina-
109 batur. Iam inſolentiam noratis hominis: noratis animos eius ac ſpiritus tribunitios. Quod erat odium? dii immortales! quae ſuperbia? quanta ignoratio ſui? quam gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipſum acerbe tulerit, (ex quo illa nata ſunt omnia,) non ſibi ac defenſioni ſuae condonatum eſſe Oppianicum: proinde quaſi non ſatis ſigni eſſe debuerit, ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum contuliſſet. Erat enim Romae ſumma copia patronorum, hominum eloquentiſſimorum atque ampliſſimorum, quorum certe aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo nobilem, ſi honeſte putaſſet eiusmodi
40 cauſam poſſe defendi. Nam Quintius quidem, quam
110 cauſam unquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum unquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quod Roſtra iamdiu vacua, locumque illum, poſt adventum L. Sullae a tribunitia voce deſertum, oppreſſerat, multitudinemque iam deſue-

actam a concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paulisper iucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum adscenderat? neque iniuria. Facite 111
enim, ut non solum mores eius et arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex iudicio discessisse victum, rem ab subselliis in Rostra detulit. Et iam querimur saepe, hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? nego usquam unquam fuisse maiores; ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eo pervenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis 112
autem hoc uno nititur, quod sit ignobilis; procedit saepe longius, quam si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus. ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia atque intolerantia ferre potuisset? Quod eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque arrogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quam pertimescendam. Sed, ut illuc rever- 41
tar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu, qui ea iudicia facta commemoras, quaero, quid tum esse existimas iudicatum? certe gratis iudicasse. At 113
condemnarat: at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus a L. Quintio vehementer erat

et saepe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Iam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: iam non eos Iunius subsortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: iam potuit aliquis ab initio non sedisse, et tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verum, si innocens Falcula, quaeso, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum obiectam, quae Fidiculanio obiecta non sit: neque aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in ceterorum.
114 Aut hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare.

Quamquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis iudicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cum primum illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, si in ambitus iudiciis hoc his obfuit, cum alia lege causam dicerent; certe, si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset.
115 Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret; cur, in tanta multitudine accusatorum, tantis praemiis, ceteri rei facti non sunt? Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimio Scaevolae litem eo no-

mine esse aestimatam. Cuius rei quae consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Nunquam enim ea diligentia, quae solet adhiberi in ceteris iudiciis, eadem, reo damnato, adhibita est. In litibus aesti- 116
mandis fere iudices, aut, quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quod se perfunctos iam esse arbitrantur, cum de reo iudicarunt, negligentius attendunt cetera. Itaque et maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent aestimatae; et hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniisse pecunias in litibus aestimandis statutum sit, eos illi iudices absolvant: quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, aestimationem litium, non esse iudicium. Scaevola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliae testibus. omni contentione pugnatum est, ut lis haec capitis aestimaretur. quae res si rei iudicatae pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa factus esset.

Sequitur id, quod illi iudicium appellant, ma- 42
iores autem nostri nunquam neque iudicium no- 117
minarunt, neque perinde, ut rem iudicatam, observaverunt, animadversio atque auctoritas censoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba faciunda sunt: ut a me cum huiusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum et amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam

mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero vero (sicut et plerique vestrum sciunt) magnus usus et summa
118 utriusque officiis constituta necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia sua virtute summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, honoris causa nominatur, facile hoc, iudices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis fidem et diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo praeterire non possum. A me tamen, ut aequum est, omnia caute pedetentimque dicentur, ut neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas laesa, aut amicitia violata esse videatur.

119 Video igitur, iudices, animadvertisse censores in iudices quosdam illius consilii Iuniani, cum istam ipsam causam subscriberent. Hic primum illud commune proponam, nunquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus iudicatis, fuisse. neque in re nota consumam tempus exemplis. ponam illud unum: C. Getam, cum a L. Metello et Cn. Domitio, censoribus, ex senatu eiectus esset, censorem ipsum postea esse factum: et, cuius mores a censoribus erant reprehensi, hunc postea et populi Romani, et eorum,

qui in ipſum animadverterant, moribus praefuiſſe. Quodſi illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur; ſic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet. Nunc, ſi quem Cn. Lentuli, aut L. 120
Gellii libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amiſſis, nunquam ullam honeſtatis ſuae partem recuperabit: quos autem ipſe L. Gellius et Cn. Lentulus, duo cenſores, clariſſimi viri, ſapientiſſimique homines, furti et captarum pecuniarum nomine, notaverunt, ii non modo in ſenatum redierunt, ſed etiam illarum ipſarum rerum iudiciis abſoluti ſunt. Neminem voluerunt maiores 43
noſtri non modo de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe iudicem, niſi qui inter adverſarios conveniſſet. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſis aut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accuſare, haec ignominiae cauſa praetermiſſa eſt. Timoris enim cauſam, non vitae poenam in illa poteſtate eſſe voluerunt. Ita- 121
que non ſolum, iudices, illud oſtendam, quod iam videtis, populi Romani ſuffragiis ſaepenumero cenſorias ſubſcriptiones eſſe deletas, verum etiam iudiciis eorum, qui iurati ſtatuere maiore cum religione et diligentia debuerunt. Primum iudices, ſenatores, equitesque Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuae potius religioni, quam cenſorum opinioni, paruerunt. Deinde praetores urbani, qui iurati de-

bent optimum quemque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad rem cenſoriam ignominiam impe-
122 dimento eſſe oportere duxerunt. Cenſores denique ipſi ſaepenumero ſuperiorum cenſorum iudiciis (ſi iſta iudicia appellari vultis) non ſteterunt. atque etiam ipſi inter ſe cenſores ſua iudicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, ſed etiam reſcindat: ut alter de ſenatu moveri velit, alter retineat, et ordine ampliſſimo dignum exiſtimet: ut alter in aerarios referri, aut tribu moveri iubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, haec appellare iudicia, quae a populo Romano reſcindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magiſtratibus negligi, ab iis, qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis?

44 Quae cum ita ſint: videamus, quid tandem cen-
123 ſores de illo iudicio corrupto iudicaſſe dicantur. Ac primum illud ſtatuamus: utrum, quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit; an, quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideo, quia ſubſcripſerint: videte, quid agatis, ne in unumquemque noſtrum cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis civibus, quam illa acerbiſſima proſcriptio poſſit afferre: ne cenſorium ſtilum, cuius mucronem multis remediis maiores noſtri retuderunt, aeque poſthac,
124 atque illum dictatorium gladium pertimeſcamus. Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco grave debet eſſe; hoc quaeramus, verum ſit, an falſum: removeantur auctoritates cenſoriae: tol-

latur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod a Cluentio profectae pecuniae vestigium ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo unquam secus esse existimatum: nihil denique praeiudicatum. tum auctoritatem censorum amplexato: tum illorum iudicium cum re coniunctum esse defendito. Dum vero 125
eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse iudicatus sit: qui testamentum interleverit: qui, supposita persona, falsum testamentum obsignandum curarit: qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servitute ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendosque curarit: qui eius uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro potione dederit: qui socrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui, cum venenum privigno suo quaereret, manifesto sit deprehensus: cuius ministris conscriisque damnatis, ipse adductus in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum haec, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianae pecuniae crimen tenebitur: quid est, quod te ista censoria sive voluntas, sive opinio adiuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? 45
ne ipsi quidem, ut gravissime dicam, quidquam 126

aliud dicent, praeter ſermonem atque famam. nihil ſe teſtibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperiſſe, nihil denique, cauſa cognita, ſtatuiſſe dicent. Quodſi ita feciſſent: tamen id non ita fixum eſſe deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quae ſumma eſt: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratioſum proferam. Nuper hominem tenuem, ſcribam aedilitium, D. Matrinium cum defendiſſem apud M. Iunium, Q. Publicium praetores, et M. Plaetorium, C. Flaminium, aediles curules; perſuaſi, ut ſcribam iurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores aerarium reliquiſſent. Cum enim in homine nulla culpa reperiretur; quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quaerendum eſſe duxe-
127 runt. Nam haec quidem, quae de iudicio corrupto ſubſcripſerint, quis eſt, qui ab illis ſatis cognita et diligenter iudicata arbitretur? in M'. Aquillium et in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecunia? Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecunia, non, ut illae Quintianae conciones habebant, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt ac ſuſpicione ponendi. Duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini iudicari. Aut illud afferant, [aliquid eſſe] quod de iis duobus habue-
46 rint compertum, de ceteris comperiſſe. Nam illud
128 quidem minime probandum eſt, ad notationes auctoritatemque cenſoriam exemplum illos a conſuetudine militari tranſtuliſſe. Statuerunt enim ita maiores

noſtri, ut, ſi a multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, et in iudicio civium, et in animadverſione vitiórum, qui convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum vimque pertimuit, poteſt idem poſtea et miles eſſe melior, et vir bonus, et civis utilis. Quare, ne in bello, propter hoſtium metum, delinqueret, amplior ei mortis et ſupplicii metus eſt a maioribus conſtitutus: ne autem nimium multi poenam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt. Hoc tu 129
idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? Si erunt plures, qui ob innocentem condemnandum pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, ſed carpas, ut velis, et paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente et vidente, curia ſenatorem, populus Romanus iudicem, respublica civem ſine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem ſuam et religionem pecunia commutarit? et qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is cenſoriae ſeveritatis nota non inuretur? Tu es praefectus moribus, magiſter veteris diſciplinae et ſeveritatis, ſi aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum; aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eadem poena affici convenire? et quam conditionem ſupplicii maiores in bello timiditati militis propoſitam eſſe voluerunt, eandem tu in pace conſtitues improbitati

ſenatoris? Quodſi exemplum hoc ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit; ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit. Sin autem ſortiri ad poenam, atque hominum delictum fortunae iudicio committere, minime cenſorium eſt; certe in multorum peccato carpi paucos ad
47 ignominiam et turpitudinem, non oportet. Verum
130 omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ventum quendam popularem eſſe quaeſitum. Iactata res erat in concione a tribuno ſeditioſo: incognita cauſa probatum illud erat: *Multitudinem illicitum eſt contra dicere*: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porro magnam illa iudicia venerant. etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum invidia verſata. Praetermitti a cenſoribus, et negligi macula iudiciorum poſſe non videbatur. homines, quos ceteris vitiis atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, et eo magis, quod illo ipſo tempore, illis cenſoribus, erant iudicia cum equeſtri ordine communicata; ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſua auctoritate illa iudicia
131 cum equeſtri ordine reprehendiſſe. Quodſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet; hominibus tali prudentia certe probaviſſem (res enim indicat), nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti: ex tota iſta ſubſcriptione rumorem quendam et plauſum popularem eſſe quaeſitum. Nam in P. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripſit L. Gellius, quod is pecuniam acce-

piſſet, quo innocentem condemnaret. Iam id ipſum quantae divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe nunquam viderat, cum homines ſapientiſſimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, cauſa cognita, ſibi dixerint non liquere?

Verum eſto. condemnat Popillium Gellius: iu- 132
dicat, accepiſſe a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quod erat libertini filius, in ſenatum non legit: locum quidem ſenatorium ludis, et cetera ornamenta relinquit, et eum omni ignominia liberat. quod cum facit, iudicat, eius ſententia gratis eſſe Oppianicum condemnatum. et eundem Popillium poſtea Lentulus in ambitus iudicio pro teſtimonio diligentiſſime laudat. Quare, ſi neque L. Gellii iudicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius; et, ſi uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non putavit: quid eſt, quamobrem quisquam noſtrum cenſorias ſubſcriptiones omnes, fixas, et in perpetuum ratas putet eſſe oportere?

At in ipſum Avitum animadverterunt: nullam 48
quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitae, 133
non dicam vitium, ſed erratum. neque enim hoc homine ſanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior eſſe quisquam poteſt: neque illi aliter dicunt: ſed eandem illam famam iudicii corrupti ſecuti ſunt: neque ipſi ſecus exiſtimant, quam nos exiſtimari volumus, de huius pudore, integritate, virtute: ſed putarunt praetermitti accuſatorem non potuiſſe, cum animad-

verſum eſſet in iudices. Qua de re tota ſi unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non di-
134 cam. Non enim mihi exemplum ſummi et clariſſimi viri, P. Africani, praetereundum videtur: qui cum eſſet cenſor, et in equitum cenſu C. Licinius Sacerdos prodiiſſet; clara voce, ut omnis concio audire poſſet, dixit, ſe ſcire, illum verbis conceptis peieraſſe. ſi quis contra dicere vellet, uſurum eſſe eum ſuo teſtimonio. deinde cum contra nemo diceret, iuſſit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio et populus Romanus, et exterae gentes contentae eſſe conſueverant, ipſe ſua ſcientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quodſi hoc Avito facere licuiſſet, facile, illis ipſis iudicibus, et falſae ſuſpicioni, et invidiae populariter excitatae reſtitiſſet.

135 Unum etiam eſt, quod me maxime conturbat, cui loco reſpondere poſſe vix videor, quod elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtiſſimi videlicet et ſapientiſſimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cuius hominis levi-
84 tate et inconſtantia plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, eiusmodi eſt, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alieniſſimos coniungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, conſideres, cenſeo, diligenter, utrum cenſorum iudicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii: leve eſt, quod cenſores de ceteris ſubſcripſerunt: ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex ſenatu

eiecerunt. sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem eiicerent, retinuerunt.

At enim senatus universus iudicavit, illud cor- 49
ruptum esse iudicium. Quomodo? suscepit causam. 136
An potuit rem delatam eiusmodi repudiare? cum tribunus plebis, populo concitato, rem paene ad manus revocasset: cum vir optimus, et homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur: cum invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicae repudiari? At quid est decretum? quam iuste? quam sapienter? quam diligenter? *Si qui sint, quorum opera factum sit, ut iudicium publicum corrumperetur.* Utrum videtur senatus id factum iudicare: an, si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quaero a vobis, num istam 137
legem ex isto senatus consulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus et C. Cassius, in quos, tum consules designatos, idem illud senatus decreverit? non tulerunt: et quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspicione confirmas, factum est primo illorum aequitate et sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiae praesens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni

plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam et rogationem flagitarat, idem C. Iunii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore et concursu totam illam legem et quaestionem repu-
138 diavit. Ex quo intelligi potuit id, quod saepe dictum est: ut mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari; sic et populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

50 Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter paene praeterii. mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione, nescio qua, Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam iudicum ad honeste iudicandum, et commemorationem tum aliorum iudiciorum, quae probata non essent, tum illius ipsius iudicii Iuniani: perinde quasi ego non ab initio huius defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse iudicium: aut, cum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam
139 populare esset, in illo tempore praeterire. Ego vero, si quid eiusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi: et illa oratio potius temporis mei, quam iudicii et auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, et mihi initio proposuissem, ut animos et populi Romani et iudicum commoverem: cumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem: istam rem, quae tam populariter esset agitata, praeterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis

habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur. omnes enim illae orationes, cauſarum et temporum ſunt, non hominum ipſorum ac patronorum. Nam ſi cauſae ipſae pro ſe loqui poſſent, nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quae noſtra auctoritate conſtituantur; ſed quae ex re ipſa cauſaque ducantur. Hominem ingenioſum, M. Antonium, aiunt ſoli- 140
tum eſſe dicere, *idcirco ſe nullam unquam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid aliquando, quod non opus eſſet, ab ſe eſſet dictum; poſſet ſe negare dixiſſe*: perinde quaſi, quid a nobis dictum, aut actum ſit, id niſi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego vero in iſto genere li- 51
bentius cum multorum, tum hominis eloquentiſſimi et ſapientiſſimi, L. Craſſi, auctoritatem ſequor: qui cum L. Plancium defenderet, accuſante M. Bruto, homine in dicendo vehementi et calido, cum Brutus, duobus recitatoribus conſtitutis, ex duabus eius orationibus capita alterna, inter ſe contraria, recitanda curaſſet, quod in diſſuaſione rogationis eius, quae contra coloniam Narbonenſem ferebatur, quantum poteſt, de auctoritate ſenatus detrahit; in ſuaſione legis Serviliae ſummis ornat ſenatum laudibus: et multa in equites Romanos cum ex ea oratione aſperius dicta recitaſſet, quo animi illorum iudicum in Craſſum incenderentur; aliquantum eſſe commotus dicitur. Itaque in reſpon- 141
dendo primum expoſuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re et cauſa habita videretur: deinde, ut intelligere poſſet Brutus, quem homi-

nem, et non ſolum qua eloquentia, verum etiam quo lepore et quibus facetiis praeditum laceſſiſſet; tres et ipſe excitavit recitatores cum ſingulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accuſatoris de iure civili reliquit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quae vobis nota eſſe arbitror: *Forte evenit, ut ruri in Privernate eſſemus, ego & Brutus filius:* fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego & Brutus filius:* Albanum poſcebat. *In Tiburte forte cum aſſediſſemus, ego & Brutus filius:* Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem ſapientem, quod filii nequitiam videret, quae praedia ei relinqueret, teſtificari dicebat voluiſſe. quodſi potuiſſet honeſte ſcribere, ſe in balneis cum id aetatis filio fuiſſe, non praeteriſſet: eas ſe tamen ab eo balneas non ex libris patris, ſed ex tabulis et ex cenſu quaerere. Craſſus tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuae poeniteret. moleſte enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus reprehenſum, quas de republica habuiſſet; in quibus forſitan magis requira-
142 tur conſtantia. Ego autem illa recitata eſſe non moleſte fero. neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quae tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris ſuſcepi, cum iſta dixi, quo minus honeſte hanc cauſam et libere poſſem defendere. Quodſi velim confiteri, me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa opinione populari; quis tandem id poſſit reprehendere? praeſertim, iudices, cum a vobis quoque ipſis hoc impetrare ſit aequiſſimum, quod ego et ab initio petivi, et nunc peto, ut, ſi quam

huc graviorem de illo iudicio opinionem attuliſtis, hanc, cauſa perſpecta, atque omni veritate cognita, deponatis.

Nunc, quoniam ad omnia, quae abs te dicta ſunt, 52
T. Atti, de Oppianici damnatione reſpondi: con- 143
fiteare neceſſe eſt, te opinionem multum fefelliſſe, quod exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto eius, ſed lege defenſurum. Nam hoc perſaepe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc praeſidio legis defendere. Itane eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur; et eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat. Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa eſt; ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit. Sed num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem ullam fecerim legis? num ſecus hanc cauſam defendiſſem, hac ſi lege Avitus teneretur? certe, ut hominem confirmare oportet, nullus eſt locus a me purgandi iſtius invidioſi criminis praetermiſſus. Quid ergo eſt? quaeret fortaſſe quispiam, diſ- 144
pliceatne mihi, legum praeſidio a capite periculum propulſare. Mihi vero, iudices, non diſplicet: ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti pudentisque iudicio, non ſolum meo conſilio uti conſuevi, ſed multum etiam eius, quem defendo, et conſilio et voluntati obtempero. Nam, ut haec ad me cauſa delata eſt, qui leges eas, ad quas adhibemur, et in quibus verſamur, noſſe deberem: dixi Avito ſtatim, de eo, *Qui coiſſet, quo quis con-*

demnaretur, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare et obsecrare coepit, ut ne sese lege defenderem. Cum ego, quae mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorem esse civitatis retinendae, quam existimationis. Morem homini gessi: et tamen idcirco feci, (neque enim id semper facere debemus,) quod videbam, per se ipsam causam copiosissime sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua iam sum usus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quodsi nihil aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem: lege recitata, perorassem.

53 Neque me illa oratio commovet, quod ait Attius, indignum esse facinus, si senator iudicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum esse, (quod cuiusmodi sit, iam videro,) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, quae legibus teneatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in republica; hoc fundamentum libertatis; hic fons aequitatis. mens, et animus, et consilium, et sententia civitatis, posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente; sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, et membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. Quid est, Q. Naso, cur tu in isto loco sedeas? quae vis est,

qua abs te hi iudices, tali dignitate praediti, coerceantur? vos autem, iudices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo iure Attius, quae voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribae, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quaestioni video, volunt? opinor haec omnia lege fieri, totumque hoc iudicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, et administrari. Quid ergo est? haec quaestio sola ita gubernatur? quid M. Plaetorii et C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitu causa dicitur? quid reliquae quaestiones? circumspicite omnes reipublicae partes: omnia legum imperio et praescripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, 148
reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque haec tua recusatio confessio sit captae pecuniae; sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, 54
et quid abs te iuris constituatur, vide. Iubet lex ea, qua lege haec quaestio constituta est, iudicem quaestionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, iudices) quaerere de veneno. In quem quaerere? infinitum est. *Quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex statim adiungit? Recita. *Deque eius capite quaerito.* Cuius? qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quae-*

flor, tribunus plebis. Deinceps omnes magiſtratus nominavit. *Quive in ſenatu ſententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quo quis iudicio publico condemnaretur.* Qui eorum. quorum? videlicet, qui ſupra ſcripti ſunt. quid intereſt, utro modo ſcriptum ſit? Etſi eſt apertum, tamen ipſa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit.* omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in iudicium vocantur. Si item de coitione voluiſſet: adiunxiſſet, *Quive coierit.* Nunc ita eſt, *Deque eius capite quaerito, qui magiſtratum habuerit, quive in ſenatu ſententiam dixerit: qui eorum coiit, coierit.*
149 Num is eſt Cluentius? certe non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abiicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quae ab huius cauſa ſeiuncta ſunt, reſpondebo. eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic ſua putat intereſſe, ſe re ipſa, et geſto negotio, non lege defendi: ego autem mea exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum. non enim mihi haec cauſa ſola dicenda eſt. omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicunque hac facultate defenſionis contenti eſſe poſſunt. nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quae de lege ab Attio dicta ſunt, ſi reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor: neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico; ſed ea, quae a me deſiderari arbitror, non relinquam.

Iniquum tibi videtur, Atti, esse, non iisdem le- 55
gibus omnes teneri. Primum (ut id iniquissimum 150
esse confitear) huiusmodi est, ut commutatis eis
opus sit legibus, non ut iis, quae sunt, non pareamus. Deinde quis unquam hoc senator accusavit, ut, cum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus: quam multa molesta ac difficilia, quae subimus? atque haec omnia tantum honoris et amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines; easdem vitae conditiones non perferent. putant enim, minus multos sibi laqueos legum, et conditionum, ac iudiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerint adscendere, aut non petiverint. Atque, ut omittam leges alias omnes, 151
quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, *Ne quis iudicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo a populi causa remotissimus, tamen, cum eius rei quaestionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quaestionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suae, quaestus in veteres iudices, in hanc unam quaestionem

152 contuliſſet. Nec nunc quidquam agitur, (mihi credite, iudices, et proſpicite id, quod providendum eſt,) niſi, ut equeſter ordo in huiusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed a paucis. nam ii ſenatores, qui ſe facile tuentur integritate et innocentia, quales (ut vere dicam) vos eſtis, et ceteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordia coniunctiſſimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque praeterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine; hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſſet, ut de iis, qui rem iudicarent, huiusmodi iudicia fieri poſſent. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtrae poſſe confi-
153 dunt. Quis enim de homine audeat, paulo maioribus opibus praedito, vere et fortiter iudicare; cum videat, ſibi de eo, quod coierit, aut conſen-
56 ſerit, cauſam eſſe dicendam? O viros fortes, equites Romanos, qui homini clariſſimo ac potentiſſimo, M. Druſo, tribuno plebis reſtiterunt, cum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quae tum erat, nobilitate, niſi uti, qui res iudicaſſent, huiuscemodi quaeſtionibus in iudicium vocarentur. Tunc C. Flavius Puſio, Cn. Titinnius, C. Maecenas, illa robora populi Romani, ceterique huiuscemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpae ſuſcipere ſe putarent, recuſando: ſed apertiſſime repugnarunt, cum haec

recusarent, et palam fortissime atque honestissime dicerent, se potuisse iudicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quae dignitas: quae se non contemsisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse: et vitam illam tanquillam et quietam, remotam a procellis invidiarum, et huiuscemodi iudiciorum amfractu, sequi maluisse. aut sibi ad honores petendos aetatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitae, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, praetermisissent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea quod ea conditione proposita petere coepisset; quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen et gratia, toga praetexta, sella curulis, [insignia,] fasces, exercitus, imperia, provinciae: quibus in rebus cum summum recte factis maiores nostri praemium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, quae tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem unquam recusavit, quo minus vel ea

lege rationem vitae ſuae redderet, qua non teneretur. Quae ſi vobis conditio placet: omnes id agamus, ut haec quam primum in omnes ordines quaeſtio perferatur.

57 Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda noſtra, iura, libertatem, ſalutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: ſimul et illud quam ſit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam et fortunas ſuas commiſiſſe: ipſum ſine cura eſſe: non metuere, ne lege ea, quam nunquam ipſe iuſſerit, et quaeſtione, qua ſe ſolutum liberumque eſſe arbitretur, per paucos iudices ad-
156 ſtringatur. Agit enim ſic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus et diſertus: omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis, et auditis ſilentio, ſicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit ea lege, qua lege ſenatores, et ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur: mihi per eum, recuſare, et in arce legis praeſidia conſtituere defenſionis meae, non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius, (ſicuti veſtra aequitate nixi confidimus,) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus ſit: in lege autem, quam attingere noluerit, praeſidii ni-
157 hil fuiſſe. Hic nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano praeſtare debeam, quoniam is meae vitae ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera poſita ſit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, et quam periculoſa, et quam infinita quae-

stio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quae in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. qua in lege est, *qui coierit:* quod quam late pateat, videtis. *Convenerit:* aeque infinitum et incertum est. *Consenserit.* hoc vero cum incertum et infinitum, tum obscurum et occultum est. *Falsumve testimonium dixerit.* quis de plebe Romana testimonium dixit unquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanae propositum sit, neminem unquam esse confirmo. Sed hoc polliceor 158
omnibus, si cui forte hac lege negotium facessetur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me eius causam legis praesidio defensurum; et vel his iudicibus, vel eorum similibus, facile probaturum, et omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo 58
dubitare, iudices, quin, si qua ad vos causa huiusmodi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiamsi is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiamsi eum oderitis, etiamsi inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis; et religioni potius vestrae, quam odio pareatis. Est enim sapientis iudicis, cogitare, 159
tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum et creditum sit; et non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse: posse, quem oderit, absolvere; quem non oderit, condemnare: et semper, non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat, cogitare: animadver-

tere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quae res in quaeſtione verſetur. Cum haec ſunt videnda, tum vero illud eſt hominis magni, iudices, atque ſapientis, cum illam, iudicandi cauſa, tabellam ſumſerit, non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi, quodcunque concupierit, licere; ſed habere in conſilio legem, religionem, aequitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere: maximique aeſtimare conſcientiam mentis ſuae, quam ab diis immortalibus accepimus; quae a nobis divelli non poteſt; quae ſi optimorum conſiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, ſine ullo metu, et ſumma
160 cum honeſtate vivemus. Haec ſi T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet; profecto ne conatus quidem eſſet dicere, id quod multis verbis egit, iudicem, quod ei videatur, ſtatuere, et non devinctum legibus eſſe oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicae dignitate, parum; pro veſtra prudentia, ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quae, quia veſtrae quaeſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi fingenda eſſe, et proferenda, ne omnium turpiſſimi reperirentur, ſi in iudicium nihil, praeter invidiam,
59 attuliſſent. Atque, ut exiſtimetis, neceſſario me de his rebus, de quibus iam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua. profecto intelligetis, ea, quae paucis demonſtrari potuerunt, breviſſime eſſe defenſa.

161 Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus eſt, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam

esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluentio, tractatus est. huius illum opes in rebus eius incommodis sublevarunt. atque hoc cum ipse, tum omnes eius amici necessariique cognorunt. Ancarii et Paceni pastoribus huius villicos vim et manus attulisse. Cum quaedam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta; Aviti villici rem domini, et privatam possessionem defenderunt. cum esset expostulatio facta, causa illis demonstrata; sine iudicio controversiaque discessum est. P. Aelii te- 162
stamento propinquus exheredatus cum esset, heres hic alienior institutus est. P. Aelius Aviti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit; idque testamentum ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento infitiatum esse. non est ita. sed cum H-S xxx scripta essent, pro H-S ccc, neque ei satis cautum videretur; voluit eum aliquid acceptum referre liberalitati suae. primo deberi negavit: post sine controversia solvit. Coelii cuiusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de sectoribus, quo tempore eam primum liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Coelio. Ennium esse 163
quendam, cuius bona teneat Avitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere coepit. Hic illo privato iudicio, (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum, A. Bin-

nium quendam, cauponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a Cluentio, servisque eius, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si invitaverit, id quod solet, sic hominem accipie-
164 mus, ut molestе ferat, se de via decessisse. Habetis, iudices, quae in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quam levia, genere ipso! quam falsa, re! quam brevia, respon-
60 su! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum iusiurandum pertinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conveniſtis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quam paucis verbis haec causa perorari potuerit, et quam multa a me dicta sint, quae ad huius voluntatem maxime, ad vestrum iudicium minime pertinerent.

165 Obiectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportune adest homo summa fide, et omni virtute praeditus, L. Plaetorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit et familiaris. apud hunc ille Romae habitavit, apud hunc aegrotavit, huius domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque eius bonorum, praetoris edicto, huic, illius sororis filio, adolescenti pudentissimo, et in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

166 Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cum eius in nuptiis, more Larinatium,

multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum: id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, eius familiarem, intercepisse, bibisse, statimque esse mortuum. Haec ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, haec pluribus verbis dicerem, quae nunc paucis percurrit oratio mea. Quid unquam Avitus in se admisit, ut hoc 167
tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit; huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent? quod iam intelligetis. An ut de causa eius periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi illo die? in illa frequentia? per quem porro datum? unde sumtum? quae deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quae dici possunt: sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. res enim iam se ipsa defendat. Nego, illum adolescentem, quem 163
statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum et impudens mendacium. perspicite cetera. dico, illum, cum ad illud prandium crudior venisset, et, ut aetas illa fert, sibi tum non peperciisset; aliquot dies aegrotasse, et ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. quod recita. Tu autem, nisi molestum est,

paulisper exsurge, et perfer hunc dolorem commemorationis necessariae: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti moeror tuus calamitatem et falsum crimen afferret. TESTIMONIUM BALBUTII PATRIS.

61 Unum etiam mihi reliquum eiusmodi crimen
169 est, iudices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meae dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius; idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primum illud quaero, quae causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici vo-
170 lunt, vel quod metuunt, vel quod oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quod iam Oppianicum poena affectum pro maleficiis, eiectum e civitate, quisquam timeret? quid metuebat? ne oppugnaretur a perdito? an ne accusaretur a condemnato? an ne exsulis testimonio laederetur? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit; adeone erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo adire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? huius igitur

vitae Avitus invidebat? Hunc si acerbe et penitus 171
oderat; non eum quam diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset, (ut multi saepe fortes viri in eiusmodi dolore,) mortem sibi ipse consciisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus, illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: a socrus, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum esse praecipitem in sceleratorum sedem atque regionem. quae si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, praeter sensum doloris? Age vero, venenum per quem 62
datum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? 172
nihil; atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum et suum scelus, et illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu finis? cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc praeiudicaretur? Iam vero illud quam non probabile, 173
quam inusitatum, iudices, quam novum, in pane datum venenum? Faciliusne potuit, quam in poculo? latius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset? ce-

lerius potuit comeſtum quam epotum in venas, atque in omnes partes corporis permanare? facilius fallere in pane (ſi eſſet animadverſum) quam in poculo, cum ita confuſum eſſet, ut ſecerni nullo
174 modo poſſet? At repentina morte periit. Quod ſi eſſet ita factum: tamen ea res, propter multorum eiusmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet. ſi eſſet ſuſpicioſum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum pertineret. Verum in eo ipſo homines impudentiſſime mentiuntur. Id ut intelligatis: et mortem eius, et, quemadmodum poſt mortem, in Avitum ſit crimen a matre quaeſitum, cognoſcite.

175 Cum vagus et exſul erraret, atque undique excluſus Oppianicus, in Falernum ſe ad C. Quintilium contuliſſet; ibi primum in morbum incidit, ac ſatis vehementer diuque aegrotavit. Cum eſſet una Saſſia, et Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui ſimul eſſe ſolebat, familiarius uteretur, quam vir diſſolutiſſimus, incolumi fortuna, pati poſſet: et ius illud matrimonii caſtum atque legitimum, damnatione viri ſublatum arbitraretur: Nicoſtratus quidam, fidelis Oppianici ſervulus, percurioſus et minime mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus cum iam convaleſceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre poſſet, et huc ad urbem profectus eſſet, (ſolebat enim extra portam aliquid habere conducti,) cecidiſſe ex equo dicitur, et homo infirma valetudine latus offendiſſe vehementer, et, poſteaquam ad urbem cum febri venerit, pau-

cis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, eiusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. Post mortem eius Sassia statim moliri ne- 63
faria mulier coepit insidias filio : quaestionem ha- 176
bere de viri morte constituit. emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone et de assecla quodam servo suo quaesituram esse dixit. praeterea servum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quaestionem postulavit. Hic cum esset illo tempore puer, et illa quaestio de patris sui morte constitui diceretur : etsi illum servum, et sibi benevolum esse, et patri fuisse arbitrabatur ; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici et hospites Oppianici, et ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quaeritur. Cum essent animi servorum et spe et metu tentati, ut aliquid in quaestione dicerent : tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, et vi tormentorum adducti, in veritate man- 177
serunt, neque se quidquam scire dixerunt. Quaestio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur. habetur de integro quaestio : nulla vis tormentorum acerrimorum praetermittitur : aversari advocati, et iam vix ferre posse : furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut speraret, ea, quae co-

gitaſſet, procedere. Cum iam tortor, atque eſſent tormenta ipſa defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet : quidam ex advocatis, homo et honoribus populi ornatus, et ſumma virtute praeditus, intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur, ſed ut aliquid falſi dicere cogerentur. Hoc poſtquam ceteri comprobarunt : ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quaeſitum.
178 Redditur Oppianico Nicoſtratus : Larinum ipſa proficiſcitur cum ſuis, moerens, quod iam certe incolumem filium fore putabat, ad quem non modo verum crimen, ſed ne ficta quidem ſuſpicio perveniret : et cui non modo aperta inimicorum oppugnatio, ſed ne occultae quidem matris inſidiae nocere potuiſſent. Larinum poſtquam venit : quae a Stratone illo venenum antea viro ſuo datum, ſibi perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei continuo et ornatam, Larini medicinae exercendae cauſa,
64 tabernam dedit. Unum, alterum, tertium annum Saſſia quieſcebat, ut velle atque optare aliquid calamitatis filio potius, quam id ſtruere et moliri
179 videretur. Tum interim Hortenſio, Metello conſulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem, ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam, illam, quam ex genero ſuſceperat, ut eum nuptiis alligatum ſimul, et teſtamenti ſpe devinctum, poſſet habere in poteſtate. Hoc ipſo fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit et caedem eiusmodi. Cum eſſet in aedibus armarium, in quo ſciret eſſe nummorum aliquantum et auri : noctu duos

conservos dormientes occidit, in piscinamque deiecit: ipse armarii fundum exsecuit, et H-S.* et auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Cum exsectio illa fundi in armario animadverteretur, quaerebant homines, quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiae recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam, ex omni parte dentatam, et tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus. invenitur ea serrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, et aperte insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominae indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula coniectus est: atque etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes, reperiuntur. Constituitur quaestio de furto. nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quaestionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minus verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quaerebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem illum tum fine causa in quaestionem postulavit. Oppianicus primo recusavit. posteaquam illa, abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum, minaretur; mulieri crudelissimae servum fide-

180

181

liſſimum, non in quaeſtionem tulit, ſed plane ad ſup-
65 plicium dedit. Poſt triennium igitur agitata denique
182 quaeſtio de viri morte habebatur: et de quibus ſervis habebatur? Nova, credo, res obiecta, novi quidam homines in ſuſpicionem vocati ſunt. de Stratone, et de Nicoſtrato. Quid? Romae quaeſitum de iſtis hominibus non erat? Itane tandem? mulier iam non morbo, ſed ſcelere furioſa, cum quaeſtionem habuiſſet Romae, cum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, et ceterorum honeſtiſſimorum virorum ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quaeſitum videri: eadem de re triennio poſt, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro (ne colonum forte adfuiſſe dicatis) ſed bono viro, in filii caput quae-
183 ſtionem habere conata eſt. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici poſſet, tametſi adhuc non eſſet dictum: cum haberetur de furto quaeſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc uno modo, iudices, ſaepe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, et innocentiae defenſio intercluſa reſpirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant; aut illi, quorum eminet audacia, atque proiecta eſt, a conſiliis malitiae deſeruntur. quodſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet. Utrum furtum factum non eſt? at nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem ſuſpicio non pertinuit? at is et ex ſerrula inſimulatus, et a puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quaerendo? Quae fuit alia igitur cauſa quaerendi? an id quod dicendum vobis

eſt, et quod tum Saſſia dictitabat, cum de furto quaereretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno. En hoc illud eſt, quod ante dixi: mu- 184
lier abundat audacia: conſilio et ratione deficitur. nam tabellae quaeſtionis plures proferuntur, quae recitatae vobisque editae ſunt, illae ipſae, quas tum non obſignatas eſſe dixi: in quibus tabellis de furto litera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto, poſt aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percontatione quaeſitum, ſed dolore expreſſum videretur. Quaeſtio de furto eſt, veneni iam ſuſpicione, ſuperiore quaeſtione, ſublata; quod ipſum haec eadem mulier indicarat: quae ut Romae de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quaeſitum, poſtea per triennium maxime ex omnibus ſervis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cum igitur de furto quae- 185
reretur, et eo furto, quod ille ſine controverſia fecerat: tum ille de eo, quod quaerebatur, verbum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit? de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quaeſtionis, verbum fecit ullum? Iam videtis, 66
illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quaeſtionem conſcripſiſſe. Atque iſtam ipſam quaeſtionem, dicite, quis obſignavit? Unum aliquem nominate. neminem reperietis, niſi forte eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? tu 186

periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferes; neque earum auctoritatem literarum, neque obsignatorem, neque testem ullum nominabis? et, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quaestio, iudicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? quid istis hominibus factum est, Stratone et
187 Nicostrato? quaero abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas: quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quaestioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis.
188 Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus et immane, aut unde natum esse dicamus? Iam enim videtis profecto, iudices, non sine necessariis me ac maximis causis, principio orationis meae de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis iniuriam: mit-

to nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quae nondum ad huiusce vitae periculum, sed ad commune familiae dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiae luctum atque in privignorum funus nupsit. Praetereo, quod Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, paulo ante uxor fuisset, cum Oppianici esse opera proscriptum occisumque cognosceret, eam sibi domum sedemque coniugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia et spolia fortunarum videret. Illud primum queror, de illo sce- 189
lere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod iam tum recens, suspicionem ceteris, huic incredibile, nunc vero apertum iam omnibus ac manifestum videtur. Non est profecto de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset; certe postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut a crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. non modo id non 190
fecit, sed ab illo tempore nullum locum praetermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. quae primum ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis, muneribus, collocatione filiae, spe hereditatis obstrinxit. Itaque 67
apud ceteros, novis inter propinquos susceptis inimicitiis, saepe fieri divortia atque affinitatum disci-

dia videmus; haec mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem eius ante duxisset. ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias saepe deponunt; illa sibi ad confirmandas inimicitias,
191 affinitatis coniunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet; sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illae sollicitationes servorum et minis et promissis: hinc illae infinitae crudelissimaeque de morte Oppianici quaestiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit. Ab eodem scelere illae triennio post habitae Larini quaestiones: eiusdem amentiae falsae conscriptiones quaestionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguae: totius denique huius ab illa est
192 et inventa, et adornata comparatio criminis. Atque his rebus cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset; paulisper, conquirendorum et conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cum appropinquare huius iudicium ei nuntiatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset; aut ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculum huius sordium atque luctus,
68 et tanti squaloris amitteret. Iam vero quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium et Venafranorum, ex multis audivi et comperi: quos concursus in his oppidis? quantos et virorum et mulierum ge-

mitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu et pecunia, quo facilius circumvenire iudicio capitis, atque opprimere filium possit. Nemo erat illorum, paene dicam, quin ex- 193
piandum illum locum esse arbitraretur, quacunque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quae mater est omnium, vestigiis consceleratae matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem adspectus fugeret: nocti se potius ac solitudini, quam ulli aut urbi aut hospiti committebat. Nunc vero quid agat, 194
quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrum putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. quin etiam nocturna sacrificia, quae putat occultiora esse, sceleratasque eius preces, et nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur, neque intelligit, pietate, et religione, et iustis precibus, deorum mentes, non contaminata superstitione, neque ad scelus perficiendum caesis hostiis posse placari. cuius ego furorem, atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque templis aspernatos esse confido.

Vos, iudices, quos huic A. Cluentio quosdam a- 69
lios deos ad omne vitae tempus fortuna esse voluit, 195
huius importunitatem matris a filii capite depellite. multi saepe in iudicando peccata liberum, parentum misericordiae concesserunt: vos, ne huius honestis-

sime actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: praesertim cum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omnes scitote, iudices, (incredibile dictu est, sed a me verissime dicitur,) omnes Larinates, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio frequentiaque sua, quantum possent, in tanto eius periculo sublevarent: pueris illud, hoc tempore, et mulieribus oppidum scitote esse traditum, idque in praesentia, in communi Italiae pace, domesticis copiis esse tutum. quos tamen ipsos aeque, et eos, quos praesentes videtis, huius
196 exspectatio iudicii dies noctesque sollicitat. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisque omnibus sententias esse laturos. summa est enim, iudices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnes homines iustitia et fides. praeterea nobilitatem illam inter suos, locumque a maioribus traditum, sic tuetur, ut maiorum gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque iis eum verbis publice laudant, ut non solum testimonium suum iudiciumque significent, verum etiam curam animi ac dolorem. quae dum laudatio recitatur, vos quaeso, qui eam detulistis, assurgite. LAUDATIO
197 CLUENTII, *ex decurionum Larinatium decreto.* Ex lacrymis horum, iudices, existimare potestis, omnes haec decuriones decrevisse lacrymantes. Age vero, vicinorum quantum studium, quam incredibilis benevolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissi-

mos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, et hunc praeſentes laudare voluerunt. Adſunt Ferentani, homines nobiliſſimi, Marrucini item pari dignitate: Theano Apulo, atque Luceria equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, tutoque ex Samnio cum laudationes honeſtiſſimae miſſae ſunt, tum homines ampliſſimi nobiliſſimique venerunt. Iam qui in agro Larinati 198
praedia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honeſti homines, et ſummo ſplendore praediti, difficile dictu eſt, quam ſint ſolliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligi videntur, ut hic ab his univerſis. Quam non abeſſe ab huius iudi- 70
cio L. Voluſienum, ſumino ſplendore hominem ac virtute praeditum, vellem? quam vellem praeſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatiſſimum, nominare: qui, cum, huius cauſa, dies noctesque vigilaret, et cum me hanc cauſam doceret; in morbum gravem periculoſumque incidit: in quo tamen non minus de capite huius, quam de ſua vita laborat. Cn. Tudicii ſenatoris, viri optimi et honeſtiſſimi, par ſtudium et teſtimonio et laudatione cognoſcetis. Eadem ſpe, ſed maiore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benevolentiam, confirmamus. Horum omnium ſtudium, 199
curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc cauſam, vetere inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, iudices, aequitatem et manſuetudinem una mater oppugnat. At quae mater? quam

caecam crudelitate et ſcelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla unquam turpitudo retardavit: quae vitiis animi in deterrimas partes iura hominum convertit omnia: cuius ea ſtultitia eſt, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo feminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poſſit. atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolum naturae nomen et iura mutavit; uxor generi, noverca filii, filiae pellex: eo iam denique adducta eſt, ut ſibi, praeter formam, nihil ad ſimilitudinem hominis reſervarit. Quare, iudices, ſi ſcelus odiſtis, prohibete aditum matris a filii ſanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria liberum: patimini, matrem, ne orbata filio laetetur, victam potius veſtra aequitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, iudices, tot annos in falſa invidia periculisque verſatum; qui nunc primum poſt illam flammam, aliorum facto et cupiditate excitatam, ſpe veſtrae aequitatis erigere animum, et paulum reſpirare a metu coepit; cui poſita ſunt in vobis omnia; quem ſervatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis. Orat vos Avitus, iudices, et flens obſecrat, ne ſe invidiae, quae in iudiciis valere non debet; ne matri, cuius vota et preces a veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato iam et mortuo, condonetis. Quodſi qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocentem: nae iſte miſer, iudices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſaepe

et multum queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum. quodſi tum indicatum non eſſet; non huic aerumnoſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborum: poſtremo etiam fortaſſis mater exſequias illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet. nunc vero quid erit profectum, niſi ut huius ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſervata; mors ſepulchro patris privata eſſe videatur? Satis diu 202
fuit in miſeriis, iudices: ſatis multos annos ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, praeter parentem, fuit, cuius animum non iam expletum eſſe putemus: vos, qui aequi eſtis omnibus, qui, ut quisque crudeliſſime oppugnatur, eum leniſſime ſublevatis, conſervate A. Cluentium: reſtituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberisque veſtris obſtringite. veſtrum eſt hoc, iudices, veſtrae clementiae: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentiſſimum, plurimisque mortalibus carum atque iucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis; ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiae locum, in iudiciis veritati.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA ORATIONES TRES CONTRA P. SERVILIUM RULLUM TR. PL.

ARGUMENTUM.

P. Rullus Trib. pl. cum Tribunatum iniſſet ante Kal. Ian. legem tulit agrariam. Eius haec fere ſententia fuit, ut decemviri a XVII tribubus creati & lege curiata ſummaque poteſtate ornati, agros omnes, qui extra Italiam L. Sulla & Q. Pompeio COSS. aut poſtea publici facti eſſent, venderent, in Africa tamen exceptis iis, de quibus foedere cautum eſſet, quos Hiempſal Mauritaniae Rex a Cn. Pompeio traditos poſſidebat: in Italia vero & ſilvas & poſſeſſiones omnes publicas, exceptis agris Campano & Stellate, quos non vendi, ſed dividi quinque millibus colonorum lex iubebat; & ut iidem omnibus agris publicis vectigal imponerent, excepto Recentorico Sicilienſi: & ut, qui agri privati eſſent, eos publicare; qui publici, liberare poſſent: quodque ad quemque eorum, qui exercitum habuiſſent, & bella geſſiſſent ex praeda, manubiis, auro coronario perveniſſet, perventurumve eſſet, quod neque conſumtum in monumento, neque in aerarium relatum eſſet, id omnes uno

excepto Pompeio, ad Decemviros referrent: quaeque ex iis rebus omnibus redacta pecunia esset, ea decemviri agros in Italia emerent, qui plebi Rom. dividerentur. Hanc legem in Senatu, inito Consulatu, ipsis Kalendis Ianuariis, praesente Rullo, dissuasit prima oratione, cuius primae partes interiere. Sed cum Rullus, quamquam perspexerat Senatus voluntatem, tamen non abiiceret legis ferendae consilium, ad alteram orationem eodem die habendam, comitante Senatu, in concionem populi adscendit, qua gratiis primum, pro more, actis, sensim accessit ad ipsam legem oppugnandam, eamque populo, aerario, reipublicae universae pernicioſam, minimeque popularem esse ostendit. In quo cum non obscure videretur populi animos commovisse, eique, quod voluerat, persuasisse; Rullus, coram contendere cum Consule non ausus, absentem paulo post apud populum criminatus est, quasi gratum facturus Sullanorum agrorum possessoribus, legem atque adeo commoda plebis oppugnasset. Quod cum Cicero audisset, advocata concione tertiam orationem habuit, qua, quae in ipsum coniecta a Rullo erant, diluit, & ostendit, se nemini nisi reipublicae, Rullum autem socero suo Valgio consultum cupere: Rullum vero Sullanos agros non modo nemini adimere, sed eorum possessionem potius firmare. Ita confirmatis populi animis, cum etiam ostendisset L. Caecilius Trib. plebis se intercessurum, si Rullus legem ferre conaretur, consilium ferendae legis Rullus abiecit.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA CONTRA P. S. RULLUM TR. PL. IN SENATU.

ORATIO QUINTADECIMA.

Desunt permulta.

1 QUAE res aperte petebatur, ea nunc occulte
1 cuniculis oppugnatur. dicent enim decemviri, id quod et dicitur a multis, et saepe dictum est, post eosdem consules, regis Alexandri testamento, regnum illud populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertissime pugnantibus restitistis? haec, per deos immortales! utrum esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia; et utrum cogitata sapientum,
2 an optata furiosorum videntur? Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam; ut a maioribus nostris possessiones relictas disperdat et dissipet; ut sit non minus in populi Romani patrimonio nepos, quam in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quae decemviri vendant, hoc est,

proſcribit auctionem publicorum bonorum. agros emi vult, qui dividantur: quaerit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terrae vocabatur: urbes pacatae, agri ſociorum, regum ſtatus decemviris donabantur: nunc praeſens, certa, pecunia numerata, quaeritur. Exſpecto, quid tribunus 3
plebis vigilans et acutus excogitet. Veneat, inquit, ſilva Scantia. Utrum tandem hanc ſilvam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti? ſi quid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum eſt, conſume ſane, quoniam commodum eſt, quoniam quidem tu attuliſti. ſilvam vero tu Scantiam vendas, nobis conſulibus, atque hoc ſenatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani ſubſidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum vero hoc me inertiorem conſulem iudicabo, quam illos fortiſſimos viros, qui apud maiores noſtros fuerunt; quod, quae vectigalia, illis conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me conſule, ne retineri quidem potuiſſe iudicabuntur. Vendit Italiae poſſeſſiones ex ordine omnes. ſane eſt 2
in eo diligens. nullam enim praetermittit. perſequi- 4
tur in tabulis cenſoriis totam Siciliam. nullum aedificium, nullos agros relinquit. Audiſtis auctionem populi Romani proſcriptam a tribuno plebis, conſtitutam in menſem Ianuarium: et, credo, non dubitatis, quin idcirco haec, aerarii cauſa, non vendiderint ii, qui armis et virtute pepererunt, ut eſſet, quod nos, largitionis cauſa, venderemus.

5 Videte nunc, quoad fecerit iter, apertius, quam antea. nam ſuperiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, a me indicati ſunt: nunc iam ſe ipſi indicabunt. Iubent venire agros Attalenſium atque Olympenorum. hos populo Romano Servilii, fortiſſimi viri, victoria adiunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Paulli, qui Perſen vicit, virtute parti ſunt: deinde agrum optimum et fructuoſiſſimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adiunctus eſt: poſt autem agros in Hiſpania apud Carthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos: tum vero ipſam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac moenibus, ſive ad notandam Carthaginienſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtram victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem ad aeternam hominum memoriam
6 conſecravit. His inſignibus atque inſulis imperii venditis, quibus ornatam vobis maiores veſtri rempublicam tradiderunt, iubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque poſſederit. Num obſcure videntur, prope haſta praeconis, inſectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire iubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat atque verſetur?

3 Hoc vero cuiusmodi eſt, quod eius auctionis,
7 quam conſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipſis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi Romani non

licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequiſſimi homines, conſumtis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctionariis potius, quam in triviis, aut in compitis auctionentur. hic permittit ſua lege decemviris, ut, in quibus commodum ſit tenebris, ut in qua velint ſolitudine, bona populi Romani poſſint divendere. Iam illa omnibus in 8
provinciis, regnis, liberis populis quam acerba, quam formidoloſa, quam quaeſtuoſa concurſatio decemviralis futura ſit, non videtis? Hereditatum obeundarum cauſa, quibus vos legationes dediſtis, qui et privati, et privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque ſumma auctoritate praediti, tamen auditis profecto, quam graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant. Quamob- 9
rem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris et mali, cum mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cum adventus graves, cum faſces formidoloſi, tum vero iudicium ac poteſtas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare; quod iudicarint, vendere. etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant; tamen id iis ipſum per legem licebit. hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod ſuperiore 10
parte legis praefinitum fuit, Sulla et Pompeio conſulibus, id rurſus liberum infinitumque fecerunt. Iubet eosdem decemviros omnibus agris publicis 4

pergrande vectigal imponere, ut iidem possint et liberare agros, quos commodum sit, et, quos ipsis libeat, publicare. quo in iudicio perspici non potest, utrum severitas acerbior, an benignitas, quaestuosior sit futura.

Sunt tamen in tota lege exceptiones duae, non tam iniquae, quam suspicioſae. excipit, in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Sicilienſem: in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit foedere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale pos-
11 sidentur. Hic quaero, si Hiempsali satis est cautum foedere, et Recentoricus ager privatus est; quid attinuerit excipi? sin et foedus illud habet aliquam dubitationem, et ager Recentoricus dicitur nonnunquam esse publicus; quem putet existimaturum, duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non architecti huiusce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. non est satis.
12 Audite, audite vos, qui amplissimo populi senatusque iudicio exercitus habuistis, et bella gessistis. *Quod ad quemque pervenit, pervenerit, ex praeda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque consumtum in monumento, neque in aerarium relatum sit, id ad decemviros referri* iubet. Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores heredesque eorum quaestionem suo iudicio comparant; sed maximam pecuniam se a Fausto ablaturos arbitrantur. quam causam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc isti de-

cemviri ſuſcepere. idcirco a iudicibus fortaſſe praetermiſſam eſſe arbitrantur, quod ſit ipſis reſervata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentiſſime 13
ſancit, ut, quod quisque imperator habeat pecuniae, protinus ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompeium; ſimillime, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eiiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, ſed unus privatur iniuria. Sed cui manubias remittit, huius vectigalia invadit. iubet enim pecuniam, ſi qua poſt nos conſules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quaſi vero non intelligamus, haec eos vectigalia, quae Cn. Pompeius adiunxerit, vendere cogitare.

Videtis iam, patres conſcripti, omnibus rebus 5
et modis conſtructam et coacervatam pecuniam 14
decemviralem. Minuetur huius pecuniae invidia. conſumetur enim in agrorum emtionibus. Optime. Quis ergo emet agros iſtos? iidem decemviri: tu Rulle (miſſos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quaſi vero non intelligamus, ab invito emere, iniurioſum eſſe: ab non invito, quaeſtuoſum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, ſocer tuus? et, ſi ego eius aequitatem animi probe novi, vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut poſſeſſionis invidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiant: dent, quod retinere vix poſſint. Nunc proſpicite omnium re- 15
rum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecu-

nia coacta est ad agros emendos: ii porro ab invitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? referetur pecunia? non licet. exigetur? vetat. Verum esto: nihil est, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus aerarium, ut, locupletatis aut invidiae aut pestilentiae possessoribus, agri tamen emantur.

16 Quid tum? quae erit in istos agros deductio? quae totius rei ratio atque descriptio? Deducentur, inquit, coloniae. Quot? quorum hominum? in quae loca? quis enim non videt, in coloniis esse haec omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, et *istis tuis*, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam praesidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis devinctam et constrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Ianiculo coloniam constituatis? ne urbem hanc urbe alia premere atque urgere possitis? Non faciemus, inquit. Primum nescio: deinde timeo: postremo non committam, ut vestro beneficio potius, quam nostro
6 consilio salvi esse possimus. Quod vero totam *Ita-*
17 *liam* vestris colonis complere voluistis, id cuiusmodi esset, neminemne nostrum *intellecturum* existimavistis? Scriptum est enim: *Quae in municipia, quasque in colonias decemviri velint, deducant colonos, quos velint: et iis agros assignent, quibus in locis velint:* ut, cum totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modo dignitatis retinendae,

ſed ne libertatis quidem recuperandae ſpes relinquatur. Atque haec a me ſuſpicionibus et coniectura coarguuntur. Iam omnis omnium tolletur error: iam aperte oſtendent, ſibi nomen huius reipublicae, ſedem urbis atque imperii, denique hoc templum Iovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium diſplicere. Capuam deduci colonos volunt: illam urbem huic urbi rurſus opponere, illuc opes ſuas deferre, et imperii nomen transferre cogitant. qui locus, propter ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, ſuperbiam et crudelitatem genuiſſe dicitur; ibi noſtri coloni, delecti ad omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, copiam rerum moderate ferre non potuerunt, in ea iſti veſtri ſatellites modeſte inſolentiam ſuam continebunt. Maiores noſtri Capua magiſtratus, ſenatum, conſilium commune, omnia denique inſignia reipublicae ſuſtulerunt, neque aliud quidquam, niſi inane nomen Capuae reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hoſtibus victis ſua ſaepiſſime reddiderunt?) ſed conſilio: quod videbant, ſi quod reipublicae veſtigium illis moenibus contineretur, urbem ipſam imperio domicilium praebere poſſe. Vos haec, niſi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quam perniciosa eſſent, non videretis? Quid enim cavendum eſt in coloniis deducendis? ſi luxuries Hannibalem ipſum Capua corrupit: ſi ſuperbia nata inibi eſ-

se ex Campanorum fastidio videtur: si praesidium non praeponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. nunc omnes urbes, quae circum Capuam sunt, a colonis per eosdem decemviros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, *in omnia, quae velint, oppida, colonos ut decemviri deducant, quos velint.* Atque his colonis agrum Campanum et Stellatem campum dividi iubet.

21 Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturae atque damni: praetermitto illa, quae nemo est, quin gravissime et verissime conqueri possit: nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonae, horreum belli, sub signo clausterisque reipublicae positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese et Sullanae dominationi et Gracchorum largitioni restitisset. non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat; intermissis, non conquiescat; in pace niteat, in bello non obsolescat; militem sustentet, hostem non pertimescat. praetermitto omnem hanc orationem, et concioni reservo: de periculo salutis ac liber-

22 tatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in republica fore, aut in vestra libertate ac dignitate retinenda, cum Rullus, atque ii, quos multo magis, quam Rullum, timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento et auro, Capuam et urbes cir-

ca [Capuam] occuparint? His ego rebus, patres conſcripti, reſiſtam vehementer atque acriter: neque patiar, homines ea, me conſule, expromere, quae contra rempublicam diu cogitarint.

Erraſtis, Rulle, vehementer, et tu, et nonnulli col- 23
legae tui, qui ſperaſtis, vos contra conſulem, veritate, non oſtentatione popularem, poſſe in evertenda republica populares exiſtimari. Laceſſo vos; in concionem voco; populo Romano diſceptatore uti volo. Etenim, ut circumſpiciamus omnia, 8
quae populo grata atque iucunda ſunt; nihil tam populare, quam pacem, quam concordiam, quam otium reperiemus. ſollicitam mihi civitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, et concionibus, et ſeditionibus tradidiſtis: ſpem improbis oſtendiſtis: timorem bonis inieciſtis: fidem de foro, dignitatem de republica ſuſtuliſtis. Hoc motu atque hac perturbatione animorum at- 24
que rerum, cum populo Romano vox et auctoritas conſulis repente in tantis tenebris illuxerit: cum oſtenderit, nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii, nobis conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta praeclara lex agraria magis popularis eſſe videatur. Cum vero ſcelera conſiliorum veſtrorum, 25
fraudemque legis, et inſidias, quae ipſi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, oſten-

dero; pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione conſiſtere; praeſertim cum mihi deliberatum et conſtitutum ſit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter et libere poteſt, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod aut commodum, neque rem ullam, quae a tribuno plebis impediri poſſit,
26 appetiturus ſim. Dicit frequentiſſimo ſenatu conſul, Kalendis Ianuarii, ſeſe, ſi ſtatus hic reipublicae maneat, neque aliud negotium exſtiterit, quod honeſte ſubterfugere non poſſit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magiſtratu geram populo Romano, ut poſſim tribunum plebis reipublicae iratum coercere; mihi iratum, contemnere.

9 Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, tribuni plebis: deſerite eos, a quibus, niſi proſpicitis, brevi tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio atque amore defendite. Multa ſunt occulta reipublicae vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt; non rex, non gens ulla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum ac domeſticum eſt. huic pro ſe quiſque noſtrum mederi,
27 atque hoc omnes ſanare velle debemus. Erratis, ſi ſenatum probare ea, quae dicuntur a me, putatis, populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes, qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quodſi quis veſtrum ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ra-

tione honori velificari ſuo: primum, me conſule, id ſperare deſiſtat; deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quae vitae via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quodſi vos veſtrum mihi ſtudium, patres conſcripti, ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime reſpublica deſiderat, ut huius ordinis auctoritas, quae apud maiores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicae reſtituta eſſe videatur.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA CONTRA P. S. RULLUM TR. PL. AD POPULUM.

ORATIO SEXTADECIMA.

1 EST hoc in more positum, Quirites, institutoque maiorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude coniungant. qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum maioribus eorum debitum esse videatur, unde etiam, quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non, quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. 2 De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit, apud vos dicere; ingrati, tacere. nam et, quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam grave est; et

ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur a me certa ratio moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem: quare dignus veſtro ſummo honore ſingularique iudicio ſim, ipſe modice dicam, ſi neceſſe erit; vos eosdem exiſtimaturos putem, qui iudicaviſtis. Me perlongo intervallo prope memo- 3
riae temporumque noſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis, et eum locum, quem nobilitas praeſidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis, virtutique in poſterum patere voluiſtis. neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo. Nam pro- 2
fecto ſi recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui ſine repulſa conſules facti ſint, diuturno labore, atque aliqua occaſione eſſe factos, cum multis annis poſt petiſſent, quam praetores fuiſſent, aliquanto ſerius, quam per aetatem ac per leges liceret; qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos: me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminiſſe poſſimus, qui conſulatum petierim, cum primum licitum ſit; conſul factus ſim, cum primum petierim: ut veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus eſſe videatur. Eſt illud ampliſſimum, quod paulo ante 4
commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis poſt annis, affe-

ciſtis; quod prima petitione; quod anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quod meis comitiis non tabellam, vindicem tacitae libertatis, ſed vocem vivam prae vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus; neque ſingulae voces praeconum, ſed una voce univerſus populus Romanus conſulem declaravit. Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare veſtrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum atque laetitiam duco eſſe permagnum, tum ad curam ſollicitudinemque multo maius. Verſantur enim, Quirites, in animo meo multae et graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertiunt: primum tuendi conſulatus: quae cum omnibus eſt difficilis et magna ratio, tum vero mihi praeter ceteros; cui errato, nulla venia; recte facto, exigua laus et ab invitis expreſſa proponitur: non, dubitanti fidele conſilium; non, laboranti certum ſubſidium nobilitatis oſtenditur. Quodſi ſolus in diſcrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo aequiore: ſed mihi videntur certi homines, ſi qua in re me non modo conſilio, verum etiam caſu lapſum eſſe arbitrabuntur, vos univerſos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda eſſe duco, quam non ita gerendum conſulatum, ut in omnibus meis factis atque conſiliis veſtrum de me factum conſiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi ſummus labor ac difficillima ra-

tio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege et conditione utendum esse decrevi: qui aditum huius loci conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum; sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Ianuariis dixi. Ne- 7
que enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani iudicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer, non et in hoc magistratu et in omni vita sim popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim et interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cum populi non solum commoda, verum etiam salutem oppugnant et impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur. Ego qualem Kalendis Ianuarii acceperim rempub- 8
licam, Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent. omnia turbulenta consilia contra hunc reipublicae statum, et contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novae calamitatis, sed suspitione ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicata-

rum: novae dominationes, extraordinaria, non im-
4 peria, sed regna, quaeri putabantur. Quae cum ego
9 non solum suspicarer, sed plane cernerem (neque enim obscure gerebantur): dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta atque agri mihi laetari videntur. Quid tam populare, quam libertas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quam otium? quod ita iucundum est, ut et vos, et maiores vestri, et fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, praesertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam maioribus nostris praecipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cum videam haec omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quae vobis cara atque ampla sunt, in fidem, et quodam modo in patroci-
10 nium mei consulatus esse collata? Neque enim, Quirites, illud vobis iucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quae verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto aerario, nullo pacto potest: neque vero illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum; qui civitatum afflictarum, perditis iam rebus,

extremi exitiorum ſolent eſſe exitus: neque ſi qui agros populo Romano pollicentur, ſi aliud quiddam obſcure moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt.

Nam vere dicam, Quirites, genus ipſum legis agrariae vituperare non poſſum. venit enim mihi in mentem, duos clariſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis Romanae viros, Ti. et C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri a privatis antea poſſidebantur. non ſum autem ego is conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare: quorum conſiliis, ſapientia, legibus, multas eſſe video reipublicae partes conſtitutas. Itaque, ut initio mihi, deſignato conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere; cupiebam, quid cogitarent, cognoſcere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicae bene adminiſtrandae ſocietatem. Cum familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem ac darem; celabar, excludebar: et, cum oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanae mihi videretur, auctorem me atque adiutorem futurum; tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam; negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne forte mea ſedulitas, aut inſidioſa, aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quosdam adhibere, ad ſuos coetus occultos noctem adiungere, et ſolitudinem: quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis

temporibus fuiſtis, facile aſſequi coniectura poteritis.
13 Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis. concio tandem exſpectata P. Ruili, quod et princeps erat agrariae legis, et truculentius ſe gerebat, quam ceteri. Iam deſignatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto et horrido, capillatior, quam ante, barbaque maiore: ut oculis et adſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, et minitari reipublicae videretur. Legem hominis concionemque exſpectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari iubet: ſumma cum exſpectatione concurritur. explicat orationem ſane longam, et verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitioſum videbatur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere poſſet, quid diceret. hoc ille utrum infidiarum cauſa fecerit, an hoc genere eloquentiae delectetur, neſcio. Tamen, ſi qui acutiores in concione ſteterant, de lege agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere, ſuſpicabantur. Aliquando tandem, me deſignato, lex in publicum proponitur. concurrunt iuſſu meo plures uno tempore librarii: deſcriptam
6 legem ad me afferunt. Omni hoc vobis ratione con-
14 firmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam atque utilem eſſe intelligerem, auctor eius atque adiutor eſſem. non enim natura, neque diſcidio, neque odio penitus inſito, bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu, quia perſaepe ſeditioſis atque improbis tribunis plebis boni et fortes conſules obſtiterunt,

et quia vis tribunitia nonnunquam libidini reſtitit conſulari, non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disiunctio diſſenſionem facit. Itaque hoc animo 15
legem ſumſi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſtris commodis, et eiusmodi, quam conſul, re, non oratione, popularis, et honeſte, et libenter poſſet defendere. Atque ego a primo capite legis, usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, niſi ut decem reges, aerarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicae, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini conſtituerentur, legis agrariae ſimulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: oſtentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod eſt indigniſſimum, per tribunum plebis, quem maiores praeſidem libertatis cuſtodemque eſſe voluerunt, reges in civitate conſtitui. Quae cum expoſuero, ſi falſa vobis 16
videbuntur eſſe; ſequar auctoritatem veſtram, mutabo meam ſententiam. ſin inſidias fieri libertati veſtrae, ſimulatione largitionis, intelligetis; nolite dubitare, plurimo ſudore et ſanguine maiorum veſtrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo veſtro labore, conſule adiutore, defendere.

Primum caput eſt legis agrariae; quo, ut illi pu- 7
tant, tentamini leviter, quo animo libertatis veſtrae diminutionem ferre poſſitis. Iubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemvi-*

ros per tribus septemdecim, ut, quem novem tribus fe-
17 *cerint, is decemvir sit.* Hic quaero, quam ob causam initium rerum ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quaero a populari tribuno plebeio, ecquando, nisi per xxxv tribus, creati sint. Etenim cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quae constituuntur ad populi fructum aliquem et commodum; in quo et universi deligant, quem populo Romano maxime consulturum putent, et unusquisque studio et suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis; paucas tribus, non certa conditione iuris, sed sortis beneficio, fortuito,
18 ad usurpandam libertatem vocare. *Item*, inquit, *eodemque modo*, capite altero, *ut comitiis pontificis maximi.* Ne hoc quidem vidit, maiores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari. atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus, tulit; quod populus, per religionem, sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio
19 cooptaretur. Videte, quid interfit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum,

et P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, cum ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per caeremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, populi ad partes daret: hic, quod populi proprium ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi, ante acciperent a populo beneficium, quam darent, id totum eripere vobis atque e manibus extorquere conatus eſt. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.

Quaeret quispiam, in tanta iniuria tantaque im- 8
pudentia quid ſpectarit. Non defuit conſilium: fi- 20
des erga plebem Romanam, aequitas in vos libertatemque veſtram, vehementer defuit. Iubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Iubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. video feciſſe alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quaeritur. univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum conſiliorum auctores committi recte putant poſſe. Sortietur tribus idem Rullus. homo felix edu- 21
cet, quas volet, tribus. quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductae; hos omnium rerum (ut iam oſtendam) dominos habebimus. atque ii, ut grati ac memores beneficii eſſe

videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero sex et xx tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres, neque eae consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiae, vobis maioribusque vestris vehementer gratae atque iucundae. Licinia est lex, atque altera Aebutia; quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis
22 ea potestas curatiove mandetur. Etenim, si populo consulis, remove te a suspicione alicuius tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem et fructum quaerere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum
9 ac magnificentiae. Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis praefuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? Rullus. Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimae leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem sibi sua lege curationem petet: idem, maiore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit; et videlicet collegas suos, adscriptores legis agrariae non repudiabit, a quibus ei locus primus in-

vidiae in praescriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atque aequa sibi parte retinebuntur.

At videte hominis diligentiam, si aut Rullum co- 23
gitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui haec machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quaecunque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quaereretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra et mari praeponeretis; certe in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos: et committi huic optime, et ornari hunc iustissime posse intelligebant. Itaque excipitur hac lege, non 24
adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus, aliis negotiis ac legibus impeditus; reus denique, quo minus decemvir fieri possit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri possit. Praesentem eum profiteri iubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim, Pompeius si adesset, ne ferri non posset: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem ac vindicem cupiditatum. Hic, quoniam video vos ho- 10
minis dignitate, et contumelia legis esse commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum

comparari, libertatem vestram hac lege funditus tol-
25 li. An vos aliter existimabatis, cum ad omnia ve-
stra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent?
non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia
vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, pa-
trocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius de-
pelleretur? Viderunt, et vident, si per imprudenti-
am vestram, negligentiam meam, legem incogni-
tam acceperitis; fore, uti postea, cognitis insidiis,
cum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, et
sceleribus legis, Cn. Pompeii praesidium opponen-
dum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis
erit, a certis hominibus dominationem, potesta-
temque omnium rerum quaeri, cum videatis, eum,
quem custodem vestrae libertatis fore videant, ex-
pertem fieri dignitatis?

26 Cognoscite nunc, quae potestas decemviris, et
quanta detur. Primum lege curiata decemviros or-
nat. Iam hoc inauditum, et plane novo more, uti
curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis
ante sit datus. Eam legem ab eo praetore, qui sit
primus factus, ferri iubet. At quomodo? Ut ii de-
cemviratum habeant, quos plebs designaverit. Obli-
tus est, nullos ab plebe designari. Et is orbem ter-
rarum constringit novis legibus, qui, quid in se-
cundo capite scriptum est, non meminit in tertio?
Atque hic perspicuum est, quid iuris a maioribus
acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis re-
11 linquatur. Maiores de omnibus magistratibus bis
vos sententiam ferre voluerunt. nam cum centuriata
lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patri-

ciis magiſtratibus; tum iterum de eisdem iudicabatur, ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui poeniteret. Nunc, quia prima illa comi- 27
tia tenetis, centuriata et tributa; curiata tantum auſpiciorum cauſa remanſerunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, poteſtatem neminem iniuſſu populi aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis, quae vos non ſinitis, confirmavit; tributa, quae veſtra erant, ſuſtulit. Ita, cum maiores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus iudicare; hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit. Sed videte hominis 28
religionem et diligentiam. Vidit, et perſpexit, ſine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. Iubet ferre de his legem curiatam: praetori imperat. quam id ipſum abſurde, nihil ad me attinet. iubet enim, *qui primus ſit praetor factus, eum legem curiatam ferre: ſin is ferre non poſſit; qui poſtremus ſit:* ut aut luſiſſe in tantis rebus, aut profecto neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verum hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt, ſine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe. Quid poſtea, ſi ea lata non erit? 29
Attendite ingenium. *Tum ii decemviri*, inquit, *eodem iure ſint, quo qui optima lege.* Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quae longe iure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium aut poteſtatem aſſequi poſſit; quid attinet, tertio capite legem curiatam ferre iubere,

quoniam quarto permittas, ut ſine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, ſi optima lege a populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentisque naſcuntur, ut non modo cum gerere coeperint, ſed etiam cum conſtituentur, omne veſtrum
12 ius, poteſtas, libertasque tollatur. At videte, quam
30 diligenter retineat ius tribunitiae poteſtatis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis ſaepe eſt interceſſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem. tantummodo, ſi quis ea poteſtate temere eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis lege curiata, quam praetor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum eſt, quod per tribunum plebis tribunitia poteſtas minuitur; tum in eo deridendum, quod conſuli, ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: huic [cui vetat, intercedendi] poteſtatem, etiamſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quam, ſi lata eſſet lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet; cum interceſſio ſtultitiam interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura.

31 Sint igitur decemviri, neque veris comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem, atque ad uſurpationem vetuſtatis, per xxx lictores, auſpiciorum cauſa, adumbratis, conſtituti. Videte nunc, eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas po-

teſtates dediſtis. Iubet [auſpicii] coloniarum deducendarum cauſa decemviros habere pullarios. *Eodem iure*, inquit, *quo habuerunt tresviri lege Sempronia.* Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae? nec te ea lex ipſa commonet, tresviros illos XXXV tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, cum tu a Ti. Gracchi aequitate ac pudore longiſſime remotus ſis: id quod diſſimillima ratione factum ſit, eodem iure putas eſſe oportere? Dat praeterea po- 13
teſtatem, verbo praetoriam, re vera regiam: de- 32
finit in quinquennium, facit ſempiternam. tantis enim confirmat opibus et copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit. deinde ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, praeconibus, architectis: praeterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili: ſumtum haurit ex aerario, ſuppeditat a ſociis: [ianitores] ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos ſtipatores corporis conſtituit: eosdem miniſtros et ſatellites poteſtatis. Formam adhuc habetis, Quirites, et ſpeciem ipſam tyrannorum: inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quispiam, Quid me iſta laedunt, ſcriba, lictor, praeco, pullarius? Omnia ſunt haec huiusmodi, Quirites, ut ea qui habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furioſus eſſe videatur.

Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non pri- 33
vatorum inſaniam, ſed intolerantiam regum eſſe dicetis. Primum permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniae conficiendae de veſtris vectigalibus, non fruendis, ſed alienandis: deinde orbis terrarum

gentiumque omnium datur cognitio ſine conſilio, poena ſine provocatione, animadverſio ſine auxilio.
34 Iudicare per quinquennium, vel de conſulibus, vel de ipſis tribunis plebis poterunt. de illis interea nemo iudicabit, magiſtratus his gerere licebit; cauſam dicere non licebit. emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam ſuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum (vel adimendorum) ſumma poteſtas datur, cum velint: Romae eſſe, cum commodum ſit: quacunque velint ſummo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea diſſolvant iudicia publica: de conſiliis abducant, quos velint: ſinguli de maximis rebus iudicent: quaeſtori permittant: finitorem mittant: ratum ſit, quod finitor
14 uni illi, a quo miſſus erit, renuntiaverit. Verbum
35 mihi deeſt, Quirites, cum ego hanc poteſtatem, regiam appello. ſed profecto maior eſt quaedam. nullum enim regnum fuit unquam, quod non, ſi minus iure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc vero infinitum eſt, quo et regna omnia, et veſtrum imperium, quod latiſſime patet, et ea, quae partim libera a vobis, partim etiam ignorata vobis ſunt, permiſſu legis continentur.
36 Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis ſenatusconſulta facta ſunt, M. Tullio, Cn. Cornelio conſulibus. Cur hoc tam eſt obſcurum atque caecum? quid? iſta omnia,

de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nonne potuerunt? Duae ſunt huius obſcuritatis cauſae, Quirites: una pudoris, ſi quis pudor eſſe poteſt in tam inſigni impudentia: altera ſceleris. nam neque ea, quae ſenatus nominatim vendenda cenſuit, audet appellare; ſunt enim loca publica urbis, ſunt ſacella, quae poſt reſtitutam tribunitiam poteſtatem nemo attigit, quae maiores in urbe partim periculi perfugia eſſe voluerunt. Haec lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eo mons Gaurus; accedent ſalicta ad Minturnas; adiungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, et magnae pecuniae: permulta alia, quae ſenatus propter anguſtias aerarii vendenda cenſuit, conſules propter invidiam non vendiderunt. Verum 37
haec fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis eſt credendum et pertimeſcendum, quod audaciae decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque ſenatusconſultorum, quae facta nunquam ſunt, cum ex eo numero, qui per eos annos conſules fuerunt, multi mortui ſint, magna poteſtas permittitur. niſi forte nihil eſt aequum, vos de eorum audacia ſuſpicari, quorum cupiditati nimium anguſtus orbis terrarum eſſe videatur. Habetis unum venditionis genus, 15
quod magnum videri vobis intelligo: ſed attendite 38
animos ad ea, quae conſequuntur: hunc quaſi gradum quendam atque aditum ad cetera factum intelligetis. *Qui agri, quae loca, quae aedificia.* Quid eſt praeterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veſte, ſupellectili, ceteris rebus. Quid di-

cam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, et timuit, ne quid praeteriret: adscripsit, *aliudve quid.* qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit, L. Sulla, Q. Pompeio, consulibus, aut postea, id decemviros iubet vendere.
39 Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, iudicio, potestatique permissa et condonata esse dico. Primum enim hoc quaero, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani esse factum. nam, cum idem possit iudicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quae post L. Sullam, Q. Pompeium, consules, recuperata sit, populi Romani factam esse
40 dicere. Utrum oratio ad eius rei disputationem deerit: an, cum idem et differet, et iudicabit, impelli non poterit, ut falsum iudicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis et minas non, quanti volet, aestimabit? Quid (. quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, et iudicatum,) quam hereditatem iam crevimus, regnum Bithyniae? quod certe publicum est populi Romani factum: numquid causae est, quin omnes agros, urbes, stativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint?
16 Quid Mitylenae? quae certe vestrae, Quirites, belli lege, ac victoriae iure, factae sunt: urbs et natu-

ra, et ſitu, et deſcriptione aedificiorum et pulchritudine, in primis nobilis: agri iucundi et fertiles: nempe eodem capite incluſi continentur. Quid A- 41
lexandria, cunctaque Aegyptus? ut occulte latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrum hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hic ego conſul populi Romani non modo nihil iudico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero. magna enim mihi res non modo ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatus exſtare hereditatis aditae ſentio, tum, quando, Alexandro mortuo, legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam nobis recuperarent. Haec L. Philippum ſaepe in ſenatu con- 42
firmaſſe memoria teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca noſtros homines, propter agrorum bonitatem, et omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemvi- 43
ris, collegis ſuis, iudicabit? et verum iudicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis? populo Romano adiudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Aegyptum: urbis copioſiſſimae, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni

reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet? iudicabit, Alexandriam regis eſſe: a populo Ro-
17 mano abiudicabit. Primum populi Romani hereditа-
44 tem decemviri iudicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros iudicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus, regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adiudicaturos? Quodſi Alexandria petebatur; cur non eosdem curſus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato conſulibus, cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto et palam regionem illam petierunt? an, quietis iis, qui per curſum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc taetris tenebris et caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?
45 Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, unaque ***legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum cauſa legationes liberas obeunt, tamen exterae nationes ferre vix poſſunt. grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quod veſtro, non ſuo nomine, cum hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, cum iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum iuventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo pe-
46 riculo miſeras nationes futuras? Eſt in imperio terror; patientur: eſt in adventu ſumtus; ferent: imperabitur aliquid muneris; non recuſabunt. Illud vero quantum eſt, Quirites, cum is decemvir, qui aliquam in urbem aut exſpectatus, ut hoſpes, aut repente, ut dominus, venerit, illum ipſum locum, quo

venerit, illam ipſam ſedem hoſpitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani eſſe dicet? quanta calamitas populi, ſi dixerit? quantus ipſi quaeſtus, ſi negarit? Atque iidem, qui haec appetunt, queri nonnunquam ſolent, omnes terras Cn. Pompeio atque omnia maria eſſe permiſſa. Simile vero eſt, multa committi, et condonari omnia? labori et negotio praeponi, an praedae et quaeſtui? mitti ad ſocios liberandos, an ad opprimendos? denique, ſi quis eſt honos ſingularis, nihilne intereſt, utrum populus Romanus eum, cui velit, deferat; an is impudenter populo Romano per legis fraudem ſurripiatur?

Intellexiſtis, quot res et quantas decemviri, le- 18
gis permiſſu, vendituri ſint. Non eſt ſatis. cum ſeſe 47
ſociorum, cum exterarum nationum, cum regum ſanguine implerint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus veſtris, irrumpant in aerarium. ſequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, ſi forte deſit pecunia, quae tanta ex ſuperioribus recipi poteſt, ut deeſſe non debeat; ſed plane, quaſi ea res vobis ſaluti futura ſit, ita cogit atque imperat, ut decemviri veſtra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine 48
recita de legis ſcripto populi Romani auctionem: quam mehercule ego praeconi huic ipſi luctuoſam et acerbam praedicationem futuram puto. *Auctio.* Ut in ſuis rebus, ita in republica luxurioſus eſt nepos, qui prius ſilvas vendat, quam vineas. Italiam percenſuiſti: perge in Siciliam. *Auctionis pars ea, quae ad Siciliam pertinet.* nihil eſt in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris maiores no-

ſtri proprium nobis reliquerint, quin id venire iu-
49 beat. Quod partum recenti victoria maiores vobis in ſociorum urbibus ac finibus, et vinculum pacis, et monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes veſtras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas inſidias ſe poſuiſſe arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem: et mihi, quaeſo, ignoſcite, ſi appello talem virum ſaepius: vos mihi praetori, biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco, perſonam hanc impoſuiſtis, ut, quibuscunque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiscum una tuerer. feci adhuc, quae potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris atque ampliſſimae dignitatis: quam ego, etſi libente illo, tamen abſente illo,
50 per vos conſecutus ſum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes evertendas, tanquam machinam, comparari; et reſiſtam conſiliis hominum, et perficiam profecto, quod ego video comparari, ut id vos univerſi non ſolum vi-
19 dere, verum etiam tenere poſſitis. Iubet venire, quae Attalenſium, quae Phaſelitum, quae Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, et Orindicum, et Geduſanum. haec P. Servilii imperio et victoria, clariſſimi viri, veſtra facta ſunt. Adiungit agros Bithyniae regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherſoneſo: in Macedonia, qui regis Philippi ſive Perſae fuerunt; qui item a cenſoribus locati ſunt, et certiſſimum
51 vectigal. Adſcribit idem auctioni Corinthios agros,

opimos et fertiles; et Cyrenenſes, qui Appionis fuerunt; et agros in Hiſpania propter Carthaginem novam; et in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum ac vetuſtatis, de conſilii ſententia, conſecravit, ſed ut ipſe locus, eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quam eſt Rullus: aut fortaſſe emtorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute ſummorum imperatorum, adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. Itane vero? non 52
legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu, Maeotide, et illis paludibus et itinerum anguſtiis, atque altitudine montium defendatur: cum imperator in bello verſetur: cum locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium et poteſtas, more maiorum, debet eſſe, decemviri vendent? Et, credo, P. 53
Rullus (is enim ſic ſe gerit, ut ſibi iam decemvir deſignatus eſſe videatur) ad eam auctionem potiſſimum proficiſcetur. Is videlicet antequam veniat 20
in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet; quarum ego iam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, de-*

cemvir, S. D. Cn. Pompeio, Cn. F. Non credo adscripturum esse, *Magno.* non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope praesto sis, auxiliumque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepisti, ego mea lege vendam.* An Pompeium non adhibebit? in eius provincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum, in Ponto, inter vestra atque hostium castra, hasta posita, cum suis
54 formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solum inest contumelia, quae vehementer et insignis est, et nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modo venierit, verum etiam locata sit. Plus spectant homines certe, quam contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire; aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria, detrahi posse. putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium
55 potestatem ad decemviros esse translatam. Patior non moleste, tam stultos esse, qui haec sperent; tam impudentes, qui conentur. illud queror, tam me ab iis esse contemtum, ut haec portenta, me consule, potissimum cogitarent.

Atque in omnibus his agris aedificiisque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuscun-*

que in locis videatur. O perturbatam rationem! o libidinem refrenandam! o consilia dissoluta atque perdita! Vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac 21
urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia. venire vestras res proprias, et in perpetuum a vobis alienari in Paphlagoniae tenebris atque in Cappadociae solitudine licebit? L. Sulla cum bona indemnatorum 56
civium funesta illa auctione sua venderet, et se praedam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est. decemviri vestra vectigalia non modo vobis quidem arbitris, sed ne praecone quidem publico teste vendent?

Sequitur, *Omnes agros extra Italiam*, infinito ex tempore, non, ut antea, ab Sulla et Pompeio consulibus. Cognitio decemvirum, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quam intolerandum, quam 57
regium sit, quem praeterit? posse, quibuscunque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, et propter hominum necessitudinem, et propter aequitatem, Quirites, saepe vehementer gaudeo. Sed quae haec impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure; misericordia senatus, non agri conditione defendunt. nam illum agrum publicum esse fatentur: se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus, negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus; quae

est ista aequitas, ceteros, etiamsi privati sint, permittere, ut publici iudicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine iudicio se-
22 natus, decemviris addicentur. Atque etiam est alia,
58 superiore capite, quo omnia veneunt, quaestuosa exceptio: quae teget eos agros, de quibus foedere cautum est. Audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari saepe in senatu, nonnunquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Romano adiudicarit; et tamen postea per C. Cottam consulem cautum esse foedere. Hoc quia vos foedus non iusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit et ratum. Quid? cuiusmodi est illud? tollitur vestrum iudicium: foedus totum excipitur: comprobatur. Quod minuit auctionem decemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non
59 reprehendo: quod non gratis fit, indico. Volitat enim ante oculos istorum Iubae regis filius, adolescens non minus bene nummatus, quam bene capillatus.

Vix iam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniae capiat. auget, addit, accumulat: *Aurum, argentum ex praeda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscunque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumtum*, id profiteri apud decemviros, et ad eos referre iubet. Hoc capite etiam quaestionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviros translatum videtis. Horum

erit iudicium, quantae cuiusque manubiae fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. In poſterum vero lex haec imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, *quicunque de provincia deceſſerit, apud eosdem decemviros, quantum habeat praedae, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.* Hic tamen vir optimus eum, quem amat, 62
excipit, Cn. Pompeium. Unde iſte amor tam improviſus ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur prope nominatim: cuius iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipſius virtute cognitio tollitur: cuius non in provinciam, ſed in ipſa caſtra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, et iudicio rerum omnium, mittuntur: cui ius imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrum tandem hoc capite, honos haberi homini, an invidia quaeri videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pom- 23
peius: beneficio iſto legis, benignitate decemvirali 61
nihil utitur. nam ſi eſt aequum, praedas ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, ſed ad decemviros, tanquam ad dominos, deportare: nihil ſibi appetit praecipue Pompeius, nihil: vult ſe in communi, atque in eodem, quo ceteri, iure verſari. Sin eſt iniquum, Quirites; ſi turpe, ſi intolerandum, hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis conſtitui, qui non modo reges, atque exterarum nationum homines, ſed etiam imperatores noſtros excutiant; non mihi videntur honoris cauſa excipere Pompeium, ſed metuere, ne ille

eandem contumeliam, quam ceteri, ferre non poſ-
62 ſit. Pompeius autem cum hoc animo ſit, ut, quid-
quid vobis placeat, ſibi ferendum putet; quod vos
ferre non poteritis, id profecto perficiat, ne diutius
inviti ferre cogamini. Verumtamen cavet, ut, *Si quæ*
pecunia poſt nos conſules ex novis vectigalibus recipia-
tur, ea decemviri utantur: nova porro vectigalia vi-
det ea fore, quae Pompeius adiunxerit. Ita remiſſis
manubiis, vectigalibus eius virtute partis ſe frui pu-
tat oportere. Parta ſit pecunia, Quirites, decemviris
tanta, quanta ſit in terris; nihil praetermiſſum ſit: ſed
omnes urbes, agri, regna denique, poſtremo etiam
vectigalia veſtra venierint: acceſſerint in cumulum
manubiae veſtrorum imperatorum: quantae et quam
immanes divitiae decemviris in tantis auctionibus,
tot iudiciis, tam infinita poteſtate rerum omnium
quaerantur, videtis.

24 Cognoſcite nunc alios immenſos atque intolera-
63 biles quaeſtus, ut intelligatis, ad certorum homi-
num importunam avaritiam hoc populare legis agra-
riae nomen eſſe quaeſitum. Hac pecunia iubet agros
emi, quo deducamini. Non conſuevi homines ap-
pellare aſperius, Quirites, niſi laceſſitus. Vellem
fieri poſſet, ut a me ſine contumelia nominarentur
ii, qui ſe decemviros ſperant futuros: iam videre-
tis, quibus hominibus omnium rerum, et vendenda-
64 rum, et emendarum poteſtatem permitteretis. Sed,
quod ego nondum ſtatuo mihi eſſe dicendum, vos
tamen id poteſtis cum animis veſtris cogitare. Unum
hoc certe videor mihi veriſſime poſſe dicere: tum,
cum haberet haec respublica Luſcinos, Calatinos,

Acidinos, homines non ſolum honoribus populi, rebusque geſtis, verum etiam patientia paupertatis ornatos; et tum, cum erant Catones, Philippi, Laelii, quorum ſapientiam temperantiamque in publicis privatisque, forenſibus domeſticisque rebus perſpexeratis: tamen huiuscemodi res commiſſa nemini eſt, ut idem iudicaret et venderet, et hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigales populi Romani abalienaret; et cum ſummam tantae pecuniae, nullo teſte, ſibi ipſe ex ſua voluntate feciſſet, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, 65
Quirites, his hominibus haec omnia, quos odorari hunc decemviratum ſuſpicamini: reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum, partem, quibus ad conſumendum, nihil ſatis eſſe videatur. Hic ego 25
iam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, non eſſe hanc vobis a maioribus relictam conſuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo plebs publice deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos eſſe deductos: huiuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exſpectaſſe: hanc vero emendi et vendendi quaeſtuoſiſſimam ac turpiſſimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani ſemper putavi. Libet agros emi. Primum quaero, quos 66
agros? et quibus in locis? nolo ſuſpenſam et incertam plebem Romanam obſcura ſpe et caeca exſpectatione pendere. Albanus ager eſt, Setinus, Privernas, Fundanus, Veſcinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Caſinas. audio. Ab alia porta, Capenas,

Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hoſce omnes agros, et ceteros horum ſimiles non modo emere, verum etiam coacervare poſſis: cur eos non definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana poſſit, quid interſit ſua, quid expediat, quantum tibi in emendis, et in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. etenim quantulum intereſt, utrum in Maſſici radices, an in Apuliam, aliove deducami-
67 ni? Age, non definis locum. quid? naturam agri? Vero, inquit, *qui arari, aut coli poſſit.* Qui poſſit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus ſit. Utrum haec lex eſt, an tabula Neratianae auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: *Iugera cc, in quibus olivetum fieri poteſt: iugera ccc, ubi inſtitui vineae poſſunt.* Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari, aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile et macrum eſt, quod aratro perſtringi non poſſit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo eſt quaeſtuoſius, quam ſi ab invito ſumeret. inibitur enim ratio quaeſtus de veſtra pecunia: et tum denique ager emetur, cum idem expedierit emtori et venditori.

26 Sed videte vim legis agrariae. *ne* ii quidem, qui
68 agros publicos poſſident, decedent de poſſeſſione, niſi erunt deducti optima conditione, et pecunia maxima. Converſa ratio. Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis agrariae facta, continuo

qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones invidioſas tenebant, pertimeſcebant. Haec lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſeſſionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non poſſint? qui vendere cupiant, emtorem non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo ante, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis agrariae pertimeſcebant; ii nunc etiam ultro rogabuntur atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiae, plenos periculi, quanti ipſi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed ſibi intus canit. Habet 69
ſocerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicae tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti iam, oppreſſo, Sullanis oneribus gravi, ſua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo maiorum veſtrorum ſanguine et ſudore quaeſita, ut Sullanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emtionem decemvi- 70
ralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum propter vaſtitatem. Sullanus ager, a certis hominibus latiſſime continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non poſſit. hic ager omnis, quoquo pretio coemtus erit, tamen ingenti pecunia vo-

bis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu: urbanam plebem nimium in republica poſſe: *exhauriendam eſſe*: hoc enim verbo eſt uſus: quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum ci-
27 vium genere loqueretur. Vos vero, Quirites, ſi
71 me audire vultis, retinete iſtam poſſeſſionem gratiae, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum: niſi forte mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicae, in Sipontina ſiccitate, aut in Salapinorum peſtilentiae finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros emturus ſit: oſtendat, et quid, et quibus daturus ſit. Ut vero, cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat; id vos poteſtis, quaeſo, concedere? Quamquam illud eſt egregium, quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniae coguntur et coacervantur, quam gleba una ematur. deinde emi iubet: ab invito vetat.
72 Quaero, ſi, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in aerarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniae magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex eſt,

qua noſtra vendamus, quanti poſſimus : aliena emamus, quanti poſſeſſores velint. Atque in hos agros, 73
qui hac lege emti ſint, colonias ab iis decemviris deduci iubet ?

Quid ? omnisne eiusmodi locus eſt, ut nihil interſit reipublicae, colonia deducatur in eum locum, necne ? an eſt locus, qui coloniam poſtulet ? eſt, qui plane recuſet ? Quo in genere ſicut in ceteris reipublicae partibus, eſt operae pretium diligentiam maiorum recordari ; qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiae, ſed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. Etiamne ſi reipublicae non ex- 74
pediat ? *Et in quae loca praeterea videbitur.* Quid igitur eſt cauſae, quin coloniam in Ianiculum poſſint deducere ; et ſuum praeſidium in capite atque cervicibus veſtris collocare ? Tu non definias, quot colonias, in quae loca, quo numero colonorum deduci velis ? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam iudicaris ? compleas numero ? confirmes praeſidio, quo velis ? populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipſum populum Romanum coerceas ? opprimas ? redigas in iſtam decemviralem ditionem ac poteſtatem ? Ut vero to- 28
tam Italiam ſuis praeſidiis obſidere atque occupare 75
cogitet, quaeſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiae colonos deducant, quos velint ; iisque colonis agrum dari iubet. Num obſcure maiores opes, quam libertas veſtra pati poteſt, et ma-

iora praesidia quaeruntur? num obscure regnum constituitur? num obscure libertas vestra tollitur? Nam, cum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt; iidem vestram libertatem suis praesidiis et coloniis intercluſam tenebunt: quae spes tandem, quae facultas recuperandae vestrae libertatis relinquetur?

76 At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terrae pulcherrimus; et Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam atque ornatiſſimam: atque quid ad haec poſſumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem et dignitatem revertar: ut, si quis agri aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatae largitioni resistat. Ac primum de oppido dicam, si quis est forte, quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi iubet. ad hunc numerum quingenos sibi sin-

77 guli sument. Quaeso, nolite vosmetipsos consolari: vere et diligenter considerate. num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut maiori vestrum parti: quamquam me vester honos vigilare dies atque noctes, et intentis oculis omnes reipublicae partes intueri iubet; tamen pauliſper, si ita commodum vestrum feret, connivebo. sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, caedemque delectis, locus atque urbs, quae bellum facere atque instruere possit, quaeritur; tamenne patiemini, vestro nomine contra vos

firmari opes? armari praesidia? urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Campanum, 78
quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant et fruantur: coement praeterea: ista dena iugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Praenestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, et Cumanorum ac Puteolanorum praediorum sumtus sustentare possint. Quodsi vestrum commodum spectat; veniat, et coram mecum de agri Campani divisione disputet. Quaesivi ex eo Kalendis Ian. quibus homini- 29
bus, et quemadmodum illum agrum esset distributu- 79
rus. respondit, a Romilia tribu se initium esse facturum. Primum, quae est ista superbia et contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes et iucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, et satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in iugera dena describat: a Suburana usque ad Arnienſem nomina vestra proponat. Si non modo dena iugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis; tamenne vexari rempublicam, contemni maiestatem populi Romani, deludi vosmetipsos diutius a tribuno plebis patiemini? Quodsi posset ager 80
iste ad vos pervenire; nonne eum tamen in patri-

monio vestro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonae, disperire patiemini? An obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vectigalia, perlevi saepe momento fortunae, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiae portus, quid Syriae rura, quid omnia transmarina vectigalia iuvabunt, tenuissima suspicione praedonum, aut hostium in-
81 iecta? At vero hoc agri Campani vectigal cum eiusmodi est, ut domi sit, et omnibus praesidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec coelo ac loco calamitosum esse solet. Maiores nostri non solum id, quod a Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, quod ei tenebant, quibus adimi iure non poterat, coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanae commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus exstitit, qui ex ea possessione rempublicam demoveret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullae dominatio deie-
30 cisset. Quem agrum nunc praetereuntes vestrum esse dicitis, et quem per iter qui faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt; is cum erit divisus,
82 neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primo quidem acres, ad vim

promti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepuerint, armati in cives, et expediti ad caedem esse possint. deinde ad paucos, opibus et copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a maioribus pulcherrimas vectigalium sedes armis captas accepistis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram et privatorum diligentiam, quod, cum a maioribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse; eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo nunquam malum nuntium audisset. Itane vero? priva- 83
tum haec causa commovit: populum Romanum, ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliae civitatibus bello fugitivorum M'. Aquillius etiam mutuum frumentum dedit. at ex hoc vectigali nunquam malus nuntius auditus est. Cetera vectigalia belli difficultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde in 84
hac assignatione agrorum ne illud quidem dici potest, quod in ceteris, agros desertos a plebe at-

que a cultura hominum liberorum esse non opor-
31 tere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari et expelli plebem ex agris, non constitui et collocari. Totus enim ager Campanus colitur et possidetur a plebe, et a plebe optima et modestissima: quod genus hominum optime moratum, optimorum et aratorum et militum, ab hoc plebicola tribuno funditus eiicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris et educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant, non habebunt: his robustis, et valentibus, et audacibus decemvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur, et, ut vos nunc de vestris maioribus praedicatis, Hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt; sic vestri posteri de vobis praedicabunt, Hunc agrum patres nostri acceptum a patribus suis perdiderunt.
85 Equidem existimo, si iam campus Martius dividatur, et unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur; tamen promiscue toto, quam proprie parva frui parte malitis. Quare, etiamsi ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur; tamen honestius eum vos universi, quam singuli possideretis. Nunc vero, cum ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrime, tanquam armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatem campum agro Campano; et in eo duodena describit in singulos homines iugera. Quasi vero paulum differat ager Campanus ac Stellatis.
86 Et multitudo, Quirites, quaeritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege per-

mitti, ut, quae velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam ſuis praeſidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo iure libertateque utuntur, totos novo populo atque adventitiis copiis occupabunt. Tunc illud Campanae vexillum coloniae, vehementer 32
huic imperio timendum, Capuae a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrum, illa altera Roma quaeretur. In id oppidum homines nefarii rempublicam 87
noſtram transferre conantur, quo in oppido maiores veſtri nullam omnino rempublicam eſſe voluerunt: qui tres ſolum urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt, quod cum hominum copiis, tum ipſa natura ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuoſiſſimis inſulis populi Romani videbatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt. erat enim poſita in anguſtiis atque in faucibus Graeciae, ſic, ut terra clauſtra locorum teneret, et duo maria, maxime navigationi diverſa, paene coniungeret, cum pertenui diſcrimine ſeparentur. Haec, quae procul erant a conſpectu imperii, non ſolum afflixerunt, ſed etiam, ne quando recreata exſurgere atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt. De Capua multum eſt et diu 88
conſultum: exſtant literae, Quirites, publicae: ſunt ſenatusconſulta complura. Statuerunt homines ſa-

pientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipublicae nullam reliquiſſent; nihil fore, quod Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quae res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus comportandis condendisque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur; idcirco
33 illa aedificia non eſſe deleta. Videte, quantum in-
89 tervallum ſit interiectum inter maiorum noſtrorum conſilia, et inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulſis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novae reipublicae conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quodſi maiores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, et tam praeclara populi Romani diſciplina, Bruti aut P. Rulli ſimilem futurum, (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent,) profecto nomen illius urbis non
90 reliquiſſent. Verum arbitrabantur, Corintho et Carthagini, etiamſi ſenatum et magiſtratus ſuſtuliſſent, agrumque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire poſſemus: hic vero, in oculis ſenatus populique Romani nihil poſſe exiſtere, quod non ante exſtingui atque opprimi poſſet, quam plane exortum ac natum eſſet. Neque vero

ea res fefellit homines, divina mente et consilio praeditos. nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, sed omnino excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, et ceteris: multa praeterea bella gravia Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multae in hac republica seditiones domesticae, quas praetermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis praebuit et ad bellum instruendum, et ad exercitus ornandos, et tectis ac sedibus suis recipiendos. Homines non 91
inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, et rerum novarum causam aliquam quaererent. neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriae cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non est, ibi gloriae cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarent: nihil, quod contra peterent: nihil, ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione et consilio maiores nostri ad inertissimum et desidiosissimum otium perduxerunt. Sic et crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: et multum in posterum providerunt, quod, nervis urbis omnibus

exfectis, urbem ipfam folutam ac debilitatam reli-
34 querunt. Haec confilia maiorum M. Bruto, ut antea
92 dixi, reprehendenda, et P. Rullo vifa funt: neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti atque auſpicia, a fimili furore deterrent. Nam et ipſe, qui deduxit, et qui magiſtratum Capuae, ea lege creati, ceperunt, et qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum poenas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cum veniſſem Capuam, coloniam deductam L. Conſidio et Sext. Saltio (quemadmodum ipſi loquebantur) praetoribus; ut intelligatis, quantam locus ipſe afferat ſuperbiam; quae paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perſpici atque
93 intelligi potuit. Nam primum, id quod dixi, cum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi ſe praetores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed, ut hic praetoribus anteeunt, cum faſcibus duobus. erant hoſtiae maiores in foro conſtitutae, quae ab his praetoribus de tribunali, ſicut a nobis conſulibus, de conſilii ſententia probatae, ad praeconem et ad tibicinem immolabantur. deinde patres conſcripti vocabantur. Iam vero vultum Conſidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romae contemtum atque abiectum videbamus, hunc Capuae Campano ſupercilio ac regio ſpiritu cum videremus, Magios, Bloſſios mihi vi-

debar illos videre, ac Iubellios. Iam vero qui me- 94
tus erat tunicatorum illorum? et in Albana et Se-
plasia, quae concursatio percontantium, quid prae-
tor edixisset? ubi coenaret? quid enuntiasset? Nos
autem, hinc Roma qui veneramus, iam non hos-
pites, sed peregrini, atque advenae nominabamur.
Haec qui prospexerint, maiores nostros dico, Qui- 95
rites, non eos in deorum immortalium numero ve-
nerandos a nobis et colendos putatis? Quid enim
viderunt? hoc, quod nunc vos, quaeso, perspici-
te, atque cognoscite. Non ingenerantur hominibus
mores tam a stirpe generis ac seminis, quam ex iis
rebus, quae ab ipsa natura loci, et a vitae consuetu-
dine suppeditantur, quibus alimur et vivimus. Car-
thaginienses, fraudulenti, et mendaces, non gene-
re, sed natura loci, quod, propter portus suos,
multis et variis mercatorum et advenarum sermo-
nibus, ad studium fallendi, studio quaestus voca-
bantur. Ligures, montani, duri atque agrestes. do-
cuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura,
et magno labore quaesitum. Campani, semper
superbi bonitate agrorum, et fructuum magnitu-
dine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudi-
ne. Ex hac copia, atque omnium rerum afflueu-
tia, primum illa nata sunt: arrogantia, quae a ma-
ioribus nostris alterum Capua consulem postulavit;
deinde ea luxuries, quae ipsum Hannibalem, armis
etiam tum invictum, voluptate vicit. Huc isti de- 96
cemviri cum numerum colonorum ex lege Rulli de-
duxerint, centum decuriones, decem augures, sex
pontifices constituerint: quos illorum animos, quos

impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam et convallibus, coenaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, prae sua Capua, planissimo in loco explicata, ac prae illis semitis irridebunt atque contemnent; agros vero, Vaticanum, et Pupiniam, cum suis opimis atque uberibus campis conferendos scilicet putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac, per risum ac per iocum, contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria
97 comparabunt. Quibus illi rebus elati et inflati, fortasse non continuo, sed certe, si paulum assumserint vetustatis ac roboris, non continebuntur: progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis et copiis, continet; nedum isti, ab Rullo et Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuae, in domicilio superbiae, atque in sedibus luxuriae collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris et flagitii. immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos et educatos, nimiae tamen rerum omnium copiae depravabant; hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebuntur.

36 Haec tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia,
98 quam monumenta maiorum sapientiae sequi maluisti: haec tu cum istis tuis actoribus excogitasti, ut

vetera vectigalia venderetis, et expleretis nova: ut urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: ut ſub veſtrum ius, iurisdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubiungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex aerario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coegiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros a Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, a veſtris neceſſariis, a vobismetipſis emtos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia coloniasque Italiae novis colonis occuparetis: ut quibuscunque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis: ut omnem rempubli- 99
cam veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris praeſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompeium, cuius praeſidio ſaepiſſime populus Romanus contra acerrimos hoſtes, et contra improbiſſimos cives victor exſtitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro et argento violari, nihil numero et ſuffragiis declarari, nihil vi ac manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeii, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea magiſtratus reliquos, legibus omnibus ſoluti, ſine metu iudiciorum, ſine periculo, petere poſ-

ſetis : ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coercere, non tribunus plebis retinere poſſet.
100 Haec ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia atque intemperantia non miror : ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cum omnium conſulum gravis in republica cuſtodienda cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. nulli populo Romano pro me maiores mei ſpoponderunt : mihi creditum eſt : a me petere, quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt ; ſic, ſi quid deliquero, nullae ſunt
37 imagines, quae me a vobis deprecentur. Quare, modo ut vita ſuppetat : quamquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiisque defendere : polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide : rempublicam vigilanti homini, non timido ; diligenti, non ignavo commiſiſtis. Ego is conſul, qui concionem metuam ? qui tribunum plebis perhorreſcam ? qui ſaepe et ſine cauſa tumultuer ? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci iuſſiſſet ? Ego nondum veſtris armis armatus, inſignibusque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis reſiſtere : nunc verear, ne reſpublica, tantis munita praeſidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi poſſit ? Si antea timuiſſem, hac concione, hoc populo, certe non vererer. Quis enim unquam tam ſecunda

concione legem agrariam ſuaſit, quam ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe 102
tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quae nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo ac ratione proviſa ſunt. non modo vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueritis, verum etiam iſtos, quibus otioſi negotium faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiae, ex tumultu atque ex diſſenſionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, honos in iudiciis et aequitate magiſtratus, et res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. Nam, ſi ii, qui propter deſidiam in 103
otio vivunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quaeſitum, ſed vita partum otium tenueritis. Quod ego et concordia, quam mihi conſtitui cum collega, invitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe et animis et corporis actibus providi: omnibus proſpexi ſane, et revocavi. idem tribunis plebis denuntiavi, ne quid turbulenti, me conſule, conflarent. Summum et firmiſſimum eſt illud communibus fortunis praeſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra praebuiſtis, tales reliquis temporibus reipublicae praebeatis. pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me eſſe per-

fecturum, ut iam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule diligendo plurimum vidisse fateantur.

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA CONTRA P. S. RULLUM TR. PL. AD POPULUM ORATIO SEPTIMADECIMA.

1 COMMODIUS fecissent tribuni plebis, Quiri-
1 tes, si, quae apud vos de me detulerunt, ea coram potius, me praesente, dixissent. nam et aequitatem vestrae disceptationis, et consuetudinem superiorum, et ius suae potestatis retinuissent. sed quoniam adhuc praesens certamen contentionemque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, et, quo provocati a me veni-
2 re noluerunt, revocati saltem revertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, et non eosdem vultus, quos proxima mea concione praebuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam

voluntatem, quam ſemper habuiſtis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos eſſe ſentio, parvam exigui temporis uſuram bonae de me opinionis poſtulo, ut eam, ſi, quae dixero, vobis probaro, perpetuo retineatis; ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam atque abiectam relinquatis. Completi ſunt animi aureſque veſtrae, 3
Quirites, me gratificantem ſeptem tyrannis, ceteriſque Sullanarum aſſignationum poſſeſſoribus, agrariae legi et commodis veſtris obſiſtere. Haec ſi qui crediderunt, illud prius crediderint neceſſe eſt, hac lege agraria, quae promulgata ſit, adimi Sullanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſeſſiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentiſſime confirmari atque ſanciri: ſi doceo, agris his, qui a Sulla ſunt dati, ſic diligenter Rullum ſua lege conſulere, ut facile appareat, eam legem, non a veſtrorum commodorum patrono, ſed a Valgii genero eſſe conſcriptam: num quid eſt cauſae, Quirites, quin illa crimination̄e, qua in me abſentem uſus eſt, non ſolum meam, ſed etiam veſtram diligentiam prudentiamque deſpexerit?

Caput eſt legis XL, de quo ego conſulto, Qui- 2
rites, neque apud vos ante feci mentionem, ne aut 4
refricare obductam iam reipublicae cicatricem viderer, aut aliquid, alieniſſimo tempore, novae diſſenſionis commovere. Neque vero nunc ideo diſputabo, quod hunc ſtatum reipublicae non mag-

nopere defendendum putem; praeſertim, qui otii et concordiae patronum me in hunc annum reipublicae profeſſus ſim: ſed ut doceam Rullum, poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe et
5 de ſuis factis taceri velit. Omnium legum iniquiſſimam diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, *ut omnia, quaecunque ille feciſſet, eſſent rata.* Nam cum ceteris in civitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes exſtinguantur atque tollantur, hic reipublicae tyrannum lege conſtituit. Eſt invidioſa lex, ſicut dixi: verumtamen habet excuſationem. non enim
6 videtur hominis lex eſſe, ſed temporis. Quid, ſi eſt haec multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliiſque legibus eripitur, cum datur: coniungitur impudens gratificatio cum acerba iniuria: ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam ille, cui ademtus eſt; aliquem ſcrupulum, cui datus eſt. Rulli cautio eſt haec, *Quae poſt C. Marium, Cn. Papirium, conſules.* Quam procul a ſuſpicione fugit, quod eos conſules, qui adverſarii Sullae maxime fuerunt, potiſſimum nominavit? Si enim Sullam dictatorem nominaſſet; perſpicuum fore et invidioſum arbitratus eſt. Sed quem veſtrum tam tardo ingenio fore putavit, cui poſt eos *conſules*, Sullam dictatorem fuiſſe, in mentem venire non
7 poſſet? Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit? *Quae poſt Marium et Carbonem conſules agri, aedificia, lacus, ſtagna, loca, poſſeſſiones*, (coelum et mare praetermiſit, cetera complexus eſt,) *publice data, aſſig-*

nata, *vendita*, *conceſſa ſunt*. A quo, Rulle? Poſt Marium et Carbonem conſules quis aſſignavit? quis dedit? quis conceſſit, praeter Sullam? *Ea omnia eo iure ſint*. Quo iure? labefactat videlicet neſcio quid. nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis Sullana reſcindit. *Ut quae optimo iure privata ſint*. Etiamne meliore, quam paterna et avita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliae 8
leges non ſanciunt: Sulla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam iuris, aliquam ſimilitudinem propriae poſſeſſionis, aliquam ſpem diuturnitatis attingunt; nemo eſt tam imprudens iſtorum, quin agi ſecum praeclare arbitretur. Tu vero, Rulle, quid quaeris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut privatum? At ita latum eſt, ut melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſive ager Irpinus, (totum enim poſſidet) quam meus paternus avituſque fundus Arpinas. Id enim caves. optimo enim iure ea 9
ſunt profecto praedia, quae optima conditione ſunt. Libera, meliore iure ſunt, quam ſerva. capite hoc, omnia, quae ſerviebant, non ſervient. Soluta meliore in cauſa ſunt, quam obligata: eodem capite obligata omnia, ſi modo Sullana ſunt, liberabuntur. Immunia commodiore conditione ſint, quam illa, quae penſitant. ego Tuſculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: ſi a Sulla mihi datus eſſet, Rulli lege non penderem. Videor vos, Quirites, ſicuti res ipſa co- 3
git, commoveri vel legis, vel orationis impuden- 10
tia: legis, quae ius melius Sullanis praediis conſtituat, quam paternis; orationis, quae eiuſmodi

cauſa inſimulare quemquam audeat, rationes Sullae nimium vehementer defendere. At ſi illa ſolum ſanciret, quae a Sulla eſſent data, tacerem: modo ipſe ſe Sullanum eſſe confiteretur. ſed non modo illis cavet, verum etiam aliud quoddam genus donationis inducit; et is, qui a me Sullanas poſſeſſiones defendi criminatur, non eas ſolum ſancit; verum ipſe novas aſſignationes inſtituit, et repen-
11 tinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas conceſſiones agrorum hic noſter obiurgator uno verbo facere conetur. *Quae data, donata, conceſſa, vendita.* Patior. audio. Quid deinde? *poſſeſſa.* Haec tribunus plebis promulgare auſus eſt, ut, quod quiſque poſt Marium et Carbonem conſules poſſidet, id eo iure teneret, quo qui optimo privatum? etiamne ſi vi eiecit? etiamne ſi clam, ſi precario venit in poſſeſſionem? Ergo hac lege ius civile, cauſae poſſeſſionum, praetorum interdicta tollentur.
12 Non mediocris res, neque parvum ſub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam aſſignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentiſſime poſſidentur. his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis aſſignare vult, ſed eis condonare, qui poſſident. Cauſam quaero, cur ea, quae maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hiſpaniis, Macedonia, Aſia quaeſiverunt, venire patiamini, cum ea, quae veſtra ſunt, condonari poſſeſſoribus
13 eadem lege videatis. Iam, totam legem, intelligetis, cum ad paucorum dominationem ſcripta ſit,

tum ad Sullanae assignationis rationes esse accommodatissimam. nam socer huius, vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de generi impudentia disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult; neque se Sullanum esse dissimulat. hic, ut ipse habeat, quod non habet, quae du- 4
bia sunt, per vos sancire vult: et, cum plus appetat, quam ipse Sulla; quibus ego rebus resisto, Sullanas res defendere criminor. Habet agros non- 14
nullos, inquit, socer meus desertos atque longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo iure possessos; confirmabuntur optimo iure. habet publicos; reddam privatos. denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos et fructuosissimos continuavit, cum usque eo vicinos proscriberet, quoad oculis conformando ex multis praediis unam fundi regionem formamque perficeret: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.

Et quoniam, qua de causa et quorum causa ille 15
hoc promulgavit, ostendi; doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum agrariae legi resisto. Silvam Scantiam vendis. respublica possidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiae, Siciliae, ceterarumque provinciarum possessiones, venales ac proscriptas hac lege video: vestra sunt praedia, vestrae possessiones. resistam, atque repugnabo; neque patiar, a quoquam populum Romanum de suis possessionibus, me consule, demoveri: praesertim cum vobis nihil quaeratur. Hoc enim vos in erro- 16

re versari diutius non oportet. Num quis vestrum ad vim, ad facinus, ad caedem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, et praeclara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coram, et, quoniam me in vestram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, differant.

M. TULLII CICERONIS PRO C. RABIRIO PERDUELLIONIS REO AD QUIRITES ORATIO OCTAVADECIMA

ARGUMENTUM.

Cum C. Mario & L. Valerio COSS. seditiosus Trib. pl. Saturninus, permissa COSS. SCto republica, interfectus esset, sex & triginta annis post, Cicerone Consule C. Rabirius perduellionis reus factus est a T. Attio Labieno, qui hominem sacrosanctum Saturninum a Rabirio interfectum dicebat. Causa acta est primo ad Duumviros ex antiquo more, sed sorte a praetore datos, non a populo, more & instituto Romano creatos. Ii erant Iulius Caesar & Lucius Caesar. Iulius Rabirium cupidissime condemnat. Hac acerbitate permotus Rabirius provocat ad populum. Itaque causa postea acta est ad populum in Campo Martio comitatu maximo. Hic aut potius ante comitia in concione populi defendit Rabirium consul Cicero, sed in semihorae curriculum coactus a *Tribuno* Labieno. Sed nihilominus a populo condemnatus esset, nisi Metellus Celer, augur & praetor, cum a multitudine se non audiri, & Rabirium cupide condemnari videret, vexillum de Ianiculo detraxisset, ut iam nihil sciscere populo liceret. Comitiis ergo tunc solutis, abiecit Labienus actionem, et Rabirius ita est liberatus.

1 ETSI, Quirites, non est meae consuetudinis,
1 initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea, quod cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famae, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei; propterea quod, quae iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absol-
2 vendum debet videri. Nam me cum amicitiae vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meae vitae perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum vero, ut id studiosissime facerem, salus reipublicae, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi una vobiscum cum salute reipublicae commendatus, coegit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia vitae, non denique veteres, iustae, gravesque inimicitiae civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium maiestatis atque imperii, quod nobis a maioribus est traditum, de republica tolleretur: ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem civitatis valeret; idcirco [in his rebus evertendis] unius hominis senectus, in-
3 firmitas solitudoque tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipublicae labefactari, convellique videat, ferre opem patriae, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem sa-

lute communi ducere ; eſt etiam bonorum et fortium civium, quales vos omnibus reipublicae temporibus exſtitiſtis, intercludere omnes ſeditionum vias, munire praeſidia reipublicae, ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare : ea qui ſecutus ſit, laude potius et honore, quam poena et ſupplicio dignum iudicare. Quam- 4
obrem labor in hoc defendendo, praecipue meus eſt : ſtudium vero conſervandi hominis, commune mihi vobiscum eſſe debebit. Sic enim exiſtimare 2
debetis, Quirites, poſt hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis ſuſceptam, neque a conſule defenſam, neque ad populum Romanum eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſa, Quirites, quam ut nullum ſit poſthac in republica publicum conſilium ; nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem et audaciam ; nullum extremis reipublicae temporibus perfugium et praeſidium ſalutis. Quae cum ita 5
ſint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famae, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt, ab Iove Optimo Maximo, ceterisque diis deabusque immortalibus, quorum ope et auxilio multo magis haec respublica, quam ratione hominum et conſilio gubernatur, pacem ac veniam peto ; precorque ab iis, ut hodiernum diem, et ad huius ſalutem conſervandam, et ad rempublicam conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proxime ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obſecro, quoniam uno tempo-

re vita C. Rabirii, hominis miserrimi atque innocentissimi, et salus reipublicae, vestris manibus suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublicae salute sapientiam, quam soletis.

6 Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiae meae temporis angustiis obstitisti, neque ex comparato et constituto spatio defensionis, in semihorae curriculum coegisti, parebitur, et, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni, et, quod miserrimum, inimici potestati. Quamquam in hac praescriptione semihorae patroni mihi partes reliquisti; consulis, ademisti: propterea, quod ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, ad conque-
7 rendum parum. nisi forte de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas: quo in crimine nihil est unquam abs te dictum, nisi a C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus, oblitum esse, quid aequi et iurati
3 iudices iudicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curius, pro virtute sua, est honestissime liberatus: ipse vero Rabirius non modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est unquam vocatus. An de fororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad iudicii moram
8 familiaris funeris excusatio quaereretur. Quid enim

eſt tam veriſimile, quam cariorem huic ſororis maritum, quam ſororis filium fuiſſe? atque ita cariorem, ut alter vita crudeliſſime privaretur, cum alteri ad prolationem iudicii biduum quaereretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cum tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliae, ſingulari voluntate Campaniae vicinitatis ornetur? cumque ad eius propulſandum periculum non modo homines, ſed prope regiones ipſae concurrerint, aliquanto etiam latius excitatae, quam ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem multae irrogatione praeſcriptum, hunc nec ſuae, nec alienae pudicitiae peperciſſe? Quin etiam ſuſpicor, eo mihi ſemihoram a Labieno praeſtitutam eſſe, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad haec crimina, quae patroni diligentiam deſiderant, intelligis mihi ſemihoram iſtam nimium longam fuiſſe.

Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque anguſtam eſſe voluiſti: quae non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat et flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod a me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meae laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quam me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus

primum eſt maiorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiae retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum mu-
4 nitam eſſe voluerunt. Quamobrem uter noſtrum
11 tandem, Labiene, popularis eſt? tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi et conſtitui iubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum ius libertatis defendo
12 ſervari oportere? Popularis vero tribunus plebis, cuſtos defenſorque iuris et libertatis. Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum iniuſſu veſtro iudicaretur: hic popularis a duumviris, iniuſſu veſtro, non iudicari de cive Romano, ſed indicta cauſa ci-
13 vem Romanum capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Porciae, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem huius populi, tentare manſuetudinem, com-

mutare disciplinam conatus es? Namque haec tua, quae te hominem clementem popularemque delectant, *I lictor, colliga manus:* non modo huius libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numae Pompilii: Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina: quae tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras, *Caput obnubito, arbori infelici suspendito:* quae verba, Quirites, iampridem in hac republica non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. An vero, si actio ista popularis esset, et, si ullam partem aequitatis haberet aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quam C. Graccho, fratris: et tibi acerbior eius patrui mors est, quem nunquam vidisti, quam illi, eius fratris, quicum concordissime vixerat: et similis viri tu ulciscēris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua maior, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quae, si in illo minima fuissent, tamen prae tuis facultatibus maxima putarentur. Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: quantum intervallum tandem inter te atque illum interiectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in eius concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam coelo hoc ac spiritu censoriae leges.

5 14 15

atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris: cum iste omnes et suppliciorum et verborum acerbitates, non ex memoria vestra ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim, et restiterim crudelitati? Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, fer-
16 re nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium; sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, in libertate morimur. carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non solum eventus atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta liberabit: nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res gestae, neque acta aetas, neque
17 nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, et prae me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione quamquam omnia exempla maiorum, omnes leges, omnem

auctoritatem ſenatus, omnes religiones, atque auſpiciorum publica iura neglexiſti; tamen a me haec, in hoc tam exiguo meo tempore, non audies. liberum tempus nobis dabitur ad iſtam diſceptationem.

Nunc de Saturnini crimine, ac de clariſſimi patrui tui morte dicemus. Arguis, occiſum eſſe a C. Rabirio L. Saturninum: et id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortenſio copioſiſſime defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, ſi mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen, agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſa concederet, ut poſſem hoc praedicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hoſtem populi Romani interfectum! Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, cum indicat eſſe quosdam cives imperitos, ſed non multos. nunquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui ſilet, conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam levior eſt acclamatio! quin continetis vocem, indicem ſtultitiae veſtrae, teſtem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, ſi vere poſſem, aut etiam, ſi mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum; et id facinus pulcherrimum eſſe arbitrarer: ſed, quoniam id facere non poſſum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini cauſa, C. Rabirium arma cepiſſe. Quid eſt, Labiene? quam a me graviorem confeſſionem, aut quod in hunc maius crimen exſpectas? Niſi vero intereſſe aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, et eum, qui cum telo occidendi hominis cauſa fuit. Si interfici

Saturninum nefas fuit; arma sumta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. si arma iure sumta concedis; interfectum iure concedas necesse est.

Paucula quaedam deesse videntur.

7 Fit senatusconsultum, ut C. Marius, L. Valerius
20 consules, adhiberent tribunos plebis et praetores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani, maiestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis praeter Saturninum, omnes praetores praeter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi iubent. Parent omnes. ex aedificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. Hic iam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quaero: cum Saturninus Capitolium teneret, armatus esset una C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, et L. Valerius Flaccus consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cum equester ordo; at quorum equitum, dii immortales! patrum nostrorum, atque eius aetatis, quae tum magnam partem reipublicae atque omnem dignitatem iudiciorum tenebat: cum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicae salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quaero:
21

cum ad arma consules ex senatusconsulto vocavissent: cum armatus M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset; qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scaevola, confectus senectute, praepeditus morbo, mancus, et membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, et animi vim, et infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes praetores, cuncta nobilitas ac iuventus accurreret, Cn. et L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cum omnes Octavii, Metelli, Iulii, Cassii, Catones, Pompeii: cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti: cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum inclusum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam suam tenebrarum ac parietum custodiis tegere; an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, et ceteris, ad mortem, propter vitae turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scaevola, cum bonis denique omnibus coire, non modo salutis, verum etiam periculi societatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re ac tempore? cum ig- 8 22

naviae ratio te in fugam atque in latebras impelleret; improbitas et furor L. Saturnini in Capitolium arceſſeret; conſules ad patriae ſalutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius ſectam ſequi, cuius imperio parere potiſſimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quicum? quid? propinqui veſtri, equites Romani? quid? omnis praefectura, regio, vicinitas veſtra? quid? ager Picenus univerſus, utrum tribunitium furorem, an conſularem auctoritatem ſecutus eſt? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo praedicas, neminem unquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum: nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honeſtate, ſed etiam ſimulatione honeſtatis relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Saturnino fateretur. At fuit veſter patruus. Fuerit: et fuerit nulla deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriae praeponeret. idcircone oportuit C. Rabirium deſciſcere a republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? conſulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, haec in rerum natura tria fuiſſe: ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat inſtar turpiſſimae: cum Saturnino eſſe, furoris et ſceleris: virtus, et honeſtas, et pudor cum conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentiſſimus fuiſſet, ſi oppugnaſſet; turpiſſimus, ſi reliquiſſet? At C. Decianus, de quo tu ſaepe

commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suae, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum civem esse, et non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandae improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, 25
Labiene, imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per aetatem scire potuisses: nunquam profecto istam imaginem, quae domi posita, pestem atque exsilium Sex. Titio attulisset, in Rostra atque in concionem attulisses, nec tuas unquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quae causa ante mortua est, quam tu natus esses: qua in causa tute profecto fuisses, si per aetatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas. An non intelligis, primum quos homi- 26
nes, et quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma con-

tra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi aetas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia; duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum praesidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima consilia atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate praeditos, custodes gubernatoresque reipublicae, quemadmodum mor-
27 tuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equitibus Romanis, dicemus, qui tum una cum senatu salutem reipublicae defenderunt? quid de tribunis aerariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma
10 pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum consulum fama quid futurum est? L. Flaccum, hominem cum semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio caeremoniisque, quibus praeerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adiungemus ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem vere patrem patriae, parentem, inquam, vestrae libertatis, atque huiusce reipublicae possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condem-
28 nabimus? Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est,

quod abs te saepissime dicitur : non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit ; idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari ? Adeone hospes huiusce urbis, adeone ignarus es disciplinae consuetudinisque nostrae, ut haec nescias ? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare ? Quid iam ista C. Mario, inquit, nocere pos- 29
sunt, quoniam sensu et vita caret ? Itane vero ? tantis in laboribus C. Marius periculisque vixisset, si nihil longius, quam vitae termini postulabant, spe atque animo de se, et gloria sua cogitasset ? At credo, cum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset ; atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum una moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites : neque quisquam nostrum in reipublicae periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinae mihi atque aeternae videntur esse, tum maxime, quod optimi et sapientissimi cuiusque animus ita praesentit in posterum, ut nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem 30
et C. Marii, et ceterorum virorum sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quae mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem et sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare : ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi sa-

lute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immensum
11 gloriae. Quare, si eos, qui iam de vita decesserunt, ornabimus: iustiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos iam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vi-
31 des, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romae fuerint, quem tu diem in iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex aetate coniecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit *Saturninum* Rabirius. Utinam feciſſet! non supplicium deprecarer, sed praemium postularem. Etenim, si Scevae, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti Romano praemium dari par fuisset? et, si C. Marius, quod fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iovis Optimi Maximi templis ac sedibus, praecidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium...

Desunt non pauca.

M. TULLII CICERONIS CATILINARIAE QUATUOR.

ARGUMENTUM.

L. Sergius Catilina, patricii generis, cum post Praeturam et Africam administratam repetundarum et inter sicarios, quamquam frustra, accusatus esset, bis Consulatum frustra petit. Idem etiam bis coniuravit contra rempublicam. Et prima quidem coniuratio, qua L. Torquatum et L. Cottam COSS. voluit interficere, casu diremta est: altera autem occultis consiliis agitata, in Consulatum Ciceronis erupit, cui ob hoc ipsum eo cupidius populus Romanus Consulatum mandavit, quod de ea rumor in vulgus exierat. Hic cum esset tota res ad Ciceronem a Q. Curio coniurato per Fulviam delata, et Catilinam nihilominus in senatu a. d. VIII. Id. Nov. vel ut aliis placet a. d. VI. Id. Nov. vidisset, ita indignitate rei commotus est Cicero, ut gravissime in ipsum oratione inveheretur, qua totam rem sibi cognitam esse ostenderet, eique, ut urbe exiret, suaderet. Atque haec est *prima in Senatu habita oratio*. Huic orationi iratissimus cum respondisset Catilina, minatus: se incendium suum patriae ruina restincturum; e Senatu se proripuit, ac nocte proxima cum quibusdam consciis ex urbe abiit. Quo mane cognito, Cicero in concionem populi profectus, dum Senatus conveniret, habuit *secundam* Orationem, qua de abitu Catilinae triumphat. Sed quoniam intelligebat, quantum invidiae sibi conflasset partim ab his, qui nimis crudeliter eiectum a Cicerone Catilinam innocentem iactabant, partim vero ab iis, qui non dimittendum,

ſed puniendum fuiſſe putabant: hanc invidiam a ſe ſtudet amoliri, cum coniurationem certo factam eſſe oſtendendo, tum lenitatis ſuae rationem afferendo. Demonſtrat praeterea, quantum periculi reipublicae immineat cum a Catilina, tum inprimis ab reliquis coniuratis, qui in urbe remanſerant; quorum ſex genera facit, & de ſingulis quid ſentiat, dicit. Paulo poſt legatorum Allobrogum a coniuratis ſollicitatorum iudicio, cum comprehenſi eſſent Lentulus eiusque ſocii, & cognita ab Senatu re, in cuſtodiam traditi, Cicero invidia levatus, *iterum*, forte pridie Non. Dec. prodiit in concionem, & quae a ſe deprehendendae coniurationis cauſa, quae ad pontem Mulvium, quae in ſenatu acta, dicta, decreta ſint, comprehenſis coniuratis, demonſtravit, & ſe populo commendavit, ſimulque ad ſupplicationem ſibi togato primum reip. conſervatae cauſa decretam celebrandam cohortatus eſt. Proximo die, Nonis Decembribus, in Senatu de poena coniuratorum agebatur. Hic cum duae eſſent ſententiae, altera Silani, COS. deſignati, qui capitis poenam decernebat, altera vero Iul. Caeſaris, qui mortis poenam removebat, ceterorum ſuppliciorum acerbitates omnes, inprimis vincula ſempiterna, decernebat; Cicero Senatum *quarta* oratione ad ſeveritatem cohortatus eſt, & Silani ſententiam ſeveriorem leniori Caeſaris praeferendam eſſe docebat. Eum deinde conſecutus Cato plane ſolvit Caeſaris ſententiam. Eſt itaque in Silani & Catonis ſententiam SCtum factum, atque in carcere ſupplicium de coniuratis ſumtum. Quo facto, domum pergentem univerſus ſenatus & populus eſt proſecutus, eumque Conſervatorem non modo & Liberatorem, ſed primum etiam Patrem Patriae appellavit, cum interea viae, per quas ibat, laetis ubique ignibus collucerent. Haec facta ſunt Nonis Decembr. Atque hae ſunt illae Nonae, quarum commemoratione toties, neque immerito, Cicero gloriatur.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM PRIMA HABITA IN SENATU.

ORATIO NONADECIMA.

QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, pa- 1
tientia noſtra? quamdiu etiam furor iſte tuus nos 1
eludet? quem ad finem ſeſe effrenata iactabit auda-
cia? nihilne te nocturnum praeſidium Palatii, nihil
urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concurſus
bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi
ſenatus locus, nihil horum ora vultusque move-
runt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam
iam omnium horum conſcientia teneri coniuratio-
nem tuam non vides? quid proxima, quid ſupe-
riore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris,
quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbi-
traris? O tempora! o mores! Senatus haec intelli- 2
git, conſul videt: hic tamen vivit. Vivit? immo
vero etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii par-
ticeps: notat et deſignat oculis ad caedem unum-
quemque noſtrum. Nos autem, viri fortes, ſatis-
facere reipublicae videmur, ſi iſtius furorem ac tela
vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, iuſſu con-

sulis, iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris.
3 An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicae, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem pernicioſum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicae consilium, neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico aperte, con-
2 sules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L.
4 Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario et L. Valerio consulibus, permissa est respublica. num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, et C. Servilium praetorem, mors ac reipublicae poena remorata est? At nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim huiusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum; quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponen-

dam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conſcripti, me eſſe clementem: cupio in tantis reipublicae periculis me non diſſolutum videri: ſed iam me ipſe inertiae nequitiaeque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempublicam in Etruriae 5
faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra moenia, atque adeo in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicae molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, ſi te interfici iuſſero; credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius a me, quam quisquam crudelius factum eſſe dicat. Verum ego hoc, quod iampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non iure factum eſſe fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, 6
vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis praeſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. multorum te etiam oculi et aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur atque cuſtodient.

Etenim quid eſt, Catilina, quod iam amplius 3
exſpectes, ſi neque nox tenebris obſcurare coetus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem coniurationis tuae poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta iam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere caedis, atque incendiorum. teneris undique; luce ſunt clariora nobis tua conſilia

7 omnia: quae etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine, me ante diem XII Kalendas Novembr. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VI Kal. Novembris, C. Manlium, audaciae ſatellitem atque adminiſtrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, caedem te optimatum contuliſſe in ante diem V Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipſo die meis praeſidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cum tu, diſceſſu ceterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, caede con-
8 tentum te eſſe dicebas? Quid? cum tute Praeneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres; ſenſiſtine, illam coloniam meo iuſſu, praeſidiis, cuſtodiis, vigiliisque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, ſed etiam non videam,
4 planeque ſentiam. Recognoſce tandem mecum noctem illam ſuperiorem. iam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem, quam te ad perniciem reipublicae. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcure) in M. Leccae domum: conveniſſe eodem complures eiusdem amentiae ſcelerisque ſocios. Num negare audes? Quid taces?
9 convincam, ſi negas. video enim eſſe hic in ſenatu quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales!

ubinam gentium ſumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic ſunt, in noſtro numero, patres conſcripti, in hoc orbis terrae ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio, qui de meo, noſtrumque omnium interitu, qui de huius urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video conſul, et de republica ſententiam rogo; et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiae: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret: delegiſti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum iam eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum morae, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, et ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me meo in lectulo interfecturos pollicerentur. Haec ego omnia, vix dum etiam coetu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam maioribus praeſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent; quos ego iam multis ac ſummis viris ad me id temporis venturos eſſe praedixeram.

Quae cum ita ſint, Catilina, perge quo coepiſti; egredere aliquando ex urbe; patent portae; proficiſcere. nimium diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. educ tecum etiam omnes tuos: ſi minus, quam plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit. nobiſcum verſari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non ſinam,

11 Magna diis immortalibus habenda eſt, atque huic ipſi Iovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi huius urbis gratia, quod hanc tam taetram, tam horribilem, tamque infeſtam reipublicae peſtem toties iam effugimus. Non eſt ſaepius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicae. Quamdiu mihi, conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me praeſidio, ſed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, et competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum praeſidio et copiis, nullo tumultu publice concitato: denique, quotiescunque me petiſti, per me tibi obſtiti; quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicae eſſe coniunctam. nunc iam
12 aperte rempublicam univerſam petis. Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vaſtitatem vocas.

Quare, quoniam id, quod primum atque huius imperii diſciplinaeque maiorum proprium eſt, facere nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, et ad communem ſalutem utilius. nam, ſi te interfici iuſſero, reſidebit in republica reliqua coniuratorum manus. ſin tu (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et pernicioſa ſentina [reipub-
13 licae]. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem iubet. interrogas me, num in exſilium? non iubeo; ſed ſi me conſulis,

ſuadeo. Quid enim, Catilina, eſt, quod te iam in 6
hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra
iſtam coniurationem perditorum hominum, qui te
non metuat; nemo, qui non oderit. Quae nota do-
meſticae turpitudinis non inuſta vitae tuae eſt? quod
privatarum rerum dedecus non haeret infamiae?
quae libido ab oculis, quod facinus a manibus un-
quam tuis, quod flagitium a toto corpore abſuit?
cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illece-
bris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut
ad libidinem facem praetuliſti? Quid vero? nuper, 14
cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum
vacuefeciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere
hoc ſcelus cumulaſti? quod ego praetermitto, et
facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facino-
ris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe
videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum,
quas omnes impendere tibi proximis Idibus ſenties:
ad illa venio, quae non ad privatam ignominiam
vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam diffi-
cultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipubli-
cae, atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque
pertinent. Poteſtne tibi huius vitae lux, Catilina, 15
aut huius coeli ſpiritus eſſe iucundus, cum ſcias,
horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Ka-
lendas Ian. Lepido et Tullo conſulibus, ſtetiſſe in
comitio cum telo? manum, conſulum et principum
civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri
ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem
tuum, ſed fortunam reipublicae obſtitiſſe? Ac iam
illa omitto. neque enim ſunt aut obſcura, aut non

multa post commissa. Quoties tu me designatum, quoties consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari non posse viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi. nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties
16 iam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere.
7 Nunc vero, quae tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem re-
17 liquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus iniuria suspectum tam graviter atque offensum viderem, carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium con-

ſpici mallem: tu, cum conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium iuſtum, et iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum adſpectum praeſentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placare poſſes; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quae communis eſt omnium noſtrum parens, odit ac metuit; et iamdiu de te nihil iudicat, niſi de parricidio ſuo cogitare. huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium ſequere, neque vim pertimeſces? quae tecum, Catilina, ſic agit, et quodam- 18
modo tacita loquitur: Nullum aliquot iam annis facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque ſociorum, impunita fuit ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges ac quaeſtiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi eſt verus, ne opprimar; ſin falſus, ut andem aliquando timere deſinam. Haec 8
ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne im- 19
petrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid? quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid? quod, vitandae ſuſpicionis cauſa, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? a quo non recep-

tus, etiam ad me venire ausus es; atque, ut domi meae te asservarem, rogasti. cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem moenibus contineremur; ad Q. Metellum praetorem venisti. a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse iam dignum custodia iudicave-
20 rit? Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari aequo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis iustis debitisque ereptam, fugae solitudinique mandare?

Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus; et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum
21 voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem; iam mihi consuli, hoc ipso in templo, iure optimo senatus vim et manus intulisset. de te autem, Catilina, cum

quieſcunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima; ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, ceterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum, quorum tu et frequentiam videre, et ſtudia perſpicere, et voces paulo ante exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te iamdiu manus ac tela contineo; eosdem facile adducam, ut te haec, quae iampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, usque ad portas proſequantur.

Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? 9
tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam me- 22
ditere? tu ut ullum exſilium cogites? Utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint! tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiae nobis, ſi minus in praeſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt mihi tanti; dummodo iſta privata ſit calamitas, et a reipublicae periculis ſeiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimeſcas, ut temporibus reipublicae concedas, non eſt poſtulandum. neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quamobrem, ut ſaepe iam dixi, pro- 23
ficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in exſilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiae, ſi in exſilium ieris iuſſu conſulis, ſuſtinebo. ſin autem ſervire meae laudi et gloriae ma-

vis; egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives: ſecerne te a bonis: infer patriae bellum: exſulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, ſed in-
24 vitatus ad tuos eſſe videaris. Quamquam quid ego te invitem, a quo iam ſciam eſſe praemiſſos, qui tibi ad forum Aurelium praeſtolarentur armati? ſciam pactam et conſtitutam eſſe cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido et funeſtam futuram, cui domi tuae ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe praemiſſam? Tu ut illa diutius carere poſſis, quam venerari, ad caedem proficiſcens, ſolebas? a cuius altaribus ſaepe iſtam
10 impiam dexteram ad necem civium tranſtuliſti? Ibis
25 tandem aliquando, quo te iampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. neque enim tibi haec res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. nunquam tu non modo otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua laetitia per-
26 fruere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitae ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modo ad obſidendum ſtuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolum inſidiantem ſomno ma-

ritorum, verum etiam bonis occiſorum. Habes, ubi oſtentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum pro- 27
feci tum, cum te a conſulatu repuli, ut exſul potius tentare, quam conſul vexare rempublicam poſſes; atque ut id, quod eſſet a te ſcelerate ſuſceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

Nunc, ut a me, patres conſcripti, quandam pro- 11
pe iuſtam patriae querimoniam deteſter ac deprecer; percipite, quaeſo, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis veſtris mentibusque mandate. Etenim, ſi mecum patria, quae mihi vita mea multo eſt carior; ſi cuncta Italia; ſi omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem exſpectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem coniurationis, evocatorem ſervorum et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne 28
maiorum? at perſaepe etiam privati in hac republica pernicioſos cives morte multarunt: an leges, quae de civium Romanorum ſupplicio rogatae ſunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium iura tenuerunt: an invidiam poſteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam mature ad ſummum

imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicuius periculi metum, sa-
29 lutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiae metus; num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? an, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas
12 invidiae incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reipublicae vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum facto iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari; unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt; certe mihi verendum non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiae mihi in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam
30 putarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non videant; aut ea, quae vident, dissimulent: qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt, coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniu-

rationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se eiecerit, secumque suos eduxerit, et eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit: exstinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta reipublicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim iamdiu, patres conscripti, in his periculis coniurationis insidiisque versamur: sed, nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi, cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poena, vehementius civibus reliquis ingravescet. Quare, patres conscripti, secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod saepe iam dixi, secernantur a nobis: desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscuiusque, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus

13 31

32

fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

33 Hisce omnibus, Catilina, cum summa reipublicae salute, et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui iisdem, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus: hunc et huius socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis supplicis vivos mortuosque mactabis.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM SECUNDA AD QUIRITES.

ORATIO VICESIMA.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, 1
furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae 1
nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla iam pernicies a monstro illo atque prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur. Atque hunc quidem unum huius belli domestici ducem sine controversia vicimus. non enim iam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. palam iam cum hoste, nullo impediente, bellum iustum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium coniecimus. Quod 2
vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de

manibus extorſimus, quod incolumes cives, quod ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum moerore afflictum eſſe et profligatum putatis? Iacet ille nunc proſtratus, Quirites, et ſe perculſum atque abiectum eſſe ſentit, et retorquet oculos profecto ſaepe ad hanc urbem; quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam peſtem evomuerit forasque proiecerit.

2 At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat,
3 qui in hoc ipſo, in quo exſultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quod tam capitalem hoſtem non comprehenderim potius, quam emiſerim; non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemtum eſſe L. Catilinam, et graviſſimo ſupplicio affectum iampridem oportebat; idque a me et mos maiorum, et huius imperii ſeveritas, et respublica poſtulabat. Sed quam multos fuiſſe putatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli a vobis omne periculum iudicarem; iam pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae, verum etiam vitae periculo ſuſtuliſ-
4 ſem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut eius ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc

intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongilium mihi eduxit; quem amare in praetexta calumnia coeperat: Publicium et Munatium; quorum aes alienum contractum in popina nullum reipublicae motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno aere? quam valentes? quam nobiles? Itaque ego illum 3
exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, 5
quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deſerere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo ſi aciem exercitus noſtri, verum etiam ſi edictum praetoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire; qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quam hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quod, quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia ſit attributa, 6
qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias caedis atque incendiorum depopoſcerit. omnia ſuperioris noctis conſilia ad me delata eſſe ſentiunt: pateſeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? nae illi vehementer errant, ſi

illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram.

4 Quod exſpectavi, iam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe aperte coniurationem contra rempublicam videretis. niſi vero ſi quis eſt, qui Catilinae ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt iam lenitati locus : ſeveritatem res ipſa flagitat. unum etiam nunc concedam : exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt. ſi accelerare volent, ad veſperam con-
7 ſequentur. O fortunatam rempublicam, ſi quidem hanc ſentinam huius urbis eiecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali aut ſceleris fingi aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubiector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe feteatur? quae caedes per hosce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum
8 non per illum? Iam vero quae tanta in ullo unquam homine iuventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adiuvando, pollicebatur. Nunc vero quam ſubito, non ſolum ex urbe, verum

etiam ex agris, ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae, oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit. Atque ut eius diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur: nemo in scena levior et nequior, qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine audaciaque consumeret. Hunc vero si sui fuerint comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei! Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanae ac tolerandae audaciae: nihil cogitant, nisi caedes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas abligurrierunt: res eos iampridem, fides deficere nuper coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet. Quodsi in vino et alea comissationes solum et scorta quaererent; essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, con-

fecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem
11 bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; et poenas iamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare iam plane, aut certe iam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit; non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. omnia sunt externa, unius virtute, terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiae sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello, Quirites, profiteor ducem: suscipio inimicitias hominum perditorum. quae sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quae merentur, exspectent.

6 At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in
12 exsilium eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eiicerem, qui haec loquuntur. Homo videlicet timidus et permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium iussus est, paruit, ivit. Hesterno die cum domi meae paene interfectus essem, senatum in aedem Iovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venis-

set; quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potius, ut importunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille con- 13
sul, qui verbo cives in exsilium eiicio, quaesivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset; patefeci cetera; quid ea nocte egisset, [ubi fuisset,] quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. cum haesitaret, cum teneretur; quaesivi, quid dubitaret eo proficisci, quo iampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exsilium eiiciebam, quem iam 14
ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: et ille eiectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet. O 7
conditionem miseram, non modo administrandae, verum etiam conservandae reipublicae! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris et belli, iter

ad fugam atque in exſilium converterit: non ille a me ſpoliatus armis audaciae, non obſtupefactus ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exſilium eiectus a conſule, vi et minis eſſe dicetur: et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, huius invidiae falſae atque iniquae tempeſtatem ſubire, dummodo a vobis huius horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane eiectus eſſe a me, dummodo eat in exſilium. ſed mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae levandae cauſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis; ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, quam quod eiecerim. ſed cum ſint homines, qui illum, cum profectus ſit, eiectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quamquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc, quod agit, nunquam ante cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exſulem vivere. nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt; optemus potius, ut eat in exſilium, quam queramur.

Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur; et de 8
eo hoſte, qui iam fatetur ſe eſſe hoſtem; et quem, 17
quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum ſunt, nihil dicimus? quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſit, non tam ulciſci ſtudeo, quam ſanare, et ipſos placare reipublicae; neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtae copiae comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meae, ſi quam potero, afferam. Unum genus eſt eorum, 18
qui magno in aere alieno, maiores etiam poſſeſſiones habent; quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima; ſunt enim locupletes: voluntas vero et cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copioſus ſis; et dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas a Catilina exſpectant. meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae. neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus praediorum; et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimeſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt; aut, ſi permanebunt, ma-

gis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc praecipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod ceteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicae. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem; magnas praeterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi, contra tantam vim sceleris, praesentes auxilium esse laturos. Quodsi iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est aetate iam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque iactarunt. hi dum aedificant, tanquam beati: dum praediis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum

inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus: qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere praedatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo: desinant furere, ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut iam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur. Quartum ge- 10
nus est sane varium, et mistum, et turbulentum: 21
qui iampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere aere alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant; sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicario- 22
rum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita; quod proprium est

Catilinae, de eius delectu, immo vero de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, et vigilandi labor in antelu-
23 canis coenis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et saltare, sed etiam sicas vibrare, et spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his praesertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

24 O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem praeto-
11 riam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et saucio, consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum, florem totius Italiae ac robur educite. Iam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre

debeo. Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus 25
nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus, si, his rebus omissis, ipsas causas, quae inter se confligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac proelio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his praeclarissimis virtutibus, tot et tanta vitia superari? Quae cum ita sint, Quiri- 12
tes, vos, quemadmodum iam antea, vestra tecta 26
custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset praesidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus,

quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

17 Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrum, in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, iam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. nullus est portae custos, nullus insidiator viae: si qui exire volunt, consulere sibi possunt; qui vero in urbe se commoverit, cuius ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum ma-
13 iores nostri esse voluerunt. Atque haec omnia sic
28 agentur, Quirites, ut res maximae minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestae audaciae, si impendens

patriae periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto et tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque poena vos iam omnes ſalvi eſſe poſſitis. Quae quidem ego ne- 29
que mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites; ſed multis, et non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui iam non procul, ut quondam ſolebant, ab externo hoſte atque longinquo; ſed hic praeſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terra marique ſuperatis, a perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM TERTIA AD QUIRITES.

ORATIO PRIMA ET VICESIMA.

1 REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium
1 vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque ve-
stros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, for-
tunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die,
deorum immortalium summo erga vos amore, la-
boribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma at-
que ferro, ac paene ex faucibus fati ereptam, et
2 vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non
minus nobis iucundi atque illustres sunt ii dies,
quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur;
quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta con-
ditio; et quod sine sensu nascimur, cum voluptate
servamur: profecto, quoniam illum, qui hanc ur-
bem condidit, Romulum, ad deos immortales be-
nevolentia famaque sustulimus; esse apud vos po-
sterosque vestros in honore debebit is, qui eandem
hanc urbem conditam amplificatamque servavit. nam
toti urbi, templis, delubris, tectis ac moenibus sub-
iectos prope iam ignes circumdatosque restinxi-

mus; iidemque gladios in rempublicam districtos retudimus, mucronesque eorum a iugulis vestris deiecimus. Quae quoniam in senatu illustrata, pate- 3
facta, comperta sunt per me; vobis iam exponam breviter, Quirites: ut et quanta, et quam manifesta, et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, huiusce nefarii belli acerrimos duces Romae reliquisset; semper vigilavi et providi, Quirites, quemadmodum in tantis et tam absconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiiciebam, (non 2
enim iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam coniuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et 4
scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romae remansisse; in eo omnes dies noctesque consumsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestrae provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodemque itinere, cum literis mandatisque,

ad Catilinam esse missos, comitemque iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a diis immortalibus, tota res non solum a me, sed etiam a senatu et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomtinum, praetores fortissimos, atque amantissimos reipublicae viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum advesperascret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt; atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cuiusquam suspicione, multos fortes viros eduxerunt, et ego ex praefectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera in republica assidue utor, praesidio cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum iam pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a nostris. res erat praetoribus nota solis: ignorabatur a ceteris. Tum, interventu Pomtini atque Flacci, pugna, quae erat commissa, sedatur. literae, quaecunque erant in eo comitatu, integris signis, praetoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cum iam diluceseret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium,

ſtatim ad me, nihildum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius, et poſt eum C. Cethegus. tardiſſime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, praeter conſuetudinem, proxima nocte vigilarat. Cum vero ſummis ac clariſſimis huius 7
civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad ſenatum deferri, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temere a me tantus tumultus iniectus civitati videretur: negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quae erant ad me delata, reperta non eſſent; tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicae periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coegi. Atque in- 8
terea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, praetorem, fortem virum, miſi, qui ex aedibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. ex quibus ille maximum ſicarum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei 4
publicam, iuſſu ſenatus, dedi: hortatus ſum, ut ea, quae ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille, cum vix ſe ex magno timore recreaſſet, dixit: a P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata et literas, ut ſervorum praeſidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, caedemque infinitam civium feciſſent, praeſto eſſet ille, qui et fugientes exciperet, et ſe cum

his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli, iusiurandum sibi et literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum huius urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis, caedem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quae a quoque dicebantur datae. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. nos linum incidimus: legimus. erat scriptum ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quae eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quae sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant deprehensae, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abiectus, conscientia victus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit signum et manum suam. Recitatae sunt

tabellae in eandem fere ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo: et quaeſivi, cognoſceretne ſignum. Annuit. Eſt vero, inquam, ſignum notum, imago avi tui, clariſſimi viri, qui amavit unice patriam et cives ſuos: quae quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Le- 11
guntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque literae. ſi quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primo quidem negavit: poſt autem aliquanto, toto iam indicio expoſito atque edito, ſurrexit: quaeſivit a Gallis, quid ſibi eſſet cum iis: quamobrem domum ſuam veniſſent; itemque a Vulturcio. qui cum illi breviter conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotiesque veniſſent; quaeſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubito, ſcelere demens, quanta conſcientiae vis eſſet, oſtendit. nam, cum id poſſet infitiari, repente praeter opinionem omnium confeſſus eſt. ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam, propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero ſubito proferri literas atque ape- 12
riri iuſſit, quas ſibi a Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen et ſignum ſuum et manum cognovit. erant autem ſcriptae ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. cura, ut vir ſis, et, quem in locum ſis progreſſus, cogita; et vide, quid iam tibi ſit neceſſe. cura, ut omnium tibi*

auxilia adiungas, etiam infimorum. Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quae Galli
13 insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique uniuscuiusque confessio; tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

6 Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, de summa republica quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites,
14 quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus et C. Pomtinus, praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac iure laudantur: atque etiam viro forti, collegae meo, laus impertitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, a suis et reipublicae consiliis removisset. atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procu-

rationem incendendae urbis depopoſcerat: in M. Caeparium, cui ad ſollicitandos paſtores Apuliam eſſe attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis, quos Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque ea lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum poena, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis eſt, *Quod urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberaſſem.* Quae ſupplicatio ſi cum ceteris conferatur, Quirites, hoc interſit, quod ceterae, bene geſta, haec una, conſervata republica, conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis et confeſſionibus ſuis, iudicio ſenatus, non modo praetoris ius, verum etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut, quae religio C. Mario, clariſſimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. 15

Nunc, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi pericu- 7

16 loſiſſimique belli nefarios duces captos iam et comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinae copias, omnes ſpes atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnum, nec L. Caſſii adipem, nec Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum moenibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſollicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. Iam ad certas res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat. neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus,
17 ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id, quod ſentio, Quirites,) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille nobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitii et fati diem reipublicae denuntiaſſet; neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literae ſuae, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. quae nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quam haec tanta in republica coniuratio manifeſto inventa atque de-

prehenſa eſt. Quodſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet: quamquam, quoad fuit, omnibus eius conſiliis occurri atque obſtiti, tamen, ut leviſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus.

Quamquam haec omnia, Quirites, ita ſunt a me ad- 8
miniſtrata, ut deorum immortalium nutu atque con- 18
ſilio et geſta, et proviſa eſſe videantur. idque cum coniectura conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum vero ita praeſentes his temporibus opem et auxilium *nobis* tulerunt, ut eos paene oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque coeli, ut fulminum iactus, ut terrae motus, ut cetera, quae tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod ſum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum eſt. Nam pro- 19
fecto memoria tenetis, Cotta et Torquato conſulibus, complures in Capitolio res de coelo eſſe percuſſas, cum et ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, et ſtatuae veterum hominum deiectae, et legum aera liquefacta. tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cum aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, caedes atque incendia, et legum interitum, et

bellum civile ac domeſticum, et totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque illorum reſponſis tunc et ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quae ad placandum deos pertineret, praetermiſſa eſt: iidemque iuſſerunt, ſimulacrum Iovis facere maius, et in excelſo collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, et forum, curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quae clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut a ſenatu populoque Romano perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi locaverunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque a ſuperioribus conſulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus a vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget, haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cum eſſet ita reſponſum, caedes, incendia, interitumque reipublicae comparari, et ea a perditis civibus, quae tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud vero nonne ita praeſens eſt, ut nutu Iovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo iuſſu et coniurati, et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipſo tempore ſignum

ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos ſenatumque converſo, omnia et ſenatus, et vos, quae erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata et patefacta vidiſtis. Quo etiam maiore ſunt iſti odio ſupplicioque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, et non ſim ferendus. ille, ille Iupiter reſtitit: ille Capitolium, ille haec templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad haec tanta indicia perveni. Iam vero illa Allobrogum ſollicitatio, ſic a Lentulo ceterisque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis et barbaris, commiſſaeque literae nunquam eſſent profecto, niſi a diis immortalibus huic tantae audaciae conſilium eſſet ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una reſtat, quae populo Romano bellum facere et poſſe, et non nolle videatur, ſpem imperii et rerum ampliſſimarum ultro ſibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent; id non divinitus factum eſſe putatis? praeſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperarent? 22

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſaepe honores diis immortalibus iuſti habiti ſunt ac debiti, ſed profecto iuſtiores nunquam. erepti enim 10 23

ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, et erepti ſine caede, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione: togati, me uno togato duce et imperatore vi-
24 ciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones, neque ſolum eas, quas audiſtis, ſed et has, quas vosmetipſi meminiſtis et vidiſtis: L. Sulla P. Sulpicium oppreſſit: ex urbe eiecit C. Marium, cuſtodem huius urbis; multosque fortes viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit. omnis hic locus acervis corporum et civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario. tum vero, clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt huius victoriae crudelitatem poſtea Sulla. nec dici quidem opus eſt, quanta deminutione civium, et quanta calamitate reipublicae. Diſſenſit M. Lepidus a clariſſimo et fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius in-
25 teritus reipublicae luctum, quam ceterorum. Atque illae diſſenſiones erant huiusmodi, Quirites, quae non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quae eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illae tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicae quaeſivit, eiusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, ſed internecione civium diiudicatae ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catili-

na, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur; ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: et, cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitae caedi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: et urbem, et cives integros incolumes ſervavi.

Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a 11
vobis praemium virtutis, nullum inſigne honoris, nul- 26
lum monumentum laudis poſtulo, praeterquam huius diei memoriam ſempiternam. in animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis inſignia, condi et collocari volo. nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtrae res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam ſpero aeternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriam conſulatus mei, propagatam eſſe: unoque tempore in hac republica duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terrae, ſed coeli regionibus terminaret; alter eiusdem imperii domicilium ſedemque ſervaret. Sed, 12
quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt 27
eadem fortuna atque conditio, quae illorum, qui externa bella geſſerunt; quod mihi cum his vivendum ſit, quos vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi ceteris recte ſua facta proſunt, mihi mea ne

quando obſint, providere. mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratae ac nefariae ne vobis nocere poſſent, ego providi: ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil iam ab iſtis noceri poteſt. magnum enim eſt in bonis praeſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republica dignitas, quae me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiae, quam qui negligent, cum me vio-
28 lare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quodſi omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſus a vobis, ſe in me unum converterit: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiae periculisque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod iam ad vitae fructum poſſit acquiri, praeſertim cum neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam vi-
29 deam altius, quo quidem mihi libeat adſcendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae geſſi in conſulatu, privatus tuear atque ornem: ut, ſi qua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quae geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox eſt, veneramini illum Iovem, cuſtodem huius urbis ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite: et ea, quamquam iam periculum eſt depulſum,

tamen aeque ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo, Quirites.

M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM QUARTA HABITA IN SENATU.

ORATIO SECUNDA ET VICESIMA.

VIDEO, patres conscripti, in me omnium ve- 1
strum ora atque oculos esse conversos. video, vos 1
non solum de vestro ac reipublicae, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quaeso, deponite, atque obliti salutis meae, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si haec conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem; feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, patres conscripti, 2

cui non forum, in quo omnis aequitas continetur; non campus, consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique haec sedes honoris, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex caede misera, coniuges liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foediſſima flamma; totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quaecunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicae fore putavit; cur ego non laeter, meum consulatum ad sa-
2 lutem reipublicae prope fatalem exstitisse? Quare,
3 patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriae, conservate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras; populi Romani nomen salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse. deinde, si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis moero-

re non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumſeſſum videtis. neque meam mentem non domum ſaepe revocat exanimata uxor, abiecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obſidem conſulatus mei; neque ille, qui exſpectans huius exitum diei, adſtat in conſpectu meo gener. moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiscum omnes, etiamſi vis aliqua me oppreſſerit, potius, quam et illi, et nos una reipublicae peſte pereamus. Quare, patres conſcripti, incumbite ad rei- 4
publicae ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quae impendent, niſi providetis. Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtrae ſeveritatis iudicium adducitur: tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum, Romae reſtiterunt. tenentur literae, ſigna, manus, denique uniuscuiusque confeſſio: ſollicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicae nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei con- 3
feſſi ſunt, vos multis iam iudiciis iudicaſtis: pri- 5
mum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis; et mea virtute atque diligentia, perditorum hominum patefactam eſſe coniurationem decreviſtis: deinde quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret praetura,

coegiſtis: tum quod eum, et ceteros, de quibus iudicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximeque, quod meo nomine ſupplicationem decreviſtis; qui honos togato habitus ante me eſt nemini: poſtremo heſterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis ampliſſima. quae ſunt omnia eiusmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione a vobis damnati eſſe videantur.

6 Sed ego inſtitui referre ad vos, patres conſcripti, tanquam integrum, et de facto, quid iudicetis; et de poena, quid cenſeatis. illa praedicam, quae ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, et nova quaedam miſceri et concitari mala iampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi coniurationem a civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid eſt, quocunque veſtrae mentes inclinant atque ſententiae, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad vos delatum ſit, videtis. huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolum per Italiam, verum etiam tranſcendit Alpes, et obſcure ſerpens, multas iam provincias occupavit. id opprimi ſuſtentando ac prolatando nullo pacto poteſt. quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum

4 eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui haec delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Caeſaris, qui mortis poenam removet, ceterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro ſua dignitate, et pro rerum magnitudine in ſumma ſeve-

ritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi ſpiritu, non putat oportere; atque hoc genus poenae ſaepe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. alter intelligit, mortem a diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam, ſed aut neceſſitatem naturae, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſaepe libenter oppetiverunt. vincula vero, et ea ſempiterna, certe ad ſingularem poenam nefarii ſceleris inventa ſunt. municipiis diſpertiri iubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis; difficultatem, ſi rogare. decernatur tamen, ſi placet. ego enim ſuſ- 3
cipiam, et, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis, non putent eſſe ſuae dignitatis recuſare. Adiungit gravem poenam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, et digna ſcelere hominum perditorum ſancit; ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quae ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona praeterea publicari iubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus; quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes ſcelerum poenas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos eiusmodi quaedam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt; quod videlicet

intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

Nunc, patres conscripti, ego mea video quid interfit. si eritis secuti sententiam C. Caesaris; quoniam hanc is in republica viam, quae popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore huiusce sententiae, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicae vincat. Habemus enim a C. Caesare, sicut ipsius dignitas et maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuae in rempublicam voluntatis. intellectum est, quid interfit inter levitatem concionatorum, et animum vere popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. is et nudiustertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis praemiis affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici praemium decrevit, quid de tota re et causa iudicarit. At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem reipublicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniae, iniussu populi poenas reipublicae dependisse. idem ipsum Lentulum largitorem et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio huius urbis, tam

acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare: et sancit in posterum, ne quis huius supplicio levando se iactare, et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur.

Quamobrem sive hoc statueritis; dederitis mihi 6
comitem ad concionem, populo carum atque iucun- 11
dum. sive Silani sententiam sequi malueritis; facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quae potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria, miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, et furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnan- 12
tem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam: tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac

vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer haec videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo. Etenim quaero, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servo non quam acerbissimum sumserit; utrum is clemens ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscuiusque nostrum domos, et hoc universum reipublicae domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis huius urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae civiumque pernicie fama subeunda est.

13 Nisi vero cuipiam L. Caesar, vir fortissimus et amantissimus reipublicae, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suae, feminae electissimae, virum praesentem et audientem, vita privandum esse dixit, cum avum iussu consulis interfectum, filiumque eius impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit: quorum, quod simile factum? quod initum delendae reipublicae consilium? largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium quaedam contentio. Atque illo tempore huius avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est per-

secutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa republica minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicae Gallos arcessit, servitia concitat, Catilinam evocat, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinae. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando, nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

Sed ea, quae exaudio, patres conscripti, dissi- 7
mulare non possum. iaciuntur enim voces, quae 14
perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia et provisa, et parata, et constituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Romani, ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique aetatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus huius loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam haec inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, praeter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego ho- 15
mines excipio et secerno libenter. neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hosti-

um numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicae certent; quos ex multorum annorum diſſenſione ad huius ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum atque haec cauſa coniungit: quam coniunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicae partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendae reipublicae conveniſſe video tribunos aerarios, fortiſſimos viros: ſcribas item univerſos; quos cum caſu hic dies ad aerarium frequentaſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuo-
16 rum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non haec templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique haec ipſa, et hoc commune patriae ſolum, cum ſit carum, tum vero
8 dulce atque iucundum? Operae pretium eſt, patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui virtute ſua fortunam civitatis conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe iudicant: quam quidam hinc nati, et ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe iudicaverunt. Sed quid ego huiuſce ordinis homines commemorem, quos privatae fortunae, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quae dulciſſi-

ma est, ad salutem patriae defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat; qui non haec stare cupiat; qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem ve- 17
strum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum; est id quidem coeptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellae, atque operis, et quaestus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae, salvum esse vellent. multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt; immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quaestus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quaestus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est?

Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis po- 18
puli Romani praesidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete. Habetis con- 19
sulem ex plurimis periculis et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus et telis im-

piae coniurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Veſtae perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Praeterea de veſtra vita, de coniugum veſtrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis iudi-
19 candum eſt. Habetis ducem, memorem veſtri, oblitum ſui; quae non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum, id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus, unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox paene delerit. Id ne unquam poſthac non modo confici, ſed ne cogitari quidem poſſit a civibus, hodierno die providendum eſt. Atque haec, non ut vos, qui mihi ſtudio paene praecurritis, excitarem, locutus ſum; ſed ut mea vox, quae debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur.

10 Nunc ante quam P. C. ad ſententiam redeo, de
20 me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt coniuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video; ſed eam eſſe iudico turpem et infirmam, contemtam et abiectam. Quodſi aliquando, alicuius furore et ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quam ve-

ſtra ac reipublicae dignitas; me tamen meorum factorum atque conſiliorum nunquam, patres conſcripti, poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitae tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. Ceteris enim ſemper bene geſtae, mihi uni conſervatae reipublicae gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus ille, cuius 21
conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus ille, cuius currum rex potentiſſimus quondam, et nobiliſſimus, Perſes honeſtavit: ſit in aeterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione et metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtae atque virtutes, iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. erit profecto inter horum laudes aliquid loci noſtrae gloriae: niſi forte maius eſt patefacere nobis provincias, quo exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quo victores revertantur. Quamquam eſt 22
uno loco conditio melior externae victoriae, quam domeſticae; quod hoſtes alienigenae aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium, dementia aliqua depravati, hoſtes patriae ſemel eſſe coeperunt, eos, cum a pernicie reipublicae repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus aeternum bellum ſuſceptum eſſe

video; quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quae non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper haerebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido. neque ulla profecto tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit.
11 Quae cum ita sint, patres conscripti, pro impe-
23 rio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis insignibus, quae sunt a me, propter urbis vestraeque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo; pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quae dum erit vestris mentibus insixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quodsi meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit praesidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius, qui haec omnia suo solius periculo conser-
24 vaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, patres conscripti, de vestris coniugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius

urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet; et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit.